

УНІВЕРСИТЕТ імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

**VIII Міжнародна
науково-практична конференція
молодих учених і студентів**

ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ У СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

Тези доповідей

30 березня 2017 р.

УНІВЕРСИТЕТ імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

---

*VIII Міжнародна науково-практична конференція
молодих учених і студентів*

ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ У СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

Тези доповідей

30 березня 2017 р.

Дніпро
2017

Організаційний комітет:

Б.І. Холод, доктор економічних наук, професор – голова оргкомітету;
Н.П. Волкова, доктор педагогічних наук, професор – заступник голови;
С.В. Сапожников, доктор педагогічних наук, професор;
І.Г. Батраченко, доктор психологічних наук, професор;
О.А. Дніпрова, кандидат медичних наук, доцент;
О.В. Дуса, кандидат психологічних наук;
М.В. Сурякова, кандидат психологічних наук, доцент;
В.О. Бикова, кандидат педагогічних наук, доцент;
Т.В. Єрмолаєва, старший викладач;
О.І. Крамар, викладач.

П 69 Практична психологія у сучасному вимірі: VIII Міжнародна науково-практична конференція молодих учених і студентів: тези доповідей, Дніпро, 30 березня 2017 р. – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2017. – 228 с.

ISBN 978-966-434-382-1

Збірник містить тези доповідей учасників VIII Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів «Практична психологія у сучасному вимірі», у яких обговорюється місце практичної психологічної науки у сучасному суспільстві.

УДК 159.922

Відповідальна за випуск:

Т.В. Єрмолаєва, старший викладач кафедри педагогіки та психології.

ЗМІСТ

Fayerman O. Jealousy as a psychological phenomenon and its impact on marital relationship.....	8
Nurumbetova G., Kanlybaeva E. Word formation by means of conversion.....	9
Kalabaeva M. Comprehension of the target language and concept checking.....	12
Kolesnik K., Gonczarowa K. Fenomen terroryzmu przez pryzmat teorii S. Freuda.....	15
Sapozhnikova D. Some psychological aspects of educational conflicts	17
Алеуова Р. Специфика психологического сопровождения детей на этапе перехода из ДООУ в начальную школу	18
Аникеевко М. Социально-психологический тренинг как средство развития самооценки подростков.....	20
Бабажанова К. Наглядные пособия на уроках английского языка как возможность формирования образовательной компетентности обучающихся.....	22
Блохина В. Психологическая готовность к предпринимательской деятельности в условиях конкурентной среды	24
Бобкова О. Стереотипи маскулінності та фемінності в сучасному суспільстві	26
Бондаренко А. Професійні та особистісні якості практикуючого психолога	28
Бордюг Ю. Психологічна компетентність в професійній діяльності вихователів спеціальних груп із порушеннями зору	30
Борисова Е. Взаємозв'язок рівнів тривожності та акцентуацій характеру підлітків	33
Боркова Є. Щодо проблеми соціально-психологічних взаємовідносин між подружжям	35
Будьонний О. Психофізіологічні реакції організму, які виникають у людини під час брехні.....	36
Булгак М. Невербальні прояви брехні в ЗМІ.....	38
Валиева Ж. Интерактивные методы преподавания математики и их преимущества.....	41
Варяниця Ю. Модель конкурентної особистості.....	43
Віленський Д. Егоїзм як фактор альтруїстичної мотивації людини	46
Вінниченко О. Психологічний вплив засобів мобільного зв'язку на емоційно-комунікативну сферу студентів.....	48
Глоба А. Соціалізація як предмет психологічного дослідження.....	50
Горбенко А. Психотерапевтичні методи для профілактики стресу після бойових дій	52

Гордієнко Т. Основні ризики онлайн-середовища для дітей	54
Городничий О. Концептуалізація феномену депресії сучасних українських жінок середнього віку в контексті різних парадигм психотерапії. Особливість гештальт-підходу та порівняння з когнітивно-поведінковою психотерапією (КПТ)	57
Горянець В. Схильність до різних видів залежності у жінок зрілого віку	59
Грицькова Г. Вплив рольової структури сім'ї на задоволеність подружжя шлюбом	60
Гришин А., Івченко Д. Обучение будущих прикладных лингвистов дисциплине «Компьютерная лингвистика»	63
Гульченко А. Арт-терапия как метод в психологической и психотерапевтической практике	64
Гура О. Феномен прокрастинації в сучасному суспільстві	66
Давидова І. Порушення харчової поведінки та самооцінка	68
Данчук Л. Розвиток мотиваційної сфери у процесі особистісного зростання керівника	73
Джолдасова Г. О роли грамматики в создании языковой картины мира	75
Дзодзаева Е. Переживание семейных кризисов как предмет психологического исследования	79
Дзюба А. Побудження навчальної мотивації у творчій галузі	81
Драган М. Ефект Б.В. Зейгарнік як феномен мнестичної діяльності	82
Дуброва С. Психологічна незалежність жінки в концепції К. Юнга	84
Жолдасбаев П. Организационные вопросы преподавания физической культуры на основе инновационного подхода	86
Зарымбетова Г. Цели и задачи социально-психологической поддержки учащихся	88
Заскока І. Взаємозв'язок психологічних особливостей норм спілкування та стилю керівництва менеджерів-управлінців	90
Зеленьська В. Суб'єкти впливу на вибір професії школяра	91
Зубковський Д. Вплив розважальних програм на емоційну сферу підлітка	93
Ищенко В. Супружеские отношения у женщин с различным типом переживания беременности	94
Камінська О. Механізми психологічного захисту	96
Капінус Г. Феномен лідерства. Розвиток лідерських якостей у дітей дошкільного віку	98
Карпова М. Синдром емоційного вигорання та особистісні особливості медичних працівників	100

Кесар Я. Соціально-психологічна адаптація дитини-сироти в прийомній сім'ї	102
Коваленко С. Взаємозв'язок факторів суїцидального ризику і акцентуацій характеру у підлітків.....	104
Коваленко Р., Чуприна Ю. Професійне вигорання працівників органів внутрішніх справ	106
Ковальова Т. Вплив інтернет-залежності на повноцінне життя та спілкування дітей	108
Корниенко А. К понятію копинг-стратегии поведення	111
Костенко Ю. Дослідження проблеми взаємин викладачів і студентів	112
Коцар І. Проективні методики як засіб пізнання особистості медичного працівника	114
Кравець Р. Аналіз психології соціальних класів.....	116
Крамар О. Діти в соціальних мережах: як їм допомогти не заплутатися	119
Казакбаєва У., Курбанбаєва Д. Качество образования в образовательном учреждении.....	121
Курбанбаєва Д. Применение игровых технологий на уроках английского языка как один из путей формирования познавательного интереса учащихся	123
Ланіна Г. Розвиток емоційного інтелекту у дітей	125
Литвяк О. Деякі психологічні аспекти гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку.....	126
Лозова Д. Взаємозв'язок рівня емпатії та конфліктності у студентів-психологів	128
Ляпіна Я. Особливості комунікативної компетенції майбутнього психолога	131
Лях П. Роль родителей и педагогов в развитии памяти у детей младшего школьного возраста.....	133
Мурейко Т., Максимова Я. Особистість політичного лідера як предмет психологічного дослідження.....	136
Мамбетмуратова Т. Язык как средство человеческого общения	138
Манько П. Механізми психологічного захисту особистості.....	141
Миршавка І. Самопроекування як умова становлення особистості майбутнього вчителя	142
Мороз Я. Самовідношення та стратегії поведінки підлітків у конфліктній ситуації.....	145
Недобор В. Психологическая атака и защита.....	146
Некрасова Г. Взаємозв'язок міжособистісних відносин і задоволеності роботою в колективі	147
Несмачна К. Шкільний булінг – загроза повноцінної соціалізації дитини	149

Ноженко Ю. Проблема психологічної готовності дітей до школи.....	152
Олійник І. Феномен професійного вигорання педагогів у психолого-педагогічній літературі.....	153
Осипчук Т. Психологічні чинники задоволеності працею медичних працівників	156
Перемитець Д. Взаємозв'язок акцентуацій характеру та інтернет-активності у сучасної молоді.....	157
Попкова А. Дослідження емоційних станів батьків, що виховують дітей з різним рівнем психосоціального розвитку	159
Потока Т. Адаптація студентів у ВНЗ	161
Приходько М. Психологические проблемы современной семьи.....	163
Расулова Е. Взаємозв'язок сили мотивації до професійної діяльності з рівнем емоційного вигорання працівників.....	165
Резцова Н. Влияние стиля руководства на психологический климат в коллективе	167
Реута С. Психологічні фактори ефективності взаємовідносин молодих сімей.....	169
Романюха І. Особливості виникнення конфліктів у сім'ї	171
Рябік Г., Граненко І., Рябік П. Оптимізм як психологічний феномен.....	173
Рябік Г., Граненко І., Рябік П. Деякі психологічні аспекти сприйняття та ілюзії.....	176
Сапарбаева Т. Использование бинарных методов воспитания в современной работе педагога	178
Сашко А. Психологічні особливості сомооцінки старшокласників.....	180
Світлічна С. Музичний контент як інструмент ефективної комунікації в психології.....	182
Сиволап О. Усвідомлення артистом передконцертного емоційного стану як потенційна можливість вдосконалення виконавської діяльності.....	184
Сотников Д. Влияние религиозности на поведение	186
Стасюк Д. Музична субкультура як чинник особистісного становлення сучасної молоді	187
Тажетдинова С. Пути и средства совершенствования образования....	189
Ткач О. ИмPLICITные представления субъектов конфликта	191
Товстик О. Психологічні особливості персоніфікації комп'ютера різними віковими категоріями користувачів	193
Третьяк Ю., Стряпан К. Взаимосвязь самооценки и успеваемости у студентов	195
Трефілова О. Діагностика агресії у дітей середнього та старшого дошкільного віку.....	198
Турдымуратова А., Наймова З. Актуальные проблемы семейного воспитания	200

Утениязова Ш. Адаптація дітей раннього віку до умов дошкільного освітнього закладу	202
Утешева З. Специфіка прислів'їв в світлі деяких базових понять лінгвокультурології	205
Хмельова Н. Особливості формування психологічної готовності дітей дошкільного віку до навчання у школі	209
Худайбергенова З. Сутність системи управління якістю освіти	211
Цветкова Л. Психологічна підготовка дітей до школи за допомогою тренінгу	213
Чумак А. Психологічні особливості емоційного вигорання фахівців-медиків	214
Шандрук О. Особливості розвитку критичного мислення дітей молодшого шкільного віку	216
Шналь К. Методологічні проблеми наукових досліджень в сучасній психології	218
Шналь В. Проблеми методологічних засад експерименту в психології	219
Шуваєва К. Схильність до гендерних стереотипів у сучасних студентів	221
Шульга О. Підходи до проблеми «професійного вигорання» особистості в зарубіжній психології	222
Шураєва А. Інтернет-залежність та ігроманія у підлітків	224
Ястремська А. Психологічні особливості сімей, які виховують дитину з особливими освітніми потребами	225

JEALOUSY AS A PSYCHOLOGICAL PHENOMENON AND ITS IMPACT ON MARITAL RELATIONSHIP

Jealousy and adultery are very difficult issues for psychology and sociology. Typically, jealousy deals with the theoretical positions, or positions psychotherapy. There are various definitions of jealousy. According to Rene Descartes jealousy is a kind of fear if you want to retain ownership of any good. In the work "Dictionary» Ushinsky defines jealousy as passionate distrust, painful question in whose allegiance anything - love, a full commitment; a strange fear of success, fear of what the other will do better, diligence, perseverance.

Five types of jealousy are distinguished: for children, professional, national, sports, creative. Communication between husband and wife is the basis of family welfare and includes a very important function - helps a person to provide personal comfort for themselves and their loved ones. Communication enables manifest one of the most important roles of married couples.

Communication and relations between spouses in affluent families are characterized by openness, intimacy, trust each other, a high level of mutual sympathy, constructive, reflexivity, flexibility, democratic character roles.

Features sharing of family roles, expectations and aspirations married couple compatibility investigated using special techniques. The survey «Communication in the Family» (J. Aleshin, L. Gozman, E. Dubovskoy) measures the communication in the couple, the similarity in looks, community character, understanding wife, ease and psychotherapeutic communication. The technique «Role expectations and demands in marriage» (A. Volkova) is an idea about the importance of marriage in the family life of various roles, as well as their desired allocation between husband and wife. Methods «Roles in the Family» (J. Aleshin, L. Gozman, E. Dubovskoy) determine the extent to which the husband and wife of a role: responsible for the material support of the family, the host (hostess) house responsible for the education of children, the family organizer subculture, entertainment, sexual partner, psychotherapist. Methods «typical marital status» (E. Eydemiller, I.Yustitskys) can identify the most typical place of the individual in his own family: satisfactory / unsatisfactory; mental stress; family anxiety.

WORD FORMATION BY MEANS OF CONVERSION

English is a very productive language. Due to its versatile nature, it can undergo many different word formation processes to create new lexicon. Some of them are much lexicalized – such as derivation or compounding. However, new trends are pointing up in the productive field. This is the case of the minor methods of word-formation – i.e. clipping, blending and conversion.

As they are recent phenomena, they have not been much studied yet. Even scholars differ in their opinions about the way they should be treated. There is only one point they all agree with: these new methods are becoming more frequently used. For example, ‘conversion will be more active in the future, and so, it will create a great part of the new words appearing in the English language’.

Conversion is particularly common in English because the basic form of nouns and verbs is identical in many cases. As in this research we try to give a comprehensive vision on conversion, we will attempt to establish the direction of the process. In this research we will attempt to analyze in depth the behaviour of one of these new word-formation methods: conversion. It is probably the most outstanding new method in the word-formation panorama. It is a curious and attractive subject because it has a wide field of action: a) all grammatical categories can undergo conversion to more than one word-form; b) conversion is compatible with other word-formation processes;

c) conversion has no demonstrated limitations. All these reasons make the scope of conversion nearly unlimited.

“*Conversion is the derivational process whereby an item changes its word-class without the addition of an affix*”. Thus, when the noun ‘*sign*’ shifts to the verb ‘*sign(ed)*’ and without any change in the word form we can say this is a case of conversion.

*Gore showed no **sign** of pain or remorse.*

However, it does not mean that this process takes place in all the cases of homophones. Sometimes, the connection has to do with coincidences or old etymological ties that have been lost, for example, ‘*mind*’; ‘*mind*’; ‘*matter*’; ‘*matter*’ – are cases of this grammatical sameness without connection by conversion in Karakalpak and Russian languages as well – the verbs have nothing to do today with their respective noun forms in terms of semantics.

1. “*Hillary’s going to be working, and I wouldn’t **mind** sticking around,*” he told a close friend the other day.

2. *Twice a month, Ralph Petley stands at rapt attention in the fluid semicircle of about 80 bidders, his **mind** on the single goal of sending a shipment of antiques to Texas auction houses.*

3. *At times during the campaign, Mr. Bush simply seemed to be selling his infectious optimism to the point that it almost did not seem to **matter** how much he tortured the English language or what he was really trying to say.*

4. *For that **matter**, it was still not quite clear what “the right thing” was.*

“Conversion is particularly common in English because the basic form of nouns and verbs is identical in many cases”. “It is usually impossible in languages with grammatical genders, declensions or conjugations”.

The status of conversion is a bit unclear. It must be undoubtedly placed within the phenomena of word-formation; nevertheless, there are some doubts about whether it must be considered a branch of derivation or a separate process by itself with the same status as derivation or compounding.

Despite this undetermined position in grammar, some scholars assert that “conversion will become even more active in the future because it is a very easy way to create new words in English”.

There is no way to know the number of conversions appearing every day in the spoken language, although we know this number must be high. As it is a quite recent phenomenon, the written evidence is not a fully reliable source. We will have to wait a little longer to understand its whole impact, which will surely increase in importance in the next decades.

The terminology used for this process has not been completely established yet. The most usual terms are ‘conversion’, because a word is converted – shifted, to a different part of speech; and ‘zero-derivation’, because the process is like deriving – transferring, a word into another morphological category with a zero-affix creating a semantic dependence of one word upon another. This would imply that this affix exists – because it is grammatically meaningful – although it cannot be seen. Other less frequently used terms for conversion are ‘functional shift’ – функциональный переход; ‘functional change’; ‘zero-marked derivative’ – denominations that express by themselves the way the process is considered to happen.

Conversion is extremely productive to increase the English lexicon because it provides an easy way to create new words from existing ones. Thus, the meaning is perfectly comprehensible and the speaker can rapidly fill a meaningful gap in his language or use fewer words.

“*Conversion is a totally free process and any lexeme can undergo conversion into any of the open form classes as the need arises*”. This means that any word form can be shifted to any word class, especially to open classes – nouns, verbs, etc. – and that there are not morphological restrictions. Up to date, there has only been found one restriction: derived nouns

rarely undergo conversion – particularly not to verbs. This exception is easily understood: if there already one word exists in the language, the creation of a new term for this same concept will be blocked for the economy of language, for example, the noun ‘*denial*’ – will never shift into a verb because this word already derives from the verb ‘*to deny*’. In that case, the conversion is blocked because ‘*to deny*’ and ‘*to denial*’ — would mean exactly the same.

1. *This embrace included an emphatic rejection of **denial** or minimization of the Holocaust.*

2. *The Florida manual recount process is being used to eliminate any possibility of an orderly, rational, and final end to the election, and to **deny** the protections of the Constitution not only to the parties who brought the case, but to all Americans.*

However, there are some special cases in which this process seems to happen without blocking. This can be exemplified in the noun ‘*sign*’ – converted into the verb ‘*to sign*’ – changed by derivation – suffixation into the noun ‘*signal*’ – and converted into a new verb ‘*to signal*’.

1. *Gore showed no **sign** of pain or remorse.*

2. *The Goreans quickly pointed out that there had already been a hand count in the Florida presidential race, and that Bush himself had **signed** a law calling for their use in Texas.*

3. *A few days ago in Manhattan, Ms. Yrjola was in her apartment in the middle of a high-rise in the middle of everywhere when she could not even get a decent **signal** on her handset.*

4. *Laughter seems to **signal** an attempt to ingratiate oneself: in India, notes Provine, men of lower castes giggle when addressing men of higher castes, but never the other way round.*

In this case there is no blocking because these words have slight semantic differences.

It must be pointed out that the process of conversion has some semantic limitations: a converted word only assumes one of the ranges of meanings of the original word, for example, the noun ‘*paper*’ has various meanings, such as ‘*newspaper*’; ‘*material to wrap things*’.

The de-nominal verb, though, only contains the sense of putting that material on places like walls. This shows the converted item has only converted part of the semantic field of the source item.

1. *His wife was reading the **paper**, too nervous to deal with it.*

2. *A tiny dangling piece of **paper** – a hanging Chad – remains and can fall back to fill the hole in the card.*

The aim of conversion varies with the user. Adults convey it to use fewer words, whereas children perform it in order to be understood, although they frequently produce ungrammatical utterances. Anyway, it always helps to make communication easier.

COMPREHENSION OF THE TARGET LANGUAGE AND CONCEPT CHECKING

In a standard language focus lesson following a PPP – present, practice, produce, or similar format, the target language – structure or vocabulary, is normally presented in context, then isolated and analyzed.

Analysis of the language consists of two sub-stages, often known as highlighting and concept checking.

- **Highlighting** is taking the model sentence and showing, telling or eliciting what the problems are in terms of form, function, and phonology.

- **Concept checking** is checking the understanding of difficult aspects of the target structure in terms of function and meaning.

Concept checking is vital, since learners must fully understand the structure before any intensive practice of form and phonology is carried out:

- 1) Ways of checking understanding
- 2) Concept questions
- 3) Some examples
- 4) Learning to construct concept questions

Ways of checking Understanding: Concept checking is normally achieved by the use of a set of questions designed to ensure comprehension of the target language, raise awareness of its problems, and to indicate to the teacher that the learners have fully understood. The question ‘*Do you understand?*’ or the remark ‘*OK?*’ do not achieve any of these aims, and are unlikely to receive a truthful answer from all the learners.

Concept questions are one way of checking understanding, but are often used in combination with other methods, often visual, depending on the nature of the target language involved. Here are some other methods:

a) Time lines to establish tenses. Time lines are not a substitute for concept questions.

b) Truth lines to establish probability, for example, ‘*must be*’, ‘*could be*’, ‘*might be*’ and ‘*can’t be*’

c) Reality lines to establish degree of reality or imagination, for example, *conditional sentences*

d) Clines to show grades or scales, for example, ‘*yellow-amber-orange*’, *frequency adverbs*

e) Pictures to distinguish between similar objects, for example, ‘*cup*’, ‘*mug*’, ‘*lane*’, ‘*road*’ or ‘*highway*’

f) Discrimination to check function and register, for example, “*Do I say ‘hey!’ to my boss?*”

- g) Negative checking, for example, “*Do I say ‘I were’?*”
- h) Translation – where appropriate and possible.
- i) Extensions to consolidate understanding. Homework often reveals lack of understanding, as do guided practice exercises.

Concept questions: Concept questions themselves are often difficult to construct since they involve clarifying function and meaning using simple language but not the target language itself.

Apart from their classroom value, thinking of good questions also helps inexperienced teachers to understand the complexities of form, function and meaning, and to practice grading their language. Some basic tips for good concept questions are:

- a. The teacher should make sure the questions that are simple and that no difficult language is required to answer the question. ‘*Yes/no questions*’, ‘*either/or questions*’ and simple ‘*wh- questions*’ are particularly effective
- b. The teacher should not use the new or target grammar in your questions
- c. The teacher should not use unfamiliar vocabulary
- d. The teacher should bring out basic concepts such as ‘time’ and ‘tense’ in the questions
- e. The teacher should use as many questions as possible to check various aspects of the language and to cover as many learners as possible.

Some examples: These examples show how concept questions could be used to help differentiate between the main functions of the Present Simple and Present Continuous.

Target sentence: *Look! They’re painting the wall.*

Checking questions	
Is it happening now?	Yes
Can you see it?	Yes
Is the painting finished?	No
Are they painting now?	Yes
Is this the past, present or future?	Present

Target sentence: *She’s a shop assistant. She works in a shop.*

Checking questions	
Has she got a job?	Yes
Is she working now?	Don’t know
Does she work there every day?	Yes
Is this the past, present or future?	Present, but also past and probably future.

This example shows how concept questions can be used to clarify the meaning of more complex structures:

Target sentence: *If I won the lottery, I’d buy a new car.*

Checking questions	
Have I won the lottery?	No
Am I going to win the lottery?	Probably not
Am I going to buy a new car?	Probably not
Has he got a lottery ticket?	Maybe
Is this real, or imaginary?	Imaginary

Learning to construct concept questions: One way of beginning to think about concept questions is to break the meaning of a word or structure into components. A vocabulary item might be diagrammatically represented. Here are some examples of the concepts included in the word ‘*bed-sit*’. Questions may be of different types:

- Yes/no questions.

‘*Is a bed-sit a room?*’

‘**Are there other rooms in the house?**’

‘**Can you sleep in it?**’

- 50/50 chance questions.

‘*Is it a room or a building?*’

‘*Is it cheap or expensive?*’

‘**Do you buy it or pay money every week or month?**’

- Information questions.

‘**Who lives in it?**’

‘**How many people live in it?**’

- Discrimination questions.

‘**Do you only sleep in it?**’

‘*Can you cook a meal in it?*’

‘*Is it the same as a flat?*’

- Shared experience questions.

‘**Is there a bed-sit in this building?**’

- Life experience or culture questions.

‘*Have you ever lived in a bed-sit?*’

‘*Are there bed-sits in your city?*’

‘*Are there bed-sits in your country?*’

The teacher should remember that the answers ‘**sometimes**’, ‘*it depends*’ and ‘*I don’t know*’ can tell you as much as ‘*Yes*’ or ‘*No*’.

Another way of constructing concept questions is by writing a sentence containing all the elements of the concept, from which questions can be formed. This is a useful method when distinguishing between two functions of the same structure, particularly where those functions would be expressed by different forms or tenses in other languages. For example:

‘*He’s been eating garlic*’

Concept: He isn’t eating garlic now, and I didn’t see him eating it, but I know he was eating garlic because I can smell it.

'Harry has been working here for two years'

Concept: He started working here two years ago, he is still working here, and he will probably continue working here.

On making conclusion we may state that the value of concept questions should not be underestimated, but many teachers either forget to use them or find them difficult to construct. Teachers are often satisfied that the learners 'seem to understand' on the basis of their performance in practice exercises. A few important points to remember are:

1. Concept questions are particularly valuable after the presentation and explanation of an item, and may be asked at any stage during a lesson. They are valuable after guided practice, particularly if the learners seem not to have grasped the target language fully, and at the end of a lesson, as a final check and review.

2. Time lines and other devices are not substitutes for concept questions. They are aids to explanation, but do not necessarily check understanding. Concept questions, however, may be used to elicit a timeline from the learners.

3. Concept questions are particularly valuable where a concept does not exist, or is different in the mother tongue, for example, the perfect aspect, ways of expressing the future, and where a language item is culturally loaded, for example, as in the case of the word '*subway*' which has very different meanings in British and American English. In such cases, concept questions often form part of the initial teaching process.

4. Concept questions are also useful for raising awareness of association and connotation, and for drawing attention to collocations and fixed expressions. They are also good listening practice for learners, and can even lead on to class activities such as guessing games in which the learners write their own questions.

5. The teacher does not have to concept check every new item. In many cases, function and meaning are clear because the language has been presented in a meaningful context.

6. When learners perform poorly in guided or less guided practice, it is often because they are not clear about the function or meaning of the target language. This may well be because the teacher has asked '*Do you understand?*' or '*Is that clear?*' rather than good concept questions.

K.D. Kolesnik, K.C. Gonczarowa
Uniwersytet im. Alfreda Nobla w mieście Dnipro

FENOMEN TERRORYZMU PRZEZ PRYZMAT TEORII S.FREUDA

Obecnie terroryzm stosuje się na dużą skalę, a także jest jednym z najtrudniejszych i najbardziej niebezpiecznych zjawisk naszych czasów. Ten fenomen powoduje, że ludzie odczuwają nieufność i nienawiść wobec grup społecznych i narodowych. Skutki terroryzmu mogą obejmować znaczną

liczbę ofiar, uszkodzenie lub niszczenie mienia. Terroryzm, dla wielu osób stał sposobem rozwiązywania różnych problemów, na przykład: polityczne, narodowe, religijne, etc. Niektóre osoby, grupy lub organizacje używają terroryzm jako metodę prowadzenia walki, aby zniszczyć i zastraszyć swego «wroga».

Wiadomo, że terroryści charakteryzują się chęcią śmierci, która konfliktuje z instynktem życia. Libido odwraca terrorystę od śmierci, objawiają się w agresywnym zachowaniu (zniszczenie i zastraszanie). Popelniając brutalne przestępstwo osoba próbuje usunąć stres wewnętrzny, oparty na założeniach teorii psychoanalitycznej. Ten typ zachowania jest spowodowany niezdolnością terrorysty w jakikolwiek inny sposób rozwiązać wszelkie problemy. Prawdopodobnie, korzenia agresywnego zachowania sięgają okresu trudnego dzieciństwa, gdy człowiek został ofiarą przemocy lub poniżenia przez rówieśników, a nawet krewnych.

Ponadto, istnieją terroryści-samobójcy, w większości to ludzie o wysokim poziomie lęku. Tacy terroryści uważają, że śmierć jest sposobem do autoafirmacji, żeby za jakiś czas ludzie uznali ich jako znaczące postacie w historii ludzkości.

Dla terrorystów, śmierć jest fetyszem, poza tym akt terroru musi wywoływać prawdziwy strach i przerażenie innych. W ten sposób, pragnąc śmierci lub oczekując na śmierć ofiary, instynkt strachu terrorysty przewycięża śmierć.

Dążenie człowieka do śmierci jest połączone z fanatyzmem religijnym, gdy człowiek jest przekonany, że ma ostateczną prawdę, że działa dla «zbawienia» ludzi, a nawet ludzkości. Poza tym, z jednej strony on chce zaangażować resztę do swoich pomysłów, z innej strony zniszczyć tych, którzy nie zgadzają się z jego wizją. W tym przypadku, zaufanie w religii i utrzymywaniu jej dogmatów znacznie przeważa lęk przed śmiercią.

Wyłumaczymy pojęcie terroryzmu wykorzystując założenia psychoanalitycznej teorii Freuda, a mianowicie przyczyny indywidualnego zachowania terrorystę w następujący sposób:

1. Zmniejszyć napięcie nerwowe przez agresywne zachowanie - zniszczenia i unicestwienia;
2. Zamachowiec-samobójca, który ma wysoki poziom lęku stanowi źródło niepokoju dla instynktu śmierci, i pokonuje go przez swoją śmierć;
3. Przewyciężenie instynktu śmierci jest możliwe dzięki śmierci innych lub własnej śmierci poprzez fanatyzm religijny.

Być może odkrycie mechanizmów leżących u podstaw takiego zachowania przyczyni się do rozwoju metod i środków w celu zapobiegania i zwalczania terroryzmu, co z kolei przyczyni się do zmniejszenia liczby ofiar.

---

*Opiekun naukowy: starszy wykładowca T. Jermolajewa.
Tłumaczenie pod kierownictwem wykładowcy A. Bondarowicz.*

SOME PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF EDUCATIONAL CONFLICTS

The problem of conflicts refers to the global problems, which deals with the whole society and a particular person's existence as well. Due to escalation of conflicts all over the world, this problem has become topical. According to foreign and native scholars (A. Antsupova, A. Shipilova, E. Babosova, O. Bandurka, V. Druz; R. Beron, H.Hryshyna, R. Darendorf, F. Dmitriev, N. Frygina, V. Shalenko), this conflict has become unavoidable and captures different aspects of existence both the humanity and a certain identity.

Educational conflicts have their own psychological peculiarities, which are stipulated by specific intragroup conflicts:

- They take place in the process of common teaching activity, which considerably varies from different kinds of activity. Thus, intragroup conflicts have specific description.

- The conflict parties (subjects of teaching activity) have different ages. They can be students of primary school or universities students.

It is very important to point out that most of conflict parties have neither co-working skills nor solving conflicts skills.

We would like to analyze some psychological peculiarities of educational conflicts connected with the activity, which becomes the problem of conflicts. Small studying group is informal grouping which influences on the beginning, duration and ways of solving this conflict. There is also absence of functions allocation. The authority of formal manager is carried out by leader, sometimes there are some leaders. Unlike common working activity, where technological conditions set certain requirements for specialization, every member must perform all the steps in solving educational problems.

The main peculiarity of educational conflicts takes place as joint training activities in current system of education and training. Today the existing joint educational activity takes a small place in the educational process. It takes place during short period of time and the group members remains unchanged. Therefore, the relation between group members is usually temporary and they are less strong than the relationship between students of academic group that emerged before their inclusion in a joint flood activity.

The last factor makes significant differences in joint educational activities of other, primarily industrial, scientific, etc. Thus, the products of joint activities themselves are not essential for a student (they are the only measure of its performance), it distinguishes important feature of joint training activities, and it differs from the joint work and significant impact on educational conflicts.

Another feature of educational activities, which largely determines the crucial role of education intragroup conflict is that in strategic terms, each member could in principle provide obtaining high academic results, regardless of the results of joint training activities. Therefore, the effectiveness of training activities to some extent depends on the nature of relationships between group members, which play a crucial role in intragroup conflicts, especially their flow and ways to solve particular problems. And, unlike industrial activity, type of relationship as members of the group is well before inclusion in joint training activities.

Thus, it is necessary to consider the role of working and scholar activity, because the way of its organization influences on interpersonal relationships between group members. It is necessary to point out that the effective management of joint activities is one of the leading factors of conflicts educational prevention.

Scientific supervisor Ed.d, Professor Natalia Volkova.

Р. Алеуова
Нукусский государственный педагогический институт,
Узбекистан

СПЕЦИФИКА ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ДЕТЕЙ НА ЭТАПЕ ПЕРЕХОДА ИЗ ДОУ В НАЧАЛЬНУЮ ШКОЛУ

Специфика деятельности психолога заключается еще и в том, что возникает необходимость психолого-педагогического анализа реализации педагогическим коллективом школы программы непрерывного образования. Результаты анализа учебного процесса в школе дают возможность оценить состояние учебного процесса, подвести итоги работы педагогов, оценить эффективность исследовательской деятельности коллектива. Это, в свою очередь, позволяет обосновать и сформулировать запросы школы, направленные в адрес дошкольного образовательного учреждения, так как без единого взгляда на проблему преемственности в развитии детей невозможно осуществление комплексного психологического сопровождения. По нашему мнению, психолого-педагогический анализ итогов работы приобретает особое значение, так как дает возможность совместно с дошкольным учреждением разработать цели деятельности единого коллектива (педагогов и воспитателей), основные задачи его направление развития такой сложной системы, какой является функциональный комплекс «детский сад – школа».

Однако психологическая деятельность не исчерпывается аналитической работой. Психологи проводят обширную практическую работу по сопровождению на этапе перехода детей из детского сада в начальную шко-

лу. В соответствии с запросом школьных психологов методисты и воспитатели детских садов создают свой банк данных, характеризующих психологические особенности детей, зоны их актуального и ближайшего развития, возможные затруднения, которые могут возникнуть на начальном этапе обучения детей в школе. В дальнейшем, при приеме детей в первые классы, комиссия, в которую обязательно входят воспитатели дошкольного учреждения, производит отбор и комплектование классов, опираясь на полные сведения о каждом конкретном ребенке и потенциальных возможностях его развития. Это позволяет в необходимых случаях, уже в первые дни пребывания ребенка в школе разрабатывать индивидуальные программы поддержки, реабилитации и коррекции психического развития первоклассников.

В свою очередь школьные психологи, наблюдая за процессом адаптации детей к школе и анализируя результаты регулярных психодиагностических обследований, направляют получаемую информацию в дошкольные учреждения, на основании которой методисты и воспитатели вносят соответствующие коррективы в содержание и методику проведения своей работы с дошкольниками.

При подобной форме сотрудничества между школой и дошкольными детскими учреждениями осуществляется такое взаимодействие, которое позволяет обеспечивать психологическое сопровождение преемственности развития детей в системе «детский сад – школа».

Специфика функционирования психологической службы школы состоит еще и в том, что она выполняет большой объем коррекционно-диагностической и консультационной работы. Кроме того, что психологами выполняется весь объем непосредственной практической работы, их основной задачей становится придание этой работе четкой системы. Это отбор, апробация, модификация используемых психодиагностических методик в работе не только со школьниками, но и с детьми детского сада. Разработка развивающих и коррекционных программ, направленных на оптимизацию процесса преемственности развития детей. Составление практических рекомендаций по подготовке детей к обучению в школе и адаптации первоклассников и др. То есть в целом повышение научно-методического уровня работы психологической службы.

Психологическая служба в системе образования претерпела изменения в плане трансформации ее позиции по отношению к образовательному процессу. Если прежде психолог занимал реактивную позицию - решал ситуативные задачи, возникающие в детском саду или в период обучения в школе, то теперь он занимает активную, опережающую позицию, состоящую в моделировании и выстраивании образовательной среды на этапе перехода ребенка из детского сада в школу. Эта позиция психолога ориентирована на ученика как субъекта образовательного процесса, на максимальную и достаточно быструю актуализацию потенциала каждо-

го ребенка, на сохранение его психологического и физического здоровья. Превращение ребенка в субъекта образовательного процесса в системе психолого-педагогического сопровождения требует в качестве необходимой составляющей организацию специальной работы по целенаправленному формированию сложных форм самостоятельности и активности, без чего невозможно достижение зрелости, адаптивности личности, требуемых в современном обществе. Такая работа является профилактикой пассивности, инфантильности, которые могут возникнуть при акценте на чрезмерную опеку, повседневный контроль, приспособление учителя к стилю и уровню деятельности каждого ребенка.

М. Аникеенко

Университет имени Альфреда Нобеля, г. Днепр

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ТРЕНИНГ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ САМООЦЕНКИ ПОДРОСТКОВ

Здоровая самооценка – один из важных компонентов в развитии и самореализации человека. Иметь знания и обладать хорошим потенциалом, этого не достаточно для достижения жизненно важных целей. Значимым двигателем является положительная самооценка, уверенность в себе и в своих силах. Основные представления о себе, ценность себя, закладываются еще в детстве, благодаря тому, что мы о себе слышим, сколько нам уделяют времени и насколько проявляют терпение. В детстве повлиять на формирование своей самооценку мы не в состоянии, но в подростковом возрасте, когда неуверенность в себе ощущается особо критически и болезненно, это становится возможным.

Социально-психологический тренинг, как способ развития самооценки подростков, на мой взгляд, является актуальным и важным. Ведь вступая во взрослую, самостоятельную жизнь, важными и ценными качествами станут: умение брать на себя ответственность, доверять себе, уважать себя, адекватно оценивать свои возможности и правильно относиться к негативной оценке. Но, к сожалению, таким набором качеств может похвастаться не каждый. Поэтому, участие в социально-психологическом тренинге - это хорошая возможность развить личностные ресурсы, получить мотивацию, и развить самооценку, что в результате увеличит шансы подростка достичь желаемых результатов и стать успешным.

Подростковый возраст, сложный период, как для подростка, так и для его родителей. Ведь ребенок уже не маленький, но еще не взрослый. У меня этот период ассоциируется с периодом внутренних колебаний, которые одновременно открывают новые возможности, но при этом нет

четкого понимания как этими возможностями пользоваться. В этот период у подростка появляются сомнения в своей эффективности, обостряется чувство неполноценности. Страх быть бесперспективным и нереализованным делает жизнь подростка гораздо сложнее. Важные и значимые люди предъявляют высокие требования и ожидания. Даже если подросток справляется с этим, то очень многие вещи с легкостью могут подорвать уверенность в себе: изменения внешности; безответная любовь; неудачи в учебе; ссора с друзьями и т.д. Также в этот период чаще всего ухудшаются отношения с родителями, которые теряют свой авторитет по многим причинам. Важными фигурами в жизни подростка становятся друзья, которые воспринимаются опытными, популярными, умными и раскованными. Мнение родителей, в большинстве случаев, воспринимается критически. Предыдущий детский опыт общения с родителями играет важную и решающую роль в жизни подростка. Результатом того, насколько родители были внимательны, терпеливы, вежливы и уважительны по отношению к ребенку, и станет качество отношений в подростковом возрасте между ребенком и родителем. Иными словами, ребенок сможет вернуть родителю то, что последний в свою очередь смог дать.

Подросткам необходима поддержка как никому. Ведь подходит время, когда нужно нести ответственность за свою жизнь, принимать самостоятельные решения, ошибаться и при этом двигаться дальше. Здоровая самооценка - хорошая почва для успешной реализации и достижения жизненных целей.

Лучшим способом для повышения самооценки подростков, на мой взгляд, есть социально-психологический тренинг. Могу предположить, что во время прохождения тренинга, подросток научится: активно выражать и отстаивать свои потребности и мнения; принимать решения; строить здоровые и честные отношения; адекватно оценивать себя и свои возможности; легче переносить неудачи и неприятности. Также могу предположить, что участие в социально-психологическом тренинге даст возможность реже испытывать такие негативные чувства, как безнадежность, бесполезность, вина и стыд. Подросток научается правильно справляться со своими чувствами, поэтому становится менее склонным к развитию психических заболеваний.

Для подтверждения этой гипотезы, мы планируем провести исследования, которые включают в себя: тестирование подростков (16-18 лет) с целью выявления заниженной самооценки; проведение тридцати шести часового социально-психологического тренинга по развитию самооценки для подростков с заниженной самооценкой; тестирование этих же подростков после прохождения тренинга; анализ результатов.

Научный руководитель: Т.В. Ермолаева, ст. преподаватель.

НАГЛЯДНЫЕ ПОСОБИЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК ВОЗМОЖНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Одним из наиболее революционных достижений за последние десятилетия, которое значительно повлияло на образовательный процесс во всем мире, стало создание всемирной компьютерной сети, получившей название Интернет, что буквально означает «международная сеть» (англ. international net). Использование кибернетического пространства (cyberspace) в учебных целях является абсолютно новым направлением общей дидактики и частной методики, так как происходящие изменения затрагивают все стороны учебного процесса, начиная от выбора приемов и стиля работы, кончая изменением требований к академическому уровню обучающихся.

Содержательная основа массовой компьютеризации образования, безусловно, связана с тем, что современный компьютер представляет собой эффективное средство оптимизации условий умственного труда вообще, в любом его проявлении.

Основная цель изучения иностранного языка в образовательном учреждении – формирование коммуникативной компетенции, все остальные цели (образовательная, воспитательная, развивающая) реализуются в процессе осуществления этой главной цели. Коммуникативный подход подразумевает обучение общению и формирование способности к межкультурному взаимодействию, что является основой функционирования Интернета. Вне общения Интернет не имеет смысла – это международное многонациональное, кросс-культурное общество, чья жизнедеятельность основана на электронном общении миллионов людей во всем мире, говорящих одновременно - самый гигантский по размерам и количеству участников разговор, который когда-либо происходил. Включаясь в него, на уроке иностранного языка мы создаем модель реального общения.

Общаясь в истинной языковой среде, обеспеченной Интернет, учащиеся оказываются в настоящих жизненных ситуациях. Вовлеченные в решение широкого круга значимых, реалистичных, интересующих и достижимых задач, учащиеся обучаются спонтанно и адекватно на них реагировать, что стимулирует создание оригинальных высказываний, а не шаблонную манипуляцию языковыми формулами.

Первостепенное значение придается пониманию, передаче содержания и выражению смысла, что мотивирует изучение структуры и словаря

иностранный язык, которые служат этой цели. Таким образом, внимание учащихся концентрируется на использовании форм, нежели на них самих, и обучение грамматике осуществляется косвенным образом, в непосредственном общении, исключая чистое изучение грамматических правил.

Компьютер лоялен к разнообразию ученических ответов: он не сопровождает работу учащихся хвалебными или порицательными комментариями, что развивает их самостоятельность и создает благоприятную социально-психологическую атмосферу на уроке. Развитие образования в наши дни органично связано с повышением уровня его информационного потенциала. Для наиболее успешного ориентирования в мировом информационном пространстве необходимо овладение учащимися информационной культурой, а также компьютерно-экранной культурой, поскольку приоритет в поиске информации все больше и больше отдается Интернет.

Как информационная система, Интернет предлагает своим пользователям многообразие информации и ресурсов. Базовый набор услуг может включать в себя:

- электронную почту (e-mail);
- телеконференции (usenet);
- видеоконференции;
- возможность публикации собственной информации, создание собственной домашней странички (homepage) и размещение ее на Web-сервере;
- доступ к информационным ресурсам:
- справочные каталоги (Yahoo!, InfoSeek/Ultra Smart, Look Smart, Galaxy);
- поисковые системы (Alta Vista, Hot Bob, Open Text, WebCrawler, Excite);
- разговор в сети (Chat).

Эти ресурсы могут быть активно использованы на уроке. Первые лингафонные устройства появились более 40 лет назад, и их распространение было обусловлено ростом популярности аудиовизуальных приёмов обучения. Хотя эти устройства и назывались лингафонными, большинство из них уже в то время включало как звукотехническую аппаратуру (магнитофоны, электропроигрыватели), так и проекционную: диа - и кинопроекторы, эпидиаскопы.

Помимо учительской консоли, в схему лингафонного устройства включены рабочие места учащихся. Число рабочих мест определяется задачами обучения и условиями учебного заведения. Лингафонные устройства рассчитаны на относительно большое количество рабочих мест (от 10 до 25). В зависимости от характера лингафонного устройства рабочие места могут быть оборудованы по одной из следующих трёх принципиальных схем: аудиопассивной, аудиоактивной или аудиокompatивной.

Аудиопассивные устройства имеют целью предоставить ученикам возможность прослушивать фонограммы, подаваемые с магнитофонов, установленных на учительском пульте; при этом сами ученики ничего не говорят. Аудиоактивные устройства, в отличие от аудиопассивных, позволяют ученикам не только прослушивать фонограммы, но и самим тренироваться в громкой речи, то есть в говорении.

К магнитофону на рабочем месте подсоединяется телефонно-микрофонная гарнитура такого же типа, как и те, которыми оборудованы аудиоактивные устройства. Пользуясь микрофоном, ученик записывает свою речь.

Зрение - основной орган восприятия информации, поэтому одним из условий восприятия и запоминания материала в учебном процессе является соблюдение принципа наглядности. Графопроектор – устройство, посредством которого статическое изображение с прозрачной плёнки формата А4 передаётся на большой экран.

Отличия между традиционными наглядными пособиями и изображением, которое даёт графопроектор.

Учитель может легко менять слайды, поэтому количество иллюстраций к подаваемому материалу может быть достаточно большим. Это способствует максимальному соответствию между рассказами лектора и наглядным изображением.

Демонстрация отдельных фаз развития динамических процессов позволяет учителю, опираясь на воображение ученика, использовать его возможность домыслить промежуточные этапы и т.п.

В. Блохина

Университет имени Альфреда Нобеля, г. Днепро

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ГОТОВНОСТЬ К ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЫ

Сейчас в Украине актуален вопрос готовности предпринимателя к предпринимательской деятельности, так как в условиях изменчивого положения экономической и законодательной систем «буфером» между прослойками общества и между колебаниями в финансовой сфере являются именно предприниматели. Если они не будут готовы к экстремальным условиям и условиям риска нынешней финансовой сферы, то их предприятия могут обанкротиться и прекратить деятельность, что скажется на жизни страны и благополучии общества в том числе. Развитие конкурентоспособности предпринимателей должно обязательно сопровождаться соответствующей подготовкой, результатом которой должна стать про-

фессиональная и психологическая готовность к деятельности в условиях острой конкуренции и влияния различных негативных, осложняющих деятельность, факторов. К факторам риска можно отнести: риск полной остановки предприятия из-за невозможности заключения договоров с поставщиками ; риск нереализации товаров или услуг; риск возврата; риск срыва заключенных соглашений о предоставлении займов, инвестиций или кредитов; риск банкротства; ценовой риск(риск определения цены на реализуемую предприятием продукцию и услуги); риски недобросовестной конкуренции и т.д.

Очевидно, что изучение и развитие психологической готовности к деятельности в экстремальных условиях острой конкуренции должно базироваться на проведенных психологических исследованиях профессиональной готовности и готовности психологической, которые, как отмечалось, обладают необходимой общностью.

Данные исследования должны проводиться по ряду направлений: личностном; функционально-деятельностном; психофизиологическом; интегративном.

Профессиональная готовность, будь то общая готовность или настрой, является сложной системой, включающей две подсистемы:

- инструментальную готовность (знания, опыт, умения, навыки, позволяющие эффективно выполнять профессиональную деятельность);
- психологическую готовность (мотивационная готовность, уверенность в способности справиться с заданием, адекватная мобилизация, настрой на успешное решение профессиональных задач).

В профессиональной деятельности, осуществляемой в особых и экстремальных условиях, важную роль играют все виды психологической готовности. Долговременная психологическая готовность обеспечивает стабильность работоспособности и результативности деятельности. Важна и кратковременная психологическая готовность, позволяющая мобилизоваться в конкретной экстремальной ситуации.

Общая структура психологической готовности предпринимателя к предпринимательской деятельности, включает в себя ряд компонентов: мотивационный; оперативно-деятельностный; когнитивный; личностный; ресурсный .

Психологическая готовность будет высокой не столько в случае наличия всех составляющих данной структуры, сколько при их определенном уровне развития. Важная роль в обеспечении психологической готовности принадлежит так же типу нервной системы субъекта деятельности, силе личности, активности, способности к саморегуляции и обученности методам самоуправления.

Этапы формирования психологической готовности предпринимателя:

1. Необходимо сформировать у предпринимателей инструментальную готовность, которая является залогом уверенности в том, что пред-

приниматель как субъект деятельности обладает необходимым ресурсом для ее выполнения в любых условиях.

2. Ориентация предпринимателя на успех.
3. Понимание личностных смыслов предпринимательской деятельности.
4. Этап освоения психологических технологий эмоционально-волевой саморегуляции, особенно самовоздействий и самоприказа.

Однако, мотивация может быть чрезмерной, что может пагубно повлиять на предпринимательскую деятельность предпринимателя. Согласно закону Р. Йеркса - Дж. Додсона, интенсивность мотивации содержит в себе феномен обратной пропорциональности. Как низкая мотивация формирует низкую степень результативности, так и превышение порога оптимальности вызывает ажиотажное поведение индивидуума, что чревато рискованным поведением, неадекватным расчетом своих сил, ресурсов и возможностей.

Следовательно, прежде чем начинать самостоятельную предпринимательскую деятельность предпринимателю стоит наработать достаточный внутренний потенциал и сформировать психологическую готовность к предпринимательству, иначе его деятельность может быть нерезультативной, а его предприятие может потерпеть крах.

Научный руководитель: И.Г. Батраченко, д-р психол. наук, проф.

О. Бобкова
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

СТЕРЕОТИПИ МАСКУЛІННОСТІ ТА ФЕМІННОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Стереотипи – невід’ємний елемент буденної людської свідомості. Термін «стереотип» є метафорою щодо мислення, що прийшла з друкарської справи, де стереотип — монолітна друкована форма, копія з типографського набору або кліше, використовувана для друкарських машин. В сучасній соціальній теорії та психології існують різні визначення цього поняття, залежно від методологічного напрямку наукової школи. Наприклад, соціальний стереотип - міцний, сформований, постійний образ соціального об’єкта (груп, людей, подій), що складається в умовах дефіциту інформації, як результат узагальнення особистого досвіду індивіда і уявлень, прийнятих у суспільстві. В уявленнях повсякденної свідомості зазвичай ми користуємося стереотипним мисленням в ситуаціях, в яких у нас недостатньо інформації, часу, або для економії наших сил, а також при нестачі життєвого досвіду. Їх ми набуваємо від тієї соціальної групи,

до якої належимо, від людей з уже сформованими стереотипам, а також від засобів масової інформації.

Історично склалося різне ставлення до чоловіків і жінок, хлопчиків та дівчат. Причини цих відмінностей пов'язані зі сформованими соціальними нормами, які пов'язані з особливостями конкретної культури, економічного розвитку, релігії і права. Таким чином, виникають статеві та гендерні стереотипи, що в досить ранньому віці поетапно формуються. Хлопчики і дівчатка в поведінці і діяльності практично не відрізняються один від одного до певного віку, але в міру розвитку в суспільному середовищі вони засвоюють стереотипи поведінки і свою гендерну роль. Відповідно дівчинки психологічно стають фемінними, а в хлопчиків розвивається традиційна маскулінність.

Маскулінність та фемінність є соціально конструйованими поняттями. Уявлення про мужність і жіночність розрізняються в культурах, це накладає відбиток на норми комунікативної поведінки і характер взаємовідносин чоловіків і жінок. Стереотипне уявлення про образ чоловіка і жінки поширюється на всіх представників тієї чи іншої статі, незалежно від індивідуальних особливостей та їх віку. Гендерні стереотипи виникли в давнину і походять від такого поділу праці, при якому жінки відповідають в основному за домашню працю, а чоловіки працюють за межами дому. Чоловіки фізично набагато сильніше жінок, тому зайняті в праці, яка потребує великої фізичної сили, в той час як материнська роль жінки диктує виховання дітей та ведення домашнього господарства. Оскільки подібне поділення праці сьогодні ще має місце, то продовжують існувати і чоловічі стереотипи дії, і жіночі стереотипи взаємодії. Отже, що, у міру того як ці ролі міняються, гендерні стереотипи також будуть змінюватися.

У психологічному словнику зазначається, що для позначення культурно-символічного сенсу «жіночого» і «чоловічого» використовують терміни «феміність» і «маскулінність», які позначають нормативні уявлення про соматичні, психічні і поведінкові властивості, характерні для чоловіків і жінок. При вивченні цих понять необхідно враховувати принципову асиметрію статевих ролей і те, чію точку зору (чоловічу або жіночу) висловлює даний стереотип.

Т.В. Бендас дає таке тлумачення понять «маскулінність» і «феміність». Маскулінність - набір особистісних і поведінкових рис, відповідаючих стереотипу «справжнього чоловіка»: мужність, впевненість в собі тощо. Феміність - «справжня жінка»: м'якість, турботливість, ніжність, слабкість та інші. Для жінок головними соціально-статевими ролями відповідно до стереотипу є ролі сімейні, а для чоловіків - професійні. Успішність чоловіка згідно стереотипному сприйняттю оцінюється по його професійних досягнень, жінки - по наявності сім'ї та дітей. Вважається, що «маскулінність» визначається більшою мірою соціальними ролями, які виконує чоловік, а «феміність» пов'язується з внутрішніми, індивідуаль-

но особистісними рисами і зовнішністю, тобто, жінка завжди повинна залишатися жіночною та гарною.

Але варто зазначити, що жінкам та чоловікам не обов'язково відповідати традиційним моделям, що вони можуть поєднувати в своїй поведінці як маскулітні, так і фемінні характеристики. Дослідження чітко показують, що люди, незалежно від їх біологічної статі, в різній мірі володіють обома наборами характеристик. І.С. Кон переконаний, що зі зміною системи статевих ролей багато традиційних психологічних відмінностей між статями, на яких ґрунтуються стереотипи, зникають або зменшуються. Уявлення про «мужність» і «жіночність» в професіях відображають в сучасному суспільстві гендерний поділ праці. Також домашнє господарство і та сім'ю де формуються гендерні відносини, які передаються від одного покоління другому і визначають можливості кожного члена домашнього господарства, в залежності від статі. В силу біологічних причин жінки більш залучені до догляд за дітьми і пов'язані з цим домашні обов'язки, також щодо нижча середня зарплата жінок сприяє закріпленню їх положення як домашніх працівників. Тоді чоловік є основним добувачем коштів. Так виникає замкнуте коло, в якому біологічні відмінності закріплюються і посилюються економічними.

Досі в світі зберігаються гендерні упередження та дискримінація, зміни, що відбуваються в соціальному становищі жінок і чоловіків поміняли багато звичних соціальних стереотипів, спонукаючи розглядати ці варіації вже не як небажані та відхилені від норми, а як нормальні, природні і навіть необхідні.

Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD, канд. наук з соц. ком., доц.

А. Бондаренко
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ПРОФЕСІЙНІ ТА ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ ПРАКТИКУЮЧОГО ПСИХОЛОГА

В ХХІ сторіччі в розвинених країнах дуже популярним стало звертатися за допомогою к психологам. Авжеж, суттєво зростає кількість студентів – психологів. Але вивчити теорію та ознайомитися з досвідом видатних психологів ще не достатньо. Людина, яка вирішила присвятити себе психологічній діяльності, повинна будувати свою особистість, розвивати ті якості, які необхідні для її подальшої праці. Різні науковці пропонують свої образи ідеального практичного психолога. Наприклад, Овчарова Р.В. на базі опитувальника Р.Кеттєла виділяє такі особистісні характеристики:

1. Психолог повинен мати високі (загальні) розумові здібності, бути проникливим, розважливим, вільнодумцем, аналітиком.

2. Психолог соціально спрямований, тому вважає за краще працювати з людьми. Це товариська людина, він великодушний до людей, легко формує активні групи, добре запам'ятовує імена людей, люб'язний, тактовний, дипломатичний в спілкуванні.

3. Він любить спільні дії, підпорядковує інтереси особистості груповим інтересам, совісний, сумлінний, має почуття обов'язку і відповідальності, сильний, енергійний, вміє підпорядкувати собі. Він сміливий, швидко вирішує практичні питання.

4. Психолог емоційно стійкий, витриманий, спокійний, реально зважає обстановку, стійкий до стресу.

Овчарова Р.В. також перераховує «особистісні прояви, несумісні з роботою психолога»: незрілість особистості, низька сила «єго», низький інтелект, відсутність емпатії, недостатня незалежність думки, неможливість вирішувати свої проблеми, зайва загальмованість, низька організованість, поганий опір стресу, потреба в гиперопіці, висока тривожність і почуття провини, низька самооцінка.

Також, Обозів М.М. виділяє таку важливу якість практичного психолога, як уміння вибудовувати і витримувати до кінця свою лінію поведінки, тобто вміння своєчасно повернути розмову по заданій темі, якщо клієнт перескакує з однієї теми на іншу або якимось обговоренням виходить за рамки об'єктивності.

Абрамова Г.С. називає такі основні якості роботи кваліфікованого психолога:

Психолог повинен орієнтуватися на цінність іншої людини, на віру в його можливість, здібності, «розглядати свого клієнта як особистість, здатну до життя в контексті культури, що володіє почуттям перспективи, необхідним рівнем рефлексії для прояву різноманітних підходів до проблем свого життя», тобто психолог повинен мати високий рівень моральності.

Кваліфікований психолог повинен вміти знаходити безліч реакцій (вербальних і невербальних) на широкий спектр ситуацій і проблем клієнта і уникати оціночних суджень з приводу дій клієнта. Відповідно необхідною якістю є креативність, спонтанність і адекватність.

Психологу необхідно прагнути зрозуміти і використовувати в роботі безліч концепцій.

Всі перелічені якості відповідають досвідченому, талановитому, особистісно сформованому психологу. Але, на початку свого становлення студент – психолог має розуміти насамперед сам, чи є в нього необхідні базові риси характеру для такої нелегкої праці. Нами було обрано якості, які ми зазначили у гіпотезі нашого дослідження: студент психологічного факультету володіє наступними особистісними якостями: емпатія, потреби в спілкуванні, потреба в сприянні і допомозі, заступництві іншим людям.

У дослідженні приймали участь студенти психологічного факультету ДНУ м. Дніпро, а саме - 50 осіб у віці 18 - 20 років. Діагностика емпатії відбувалася вирішувалася за допомогою тесту емпатійного потенціалу особистості (метод експрес-діагностики емпатії), розробленого І.М. Юсуповим. Емоційна спрямованість особистості, зокрема потреба в спілкуванні й альтруїстична потреба, була досліджена за допомогою методики Додонова.

В результаті дослідження емпатії було встановлено наступне: Дуже високий рівень емпатії мають 5 осіб з 50, що становить 10% від числа наших піддослідних. Високий рівень відзначається у 32% підлітків (16 осіб). Середній рівень емпатії мають 44% випробовуваних (27 осіб). Низький рівень емпатії відзначений лише у двох студентів - 2%, дуже низький рівень не виявлено.

Таким чином, в результаті діагностики емпатії за методикою Юсупова, у більшості студентів-психологів відзначається високий і середній рівень емпатії.

За методикою Додонова, у наших респондентів були виявлені наступні емоційні спрямованості особистості: найбільш вираженими комунікативна (90%), альтруїстична (88%), романтична (84%) і гедоністична (84%) емоційні спрямованості особистості. Це говорить про те, що емоції наших респондентів базуються на потребах: в спілкуванні, дружніх відносинах, співчуттям співрозмовника; сприяння і допомоги, заступництва іншим людям; тілесному і душевному комфорту; прагненні до всього незвичайного, таємничого.

Таким чином, наша гіпотеза про те, що студент психологічного факультету володіє такими особистісними якостями, як емпатія, потреби в спілкуванні, потреба в сприянні і допомозі, заступництві іншим людям, повністю підтвердилася в результаті проведеного експериментального дослідження.

Мета роботи досягнута. Але, тим не менш, ми вважаємо, що дослідження з даної теми можна продовжити. Було б цікавим, на наш погляд, порівняти професійно-важливі якості особистості у студентів першого і п'ятого курсів, щоб простежити, як змінюється навчальна і професійна мотивація і відбувається особистісний розвиток студентів.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

Ю. Бордюк
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВИХОВАТЕЛІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ГРУП ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Суспільні зміни, що відбуваються в Україні являють собою складний процес, спрямований на просування суспільства новим, більш демократичним шляхом. Потреба країни в педагогах, які здатні до особистісно-

гуманної позиції стосовно вихованців і себе, висуває в розряд актуальних проблему підвищення професійної компетентності вихователів спеціальних груп, зокрема для дітей з порушеннями зору.

Одним з найважливіших чинників професійної успішності педагога є формування його психологічної компетентності.

У цьому контексті важливого значення набуває вивчення і врахування вітчизняного та зарубіжного досвіду формування психологічної компетентності спеціалістів. Чимало науковців присвятили свої наукові дослідження проблемі психологічної компетентності. Соціальні, організаційні, психологічні, педагогічні аспекти проблеми компетентності висвітлено в роботах І. Ісаєва, Н. Кузьміної, Л. Подимової, В. Слатьоніна та ін. А. Гідрон, В. Девятко, Ю. Ємельянов, А. Журавльов, Р. Максимова, Л. Петровська і ін. визначали сутність понять соціально-психологічної та комунікативної компетентності. Особливості формування психологічної компетентності розглядаються у дослідженнях М. Аргайл, А. Брушлинського, Л. Лазаренко, М. Лук'янової, О. Полуніної, Т. Щербакової та ін.

Метою дослідження є аналіз змісту поняття «психологічна компетентність» в професійній діяльності вихователів спеціальних груп з порушеннями зору. Психологічна компетентність розглядається як максимально адекватна, пропорційна сукупність професійних, комунікативних та особистісних якостей вихователя спеціальної групи для дітей з порушеннями зору, котрі забезпечують високий рівень професійної самосвідомості, уміння керувати своїм психічним станом. Проявом психологічної компетентності педагога є педагогічна уява, яка виражається у передбаченні ним наслідків своїх педагогічних дій, у проєктуванні особистісного розвитку вихованців з порушеннями зору.

За дослідженнями М.І Лук'янової в якості основних складових психологічної компетентності нами виділено три блоки: 1. Психолого-педагогічна грамотність. 2. Психолого-педагогічні уміння. 3. Професійно важливі особистісні якості.

Виділені структурні компоненти дозволяють назвати основні критерії психологічної компетентності – спрямованість на вихованця як провідну цінність своєї праці, пошук засобів удосконалення своєї діяльності.

Основою психологічної компетентності педагога є знання закономірностей особистісного розвитку дитини на різних вікових етапах при різних захворюваннях зорового аналізатора. Серед професійних умінь в межах психологічної компетенції найбільш значущими є ті, завдяки яким педагог створює та підтримує контакт з вихованцями:

1. Уміння використовувати соціально-психологічні механізми операційних засобів професійного спілкування, за допомогою яких педагог сам спілкується і які співвідносить з особистісними якостями – своїми та вихованців з порушеннями зору.

2. Уміння педагога самостійно розв'язувати педагогічні ситуації з точки зору того, наскільки обране рішення сприятиме особистісному розвитку вихованця з порушеннями зору.

Вивчаючи стан реалізації психологічного підходу нами виявлено, що переважна більшість досліджуваних вихователів спеціальних груп з порушеннями зору (62 %), які прийняли участь в опитуванні, змогли назвати значну частину індивідуальних психологічних особливостей дітей, які слід враховувати вихователю в роботі. Серед названих найчастіше зустрічаються: вік, характер, здібності, темперамент, рівень розумового розвитку, пізнавальні та емоційно-вольові процеси. 40% вихователів визначили важливим врахування умов сімейного виховання, 22% – статевої належності. 18% відповідей стосувалася таких особливостей особистісного розвитку, як самосвідомість, мотиви поведінки, розвиток різних видів діяльності (комунікативної, трудової). Такі результати свідчать, що вихователі спеціальних груп з порушеннями зору мають достатній рівень теоретичних та практичних знань про особливості психічного розвитку дитини.

Доведено, що досвід педагога сам по собі не зумовлює структурні зміни в педагогічній діяльності, характерні для високого професіоналізму. Психологічна компетентність представляє собою інтегровану характеристику рівня професійної підготовленості педагога, яка базується на фундаментальних психолого-педагогічних знаннях і вироблених комунікативних вміннях, що проявляються у єдності з особистісними якостями. Результати дослідження (методика А. Рєана) показали, що більше половини опитаних (62 %) виявили високий індекс задоволеності та індекс вище середньої задоволеності обраною професією. У них є бажання працювати з дітьми з особливими освітніми потребами. Такі дані свідчать про свідомий та мотивований вибір професії педагога, а отже про бажання підвищувати рівень професійної підготовки.

Отже, у результаті аналізу викладеного матеріалу можна зробити висновок: психологічна компетентність є складовою професійної компетентності вихователя спеціальної групи для дітей з порушеннями зору. Зміст психологічної компетентності педагога пов'язаний з особливостями професійної діяльності з дітьми, що мають порушення психофізичного розвитку; психологічна компетентність педагога представляє собою узгодженість між його знаннями, практичними вміннями і реальною поведінкою, яку педагог демонструє в процесі педагогічної взаємодії. Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому поглибленому вивченні питань підвищення рівня психологічної компетентності вихователів спеціальних груп для дітей з порушеннями зору.

Науковий керівник: Г.Ф. Москалик, д-р філос. наук, проф.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РІВНІВ ТРИВОЖНОСТІ ТА АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ ПІДЛІТКІВ

Вирішення проблем підліткового віку в умовах розвитку системи освіти, зміни сімейних відносин, значимо поглиблюється. Взаємозв'язок тривожності та акцентуацій характеру підлітків є не достатньо вивченим і апробованим, та є однією з найбільш актуальних проблем у сучасній психології. Слід розуміти, що підлітковий вік є одним з найголовніших етапів життя людини. В ньому багато джерел і починань всього подальшого становлення особистості. Підлітковий вік багатий переживаннями, труднощами та кризами. У цей період закладаються стійкі форми поведінки, риси характеру, способи емоційного реагування; це пора досягнень, стрімкого нарощування знань, умінь, становлення «Я», набуття нової соціальної позиції. В той же час, підлітковий вік є періодом виникнення почуття тривожності та психологічного дискомфорту.

Простежуючи феномен взаємозв'язку акцентуацій характеру та рівнів тривожності, слід усвідомлювати його важливий вплив на формування особистості. Серед негативних переживань людини тривожність займає особливе місце, часто вона призводить до зниження працездатності, продуктивності діяльності, до труднощів у спілкуванні. Негативні передумови та умови у розвитку підлітка спричиняють відхилення у становленні його особистості, зокрема у виникненні акцентуацій характеру та взаємозв'язку їх з тривожністю.

Теоретико-методологічну основу складають теоретичні відомості про проблему місця підліткового періоду в загальному процесі онтогенезу (А. Гезелл, К.Конрад, К. Левін, З. Фрейд); теоретичні дані, які описують поняття тривожності, тривоги, страху (Р. Кеттел, Д. Міллер, Прихожан); тривожність як реакцію на соціальні впливи (Г.Айзенк, Б.Вяткін, Ч.Спілбергер, Н.Махоні); типології акцентуацій характеру (К.Леонгард, А. Лічко).

Для аналізу специфіки взаємозв'язку рівнів тривожності та акцентуації характеру у досліджуваних був використаний коефіцієнт кореляції р-Спірмена. Були підраховані кореляційні зв'язки шкал за методикою діагностики рівня тривожності Ч. Спілбергера, Ю. Ханіна, зі шкалами методики виявлення акцентуацій характеру Г. Шмішека, які представлені в таблиці.

**Кореляційний аналіз між шкалами методики
(Ч. Спілбергера, Ю. Ханіна) та методики (Г.Шмішека)**

Шкали	Гіпер.	Дист.	Цикл.	Емоц.	Демон	Застр.	Педан	Трив	Збуд	Екзал
СТ ситуативна тривожність	-,020	,238	,126	-,140	-,161	,132	-,163	-,032	,168	-,037
ОТ особистісна тривожність	,081	,336*	,278	,322*	,038	,246	,173	,364*	,260	,219

Примітка. * - Кореляція значима на рівні $p \leq 0,05$

При проведенні аналізу взаємозв'язку ситуативної (реактивної) тривожності з акцентуаціями характеру виявлено, що не існує позитивної кореляції між цими показниками. Значима позитивна кореляція була виявлена між особистісною тривожністю та дистимічною акцентуацією. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що для підлітків з дистимічною акцентуацією характеру властива особистісна тривожність. Через це їм характерний постійно поганий настрій, зажура, сум, замкнутість, небагатослівність, песимістичність, тривожність. При аналізі зв'язку особистісної тривожності та емотивної (емоційної) акцентуації, також була виявлена значима позитивна кореляція. Це може пояснюватися тим, що підліткам з емотивною акцентуацією властива: надмірна чутливість, вразливість, глибоке переживання найменших неприємностей, похмурий настрій. Значима позитивна кореляція була виявлена також між особистісною тривожністю та тривожним типом акцентуації характеру. Це підтверджується теоретично і свідчить про те, що підліткам з тривожною (психастеничною) акцентуацією характерні: понижений настрій, побоювання за себе, близьких, невпевненість у собі, крайня нерішучість, довге переживання невдач, сумнів у своїх діях і силах.

Отже, виявлено наявність значимого позитивного кореляційного зв'язку між особистісною тривожністю та дистимічною, емотивною (емоційною) та тривожною акцентуаціями характеру. Також, не існує позитивного кореляційного зв'язку між високим рівнем особистісної тривожності та гіпертимною акцентуацією характеру.

---

*Науковий керівник І.В. Гаркуша, PhD,
канд. наук із соц. ком., доц.*

ЩОДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ ПОДРУЖЖЯМ

Тема шлюбу, життєдіяльності сім'ї, сімейного виховання молодого покоління завжди була і є предметом постійного інтересу.

Сім'я, як стійка соціальна спільність людей існує вже протягом багатьох століть. Вона є необхідним елементом соціальної структури людського суспільства. В останній час відбувається посилення інтересу до проблем сімейного функціонування з боку різних галузей знань, і в першу чергу, психології. Найбільш важливим з психологічної точки зору є факт зміни відносин у сім'ї. Якщо в минулому включеність до сім'ї була необхідним фактором соціального і навіть фізичного виживання, то зараз це забезпечує задоволення інших, більш високих потреб.

Змістовно висвітлені проблеми взаємовідносин в сім'ї науковцями: Ю.Л. Азаровим, А.Н. Острогорським, А.В. Петровським, Т.А. Стефановською та ін.

В основі сімейного неблагополуччя завжди знаходяться конфлікти міжособистісного, соціально-побутового, психофізичного та фізіологічного характеру. Частіш за все сімейне неблагополуччя обумовлене соціально-економічними, суспільно-політичними, моральними умовами життя людей, їх біогенетичною природою та нездатністю долати труднощі, рівнем культурної та психолого-педагогічної підготовки, у тому числі до виховання дітей. Все це складають причини об'єктивного характеру виникнення неблагополучних сімей.

Наряду з ними існують інші – суб'єктивні, пов'язанні з внутрішнім станом в сім'ї. Неблагополучні сім'ї об'єднує психологічна напруженість, яка в певні моменти життя сім'ї призводить до кризових ситуацій, драм і трагедій кожного члена сім'ї, як батьків, так і дітей, інших родичів. Її характерною ознакою є нестійкість емоційних станів сім'ї, що призводить до афектації, а часто й до втрати особистістю контролю за своїми діями.

Втрата сім'єю високих духовних цінностей, морально-етичних та культурних інтересів – перший симптом сімейного неблагополуччя, загроза деформації у вихованні особистості дитини.

Родина займає особливе місце серед соціальних груп. Вона має свої специфічні проблеми, протиріччя, конфлікти, обумовлені не стільки громадськими явищами, скільки особистими якостями її членів, та їх характером.

Поняття «родина» призначено для характеристики складної системи взаємин подружжя, їх дітей, інших родичів.

У сучасній психології сім'ї виділяють два теоретичних підхода відносно аналізу сім'ї. Згідно з першим, родина являє собою групу людей, що мають загальні інтереси, а сімейні відносини є умовою соціалізації та розвитку особистості. Під родиною розуміється сукупність осіб, які проживають разом, пов'язаних, спорідненістю і загальним бюджетом. У складі сім'ї враховуються лише ті її члени, які проживають в ній не менше шести місяців або відсутні не більше цього терміну. Відповідно до другого підходу, родина розглядається як цілісна система, яка виконує різноманітні функції. Родина розглядається як група. Родину як соціальну групу неможливо зрозуміти, виходячи з її знання про її членів, взятих окремо.

Отже, сім'я є відкритою, що постійно розвивається системою. З точки зору відомого вітчизняного сімейного психолога А.Я. Варги, родина являє собою самореалізуючу систему. Це означає, що події, які відбуваються в родині, часто не залежать від бажання її членів, так як життя в родині визначається і регулюється правилами та законами функціонування сімейної системи. А.Варга пропонує аналізувати родину, використовуючи шість параметрів, які розкривають зміст сім'ї як системи: стереотипи взаємодії, сімейні правила, сімейні міфи, кордони, стабілізатори та сімейні історії.

---

*Науковий керівник Науковий керівник І.В. Гаркуша, PhD,
канд. наук із соц. ком., доц.*

О. Будьонний
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ РЕАКЦІЇ ОРГАНІЗМУ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ У ЛЮДИНИ ПІД ЧАС БРЕХНІ

Тема розпізнання брехні завжди була актуальна в суспільстві і не втрачає своїх позицій зараз. Судові розгляди, бізнес угоди, громадські збори, сімейні конфлікти, особистісні суперечки – нікому не хотілося б стати жертвою брехуна. Представникам соціальних професій дуже важливо знати показники брехні співрозмовника або клієнта. У цій тезі ми приділимо увагу найпоказовішим ознакам брехні – психофізіологічним реакціям організму, які виникають у людини під час брехні.

На теперішній час термін «брехня» має багато визначень, з них ми склали одне узагальнене визначення: брехня – це ствердження, що свідомо не відповідає істині і висловлене в такому вигляді свідомо.

У своїй основі брехня має певну мету в передачі деякої неадекватної реальності відомостей іншим особам або самому собі, – дезінформування. У брехні є мотивація, усвідомлювана або прихована. На стадії усвідомлюваної мотивації їй супроводжувало вольове зусилля (яке завжди є кон-

флікт старого уявлення – з необхідністю нового), необхідну для подолання конфлікту з новим варіантом поведінки з метою дезінформації.

Одним з найбільш ефективних індикаторів брехні деякими вченими вважається голос і особливості мови – це надзвичайно інформативний показник емоційного стану людини.

Характерні ознаки нещирості в голосі й мові: мимовільна зміна інтонації; зміна темпу мови; зміна тембру голосу; поява тремтіння в голосі; поява пауз при відповідях на питання, які не повинні були викликати труднощі; занадто швидкі відповіді на питання, які повинні змусити задуматися; поява в мові виразів, нетипових для даної людини в звичайному спілкуванні або зникнення типових для нього слів та зворотів; демонстративне підкреслення за допомогою мовних засобів (інтонацією, паузами та ін.) будь-яких фрагментів переданої інформації, маскуючи або спотворюючи істинне ставлення до неї.

Орієнтуючись на обличчя партнера по спілкуванню для індикації брехні, спостерігач частіше звертає увагу на наступні параметри:

- «блукаючий погляд». Це традиційно відзначається ознака, пов'язана з тим, що людина, яка не звикла брехати, насилу «тримає погляд» співрозмовника і відводить очі вбік;
- неприродна емоція зафіксована на обличчі;
- мікронапруги лицьових м'язів. Відеозйомка дозволяє зафіксувати при цьому короточасну напругу у виразі обличчя, що триває частки секунди.
- контроль партнера в момент помилкового висловлювання. Повідомляючи брехню, деякі люди на короткий час концентрували свою увагу на обличчі партнера, намагаючись оцінити, наскільки успішно їм вдалося ввести його в оману;
- вегетативні реакції: почервоніння обличчя, тремтіння губ, розширення зіниць очей, прискорене моргання і т.п. , Характерні для почуття сорому, страху та інших емоцій, які супроводжують нещирість на підсвідомому рівні у людей, які не звикли брехати і відчувають незручність.

Визначення брехні за такими показниками не зовсім ефективно і сумнівно через суб'єктивність трактування таких показників. Всі ці показники можуть позначати, як іншу емоцію, почуття, так і просту тривожність, невпевненість. Для розуміння їх необхідна підготовка, знання звичайної поведінки індивіда і знання того, як веде себе людина, коли бреше. Це не завжди можливо в рамках застосування на практиці. Поодинокі ці показники не настільки інформативні, але в системі з технічними засобами ці показники значні.

Найефективнішим і точним методом розпізнання брехні зараз вважається поліграф – технічний засіб, що використовується при проведенні інструментальних психофізіологічних досліджень для синхронної реєстрації параметрів дихання, серцево-судинної активності, елек-

тричного опору шкіри, а також, при наявності необхідності і можливості, інших фізіологічних параметрів з подальшим представленням результатів реєстрації цих параметрів в аналоговому або цифровому вигляді, призначеному для оцінки достовірності повідомленої інформації. Сучасний комп'ютерний поліграф являє собою переносний персональний комп'ютер з сенсорним блоком і реєструючими датчиками.

Сенсорний блок призначений для зняття сигналів з датчиків, які реєструють параметри фізіологічних процесів, перетворюючи їх в цифрові коди для подальшого введення в комп'ютер.

Для реєстрації фізіологічних даних використовуються датчики: грудного і діафрагмального або черевного дихання; серцево-судинної активності: артеріального тиску і пульсу, кровонаповнення судин; електропровідності шкіри. Одночасний контроль зазначених фізіологічних процесів в ході психофізіологічного дослідження є обов'язковим: відповідно до чинних міжнародних стандартів, виключення з контролю хоча б одного з цих процесів робить процедуру перевірки на поліграфі невалідною.

Також при перевірці на поліграфі спостерігають не тільки за фізіологічними процесами, а й за поведінкою клієнта, його мовою і голосом, коли він відповідає на спеціалізований перелік питань.

Отже, найефективнішим методом дослідження брехні можна вважати дослідження за допомогою поліграфу, бо воно охоплює цілий спектр психологічних і психофізіологічних показників, що може гарантувати більшу достовірність за інші з нині відомих методів розпізнання брехні, а саме: мовлення, дихання, вегетативні реакції, дихання, кровообіг, зміни у поведінці і донесенні інформації доповідачем і т.д.

---

*Науковий керівник Науковий керівник І.В. Гаркуша, PhD,
канд. наук із соц. ком., доц.*

М. Булгак
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

НЕВЕРБАЛЬНІ ПРОЯВИ БРЕХНІ В ЗМІ

Вже у другу світову війну людство пізнало міць інформаційного впливу на суспільство. Гітлеру вдалося силою впливу на маси переконати свою націю у необхідності найжорстокішої війни, що сіяла смерть і розруху. Гітлер і його міністр пропаганди Йозеф Геббельс почали масову компанію на переконання німецького народу в тому, що євреї є ворогами. Маючи повну владу над пресою вони звинувачували євреїв у всіх проблемах Німеччини, у тому числі і в поразці в першій світовій війні, виставляючи єврейську націю як цапів-відбувайлів. Гітлер і його поплічники організували «Велику брехню»: незалежно від масштабів брехні людина пові-

рять, якщо брехню повторювати неодноразово. Гітлер казав, що всі люди говорять маленьку брехню, однак, на колосальну – мало, хто наважується. Через те, що велика брехня здається такою неймовірною, то люди навпевно в неї повірять.

Але навіть скрізь такий тиск маніпуляцій і пропаганди можливо виявити ознаки обману. Такі ознаки можуть виявлятися в міміці, рухах тіла, голосових модуляціях, ковтальних рухах, занадто глибокому або ж навпаки, поверхневому диханні, у довгих паузах між словами та хибних висловах, мікровиразах обличчя чи неточній жестикуляції.

Чому брехуни допускають такі промахи в поведінці? В першу чергу, з двох причин: одна з них стосується розуму, а інша – почуттів.

На зламі XIX-XX ст. масові явища завжди привертали увагу політиків та представників громадської думки через те, що вони мали змогу пропагандувати свої ідеї великій кількості людей.

Предметом ретельного вивчення багатьох вчених різних країн стали явища навіювання і наслідування поведінки особистості в натовпі, взаємодії лідера та маси. Маси, якою б не була їх культура, потребують вождя. Він переконує їх не за допомогою доводів розуму чи сили, а як гіпно-тизер – своїм авторитетом.

А ось, пропаганда (або комунікація) має ірраціональну основу, колективні переконання і такий інструмент, як навіювання.

Більша частина наших дій є наслідком переконань. Критичний розум, відсутність переконання і пристрасті є перешкодами до дії. Навіювання може їх подолати. Саме тому пропаганда, що адресована масам, повинна використовувати мову алегорій – енергійну і образну, з простими і владними формулюваннями.

Політика, цілком якої є управління масами, повинна спиратись на якусь вищу ідею (революції, батьківщина), яку втілюють і врощують у свідомість кожної людини маси, поки не навіють її. Згодом вона перетворюється в колективні образи і дії.

Сучасне суспільство накопичило чималий досвід управління масовою свідомістю і поведінкою. Цей процес зазвичай називають маніпулюванням громадською думкою і вчинками людей. При маніпуляції масовою свідомістю основні психологічні ефекти базуються на управлінні увагою (відволікання, переміщення, зосередження) великої маси людей на стихійних мітингах, у натовпі, в ситуації демонстрації політичних лозунгів, програм, тощо. При цьому застосовуються відволікаючі прийоми, приховуються дійсні дії або наміри для того, щоб створити враження чи ілюзію величності, правдивості, справжності. Однак рано чи пізно ці маніпуляції викриваються. Особливо це стосується політичної сфери суспільства.

Окремі політики і їх іміджмейкери, використовуючи маніпуляції як один із механізмів психологічного впливу, формують стійкі політичні настрої шляхом широкого застосування механізмів психологічної установ-

ки, стереотипних уявлень та ілюзій сприйняття. Ось чому потрібно вміти виявляти брехню в інформації, яку ми сприймаємо. Особливо в наш час, коли йде інформаційна війна в ЗМІ.

«Ми можемо брехати, або говорити правду, помітити обман, або пропустити його, помилитися, або дізнатися істину, у нас є вибір», – саме так казав видатний американський психолог, професор Каліфорнійського університету, найбільший фахівець в області психології емоцій та розпізнавання брехні Пол Екман.

Брехню можна визначити як дію, якою одна людина вводить в оману іншу, роблячи це навмисне, без попереднього повідомлення про свої цілі, і без чітко вираженого з боку жертви прохання не розкривати правди.

Але, треба пам'ятати, що ознаки брехні – індивідуальні для кожного. Також потрібно завжди враховувати пріоритети брехуна, тобто «що стоїть на мапі», адже чим вища ставка, тим більше страх викриття.

Страх викриття досить сильно почуття, а чим сильніше почуття, тим більша ймовірність, що ознаки брехні проявляться.

Жах приховувати складніше ніж занепокоєння, а гнів складніше ніж нарікання. Дуже часто брехуни видають себе під час прояву провини перед жертвою. Але це не стосується дипломатів, терористів і злочинців, бо вони не відчувають провини, обманюючи тих, хто не поділяє їхньої думки.

Більшість людей не відчувають докорів сумління обманюючи незнайомих людей. Інколи буває навіть, що комусь вигідно повірити в брехню, найчастіше це відбувається через відчай. Про це знав і Джордан Белфорд, один із найкращих брокерів за всю історію Wall Street, він знав, що люди хочуть бути багатими незважаючи ні на що, тобто вони хочуть бути обдуреними.

Якщо розглядати випадки, коли обман надзвичайно небезпечний, наприклад, на зустрічах національних лідерів протидержав один одному, чи надання неправдивої інформації ведучим новин, завжди дає про себе знати страх опинитися викритим. Але при успішному обмані, особливо такого рівня, виникає почуття захоплення від обдурювання, що відображається на міміці полегшенням і самовдоволенням презирством до жертви, яке теж може видати брехню. Тут потрібно вміти відрізнити страх незаслуженого звинувачення від боязні викриття.

Сьогодні, в епоху телебачення невербальні комунікації знаходяться на значно вищому рівні ніж, наприклад, в 60-і роки. Адже на рухи тіла в телебаченні звертають увагу мільйони людей, тому телеведучі, політики, та інші публічні особи повинні вміти ними користуватися.

В нашому житті є багато брехні. І навіть коли ми нібито бачимо брехню, ми повинні вміти користатися цією інформацією з розумом, бо не завжди те, що ми бачимо, відповідає дійсності. Адже легко назвати нещирю людину брехуном, але важко так сказати на людину, яка подобається, навіть якщо вона бреше.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва., ст.викладач.

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ МАТЕМАТИКИ И ИХ ПРЕИМУЩЕСТВА

Процесс обучения неразрывно связан с таким понятием, как методика обучения. Методика – это не то, какими книжками мы пользуемся, а то, как организовано наше обучение. Иными словами методика обучения – это форма взаимодействия учащихся и учителя в процессе обучения.

В рамках сложившихся условий обучения процесс обучения рассматривается как процесс взаимодействия между учителем и учениками, целью которого является приобщение последних к тем или иным знаниям, навыкам, умениям и ценностям. Если брать обобщённо, то с первых дней существования обучения, как такового, и до сегодняшнего дня сложились, утвердились и получили широкое распространение всего три формы взаимодействия учителя и учащихся.

Методические подходы к обучению можно подразделить на три группы:

1. Пассивные методы.
2. Активные методы.
3. Интерактивные методы.

Пассивный методический подход – это такая форма взаимодействия учащихся и учителя, при которой учитель является основной действующей фигурой урока, а учащиеся выступают в роли пассивных слушателей. Обратная связь в пассивных уроках осуществляется посредством опросов, самостоятельных, контрольных работ, тестов и т.д. Пассивный метод считается самым неэффективным с точки зрения усвоения учащимися учебного материала, но его плюсы – это относительно нетрудоемкая подготовка урока и возможность преподнести сравнительно большое количество учебного материала в ограниченных временных рамках. Учитывая эти плюсы, многие учителя предпочитают его остальным методам. И действительно, в некоторых случаях этот подход успешно работает в руках умелого и опытного учителя, особенно если учащиеся уже имеют четкие цели, направленные на основательное изучение предмета.

Активный методический подход – это такая форма взаимодействия учащихся и учителя, при которой учитель и учащиеся взаимодействуют друг с другом в ходе урока и учащиеся теперь не пассивные слушатели, а активные участники урока. Если в пассивном уроке основной действующей фигурой был учитель, то здесь учитель и учащиеся находятся на равных правах. Если пассивные уроки предполагали авторитарный стиль обучения, то активные предполагают демократический стиль.

Активный и интерактивный методические подходы имеют много общего. В общем, интерактивный метод можно рассматривать как наиболее современную форму активных методов. Просто в отличие от активных методов интерактивные ориентированы на более широкое взаимодействие учеников не только с учителем, но и друг с другом и на доминирование активности учащихся в процессе обучения.

Интерактивный (“Inter” - это взаимный, “act” - действовать) – означает взаимодействовать или находится в режиме беседы, диалога с кем-либо. Другими словами, интерактивные методики обучения - это специальная форма организации познавательной и коммуникативной деятельности, в которой обучающиеся оказываются вовлеченными в процесс познания, имеют возможность нанимать и рефлексировать по поводу того, что они знают и думают. Место учителя в интерактивных уроках зачастую сводится к направлению деятельности учащихся на достижение целей урока. Он же разрабатывает план урока (как правило, это совокупность интерактивных упражнений и заданий, в ходе работы над которыми ученик изучает материал).

Таким образом, основными составляющими интерактивных уроков являются интерактивные упражнения и задания, которые выполняются учащимися.

Принципиальное отличие интерактивных упражнений и заданий в том, что в ходе их выполнения не только и не столько закрепляется уже изученный материал, сколько изучается новый. И потом интерактивные упражнения и задания рассчитаны на так называемые интерактивные подходы.

В современной педагогике накоплен богатейший арсенал интерактивных подходов, среди которых можно выделить следующие:

1. Творческие задания;
2. Работа в малых группах;
3. Обучающие игры (ролевые игры, имитации, деловые игры и образовательные игры);
4. Использование общественных ресурсов (приглашение специалиста, экскурсии);
5. Социальные проекты, аудиторные методы обучения (социальные проекты, соревнования, радио и газеты, фильмы, спектакли, выставки, представления, песни и сказки);
6. Разминки.

Под творческими заданиями следует понимать такие учебные задания, которые требуют от учащихся не простого воспроизводства информации, а творчества, поскольку задания содержат больший или меньший элемент неизвестности и имеют, как правило, несколько подходов.

Творческое задание составляет содержание, основу любого интерактивного метода. Вокруг него создается атмосфера открытости, поиска. Творческое задание, особенно практическое, придает смысл обучению, мотивирует учащихся. Выбор творческого задания сам по себе является творческим заданием для педагога, поскольку требуется найти такое зада-

ние, которое отвечало бы следующим критериям: не имеет однозначного и однозначного ответа или решения; является практическим и полезным для учащихся; связано с жизнью учащихся; вызывает интерес у учащихся; максимально служит целям обучения. Если учащиеся не привыкли работать творчески, то следует постепенно вводить сначала простые упражнения, а затем все более сложные задания.

Работа в малых группах - это одна из самых популярных стратегий, так как она дает всем учащимся (в том числе и стеснительным) возможность участвовать в работе, практиковать навыки сотрудничества, межличностного общения (в частности, умение слушать, вырабатывать общее мнение, разрешать возникающие разногласия). Все это часто бывает невозможно в большом коллективе. Работа в малой группе неотъемлемая часть многих интерактивных методов, например таких, как мозаика, дебаты, общественные слушания, почти все виды имитаций и др.

В то же время работа в малых группах требует много времени, этой стратегией нельзя злоупотреблять. Групповую работу следует использовать, когда нужно решить проблему, которую учащиеся не могут решить самостоятельно. Начинать групповую работу следует, не торопясь. Можно организовать сначала пары. Уделить особое внимание учащимся, которые с трудом приспосабливаются к работе в небольшой группе. Когда учащиеся научатся работать в паре, переходить к работе в группе, которая состоит из трех учащихся. Как только мы убеждаемся, что эта группа способна функционировать самостоятельно, постепенно добавляем новых учащихся.

Учащиеся проводят больше времени, представляя свою точку зрения, могут обсудить проблему более детально и учатся рассматривать вопрос с разных сторон. В таких группах строятся более конструктивные взаимоотношения между участниками.

Интерактивное обучение помогает ребенку не только учиться, но и жить. Таким образом, интерактивное обучение – несомненно, интересное, творческое, перспективное направление нашей педагогики.

Ю. Варяниця

Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

МОДЕЛЬ КОНКУРЕНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Під конкурентоспроможністю особистості розуміється «сукупність інтегральних психологічних і особистісних характеристик, що визначають зміст особистісно-діяльнісного, когнітивного, рефлексивного, мотиваційно-ціннісного компонентів». Мотиваційно-ціннісний компонент є системоутворюючим, домінуючим, визначаючим якісну характеристику інших показників в цілісній структурі конкурентоспроможної особистості.

Дослідники Л.С. Шикина, Н.А. Журанова, В.Г. Вієненко, К.В. Савельєв, Т.В. Колгуріна, І.В. Дарманська розглядають проблему розвитку конкурентоспроможності особистості в контексті компетентнісного підходу. Тому найважливішими складовими конкурентоспроможності особистості виступають: мотивація до придбання ключових компетенцій; професійні компетенції та професійно значущі якості.

Конкурентоспроможність є вищим рівнем прояву здібностей як можливостей людини (ширше – потенціалу особистості), а в сучасному розумінні – конкурентних переваг людини.

У дослідженнях Г.А. Боровіка креативність, як комплекс інтелектуальних і індивідуальних особливостей, здібностей особистості, які дозволяють генерувати нові ідеї, інноваційні пропозиції, знаходити шляхи нестандартного їх вирішення і впровадження в практику, є неодмінною умовою конкурентоспроможності.

Д.Б. Богоявленська вважає, що «конкурентноздатна особистість – це особистість, що володіє багатими резервами, більш високими, ніж у інших». З огляду на те, що творчі здібності, згідно з концепцією Д.Б. Богоявленської, – це здатність розвитку діяльності з власної ініціативи, ми вважаємо, що конкурентоспроможність особистості визначається творчим потенціалом особистості.

Незважаючи на різницю позицій дослідників, існує і загальна тенденція в роботах – визначати конкурентоспроможність особистості, перш за все, такими зовнішніми умовами, як наявність конкурентного середовища і конкурентів, мотивація успіху і досягнень (соціальних і матеріальних), наявність протиріч між зовнішніми вимогами професії, середовища і рівнем знань, умінь і навичок людини в професії – як рушійної сили розвитку його конкурентоспроможності.

На відміну від розуміння конкурентоспроможності як суперництва, пріоритету, успішності, заняття лідерської позиції, один з розробників концепції конкурентоспроможності особистості Л. М. Мітіна визначає даний феномен як «... здатність максимального розширення власних можливостей з метою реалізації себе особистісно, професійно, соціально, морально».

Тобто конкурентоспроможна особистість розглядається як система, що реалізується за допомогою зовнішніх і внутрішніх умов, що носить динамічний характер. Це означає, що конкурентоспроможність, як системна якість особистості, підпорядковується діалектико-матеріалістичного принципу детермінізму, за С.Л. Рубінштейну, де зовнішні причини діють через внутрішні умови. Внутрішні умови виступають як причини (проблема саморозвитку, саморуху, рушійні сили розвитку, джерела розвитку знаходяться в самому процесі розвитку як його внутрішні причини), а зовнішні причини виступають як умови, як обставини.

Дана модель, на наш погляд, є найбільш розробленою і об'єднує основні процеси зміни поведінки з урахуванням структури професійної самосвідомості: мотиваційні (I стадія – підготовка), когнітивні (II стадія – усвідомлення), афективні (III стадія – переоцінка), поведінкові (IV стадія – дія). Велике значення надається розвитку інтегральних характеристик особистості: спрямованості, компетентності і гнучкості. Дані ідеї лягли в основу технологічної моделі підвищення конкурентоспроможності особистості професіонала.

Таким чином, запропонована технологічна модель підвищення конкурентоспроможності особистості професіонала включає роботу над мотиваційними, когнітивними, афективними та конотативними процесами, які найбільш яскраво простежуються в структурно-ієрархічній моделі.

На основі зазначених процесів виділяються три стадії: I – стимулювання творчої активності; II – розвиток готовності до інноваційної діяльності; III – розвиток професійної самосвідомості. При цьому кожна стадія включає послідовну роботу над інтегральними компонентами: а) професійно-соціальною спрямованістю; б) професійно-соціальною гнучкістю; в) професійно-соціальною компетентністю.

Плавний перехід від однієї системи поведінки до іншої на практиці неможливий, тому трапляються «рецидиви». Оточення часто не готове відразу прийняти і зрозуміти зміни. Тоді особистість змушена регресувати на більш ранній етап, щоб не загострювати відносини з оточуючими. У зв'язку з цим розвиток конкурентоспроможної особистості в професії розглядається як спіралевидний процес.

При зміні поведінки (що є наслідком розвитку інтегральної характеристики) необхідно пройти через одні й ті ж етапи. Частота проходження етапів веде до збільшення усвідомленого досвіду. Тим вище рівень професійної самосвідомості і, отже, підвищення рівня конкурентоспроможності, заснованого на саморозвиток. У конкурентоспроможної особистості з'являється можливість виходу в більш глибокий шар відносин, пов'язаний з перебудовою свідомості, життєвими смислами. Образно кажучи, такий процес є вектором, спрямованим у нескінченність, так як нескінченний розвиток зрілої, конкурентоспроможної особистості, орієнтованої на творче творення.

Таким чином, додаткова розвиваюча освіта можлива на основі особистісно-розвивального підходу, який передбачає навчання фахівця новим способам діяльності і перетворення його мотиваційної, інтелектуальної, афективної і поведінкової структур. Тільки така стратегія допоможе розвивати таке особистісне утворення, як конкурентоспроможність.

ЕГОЇЗМ ЯК ФАКТОР АЛЬТРУЇСТИЧНОЇ МОТИВАЦІЇ ЛЮДИНИ

Дослідження егоїзму як фактору альтруїстичної мотивації є важливою справою не тільки для кращого розуміння проблем особистості, але і тому, що егоїзм як явище впливає на інших людей, їх життя та добробут та на суспільство в цілому. Сучасна психологічна наука обґрунтовує, що вчинки людини мотивуються її інтересами, однак насправді ж її життя присвячується суб'єктивним цілям, ствердженню її соціальної ролі: адже прагнення особистості обумовлюються соціально-економічними умовами.

Дослідження альтруїзму як фактору альтруїстичної мотивації було предметом дослідження вітчизняних та закордонних науковців: З. Фрейда, В. Бехтерева, Е. Фромма, аВ. Штерна, К. Роджерса, Б. Крейхі, Б. Ананьєва, К. Абульханова, А. Славської, А. Брушлинського, Т. Гаврилової, А. Орлової, М. Хазанової, М. Юсупова, Т. Алейникова, Т. Березиної, О. Васильєвої, М. Куртишевої, Т. Румянцевої, Х. Хекхаузена, Г. Етчегоена.

Альтруїзм (допомога іншим людям) може розглядатися як мотивація і як вчинок. В етиці альтруїзм підноситься як протилежність егоїзму. Егоїзм розуміється як життєва позиція, у відповідність з якою задоволення особистого інтересу розглядається в якості вищого блага. Егоїзму протистоїть альтруїзм, така моральна позиція чи принцип, відповідно до якого кожна людина повинна здійснювати безкорисливі дії, спрямовані на благо іншої людини (наприклад, свого ближнього). Як видно з вищесказаного, поняття альтруїзму та егоїзму протиставляються один одному і є взаємовиключними. Однак іноді виявляється, що між егоїстичними і альтруїстичними мотивами виявляється тісний взаємозв'язок. Альтруїзм може служити лише зовнішнім фасадом людської поведінки, за яким можуть ховатися егоїзм. Таким чином, альтруїзм розглядається як похідна базової егоїстичної мотивації.

В сучасному розумінні, відмінність «егоїста» від «альтруїста» полягає у структурі внутрішній сфери та зовнішній поведінці (вчинках) по відношенню до інших людей. Подібне розмежування як мінімум неповно, оскільки сприяє «показним», нібито альтруїстичним діям. Однак і доведення ідеї альтруїзму «до межі» може призвести до досить дивних висновків. «Справжнім» альтруїстом є лише та людина, яка допомагає іншим людям, і при цьому абсолютно байдужа до себе, не бажаючи стати щасливішою.

Д. Майерс розглядає альтруїзм як егоїзм навпаки - коли допомога надається навіть тоді, коли нічого не пропонується натомість. При цьому науковець зазначає, що свідомо з власними егоїстичними інтересами

подібні спонування не пов'язані, а прагнення допомагати актуалізується в тому випадку, коли досвід попередньої допомоги носив позитивний характер (прояв вдячності, наприклад). Якщо ж ситуація була протилежною, то людина, згідно Д. Майерсу, намагається стримувати подібну поведінку.

Біологи (Ч. Дарвін, Г. Спенсер) розглядають альтруїзм як інстинкт, вроджений, спадково зафіксований результат природного відбору

Вибірку дослідження складали 50 осіб. Вікові рамки досліджуваних від 25 до 35 років. Відповідно до мети дослідження я підібрав комплекс психодіагностичних методик:

1. Діагностика особистісної установки «альтруїзм – егоїзм»;
2. Методика «Незакінчених розповідей»;
3. Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі.

Після проведення методик «Діагностика особистісної установки «альтруїзм – егоїзм»», «Методика «Незакінчених розповідей»», «Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі», в досліджуваній групі було отримано наступні результати: : авторитарний – 7,30; егоїстичний – 6,67; агресивний – 6,47; підозрілий – 5,87; підкорений – 4,40; залежний – 4,07; дружелюбний – 7,73; альтруїстичний – 3,07. Серед групи осіб з альтруїстичною спрямованістю, за стилями поведінки, були виявлені наступні показники: авторитарний – 4,73, егоїстичний – 4,60; агресивний – 3,83; підозріливий – 5,83; підкорений – 5,93; залежний – 5,93; дружелюбний – 6,80 та альтруїстичний – 6,33.

Провівши дослідження було виявлено статистично значущі відмінності за таким стилем міжособистісних взаємин як авторитарний. Більш значущим прояв даного стилю міжособистісних взаємин в процесі спілкування є для осіб з альтруїстичною спрямованістю, ніж для осіб з егоїстичною спрямованістю. Тобто особи з альтруїстичною спрямованістю більше очікують та проявлять в процесі спілкування домінантність, енергійність, компетентність, лідерство, успішність, прагнення давати поради, впевненість, завзятість та наполегливість.

В результаті емпіричного дослідження нами було виявлено, що існують певні особливості в прояві егоїзму як альтруїстичної мотивації людини. Особи з егоцентричною спрямованістю мають гуманістичну емпатію та стійку емпатійність, особи з егоцентричною спрямованістю більш схильні проявляти дружелюбний стиль міжособистісних взаємин.

Отже, в результаті теоретичного та емпіричного дослідження ми дійшли таких висновків:

1. На сьогодні егоїзм розуміється як: етична мотивація; риса характеру особистості; життєвий принцип; філософська доктрина. Егоїзм може розглядатися як механізм, що спонукає людину до дії, він торкається причин подій, мотивів поведінки. З іншого боку егоїзм є своєрідною теорією про казуальні переваги, що викликають соціально значущий негатив-

ний тип поведінки. Егоїзм – це дуже динамічна структура екзистенційних установок на дію, вчинки, певні обставини.

2. Альтруїзм – це система ціннісних орієнтацій особистості, при якій центральним мотивом і критерієм моральної оцінки є інтереси іншої людини, чи соціальної спільності. Альтруїстична орієнтація носить загально-гуманістичний характер і здатна виявлятися в найрізноманітніших життєвих ситуаціях, не будучи жорстко пов'язаною з приналежністю суб'єкта до тієї чи іншої спільності. Альтруїстичний вчинок набуває в очах інших особливу цінність, коли індивід, здійснюючи його, відкладає задоволення власних потреб.

3. Поняття альтруїзму та егоїзму протиставляються один одному і є взаємовиключними. Однак іноді виявляється, що між егоїстичними і альтруїстичними мотивами виявляється тісний взаємозв'язок. Альтруїзм може служити лише зовнішнім фасадом людської поведінки. Висока цінність альтруїстичної поведінки в очах інших людей робить її спокусливим для егоїста.

У групі осіб з альтруїстичною спрямованістю спостерігається домінування гуманістичної емпатії. Також у даній групі спостерігається прояв нестійкої емпатійності. Група осіб з альтруїстичною спрямованістю схильна проявляти альтруїстичний, дружелюбний стилі міжособистісних взаємин. Найменш характерним є агресивний стиль міжособистісних взаємин.

Науковий керівник: С.В. Сапожников, д-р пед. наук, проф.

О. Вінниченко
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ЗАСОБІВ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ НА ЕМОЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНУ СФЕРУ СТУДЕНТІВ

Емоційно-комунікативна культура особистості стала однією з найбільш актуальних проблем сучасної психології. Розвиток комунікаційних технологій, і зокрема мобільного зв'язку прискорив темп життя, збільшив число факторів стресу, призвів до підвищення емоційних навантажень.

Різні аспекти впливу мобільного телефону на психіку, собливість процесу впливу емоціональної культури на розвиток особистості вивчаються у дослідженнях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців (С. Максименко, Б. Ломов, М. Кондратьєв, А. Петровський, А. Осипова, В. Ільїн, Г. Андреева та ін.), емпіричні дослідження даного феномену (К. Янг, І. Янг, О. Войскунський, О. Єгоров та ін.).

Мобільний зв'язок в сучасному світі став невід'ємною частиною життя молоді людини, в тому числі й студента. Це змінює психологію

його поведінки, способи спілкування, отримання і поширення інформації, змінює звичні реальні механізми міжособистісної взаємодії. Еволюція технологій багато в чому змінила традиції. Сучасна молода людина стала спілкуватися зі світом через посередника - мобільний телефон. І психологія стоїть перед важливим питанням - як може змінитися психіка в своєму розвитку з урахуванням цих нових обставин. З одного боку, нові технології стимулюють пізнавальну активність і розвивають особистість, а з іншого - деформують і порушують її.

У сучасному світі все більшу роль відіграє спілкування опосередковане технічними пристроями, в тому числі й засобами мобільного зв'язку.

Така комунікація має специфічні особливості:

- мобільний телефон є ресурсом, джерелом задоволення особистісних потреб;

- принципово нове інформаційно-комунікативне поле спілкування, зняття певної емоційної напруги (вимагає незначної психічної роботи, тому що цей процес емоційно та фізично менш напружений та ризикований, ніж особистісна комунікація);

- впливає на функції контролю, захисту, психорегулятивну (за допомогою мобільного телефону є можливість перекласти відповідальність за рішення), когнітивну функції тощо.

Так, наприклад, ще Л. Виготський прийшов до висновку, що для розуміння сутності психічних функцій (довільне запам'ятовування, активна увага, абстрактне мислення, волюва дія) необхідно вийти за межі організму і шукати коріння в суспільних умовах життя. Відомі гіпотези Виготського (про опосередкований характер психічних функцій людини і про походження внутрішніх психічних процесів їх діяльності) дозволяють вченим зробити висновок, що головний механізм розвитку психіки - це механізм засвоєння соціально-історичних форм діяльності.

Сучасні засоби мобільного зв'язку суттєво впливають на емоційно-комунікативну сферу студентів. Опосередковане мобільним телефоном спілкування може бути контактним за часом, дистантним в просторі та відбувається за допомогою спеціальних технічних засобів, реалізує розвиток таких функцій життєдіяльності особистості як комунікативну, мотиваційну, пізнавальну, релаксуючу, когнітивну, психорегулятивну, контролювання, самоствердження або самореалізації тощо. Таке спілкування відображає такі властивості особистості, як емоційна та соціальна зрілість, підвищена рефлексія, ідентифікація зі своєю статтю, зі своєю сім'єю, з оточуючими людьми, прагнення до виділення власної концепції буття, потреба в спілкуванні.

Проаналізувавши сучасний стан проблеми, можна констатувати, що дане питання є актуальним і потребує подальших досліджень і, що особливо важливо, розробки методів профілактичної й корекційної роботи.

Наступним етапом нашого дослідження буде аналіз існуючих методів, спрямованих на вивчення психологічного впливу засобів мобільного зв'язку на емоційно-комунікативну сферу студентів, а також узагальнення системи психологічної корекції деструктивних проявів емоційно-комунікативної сфери, що виникають під впливом засобів мобільного зв'язку в юнацькому віці.

Науковий керівник: І.В. Олійник, канд. пед. наук.

А. Глоба
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Відомим є вислів Л.С.Виготського про те, що дитина, народившись, вже є соціальною істотою. Людина від свого народження до смерті проходить великий і складний шлях, де вона взаємодіє з різними людьми і групами людей, потрапляє під вплив різних середовищ. Тому, вивчення процесу соціалізації у сучасному суспільстві є досить актуальним і цікавим для дослідження: як саме і яким чином цей процес впливає на формування особистості людини, рис її характеру, типу темпераменту, манер поведінки, чи залежить поведінка людини від того середовища, в якому вона перебуває.

Також актуальність цієї проблеми полягає у тому, що необхідно кожному знати, як правильно створити всі необхідні умови для забезпечення успішної соціалізації особистості та інтеграції її в суспільство, а також, що неприпустимим є допущення будь-якої помилки при організації цього складного і безперервного процесу, бо це може спричинити виникнення у особистості певних відхилень у характері чи поведінці і, таким чином, людині буде важко адаптуватися у будь-яке соціальне середовище, або й, взагалі, вона не зможе включитися у суспільне життя. Важливо ще й те, що зміст процесу соціалізації визначається зацікавленістю суспільства в тому, щоб людина успішно оволоділа ролями чоловіка або жінки (статеворольова соціалізація), створила міцну сім'ю (родинна соціалізація), могла б і хотіла компетентно брати участь у соціальному і економічному житті (професійна соціалізація), була законослухняним громадянином (політична соціалізація) і т. ін. Треба мати на увазі, що вимоги до людини в тому або іншому аспекті соціалізації, ставить не лише суспільство в цілому, але й конкретні групи і організації. Особливості і функції тих чи інших груп і організацій зумовлюють специфічний і неідентичний характер цих вимог. А зміст вимог залежить від віку і соціального статусу людини, до якої вони ставляться.

Що включає в себе поняття соціалізації?

Соціалізація (лат. *Socialis* – суспільний) – процес входження індивіда в суспільство, активного засвоєння ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в певному суспільстві.

Соціалізація відбувається як за стихійного впливу на особистість різних обставин життя, так і за цілеспрямованого формування особистості (чотири складові процесу соціалізації).

Соціалізація реалізується у трьох основних сферах: у сфері діяльності, у сфері спілкування, у сфері свідомості.

Виділяють різні види соціалізації, в процесі яких засвоюються ті або інші соціальні ролі: статерольова соціалізація, сімейно-побутова роль, професійно-трудова роль, субкультурно-групова роль.

Процес входження індивіда у відносно стабільне соціальне середовище, розвиток і становлення в ньому охоплює такі фази (А. Петровський): фаза адаптації, фаза індивідуалізації, фаза інтеграції.

Дуже важливо знати фактори соціалізації (обставини, при яких створюються умови для протікання процесів соціалізації). А. Мудрик виділяє чотири групи факторів соціалізації (такі обставини, при яких створюються умови для протікання процесів соціалізації): мегафактори, макрофактори, мезофактори та мікрофактори.

Важливою проблемою для соціальної психології та для суспільства є дослідження психологічних механізмів соціалізації: імітація, ідентифікація, почуття сорому і провини. Психологічні механізми соціалізації поділяються на дві групи: неусвідомлені і усвідомлені.

Стадії соціалізації враховують як соціологічні, так і психоаналітичні погляди. Згідно з цим виокремлюють такі етапи (П. Бергер і Т. Лукман): первинна та вторинна соціалізації. Кожна стадія має свої інститути та агентів, які безпосередньо впливають на цей складний процес. Г. Андреева розрізняє три етапи соціалізації: дотрудовий, трудовий та післятрудовий.

Критичні періоди соціалізації (4 основні етапи).

Успішною соціалізацією може вважатися ефективна адаптація людини до суспільства і одночасно – здатність певною мірою протистояти суспільству, тому, що заважає її саморозвитку і самоствердженню.

Процес соціалізації постійно супроводжується необхідністю вибору людиною однієї з альтернатив поведінки, різноманітними реакціями у взаємодії з окремими людьми та соціумом. Деякі індивіди негативно реагують на вимоги суспільства, що спричинює відхилення у поведінці (асоціалізація, девіантна поведінка). Поняття десоціалізації та ресоціалізації.

Життєвий шлях та його прогнозування. В ідеалі програма життєдіяльності має бути багатоцільовою й комплексною.

Отже, соціалізація – процес, за допомогою якого індивід стає членом суспільства, засвоюючи його норми і цінності, опановуючи тими чи інши-

ми соціальними ролями. При цьому, старше покоління передає молодшим свої знання, формує в них вміння, необхідні для самостійного життя. Так одне покоління змінює інше, забезпечуючи наступність культури, включаючи мову, цінності, норми, звичаї, мораль.

Нормальному входженню індивіда в суспільство має сприяти гнучка, динамічна структура суспільного устрою; багатство і збалансованість можливостей для певної психіки; розвиненість когнітивних елементів структури. Державі і суспільству потрібно більше приділяти уваги даному питанню, адже саме від того, які умови будуть створені для інтеграції людини у дане суспільство буде залежати майбутнє усієї нації.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

А. Горбенко
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНІ МЕТОДИ ДЛЯ ПРОФІЛАКТИКИ СТРЕСУ ПІСЛЯ БОЙОВИХ ДІЙ

Стрес, як напружений психічний стан – є невід’ємним явищем у житті людини. Сучасність повна стресів та напружень, вони потребують адаптаційних навичок та само-терапії, що направлена на профілактику стресу та мотиваційної сфери. Так як, в сучасному світі є місце проведення бойових дій, які охоплюють цілі країни, травмують психіку кожного громадянина та викликають між-особові конфлікти, доцільним є описати профілактичні методи щодо перешкодження утворенню тяжким психічних ушкоджень.

Переживання стресу впливає на серцеву-судинну функцію, а при постійному нервовому стані переходіє до стадії хронічного. Особистість при хронічному стані не почуває себе щасливою та спокійною; посилюється апатія, агресія та виникає депресія. Стресові ситуації можна описати, як дезорганізоване явище для здоров’я людини, але також, це і мобілізація всіх життєвих показників та відкриття таємних ресурсів, про які особистість могла і не знати. Незважаючи на різні за ступенем впливу стреси, вони потребують посттравматичної терапії та профілактики, яка балансує організм та допомагає повернутися до здорового та гармонійного життя.

Мета: проаналізувати стан стресу після бойових дій та описати основні психотерапевтичні методи для профілактики такого стресу

Для проведення психологічного аналізу даної теми застосовується *теоретичний метод*, який полягає в аналізі літератури для обґрунтування теоретичних засад проблеми; в узагальненні та систематизації інформації.

Об’єкт дослідження – стрес, як психологічний феномен.

Предмет дослідження – антистресові методи, як посттравматична терапія.

Стресовий бойовий стан вважається особливо деструктивним та несприятливим для організму людини. Довготривале життя в стані стресу обумовлює звикання до напруженого стану, агресивна поведінка проявляється частіше, а позитивне мислення втрачає свою ресурсну вагу. Психотравмуючий ефект бойових дій — це той, стресовий фактор сучасності, який провокує розлади нормальної психологічної адаптації людини, поглиблюють депресивність настроїв, призводить до особистісних та міжособистісних конфліктів. Результатом таких дезадаптивних станів стають психічні розлади особистості, ріст психосоматичних захворювань (щодо яких залежність від алкоголю, психоактивних речовин тощо) та виникнення посттравматичних стресових розладів (ПТСР). ПТСР діагностується не раніше ніж через місяць після перенесеної травматичної події. ПТСР виникає після латентного періоду, що може тривати від кількох тижнів до 6 місяців або зрідка — до декількох років.

Результатом впливу на людину травматичної ситуації є зміни в когнітивній, емоційній, поведінковій сферах психічної діяльності особистості. Згідно з психологічними дослідженнями особистості в різних, у тому числі травматичних ситуаціях, характеристики, що формують поведінку особи, — це її індивідуально-психологічні особливості, система потреб, мотивів, інтересів, розуміння себе. Тому очікуваним результатом — є формування нових адаптивних моделей функціонування особистості, з вибудовуванням конструктивних поведінкових патернів. Оскільки в умовах групи здійснюється одночасний вплив на всі основні компоненти відносин — пізнавальний, емоційний, поведінковий, досягається більш глибока перебудова найважливіших властивостей особистості — мислення, емоцій, волі, саме групова психотерапія в різних варіантах є найбільш доцільним методом реабілітації. Завдяки лікуванню в психотерапевтичній групі, що має стати безпечним, комфортним, підтримуючим середовищем, досягається відчуття спільності цілей, розуміння власної цінності. Приналежність до групи знижує відчуття ізоляції, сприяє відновленню стосунків й дає можливість збагатити свій життєвий досвід досвідом інших. На відміну від індивідуальної терапії терапевтичні групи через взаємодію учасників групи чинять взаємний психотерапевтичний вплив.

Специфіка психотерапевтичної дії групової психотерапії пояснюється терапевтичними факторами групи. I.D. Yalom (1985) виокремив основні з них:

- 1) вселення надії;
- 2) універсальність досвіду;
- 3) повідомлення інформації — зворотний зв'язок;
- 4) альтруїзм;
- 5) корегуючий аналіз впливу батьківської сім'ї;
- 6) сприяння розвитку соціалізуючих навичок;
- 7) імітаційна поведінка;
- 8) інтерперсональний вплив;

- 9) групова єдність — прийняття;
- 10) катарсис;
- 11) екзистенційні фактори.

Також у роботі з групою важливо задіяти психотехніки, що стимулюють використання позитивних ресурсів:

- використання метафор;
- притч як психолінгвістичних прийомів, що дозволяють усвідомити проблему під новим кутом.

З огляду на те, що когнітивні процеси ініціюють емоційні, а емоції впливають на сприйняття та осмислення інформації, результатом чого є діяльність особистості, для врегулювання стану емоційної та когнітивної сфер психічної діяльності, групова психотерапія проводилась із використанням основних методів емоційної, раціональної, когнітивної, поведінкової, аналітичної терапії та допоміжних методів: позитивної, тілесно-орієнтованої, сімейної психотерапії, нейролінгвістичного програмування, арт-терапії.

Проаналізувавши літературу, було виявлено що, психотравмуючий ефект бойових дій та складна економічна ситуація в країні — це той соціально-стресовий фактор сучасності, який провокує розлади адаптації та посилюють гнітючу напруженість, поглиблює депресивність настроїв. Виявлено, що ПТСР діагностується не раніше ніж через місяць після перенесеної травматичної події.

Щодо посттравматичної терапії та профілактики стресу. Лікування в психотерапевтичній групі, має стати безпечним, комфортним, підтримуючим середовищем, досягається відчуття спільності цілей, розуміння власної цінності. А також з огляду на те, що когнітивні процеси ініціюють емоційні, важливо щоб діяльність групової психотерапії проводилась із використанням основних методів емоційної, раціональної, когнітивної, поведінкової, аналітичної терапії та допоміжних методів: позитивної, тілесно-орієнтованої, сімейної психотерапії, нейролінгвістичного програмування, арт-терапії.

Науковий керівник: О.А. Дніпрова, канд. мед. наук, доц.

Т. Гордієнко
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ОСНОВНІ РИЗИКИ ОНЛАЙН-СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ

З кожним роком діти і підлітки все більше часу проводять в інтернеті. В середньому 89% дітей (за даними дослідження Фонду Розвитку Інтернет) 12-17 років, які користуються інтернетом, виходять в мережу кожен день або майже кожен день в будь-який час і в будь-якому місці, де є така можливість. Всі ці дані свідчать про те, що час, проведений підлітками

ми- користувачами інтернету в мережі, стає значною частиною їх розпорядку дня, а інтернет – тим фактором, який визначає новий спосіб життя. З огляду на високу інтенсивність потоку інформації і комунікації в процесі інтернет-сеансів, не можна недооцінювати їх вплив на психічний розвиток і формування особистості дитини. Сьогодні Діти - в інтернеті, це факт, від нього нікуди не дінешся. Суспільство перейшло до постійного діалогу, безперервного спілкування. Але все ще недостатньо уваги приділяється результатам і наслідкам, мабуть, самого радикального впливу інтернету - на підростаюче цифрове покоління.

Про вплив інтернету на підростаюче покоління є багато різних і іноді суперечливих точок зору.

Згідно проведеному дослідженню Фонда Розвитку Інтернет та факультетом психології МДУ за підтримки компанії Google, в одному із запитань анкети дітям пропонувалося уявити, що після корабельної аварії, вони опинилися на безлюдному острові, на якому їм доведеться прожити кілька років. Треба було загадати три бажання, які повинні здійснитися. У відповідь на питання «Що Ви взяли б з собою на безлюдний острів?» більшість опитаних поставили інтернет на друге місце після друзів і родичів. Це цілком зрозуміло, якщо врахувати, що інтернет перетворився для підлітків не тільки в основне джерело інформації, але і той простір, в якому відбувається їх соціалізація, вибудовування відносин зі значимими для них людьми.

Розглянемо основні позитивні і негативні сторони спілкування підлітків із Інтернетом:

Основні ризики онлайн- середовища для дітей: контентні, комунікаційні, споживчі і технічні.

Контентні ризики виникають в процесі використання матеріалів (текстів, зображень, аудіо - і відеофайлів, посилань на різні ресурси), що містять протизаконну, неетичний і шкідливу інформацію (насильство, агресію, еротику чи порнографію, ненавистнический контент, нецензурну лексику, інформацію, що розпалює расову ненависть, пропаганду анорексії і булімії, суїциду, азартних ігор, наркотичних речовин тощо). Зіткнутися з ними можна практично скрізь: в соціальних мережах, блогах, на торрентах, персональних сайтах, відеохостингах.

Комунікаційні ризики виникають у процесі спілкування і міжособистісної взаємодії користувачів у Мережі. Прикладами таких ризиків можуть бути: кібербулінг, незаконні контакти (наприклад, грумінг, сексуальні домагання), знайомства в Мережі і наступні зустрічі з інтернет-знайомими у реальному житті. З комунікаційними ризиками можна зіткнутися при спілкуванні в онлайн месенджерах (ICQ, Gogletalk, Skype), соціальних мережах, на сайтах знайомств, чатах, форумах, блогах.

Споживчі ризики виникають у результаті зловживання в Інтернеті правами споживача. Включають в себе: ризик придбання товару низької

якості, різні підробки, контрафактну та фальсифіковану продукцію, втрату грошових коштів без придбання товару або послуги, розкрадання персональної інформації з метою шахрайства.

Технічні ризики – це можливість пошкодження програмного забезпечення комп'ютера, що зберігається на ньому інформації, порушення конфіденційності або розкрадання персональних даних допомогою шкідливих програм (віруси, «черв'яки», «троянські коні», шпигунські програми, боти та ін).

З другого боку, Інтернет відкриває безліч можливостей для дітей:

- Інформація
- Навчання
- Спілкування та багато іншого

Так, Інтернет нерідко звинувачують у тому, що він замінив спілкування в реальному житті і сприяє втраті соціабельності людини. Найпоширеніший докір полягає в тому, що підлітки і молоді люди починають віддавати перевагу соціальним контактам в мережі і, таким чином, не набувають навичок спілкування в реальному житті і реальне життя поступається віртуальному.

Отже виникає питання: «Чи існує інтернет (технологічна) залежність – як психічне явище?»

Що це – технологічна залежність, про яку сьогодні багато говорять, або новий спосіб життя? Поки що на це питання відповісти непросто. Учені не просто розходяться в думках, але, схоже, взагалі вимірюють щось зовсім різне, коли одні стверджують, що інтернет-залежність є у 1% людей у світі (М. Шоу і Д. Блек), а інші – більш ніж у 40% (Х. Петрі і Д. Ганн).

Сьогодні відсутні чіткі діагностичні критерії, за допомогою яких визначається інтернет-залежність. Якщо проаналізувати існуючі наукові дослідження (К. Янг, М. Гріффітс, А. Е. Войскунский, А. Ю. Єгоров та інші), присвячені вивченню цього феномену, то можна виділити *три основних*, найбільш частих рис «симптому», названих вченими.

По-перше, *синдром відміни* (відсутність доступу в інтернет викликає негативні емоції або навіть фізичні симптоми — головний біль, безсоння). По-друге, *втрата контролю за часом і своєю поведінкою*. По-третє, *заміна реальності* (важливість інтернету в порівнянні з іншими сферами діяльності).

Реалії такі, що Інтернет став невід'ємною частиною життя сучасних школярів, однак зловживання віртуальним середовищем може викликати ознаки інтернет-залежності. Емоційна нестійкість, збудливість, виснаженість, підвищений рівень тривожності, недостатня соціальна компетентність та низький рівень стресостійкості фактори, що підвищують ризик інтернет-залежності.

Науковий керівник: В.О. Бикова, канд. пед. наук, доц.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФЕНОМЕНУ ДЕПРЕСІЇ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК СЕРЕДЬОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ РІЗНИХ ПАРАДИГМ ПСИХОТЕРАПІЇ. ОСОБЛИВІСТЬ ГЕШТАЛЬТ-ПІДХОДУ ТА ПОРІВНЯННЯ З КОГНІТИВНО- ПОВЕДІНКОВОЮ ПСИХОТЕРАПІЄЮ (КПТ)

На сьогоднішній день депресія є одним з найсерйозніших захворювань у всьому світі. У різних формах вона присутня майже у четвертій частині населення. Вона впливає на розумові процеси, почуття, стан організму, зачіпає соціальні відносини. Незважаючи на всю серйозність, депресія часто не розпізнається або лікується недостатньою мірою. Це заподіює страждання хворому і його близьким, а також призводить до погіршення якості життя. Крім того, за останній час з'ясувалося, що депресія — захворювання хронічне, що виникає внаслідок перенесеного стресу. У людей, які страждають від депресії, частіше бувають соматичні захворювання, а запущена депресія може скоротити тривалість життя.

Об'єктом дослідження є феномен депресії.

Предметом дослідження є феномен депресії сучасних українських жінок середнього віку.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що у сучасних українських жінок середнього віку прояви депресії є більш гострими у порівнянні з чоловіками цієї ж вікової групи.

Симптоматика депресії характеризується депресивною тріадою:

1. Сповільнене мислення, зміст якого обертається довкола почуття вини, неповноцінності, нікчемності та відсутності самоповаги.
2. Пригнічений настрій.
3. Сповільнена моторика.

Жінки страждають депресією в два рази частіше, ніж чоловіки.

Причини цього полягають у тому, що, по-перше, вважається, ніби жінки частіше звертаються за допомогою до лікаря, і у них вище виявлення депресивних розладів. Чоловіки ж частіше приховують свої емоційні проблеми не тільки від лікарів, але і від оточуючих, вважаючи їх проявом слабкості, і намагаються полегшити депресивний стан вживанням алкоголю і психоактивних речовин.

По-друге, більш висока частота депресії у жінок пояснюється їх особливим становищем в сім'ї, суспільстві, негативним впливом соціально-економічних, релігійних, культуральних чинників на статеворольового і соціального статусу.

По-третє, депресія у жінок може бути пов'язана з суто жіночими соціально-психологічними і сімейними проблемами: самотність,

безпліддя, розлучення, хвороби і неприємності у дітей є сприятливими факторами для розвитку депресії, особливо в період клімактерію, коли жінка стає найбільш вразливою по відношенню до психогенних ситуацій. Особливо важливим етіопатогенетичним аспектом у розвитку депресії у жінок є зв'язок емоційного стану з нейро-ендокринною системою, що забезпечує циклічність реалізації менструально-генеративної функції.

Хоча симптоми депресії в цілому однакові у чоловіків і жінок, проте, в ряді досліджень виявлено певні особливості. У жінок депресивні епізоди більш тривалі і повторюються частіше, ніж у чоловіків. Атипова депресія, соматичні прояви депресії у них також спостерігаються частіше.

Депресію неможливо лікувати без психотерапії, тим більше, що хворі, які страждають на цю патологію, самі прагнуть до даної форми медичної і психологічної допомоги, причому більшість пацієнтів негативно ставляться до фармакологічної терапії. Найбільш поширеними методами психотерапії депресії є: когнітивно-біхевіоральна, інтерперсональна, екзистенційна, психодинамічна, клієнт-центрована і гештальт-терапія. Менш відомі терапія спогадами, терапія, спрямована на вирішення соціальних проблем, рольова терапія та інші, в більшості своїй, еkleктичні варіанти психотерапії депресії.

Гештальт-терапія традиційно розглядається як один з ефективних методів терапії тривожних, фобічних і депресивних розладів. Вона також з успіхом застосовується при терапії багатьох психосоматичних розладів і в роботі з широким спектром інтрапсихічних і міжособистісних конфліктів. Це дає можливість використовувати гештальт-терапію при роботі з депресією.

У гештальт-терапії невротичний стан індивіда розцінюється як нездатність повністю контактувати (завершувати цикл контакту) з собою і навколишнім середовищем, наслідком чого є незавершена ситуація. Один із проявів депресії — нездатність орієнтуватися у тривалій життєвої перспективі, тобто людина не планує кар'єру, вступ у шлюб, народження дітей. Таким чином, мова йде про нездатність виділяти потреби (фігури) з фону.

Проте, на думку більшості фахівців, найбільш ефективна в процесі лікування депресії когнітивна терапія, що фокусується на корекції особливостей мислення пацієнтів, які страждають цим психічним розладом. Ефективність когнітивної терапії депресії доведена численними роботами вітчизняних і зарубіжних вчених. Існує точка зору, що когнітивна терапія у літніх осіб і в амбулаторних хворих може бути більш ефективною, ніж лікування антидепресантами. Також було показано більш виражене поліпшення при когнітивній терапії, ніж при використанні різних релаксаційних тренінгів.

Отже, гіпотеза дослідження, яка полягала у припущенні, що у сучасних українських жінок середнього віку прояви депресії є більш гострими

у порівнянні з чоловіками цієї ж вікової групи, підтвердилася за результатами проведення емпіричного дослідження.

Перспективи подальшого дослідження обраної теми полягають у розробці та проведенні корекційно-терапевтичних заходів, спрямованих на подолання депресивних симптомів досліджуваних методами гештальт-терапії та когнітивно-поведінкової терапії. Це може стати предметом подальших досліджень автора.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол. наук, проф.

В. Горянець
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

СХИЛЬНІСТЬ ДО РІЗНИХ ВИДІВ ЗАЛЕЖНОСТІ У ЖІНОК ЗРІЛОГО ВІКУ

В наступний час в психології приділяється велике значення проблемам поведінки, яка відхиляється від норми. Невдоволення реаліями життя і бажання втекти від нього стають одними з найскладніших проблем людського життя. але форми і засоби відходу від реалій життя дуже різноманітні і нерідко носять патологічний характер. Одною з таких форм є аддиктивна поведінка, коли життя людини, його стан і поведінка починають жорстко залежати від різних факторів (алкоголю, наркотиків, їжі, роботи, азартних та комп'ютерних ігор, телебачення та інше.

Актуальність роботи полягає в тому, що мало хто замислюється над тим, що проблема психологічної залежності сьогодні виявилась однією з тяжко вирішуваних із усіх проблем, які стоять перед людством. Залежність в широкому понятті цього слова – це та або інша форма рабства, яка обмежує можливості людини і зменшує її здібності до саморозвитку. Будь-яка із відомих залежностей, будь-то тяжка форма наркоманії або патологічні ревності, виявляється непереборною перешкодою на шляху людини до повної самореалізації, що просторіччі зветься щастям.

Залежності - це психологічні причини всіляких особистих катастроф, руйнувань і захворювань. Вони представляють собою самі міцні ланцюги, які вдержують людський розум в ганебному полоні. Суспільству залежності його членів коштують значно дорожче, ніж самі смертоносні епідемії і стихійні лиха. Згідно з даними медичної статистики, залежності вбивають набагато більше людей, ніж всі війни і злочини разом взяті. Вони крадуть в людей час повноцінного життя та енергію здоров'я, заважають розвитку, перешкоджають здійсненню бажань.

Об'єкт дослідження - жінки зрілого віку з різними індивідуально - психологічними особливостями.

Предмет дослідження - схильність жінок зрілого віку до залежної поведінки.

Проблема аддиктивного настрою загальна і стосується кожного з нас - хоча б тому, що аддиктивна поведінка по суті є збитковою в складних умовах сучасного життя. Аддикція - це недосконалий спосіб пристосування до занадто тяжких для індивіда умов діяльності та спілкування.

Ми часто згадуємо про свободу юридичну та політичну, при цьому взагалі не приділяючи уваги свободі душевній, свободі психологічній, тобто свободі від залежностей. Психофізіологічна суть аддиктивної поведінки полягає в неспроможності керувати своїм психоемоційним тоном. Людина прагне підбадьоритись, попрацювати чи повеселитись, а його організм не відчуває нахильності до такого роду реагування на не комфортні обставини життя або умови праці, які схиляють людину до песимізму. Людина бажає бути бадьорою та підтягнутою, але тягар депресивних переживань ослаблює та вводить її в стан апатії.

Залежна поведінка включає порушення, які торкаються значної кількості людей різних соціальних рівней в різних країнах та суспільствах. Воно потребує спеціальних підходів в плані корекції і лікування.

Нездоровий спосіб життя, алкоголізм, наркоманія, куріння, вживання токсичних сполук, залежність від телебачення, різних видів реклами, відхід від соціально - корисної діяльності, пусте проведення часу - все це саморуйнівальні способи поведінки. В основі такої поведінки лежить відхід від життєвих проблем.

Найбільш ефективні способи лікування залежностей в нашій країні - це психологічна, духовна, релігійна підтримка.

Гіпотези: Жінки із заниженою самооцінкою найбільш схильні до різних видів залежностей.

Схильність до залежностей має зв'язок з індивідуально - психологічними властивостями жінок зрілого віку.

Жінки емоційно неврівноважені, імпульсивні мають більшу схильність до залежностей ніж жінки практичні, емоційно контрольовані.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

Г. Грицькова
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ВПЛИВ РОЛЬОВОЇ СТРУКТУРИ СІМ'Ї НА ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ПОДРУЖЖЯ ШЛЮБОМ

Процес виникнення рольової структури сім'ї – це одна з головних сторін її становлення як соціальної та психологічної спільності, адаптації подружжя один до одного і вироблення стилю сімейного життя.

Значення тієї чи іншої рольової моделі для подружжя багато в чому визначається узгодженістю їх рольової взаємодії, ідеалів та сподівань. Якщо ці сподівання (при неузгодженості сімейних ролей) не виправдовуються, то між подружжям можуть виникати певні конфлікти, які в подальшому можуть призвести до розлучення.

Представлена тема вивчалась такими авторами як : В. В. Століна, С. І Голод, В. Є Каган, Т. А Гурко, Т. В Андріїва, Н. В Басова, А. А. Бодалева, Н. В Дружинін, А. Н Єлізаров, М. І Несіянова, Д. В Колесов та ін.

Обрана тема цікава тим, що досі чітко не виявлений вплив рольової структури сім'ї на задоволеність подружжя шлюбом. Розгляд якої необхідний для профілактики сімейних конфліктів, які можуть виникати на підставі неузгодженості рольової структури.

Сім'я - це заснована на єдиній загальносімейній діяльності спільність людей, пов'язаних узами шлюбу-батьківства-споріднення, і тим самим здійснює відтворення населення і наступність сімейних поколінь, а також соціалізацію дітей і підтримку існування членів сім'ї. Шлюб - це історично обумовлена, санкціонована і регульована суспільством форма відносин, між чоловіком і жінкою, що встановлює їх права і обов'язки по відношенню один до одного і до дітей, своєму потомству.

Процес виникнення рольової структури сім'ї є однією з головних сторін її становлення як соціальної та психологічної спільності, адаптації подружжя один до одного і вироблення стилю сімейного життя. В умовах існування різних норм і зразків рольової поведінки, цей процес тісно пов'язаний з міжособистісними відносинами подружжя і їх установками. В даний час якість міжособистісних відносин подружжя визначається, перш за все тим, як сприймають їх саме подружжя, наскільки благополучними і успішними вони їх вважають, а також наскільки чітко вони виконують свої функції в сім'ї.

У соціологічній та психологічній науках - задоволеність шлюбом визначають як характеристику «суб'єктивної оцінки кожним з подружжя характеру їхніх стосунків.

Фактори, які впливають на задоволеність шлюбом, можна розділити на зовнішні/внутрішні, об'єктивні/суб'єктивні та ін. Проаналізувавши літературу, можна сказати, що перелік цих факторів – дуже великий:

1. Виховання в сім'ї
2. Вік вступу в шлюб
3. Короткочасність дошлюбного знайомства,
4. Значна різниця у віці між подружжям,
5. Дошлюбна вагітність
6. Сексуальна дисгармонія
7. Матеріальні потреби.

8. Потреба в захисті власної «Я-концепції».
9. Потреба подружжя у виконанні певних ролей у сім'ї.
10. Рольові очікування чоловіка та дружини
11. Узгодженість та неузгодженість рольової структури сім'ї та ін.

Ми виріши звернути свою увагу саме на узгодженість рольової структури сім'ї та дослідити її вплив на задоволеність подружжя шлюбом.

Нами було досліджено 15 сімей, тобто 30 респондентів (15 жінок та 15 чоловіків). Стаж подружнього життя - від 1 до 10 років, з наявністю дітей (до 2 дітей).

За отриманими результатами по методиці «Розподіл ролей в сім'ї» (Ю.Е. Алешина, Л.Я. Гозман, Е.М. Дубовская), ми можемо сказати, що жінка виконує в більшості сімей, такі ролі: виховання дітей, «психотерапевта», «господини», організатора розваг та організатора сімейної субкультури. Чоловіки – виконують роль матеріального забезпечення та роль сексуального партнера. Але подружжя із багатьох сімей, які прийняли участь в нашому дослідженні, деякі ролі виконують порівну.

У ході дослідження нами було з'ясовано, що життєдіяльність сім'ї, безпосередньо пов'язана із задоволенням певних потреб її членів. Повнота та благополуччя сімейного життя залежить від того, наскільки партнери можуть забезпечити виконання всіх сімейних функцій. А також дуже важливим є те, що задоволеність подружжя залежить від рольової структури сім'ї. Чим нижча узгодженість рольової структури сім'ї, тим нижчий рівень задоволеності шлюбом. В благополучних парах ролі узгоджуються чіткіше, а в скоріше неблагополучних парах немає певної домовленості – це було доведено у нашому дослідженні.

Також за допомогою теста «Задоволеність шлюбом» (В. Столін, Т.Романова, Г. Бутенко) було виявлено, що на розподіл ролей між подружжям, впливає стаж подружнього життя. До «скоріше неблагополучних» ввійшли пари стаж подружнього життя яких становить 3,1,4 роки, у «скоріше благополучних» у всіх подружніх пар - 4 роки, у «благополучних» - 7,10,10,9 років подружнього життя та у «абсолютно благополучних» стаж становить – 6,9,5,8 років. Виходячи з цього, можна зробити висновки, що молоді сім'ї ще не мають стійкого розподілу сімейних ролей, та із зростанням сімейного стажу, все більш спостерігається узгодженість у рольовій структурі сім'ї.

Виявивши вплив рольової структури сім'ї на задоволеність подружжя шлюбом, можна сказати, що чітко розділивши та узгодивши функції в сім'ї (ще на ранніх стадіях), можна уникнути багатьох конфліктів між подружжям, тим самим значно підвищити рівень задоволеності шлюбом та зберегти кохання у стосунках.

Науковий керівник : І.Г. Батраченко, д-р психол. наук, проф.

ОБУЧЕНИЕ БУДУЩИХ ПРИКЛАДНЫХ ЛИНГВИСТОВ ДИСЦИПЛИНЕ “КОМПЬЮТЕРНАЯ ЛИНГВИСТИКА”

Общеизвестно, что кардинальные изменения в развитии современного украинского общества выдвигают совершенно новые требования к подготовке будущих специалистов в области прикладной лингвистики. Вполне обосновано и понятно общее желание и преподавателей, и студентов ожидать от будущих специалистов умение быстро и гибко адаптироваться к постоянно меняющимся условиям окружающих нас обстоятельств. Помимо всего прочего, будущие прикладные лингвисты должны полностью соответствовать требованиям рынка труда в вопросах реализации их профессиональной деятельности. Для этого студенты должны в достаточной степени владеть 2-3 иностранными языками, а с введением в вузовскую программу обучения новых технологий студенты получают возможность использовать компьютер для решения многих задач.

Примером одновременного использования исключительно традиционных подходов к анализу текстов художественных произведений и максимально достоверных приемов информационных технологий может послужить дисциплина “Компьютерная лингвистика”.

С нашей точки зрения, изолированный от возможностей информационных технологий анализ текста художественного произведения, все больше отстает от современных требований. Хотя основные этапы традиционного анализа должны сохраняться. Это, прежде всего, данные об авторе текста с точки зрения историко-культурологического анализа. Затем обязательное присутствие анализа авторского стиля речи. Невозможно представить себе полноценный анализ без авторской системы образов. И, наконец, обязательно рассмотрение актуализации языковых единиц в тексте художественного произведения на морфемном, лексическом и синтаксическом уровнях.

Дальше текст проходит через автоматизированный семантический анализ. Рассмотрим более подробно метод латентно-семантического анализа: уже из названия можно сделать вывод о том, что он должен делать, а именно находить скрытые смысловые взаимосвязи между объектами (будь то слова в тексте или товары в магазине). Для текстов на естественных языках такой скрытой закономерностью может быть, например, наличие определенного набора слов в определенной теме. Представим себе такую задачу: у нас есть коллекция документов, и мы хотим научиться отвечать на вопрос: «Два документа близки по тематике или нет?». Вывод о схожести можно сделать, основываясь на том, какие слова и в каких пропорциях входят в каждый из документов. Человек в состоянии проделать

данную работу довольно в короткие сроки, если речь идёт о сравнении относительно маленьких по объёму документов. Если же их размер исчисляется десятками, а то и сотнями страниц, на это уйдёт не один месяц. В свою очередь машина справится с любым объёмом информации с одинаковой скоростью.

Обращая внимание на то, что “автоматизированный” подразумевает под собой не только обработку информации, но её сбор, хранение, накопление, поиск и передачу, то обучение современного лингвиста без использования компьютерных технологий уже не является актуальным.

Научные руководители:

Ю.К. Тараненко, д-р тех. наук, проф.;

М.Р. Кабанова, канд. филол. наук, доц.

А. Гульченко

Університет імені Альфреда Нобеля, г. Дніпро

АРТ-ТЕРАПИЯ КАК МЕТОД В ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ И ПСИХОТЕРАПЕВТИЧЕСКОЙ ПРАКТИКЕ

Актуальностью изучения арт-терапевтического подхода является то, что этот метод пользуется спросом и популярностью у специалистов социальных профессий (педагогов, психологов, психотерапевтов и т.п.).

Арт-терапия — направление в психотерапии и психологической коррекции, основанное на искусстве и творчестве. Впервые этот термин был использован Андрианом Хилом в 1938 при описании своей работы с больными туберкулезом и вскоре получил широкое распространение. Этот метод психотерапии, который используется в практике лечения и психокоррекции художественными приёмами и творчеством, такими как рисование, лепка, музыка, фотография, кинофильмы, книги, актёрское мастерство, создание историй и многое другое.

Спектр проблем, при решении которых могут быть использованы техники арт-терапии, достаточно широк: внутри- и межличностные конфликты; кризисные состояния; экзистенциальные и возрастные кризисы; травмы; потери; постстрессовые расстройства; невротические расстройства; психосоматические расстройства; развитие креативности; развитие целостности личности; обнаружение личностных смыслов через творчество и т.д.

Благодаря арт-терапии можно восстановить чувство собственного достоинства (Franklin, 1992; Stember, 1980) и реализовать более широкий репертуар защитно-приспособительных реакций. Некоторые авторы также отмечают большую ценность физического контакта жертв насилия

с различными материалами, что позволяет не только актуализировать и отреагировать травматический опыт (Sagar, 1990), но и оживить сферу физических ощущений, заблокированных в результате травмы (Carozza & Hierstiener, 1982).

Метод не делает акцент на целенаправленное обучение и овладение навыками и умениями в каком-либо виде художественной деятельности. Не знакомые с арт-терапией люди думают, что этот метод предназначенный только для творческих личностей и художников. В арт-терапии терапевту легче работать с людьми, не обученными специализированным художественным техникам и тонкостям, навыки и знания которых могут помешать трактовке и пониманию состояния клиента.

Один из важнейших плюсов использования в практике психотерапевтом арт-терапевтического метода заключается в том, что человек не осознает сути и не может скрыть своего чувства и эмоционального состояния в рисунке. К ряду позитивных характеристик этого метода можно причислить то, что этот метод расслабляет и помогает клиенту вспомнить своё детское состояние, расслабиться и почувствовать доверие к психотерапевту, что немаловажно в работе.

Главная цель арт-терапии состоит в гармонизации психического состояния через развитие способности самовыражения и самопознания. Ценность применения искусства в терапевтических целях состоит в том, что с его помощью можно на символическом уровне выразить и исследовать самые разные чувства и эмоции: любовь, ненависть, обиду, злость, страх, радость и т.д. Метод арт-терапии базируется на убеждении, что содержания внутреннего «Я» человека отражаются в зрительных образах каждый раз, когда он рисует, пишет картину или лепит скульптуру, в ходе чего происходит гармонизация состояния психики.

Современная арт-терапия включает в себя следующие направления:

- изотерапия — терапия со средствами изобразительного искусства: рисованием, лепкой, декоративно-прикладным искусством и т. д.;
- имаготерапия — терапия через образ, театрализацию, драматизацию;
- музыкотерапия — терапия через восприятие музыки;
- сказкотерапия — терапия посредством сказки, притчи, легенды;
- кинезитерапия — терапия через танцевально-двигательную;
- ритмика, хореогротерапия;
- игровая терапия и т. д.

К минусам арт-терапевтического подхода относят субъективную интерпретацию психотерапевтом данных, но в арт-терапии тоже есть свои рамки объективности и субъективности, например ребёнок может понимать черный цвет – не как негативный, а как цвет шоколада или цвет, которым родитель тоже пишет и ребенку тоже хочется рисовать черным, подражая родителю. Интерпретацию рисункам дают, только после беседы

и работы над этим материалом психотерапевта с клиентом, необходимо, чтобы психолог или психотерапевт наблюдал за процессом работы клиента и запоминал либо записывал, последовательность действий и их детали.

Итак, арт-терапия, как метод терапевтического подхода весьма эффективна и имеет множество положительных характеристик, в ней задействовано как сознание так и подсознание, этот метод повышает доверительность отношений клиента и специалиста (психотерапевта, психолога), развивает креативность и расслабляет клиента при правильном применении техник.

Научный руководитель: И.В. Гаркуша, PhD, канд. наук по соц. ком., доц.

О. Гура

Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ФЕНОМЕН ПРОКРАСТИНАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

На актуальність питання вивчення цього феномену безпосередньо вказує різке підвищення рівня прокрастинації за останні декілька років і зберігається стійка тенденція до його подальшого зростання. Глобальні зміни, умови життя і роботи в насиченому інформаційному середовищі змушують змінювати звичні способи сприйняття інформації, ставлять нові завдання адаптаційного характеру, з якими не кожна людина може впоратися. В результаті виникають і посилюються феномени, які загрожують психологічному благополуччю членів соціуму. Один із таких феноменів – це прокрастинація.

Найчастіше під «прокрастинацією» розуміють схильність людини до постійного «відкладання на потім» важливих справ, що приводить до негативних наслідків в особистій та професійній діяльності.

Близько 25% дорослого населення Америки вважають прокрастинацію головною рисою їх особи. Українські сучасні соціологи наводять дані, що від 46% до 95% студентів вважають себе завзятими прокрастинаторами, при цьому 50% з них мають серйозні проблеми у навчанні. Постійне відкладання «на потім» спостерігається й у більш старшого віку – 15% людей, що вийшли із студентського віку, також схильні до прокрастинації.

Початково «прокрастинація» розглядалася з етико-філософської точки зору, як синонімічна поняттю «лінь». Малося на увазі, що прокрастинація – це психічний стан, що характеризується відсутністю бажання щонебудь робити, якщо це вимагає вольового зусилля. К. Лей (K. Lay, 1986) внесла новий аспект в розуміння цього феномену, звернувши увагу на до-

бровільне, ірраціональне відкладання запланованих справ, навіть за умови несприятливих наслідків для людини. П. Стілл (2007) в свою чергу робив акцент на тому, що прокрастинація – це свого роду стратегія уникнення справ, що викликають неприємні хвилювання. Дж. Феррарі (1992) вважав прокрастинацію прагненням до «гострих» відчуттів, які з'являються при виконанні завдання в гранично короткі терміни. З невирішеністю питання про причини виникнення прокрастинації пов'язана наявність великої кількості теорій і підходів, що мають на меті пояснення цього феномену. На сьогодні найбільш поширеними є наступні:

1. *Нейробиологічна теорія*. Згідно цієї теорії довгострокові наміри формуються у префронтальній корі, а конкретні стимули, що вимагають негайного задоволення генеруються лімбічною системою. При цьому імпульси лімбічної системи, досить легко замінюють імпульси префронтальної кори. В результаті ми постійно відкладаємо початок довгострокових або таких, що мають віддалений результат справ, і йдемо за приємними спокусами.

2. *Прокрастинація як боротьба з тривогою*. Згідно цієї теорії, ключовою причиною прокрастинації є внутрішня тривога. Люди, не здатні ефективно справлятися з наростаючою тривогою, найбільш схильні до прокрастинації.

3. *Теорія «непокірності»*. Виходячи з цієї теорії, людину апіорі драгують будь-які нав'язані йому ролі. Щоб позбавитися від обов'язків ролі і довести своє право на свободу, людина починає активно демонструвати оточенню, особливо людям більш високого статусу, свою самостійність, здатність приймати власні рішення і слідувати їм. Таким чином, людина витрачає час не на справу, а на доказ своєї незалежності від громадської думки.

5. *Теорія ліноців*. Хоча більшість науковців згодна з тим, що лінь і прокрастинація не тотожні, в основі цієї теорії лежить припущення, що психологічні механізми, що стоять за лінню і прокрастинацією, багато в чому схожі. Таким чином, поняття «лінь» і «прокрастинація» виступають як синонімічні.

Хоча автори приведених теорій намагаються дати максимально обґрунтоване пояснення феномену прокрастинації, зазвичай опоненти приводять таку безліч контраргументів і протилежних інтерпретацій тим же самим явищем, що на даний момент підстав для формулювання однозначних положень досить мало.

Отже, огляд найбільш актуальних дослідницьких тем, пов'язаних з проблемою прокрастинації показав, що прокрастинація є комплексним, важко охоплюваним і емпірично таким, що перевіряється феноменом, який розглядається різними сучасними теоріями. Недостатній рівень феноменологічної опрацьованості цієї проблематики стимулює в зарубіжній психології зростання емпіричних і прикладних до-

сліджень цього феномену. У вітчизняній психології спостерігається як дефіцит аналогічних робіт, так і відсутність споріднених експериментальних даних для порівняння.

Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD, канд. наук із соц. ком., доц.

І. Давидова
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ПОРУШЕННЯ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ ТА САМООЦІНКА

В останній час ожиріння стало соціальною проблемою в країнах з високим рівнем економічного розвитку, в яких як мінімум 30% населення мають надлишкову масу тіла (Гінзбург та ін., 1999). С надмірною вагою пов'язано багаторазове підвищення частоти розвитку артеріальної гіпертонії, інсуліннезависимого цукрового діабету (ІНЦД), атеросклерозу та ішемічної хвороби серця, остеохондрозу хребта та поліартриту, дискінезії жовчного міхура, хронічного холециститу і жовчнокам'яної хвороби, різних пухлин і ряду інших захворювань.

Актуальність проблеми ожиріння полягає ще і в тому, що кількість людей з надмірною вагою прогресивно збільшується. Такий приріст становить 10% від колишньої кількості за кожні 10 років. Підраховано, що якщо ця тенденція збережеться, то до середини нинішнього століття практично все населення населення економічно розвинених країн буде хворіти на ожиріння. Також ми маємо високі показники росту захворювань серед молоді.

Здоров'я населення є одним із провідних показників соціально-культурного розвитку суспільства і якості життя його громадян, а збереження та покращення здоров'я студентської молоді, як майбутнього будь-якої країни, безперечно, має велике соціальне та суспільне значення. Виступаючи творчим, економічним, інтелектуальним та демографічним потенціалом держави, студентська молодь має розглядатися як група підвищеного ризику, яка зазнає впливу значних навантажень, пов'язаних зі збільшенням вимог до рівня підготовки сьогднішніх фахівців, інтенсифікацією навчального процесу, що часто призводить до перенапруження та іноді зриву адаптаційних механізмів, розвитку патологічних функціональних станів та захворювань. Серед провідних чинників, які впливають на стан здоров'я студентської молоді під час її навчання у вищому навчальному закладі, традиційно виокремлюють зміну соціальних ролей та наявність нових міжособистісних стосунків, надмірне інформаційне та інтелектуальне навантаження, гіподинамію, недостатню тривалість сну та перебування на свіжому повітрі, наявність шкідливих звичок, а також нерациональне харчування

Як активна діяльність індивіда, спрямована, у першу чергу, на збереження і покращення здоров'я, здоровий спосіб життя не створюється сам по собі, а цілеспрямовано формується протягом усього життя. Відомо, що чинники стилю життя відіграють провідну роль у формуванні багатьох захворювань сучасної людини.

Це, безперечно, стосується і молоді, оскільки досить часто у цьому віці у людини наявним є безмежний оптимізм щодо свого здоров'я, який набагато перевищує прагнення до його збереження, бо власні фізичні та психічні ресурси у цей період уявляються невичерпними, а нехтування здоровим способом життя, який є головним засобом профілактики різних захворювань і підвищення якості життя у цілому, на жаль, стає звичкою.

Особливе місце у формуванні схильності до здорового способу життя займає харчування. Це пов'язане, на мій погляд, з тим, що харчування має не тільки біологічне, а й психологічне і навіть соціальне значення.

Потреба в їжі є однією з первинних, біологічних потреб, і ця потреба спрямована на підтримання гомеостазу. Люди їдять для того, щоб отримувати необхідну енергію, будувати нові клітини і створювати всі складні хімічні сполуки, необхідні для життя. Крім того, стиль харчування відображає емоційні потреби і душевний стан людини. Жодна інша біологічна функція в ранні роки життя не грає такої важливої ролі в емоційному стані людини, як харчування. Дитина вперше відчуває позбавлення від тілесного дискомфорту під час грудного годування; таким чином, задоволення голоду знаходить міцну зв'язок з відчуттям комфорту і захищеності. Страх голодної смерті стає основою відчуття незахищеності (страх перед майбутнім), навіть якщо врахувати, що в сучасній цивілізації смерть від голоду - явище рідкісне. Для дитини ситуація насичення еквівалентна ситуації «мене люблять»; фактично почуття захищеності, пов'язане з насиченням, засноване на цьому тотожності (оральна чутливість) (Александр, 2002). Таким чином, харчова поведінка людини спрямоване на задоволення аж ніяк не тільки біологічних і фізіологічних, але також психологічних і соціальних потреб. Саме тому проблема вивчення споживання їжі набуває самостійного значення, її слід відокремити від проблем вивчення процесу травлення (Конишев, 1985; Вознесенська, Дорожевец, 1987). Найпростішою формою харчової поведінки є прийом їжі з метою задоволення потреби в поживних речовинах, коли їжа стає засобом підтримки енергетичного і пластичного рівноваги (Покровський, 1974). Однак, як уже говорилося, харчова потреба, будучи чисто біологічною за своєю природою у тварин, у людини з'являється в більш складному вигляді, будучи засобом:

- розрядки психоемоційного напруження;
- чуттєвої насолоди, що виступає як самоціль;
- спілкування, коли їжа пов'язана з перебуванням в колективі;
- самоствердження, коли першорядну роль відіграють уявлення про престижність їжі і про відповідну «солідну» зовнішність;

- підтримки певних ритуалів або звичок (релігійні, національні, сімейні традиції);
- компенсації незадоволених потреб (потреба в спілкуванні, батьківської турботи і т. Д.);
- нагороди або заохочення за рахунок смакових якостей їжі;
- задоволення естетичної потреби (Савенков, 1985).

Харчова поведінка людини знаходиться в межах континууму, що включає нормальні харчові патерни, епізодичні харчові розлади і, нарешті, патологічне харчова поведінка. Незважаючи на те що надзвичайно складно визначити «нормальні» харчові патерни, і дослідники в значній мірі ігнорують відношення між нормальним і патологічним розвитком харчової поведінки (Russ, 1998), існує певна типологія харчової поведінки і його порушень.

Одним з найбільш поширеним порушенням харчової поведінки є емоціогенна харчова поведінка. Вона спостерігається у 30% населення. Таке порушення найбільш характерно для повних емоційних жінок, але зустрічається і у людей будь-якої статі з абсолютно нормальною вагою. У пацієнтів з ожирінням цей вид порушення харчової поведінки зустрічається набагато частіше, а саме - в 60% випадків. При цьому типі порушення харчової поведінки стимулом до прийому їжі є не голод, а емоційний дискомфорт: людина їсть не тому, що голодний, а тому, що неспокійний, тривожний, роздратований, у нього поганий настрій, він засмучений, пригнічений, ображений, засмучений, розчарований, зазнав невдачі, йому нудно, самотньо і т. д. Іншими словами, при емоціогенних харчовій поведінці людина заїдає свої прикрощі та нещастя, «заїдає» свій стрес, так само, як людина, що звикла до алкоголю, його «запиває». Для цього використовуються різні види їжі, але в основному переважають легкозасвоювані висококалорійні продукти, багаті вуглеводами і жирами (тістечка, морозиво, пиріжки, цукерки, торти, шоколад). Продукти харчування для людей з емоціогенним харчовою поведінкою є своєрідними ліками, так як дійсно приносять їм не тільки насичення, але й заспокоєння, задоволення, релаксацію, знімають емоційне напруження, підвищують настрій. Саме на цьому виді порушення харчової поведінки було засередено нашу увагу

Серед чинників, які сприяють розвитку порушень харчової поведінки, провідне місце займають соціальні та культурні стереотипи, дезадаптивні умови сімейного виховання, наявність психологічних проблем (когнітивні розлади, пригнічений стан, психоемоційні розлади, знижена самооцінка, перфекціонізм як риса характеру тощо). Провокувати розвиток порушень харчової поведінки можуть критичні зауваження щодо маси і форми тіла з боку членів родини та найближчого оточення. Харчова поведінка та її порушення щільно пов'язані, особливо у підлітковому та юнацькому віці, з образом власного тіла та процесом його створення. Отже, у будь-якому випадку сприйняття й оцінка тілесних форм

має як когнітивну складову, так й емоційне забарвлення та здійснюється на інтрасуб'єктному рівні. Варто зазначити, що перший рівень оцінки пов'язаний з порівнянням своїх зовнішніх даних із зовнішніми даними інших людей, другий – з переживанням задоволеності від сприйняття форм і якостей свого тіла, що відображає ступінь відповідності зовнішніх даних вимогам, запропоновали самою особистістю, спираючись на існуючі у суспільстві соціокультурні норми та стереотипи. При цьому слід розрізняти сприйняття так званого «зовнішнього» тіла, яке співвідноситься з соціальною його оцінкою індивідом, і сприйняття «внутрішньої сторони» тіла, яка усвідомлюється тільки особистістю, тобто соціально не рефлексується.

Таким чином, можна виокремити два типи сприйняття та відношення суб'єкта до свого образу тілесного «Я». По-перше, це образ тілесного «Я» по відношенню до інших у порівнянні з нормами та вимогами соціального оточення; по-друге, – образ тілесного «Я» по відношенню до свого сприйняття і розуміння сенсу свого існування незалежно від оцінок і суджень інших. Зрозуміло, що як у першому, так й у другому випадку, особистісна оцінка образу своєї тілесності носить когнітивно-емоційний характер, та є утворенням двох складових – емоційної оцінки якості власного тіла і його суб'єктивною значущістю. Таким чином, проблема раціонального харчування і харчової поведінки, як складових здорового способу життя, на теперішній час є дуже актуальною та потребує всебічного вивчення з залученням фахівців різних галузей.

Метою вивчення стало дослідження особливостей харчової поведінки студентської молоді як підґрунтя для формування схильності до здорового способу життя та пошуку шляхів профілактики і своєчасного виявлення порушення харчової поведінки. Виклад основного матеріалу дослідження. До дослідження було залучено студенток, які навчалися на 1-3 курсах, середній вік – $18,9 \pm 1,2$ роки. Всі досліджувані були інформовані щодо завдань та процедури дослідження та дали згоду на участь у ньому. Такий контингент був обраний з приводу декількох міркувань. По-перше, як уже зазначалося, саме дівчатам та молодим жінкам більш притаманна схильність до порушення харчової поведінки; по-друге, з боку жінок, зазвичай, велика увага приділяється власній зовнішності, всі недоліки якої, реальні чи вигадані, найчастіше вирішуються за рахунок зміни (не завжди вдалої) харчової поведінки; по-третє, саме у цей період відбувається активне формування не тільки всіх функціональних систем організму, але й стилю та способу життя людини.

Для проведення дослідження було обрано наступні методики. Голландський опитувальник харчової поведінки (The Dutch Eating Behaviour Questionnaire), спрямований на виявлення трьох типів харчової поведінки – обмежувальної, емоціогенної й екстернальної. Так, обмежувальна харчова поведінка характеризується наявністю та реалізацією певних зу-

силь, спрямованих на досягнення чи підтримку бажаної ваги або форм тіла за допомогою самообмеження у харчуванні. Емоційна харчова поведінка відзначається схильністю до використання прийому їжі задля подолання негативних емоційних станів та психоемоційного напруження. При екстернальній харчовій поведінці стимулюючим чинником для прийому їжі стає не реальне відчуття голоду, а сторонні стимули – зовнішній вигляд їжі, її запах, вигляд інших людей, що приймають їжу, тощо.

Методика дослідження ставлення до себе Р. С. Пантелєєва спрямована на дослідження емоційно-ціннісного компоненту самосвідомості та дає можливість оцінити дев'ять показників: відкритість, самовпевненість, самокерівництво, відбите ставлення до себе, самоцінність, самоприйняття, самоприв'язаність, внутрішню конфліктність, самозвинувачення.

За допомогою тесту «Чи любите ви своє тіло» (І. Г. Малкіна-Пих, визначався ступінь незадоволеності своїм тілом – «низький», «помірний», «помірно високий», «дуже високий», «надзвичайно високий»). Крім того, за допомогою структурованої бесіди отримувалася інформація щодо особливостей харчування та способу життя у цілому. За результатами голландського опитувальника харчової поведінки (DEBQ) отримано дані. У більшості дівчат (40,4%) виявлено схильність до обмежувальної харчової поведінки, що поєднується з отриманими під час бесіди даними про наявність майже постійного досить жорсткого контролю за власним харчуванням та більш-менш частим використанням різноманітних дієт. Можна припустити, що саме такі дівчата входять до групи ризику з розвитку порушень харчової поведінки. У 27,7% випробуваних мали місце ознаки зниження контролю за власною харчовою поведінкою, у 31,9% – показники виявилися у межах норми.

Схильність до емоційної харчової поведінки показали 29,8% дівчат, які і під час бесіди вказували на наявність у них слабкоконтрольованої тенденції до вживання їжі у відповідь на негативні емоційні стани (заїдати стрес солодким або вживати їжу від нудьги тощо). Переважна кількість випробуваних – 70,2% – показала емоційно врівноважену та контрольовану харчову поведінку.

Наявність виразної екстернальної харчової поведінки виявлена у 38,3% випробуваних, тоді як 61,7% дівчат показали, що зовнішні стимули не мають активного значення для вибору ними стратегії харчової поведінки.

Результати вивчення особливостей ставлення до себе за методикою Р. С. Пантелєєва показали, що у дівчат досліджуваної групи по більшості шкал переважає середній рівень однак по деяких шкалах мають місце високі показники. Це високі показники за шкалою «відкритість» у 59,6% високі показники за шкалою «відбите ставлення до себе» (у 53,2% випробуваних).

Також при дослідженні було виявлено, що 40,4% дівчат мають дуже високий та надзвичайно високий ступінь незадоволеності своїм тілом.

Вивчення особливостей харчової поведінки студентської молоді, а саме дівчат, показало наявність певних ознак, які не завжди дозволяють говорити про харчову поведінку як гармонійну.

Наявність низького рівня обмежувальної та високого рівня емоційно-генної й екстернальної харчової поведінки, рівня емоційно-генної й екстернальної харчової поведінки, а також високий ступінь незадоволеності власним тілом можуть розцінюватися як показники схильності до порушення харчової поведінки.

Отже, дослідження особливостей харчової поведінки, особливо у групах ризику, є доцільним для попередження та своєчасного виявлення різного роду порушень харчової поведінки, а також засобом формування гармонійної харчової поведінки як складової здорового способу життя особистості, що є актуальним та перспективним напрямком подальших досліджень з залученням фахівців різного профілю.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол. наук, проф.

Л. Данчук
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

РОЗВИТОК МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ У ПРОЦЕСІ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ КЕРІВНИКА

В умовах трансформаційних змін в українському суспільстві проблемні питання психології мотивації діяльності набувають особливої важливості. Для того щоб вижити в реаліях сьогодення, а тим більше успішно розвиватися, сучасним організаціям потрібні кваліфіковані, успішні керівники, здатні до особистісного та професійного розвитку. Саме тому посилюється необхідність активного вивчення мотивації до професійного зростання керівника.

Знання мотивації — сукупності причин психологічного характеру, що пояснюють поведінку людини, її початок, спрямованість і активність, — розкриває причини вибору керівником певної тактики поведінки при розв'язанні управлінського завдання, дає змогу зрозуміти, чому один управлінець діє, спираючись на матеріальні стимули, інший — на моральні спонуки.

Найважливіший компонент мотиваційної сфери особистості керівника — потреби. Здебільшого управлінська діяльність керівників відбувається під впливом таких потреб:

- досягнення успіху, влади;
- відчуття соціальної значущості своєї діяльності, участі у вирішенні загальнонаціональних завдань, в доведенні цінності власної особистості;

- самоствердження через власну справу;
- розвитку.

Сукупність потреб керівника зумовлює мотивацію посадового зростання. Зіставлення провідних мотивів керівників з успішністю управлінської діяльності висвітлює різні мотиви для різних рівнів сформованості управлінської діяльності:

- нижчий рівень сформованості діяльності характеризується мотивацією, спрямованою лише на досягнення життєвого комфорту;
- середній рівень досягнень в управлінні відзначається перевагою потреби в безпеці, збереженні статусу в управлінській ієрархії;
- вищому рівню сформованості управлінської діяльності відповідає домінуюча потреба в самоактуалізації, найповнішій реалізації своїх можливостей, постійному самовдосконаленні, супроводжувана почуттям обов'язку.

Керівник має спиратися на цілісне розуміння управлінської діяльності як органічної єдності її почуттєво-практичної і теоретичної форм. Тобто його діяльність передбачає такі дії, які співвідносяться з потребами, мотивами і цілями.

Ще одним із важливих компонентів мотиваційної сфери особистості керівника є мета, з якою пов'язані його розумовий процес і емоційні переживання. Мета — це безпосередньо усвідомлюваний результат, на який у конкретний момент спрямована дія, що задовольняє актуалізовану потребу керівника. Мотиви досягнення її можуть бути різними: намагання досягти успіху в управлінській діяльності, отримати визнання серед колег, задовольнити свої матеріальні, духовні потреби тощо. Але діяльність керівника мотивується лише значущими і безпосередньо пов'язаними з досягненням мети мотивами. Потреби і мотиви є фундаментом життєвої мети особистості керівника, яку можна розглядати як просування рівнями ієрархії системи управління і як особистісний управлінський розвиток. Образ майбутнього управлінського шляху, вектор “мотив — мета”, що формується на базі потреб особистості, забезпечує відповідальність і активність керівника у процесі прийняття рішень щодо кар'єри.

Потреби, мотиви і цілі — це психологічна основа ціннісних орієнтацій особистості керівника. Ціннісні орієнтації виражають стан мотиваційної сфери особистості, забезпечують вибірковість сприймання життя керівником. Вони є критерієм, який визначає сенс його життя. Зміни ціннісних орієнтацій кадрів управління зумовлені процесами у суспільстві.

Отже, мотиви, потреби і цілі є основними складовими мотиваційної сфери особистості керівника. Як спонуки поведінки керівника можна також розглядати інтереси, завдання, бажання, наміри. Чим більше у керівника різних мотивів, потреб і цілей, тим розвинутішою є його мотиваційна сфера. На її гнучкість впливає здатність керівника, на відміну від інших, задовольняти один і той самий мотив різноманітними засобами. На-

віть короткий аналіз мотиваційної сфери особистості керівника свідчить про складність цієї проблеми. Один керівник не може мати завжди одну і ту ж саму мотивацію. Змінюються життя, економічна, політична ситуація, і під їх впливом змінюються особистість керівника і пов'язана з нею мотиваційна сфера: відбувається зміна структури мотивів, з'являються нові. Чим однотипнішою є дія керівника в різних ситуаціях, тим більше його поведінка обумовлюється дією особистісних чинників.

Процес навчання, самовдосконалення, набуття професійних навичок і вмій сприяє розвитку та трансформації мотиваційної сфери кадрів управління: відбувається трансформація загальних мотивів особистості у трудові; змінюється система професійних мотивів; намагання досягти успіху співвідносяться з успішністю; управлінська діяльність керівників, які досягли межі посадового зростання, є ефективною, якщо провідна мотивація перестає бути пов'язаною лише з управлінською діяльністю. Стабілізація посадового рівня здебільшого спричиняє втрату інтересу до роботи, зниження продуктивності праці, хоча буває і навпаки: керівники, які досягли межі посадового зростання, не втрачають ініціативності, зацікавленості в роботі. Це зумовлено намаганням літніх керівників, попри свій вік, утриматися на посаді.

Специфіка управлінської діяльності передбачає подвійний процес спонукування до дії, тобто спонукування себе та інших для досягнення як особистих, так і загальних цілей.

Науковий керівник: І.В. Олійник, канд. пед. наук, доц.

Г. Джолдасова
Каракалпакский государственный университет,
г. Нукус, Узбекистан

О РОЛИ ГРАММАТИКИ В СОЗДАНИИ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА

Как известно, когнитивная лингвистика первоначально возникла под названием «Когнитивная грамматика». Но в этих работах термин «грамматика» используется в значении «лингвистика».

Наблюдения за научными исследованиями по современной когнитивной лингвистике на сегодняшний день показывают, что большинство этих работ связаны с лексическим уровнем языка. Причина этого в том, что по сей день, не разработана проблема когнитивного подхода к грамматике. По-нашему мнению, к проблемам когнитивной грамматики можно подойти двумя путями:

Первый путь – это изучение грамматики в качестве макро концепта. При этом макро концепт «грамматика» понимается как совокупность

всех наших знаний о грамматическом строе языка. Знания о грамматическом строе языка отражены в многих работах: диссертациях, книгах, учебниках, пособиях и статьях.

Второй путь предполагает определение роли грамматики в изучении языковой картины мира. В нашей статье делается попытка показать участие грамматики английского языка в создании языковой картины мира на примере нескольких морфологических категорий глагола: морфологическая категория времени, наклонения, залога, вида, таксиса, лица и числа.

Морфологическая категория времени. Как мы знаем, всё в мире находится в действии во времени и пространстве. В языке грамматическая категория времени субъективно отражает объективное время, разделяя его на три времени – прошедшее, настоящее и будущее. При этом прошедшее время отражает действие до момента речи говорящего, настоящее время – процесс совпадающий с моментом речи говорящего, будущее время отражает действие следующего за моментом речи:

He worked – He works – He will work

Отражаемые категорией времени эти три действия являются субъектными по отношению к объективному вечному времени, но они являются объективными по отношению к моменту речи говорящего.

Морфологическая категория наклонения. Посредством языка мы не только отражаем объективную реальность, но также изъясняем свое отношение к ней. Грамматическая категория наклонения является одним из таких языковых явлений в морфологии. А это означает, что эта категория является морфологическим явлением, которое отражает не внешний мир, а внутренний мир, т.е. отношение говорящего к событию или событиям, выраженному в предложении. Говорящий отражает событие, выраженное в предложении как реальное, например, He came, возможное – He may have come, нереальное – If only he had come, предположительное – If he should come, let me know, желаемое – I wish he would come и т.д. Такое отношение говорящего называется «модальность». Обычно такие отношения имеют субъективную окраску, но они играют важную роль в определении истины и в формировании гипотез в науке.

Такое отношение можно ясно увидеть, например, при изучении и раскрытии преступления в криминалистике. Например, кто-то сначала подозревается как преступник, затем, на основе фактов доказывается его виновность или невиновность. Значит, морфологическая категория наклонения непосредственно связана со знаниями, которые мы получили, получаем и будем получать.

Морфологическая категория залога. Эта категория, как и категория наклонения не участвует в отражении объективной реальности. По этой причине все языковеды признают, что в предложениях “Alice wrote a letter” – Алиса написала письмо и “The letter was written by Alice” – Письмо напи-

сано Алисой, отражается именно одно и то же событие объективной реальности. Морфологическая категория залога отражает направление, фокусировку, внимание говорящего на какую-либо часть события и в то же время указывает на части предложения, содержащих новую информацию (рему). Фокусировку можно сравнить с фотографированием. Так же, как возможно снимать объект с фасада, сбоку, сзади, так и говорящий направляет своё внимание на различные части события. В активной конструкции *Alice wrote a letter* – Алиса написала письмо – внимание говорящего направлено на агенс, а в пассивной конструкции *The letter was written by Alice* – Письмо написано Алисой, внимание говорящего направлено на объект. В когнитивном языкознании часть вещи, на которое направлено внимание называется профилем – *profile*, а остальное называется основой – *base*.

Как было отмечено выше, второй функцией морфологической категории залога является выражение темы и ремы, являющимися коммуникативными слоями предложения. В активной конструкции: *Alice wrote a letter* – Алиса написала письмо, ремой является объект – результирующий объект, а в пассивной конструкции – *The letter was written by Alice* – Письмо было написано Алисой, в качестве ремы выступает агенс.

Морфологическая категория вида. В объективном мире действия имеют различные признаки, один из этих признаков – это продолженность или длительность действия во времени. В английском языке этот признак отражается специальной морфологической формой, т.е. *Continuous form*. Например: *I am writing; He is reading*.

Морфологическая категория таксиса. Происходящие в мире события в отношении ко времени могут совершаться в следующем порядке: 1) один раньше другого, 2) одновременно или 3) один после другого:

1. *When I came home, everybody had gone to the concert.* – Когда я пришёл домой, оказалось, что все ушли на концерт.

When you come, I shall have done my work. – К тому времени когда ты придёшь, я уже выполню свою работу.

2. *When he came, I was working.* – Когда он пришёл, я работал.

He saw Ron as he was getting off the bus. – Он видел Рона, когда тот сходил с автобуса.

3. *Sam said he would help her.* – Сэм сказал, что он поможет ей.

I said I should come. – Я сказал, что приду.

Такой порядок вышеприведенных событий во времени является объективным и отражает данный порядок событий во времени при помощи различных средств. По мнению У.К. Юсупова два таких порядка – предшествование и следование в английском языке выражаются морфологической категорией таксиса. Морфологические средства, выражающие предшествование являются формами – *The Past Perfect, The Future Perfect,*

а морфологические средства, выражающее значение являются формами «следования» – The Future tenses и The Future in-the-Past . По-нашему мнению, к формам, выражающим предшествование, можно добавить и The Past Perfect Continuous, потому, что эта форма выражает действие, начавшееся ранее предшествовавшего прошедшему действию и ещё происходившего в момент его совершения: When I came to London, it had been raining since morning. – Когда я приехал в Лондон, оказалось, что дождь шёл уже с утра.

В английском языке нет морфологических форм, выражающих одновременность. Они в основном выражаются союзами (as, while) и причастием I:

As I was coming here, I lost my purse. – Идя сюда, я потерял свой кошелёк.

While coming here, I lost my purse. – Идя сюда, я потерял свой кошелёк.

Coming here, I lost my purse. – Идя сюда, я потерял свой кошелёк.

Морфологическая категория лица. Как известно, в коммуникации участвуют три лица: первое – автор речи – говорящий или пишущий, второе – тот, к кому обращена речь – слушающий, читающий и третье – тот, кто не участвует в речи, стоит вне его. Для отражения в языке для этих лиц существуют личные местоимения и морфологическая категория лица. Личные местоимения представляют собой универсальные единицы языка, поэтому они имеются во всех языках мира.

Что касается выражения лиц коммуникации морфологической категорией лица, то в английском языке эта морфологическая категория лица развита слишком слабо. Так, в Past Indefinite у всех глаголов, кроме глагола to be, нет форм лица:

Ед. число

- 1-л. I worked
- 2-л. You worked
- 3-л. He worked
- She worked
- It worked

Мн. число

- 1-л. We worked
- 2-л. You worked
- 3-л. They worked

Как правильно отмечает И.П. Иванова, категории лица и числа в английском языке представлены фрагментарно и ассиметрично. Итак, грамматическая категория лица отражает внешний мир, т.е. отражаются члены коммуникации.

Морфологическая категория числа. Эта категория глаголов отражает количество участников (агентов) действия. А участники имеют свои

денотаты в реальном событии: I am working – We are working. Это говорит о том, что категория числа у глаголов является отражательной категорией. Следует отметить, что в английском языке данная категория глагола развита так же слабо, как и категория лица.

Итак, при описании языковой картины мира нельзя не учесть отражательной способности грамматического строя языка. Единицы грамматического строя языка отражают как внешний, так и внутренний мир человека. Это говорит о том, что грамматический строй языка, а именно его морфологические категории обладают способностью отражать и выполняют, при этом, немаловажную роль, активно участвуя в формировании языковой картины мира в сознании индивида.

Е. Дзодзаева

Университет имени Альфреда Нобеля, г. Днепр

ПЕРЕЖИВАНИЕ СЕМЕЙНЫХ КРИЗИСОВ КАК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

В настоящее время в Украине наблюдается высокий процент разводов, особенно на первых годах жизни семьи. Многие пары не всегда могут справиться с кризисом отношений самостоятельно, а помощь специалиста в нашей стране еще недостаточно распространенная практика. Профессиональная работа специалиста, направленная на улучшение взаимопонимания супругов, уменьшение конфликтного фона помогает сохранить семью в период нормативных кризисов, а также помогает выстраивать отношения в течение всего жизненного цикла семьи.

На сегодняшний день до 40% браков, заключенных в Украине, распадаются. По количеству разводов наша страна занимает третье место в Европе, после России и Белоруссии.

Пик разводов в украинских семьях происходит в первые годы супружеской жизни – от 3-х месяцев до полутора лет. На молодые семьи приходится от 52% до 62% разводов в стране.

Каждая семья в процессе своего развития переживает собственные критические периоды, которые всегда негативно отражаются на ее состоянии. Справиться с проблемами, которые обычно сопровождают супругов в ситуации семейного кризиса, не всякой супружеской паре удастся без профессиональной психологической помощи.

Изучением данной темы занимались такие авторы как В. В. Знаков, Ю.Е.Алешина, Е.Г. Силяева, В.Сатир, Л.Ф. Бурлачук, В.М. Целуйко, Н.Н.Обозов, А.Н. Обозова, Э.Г. Эйдемиллер, В.Г. и другие.

По определению Знакова В. В. семейный кризис - состояние семейной системы, характеризующееся нарушением гомеостатических процес-

сов, приводящих к фрустрации привычных способов функционирования семьи и невозможности справиться с новой ситуацией, используя старые модели поведения.

По временному параметру и интенсивности переживания кризисы подразделяются на:

- кратковременные и острые;
- затяжные и хронические (длительные по времени, например, тяжёлая болезнь).

В соответствии с локализацией рассматривают:

- кризисы переходных периодов, связанные с возрастом;
- кризисы, не связанные с определённым возрастом.

Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В. в семейном кризисе выделяют две потенциальные линии дальнейшего развития семьи:

1. Деструктивная, ведущая к нарушению семейных отношений и содержащая опасность для их существования.

2. Конструктивная, заключающая в себе потенциальную возможность перехода семьи на новый уровень функционирования.

Семья, которая находится в состоянии кризиса, не может оставаться прежней; она не может функционировать адекватно изменившейся ситуации, руководствуясь представлениями и используя привычные модели поведения.

Выделяют следующие характеристики семейного кризиса:

- обострение ситуативных противоречий в семье.
- расстройство всей системы и всех происходящих в ней процессов.
- нарастание неустойчивости в семейной системе.
- генерализация кризиса, то есть его влияние распространяется на весь диапазон семейных отношений и взаимодействий.

Чтобы определить особенности прохождения семьей кризисных периодов необходимы анализ и учет семейных «нормативных фильтров». Под «нормативными фильтрами» понимают совокупность норм, правил, установок, ролевых позиций, представлений, характерных для определенной семьи. Их искажающее влияние может быть различным. Идеальными представлениями, по мнению психологов, могут быть объяснены такие факты, при которых даже незначительные проблемы в семейной жизни субъективно переживаются семьей очень тяжело. В других семьях, наоборот, даже при наличии серьезных кризисов в развитии их члены могут не рассматривать ситуацию как катастрофическую, оставаться сплоченными, адекватно реагирующими на все происходящее и оказывающими поддержку друг другу.

В большинстве случаев каждый из членов семьи представляет консультанту такую картину семейной жизни, которая отражает его идеальные представления. Исходя из этого, для психолога важным явля-

ється повністю розглянути цю картину, проаналізувати її і виявити зони ризику для даної сім'ї.

С процесом становлення сім'ї як інституту з'являється така наука, як психологія сім'ї. Це відносно молода і невідомо до кінця наука, яка активно розвивається.

Кризис сім'ї - це складний процес. Кількість макро- і мікросоціальних причин показує всю запущеність цього процесу. З боку держави повинні бути створені спеціальні центри, які зможуть підготувати молоді пари до можливих труднощів у сімейному житті, допомогти подружжю подолати життєві труднощі, кризи і зберегти сім'ю.

Науковий керівник: В.А. Быкова, канд. пед. наук, доц.

А. Дзюба
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ПОБУДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ У ТВОРЧІЙ ГАЛУЗІ

Актуальністю проблеми є те, що в будь-якій області, початкове музичне навчання часто визначає всі майбутні взаємини людини з музикою. Так як у сучасному житті відбувається стрімке переоцінювання цінностей, то особливого значення набувають проблеми, пов'язані з людиною, його внутрішнім світом, гармонійним і щасливим існуванням.

Проблемою навчальної мотивації у творчій галузі займається значна когорта науковців: Виліонас В.К., Дубовицька Т.Д. - займалася діагностикою навчальної мотивації, Ільїн Є.П., Пономарьова Я.О. досліджувала проблеми психології творчості; Маркова А.К., Матіс Т.А., Орлов О.Б. - займалися формуванням мотивації навчання та її виховання у школярів; Хекхаузен Х. - досліджував мотивацію і діяльність та ін.

У літературі, присвяченій музичному навчанню, вказується, що ситуацію, що склалася в галузі початкового музичного навчання в нашій країні, можна охарактеризувати як кризову. Про це свідчить цілий ряд фактів: зниження мотивації при навчанні дітей грі на музичних інструментах у музичних школах, зниження загального інтересу батьків до навчання дітей музиці.

Так само можна помітити, що багато дітей кидають музичну школу, провчившись 2-3 роки, в старших класах.

Всі ці факти свідчать про виникнення гострої необхідності у пошуку педагогами і психологами нових підходів, розробок методик в області професійної музичної освіти для збільшення інтересу до навчання і підвищення мотивації учнів.

Музичне навчання в розумінні суспільства перестало виконувати лише вузько спеціальну роль: навчання грі на інструментах та отримання музичних знань. Сучасна ситуація пред'являє до початкового музичного навчання змінити вимоги. Серед його завдань з'явилися і інші, що відповідають насущним запитам людини. Найбільш значимі з них можна визначити наступним чином:

- створення умов, надання шансу кожній людині для пошуку і виявлення індивідуальних для нього способів спілкування з музикою;
- творчий розвиток його природної музичності;
- вивільнення первинної креативності, створення умов для спонтанних творчих проявів;
- допомога у формуванні внутрішнього світу і самопізнання (емоційно-психічний розвиток і психокорекція).

Крім того, розуміння сутності і сенсу музичного навчання в сучасному світі під впливом різних наук про людину поступово зсувається в бік усвідомлення його не як додаткового і мало обов'язкового, а як необхідного.

Т. Тютюнникова, так характеризує музично-творче виховання: «Сьогодні ми можемо говорити про те, що музично-творче виховання людини, розвиток її природної музичності - це не тільки шлях до естетичного утворення або спосіб залучення до цінностей культури, а дуже ефективний спосіб розвитку самих різних здібностей людей, шлях до їх одухотвореного щасливого життя та самореалізації як особистості. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває початковий етап музичного навчання, у якого є висока місія відкрити кожному свою дорогу в музику».

Отже, таке розуміння мети і завдань музичного навчання впливає з нового погляду на освіту і навчання взагалі, з визначення його змісту з точки зору самої людини і його потреб.

Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD, канд. наук із соц. ком., доц.

М. Драган
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ЕФЕКТ Б.В. ЗЕЙГАРНИК ЯК ФЕНОМЕН МНЕСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Психологія пам'яті ставить перед собою задачу відповісти на питання, як довго можуть зберігатися сліди, які механізми збереження слідів на короткі і довгі відрізки часу, яких змін зазнають сліди пам'яті, що знаходяться в прихованому стані, і як вони впливають на протікання пізнавальних процесів людини. Запам'ятовування визначається як процес, що за-

безпечує утримання збереженого матеріалу в пам'яті. Воно завжди вибіркоче: у пам'яті зберігається далеко не все, що впливає на наші органи чуття. Навіть при мимовільному запам'ятовуванні запам'ятовуються краще предмети та явища, які викликають інтерес і зачіпають емоції.

Опосередковане запам'ятовування – це використання проміжної, або опосередкованої ланки для поліпшення пам'яті. Із робіт О. М. Леонтьєва відомо, що акт опосередкування власних дій є адекватною властивістю психічної діяльності зрілої людини, що показником розвиваючої особистості є вміння опосередковувати власну поведінку. Опосередкування не закриває собою зміст мнестичної діяльності та не погіршує пам'яті. Мнестична діяльність – це активна діяльність яка спрямована на запам'ятовування і відтворення матеріалу.

Виходячи з актуальності проблеми пам'яті на сучасному етапі та з особистого інтересу до психологічних процесів пам'яті та до її дослідження, ми визначили тему курсової роботи « Ефект Б. В. Зейгарник як феномен мнестичної діяльності».

Зейгарник вивчала феномен мнестичної діяльності.

Пізнання дійсності неможливе без сприйняття інформації, що надходить ззовні. Цю інформацію нам надають відчуття і сприймання. Проте образи зовнішнього світу, які виникають в корі головного мозку, не зникають безслідно. Вони залишають слід, який може зберігатися протягом тривалого часу. Запам'ятовування, збереження і наступне відтворення особистістю її досвіду і складає сутність процесу пам'яті.

Завданням мнестичної діяльності є вибіркоче запам'ятовування певного матеріалу, утримання, а потім відтворення або пригадування його людиною. Природно, що в цих випадках індивід повинен чітко виокремити той матеріал, який було йому запропоновано запам'ятати, від усіх побічних вражень і при відтворенні обмежитись саме цим матеріалом, не влітаючи в нього ніяких сторонніх вражень і асоціацій. Тому мнестична діяльність завжди носить вибірковий характер. Така діяльність людини являє собою таку форму діяльності, в якій процес запам'ятовування відділений від процесів пригадування проміжком часу, в одних випадках коротким (коли перевірка утриманої інформації здійснюється безпосередньо шляхом заучування), в інших – значним (коли перевірка здійснюється через годину, декілька годин або добу). Залежно від завдання (запам'ятати на короткий термін або на довгий) можна розрізняти короткочасну та довготривалу пам'ять, хоча розрізнення цих обох форм носить відносний характер.

Мнестична діяльність є специфічно людським утворенням. Тільки у людини процес запам'ятовування стає спеціальним завданням, а заучування матеріалу, збереження його в пам'яті та свідоме звернення до минулого в цілях пригадування завченого – спеціальною формою свідомої діяльності.

Б. В. Зейгарник провела такий експеримент: обстежуваним пропонували серію завдань, частину яких вони мали повністю завершити, тоді як

робота над рештою переривалася. Потім обстежуваним пропонували пригадати все, що вони робили під час дослідів.

Результат: незавершені дії краще запам'ятовуються, тому що у разі перерваної дії мотив, не одержавши розрядки, зберігає актуальність.

Ефект Б. В. Зейгарнік – мнестичний ефект, що складається в залежності ефективності запам'ятовування матеріалу (дій) від ступеня закінченості дій.

У дослідженнях Б. В. Зейгарнік було встановлено, що випробовувані, в широкому віковому діапазоні, схильні запам'ятовувати перервані завдання краще (і частіше), ніж вони запам'ятовували завершення завдання.

Результати цього дослідження підтвердили первинну гіпотезу Б. В. Зейгарнік. Кількість згаданих незакінчених або незавершених завдань (що позначаються літерою «Н») виявилось значно вище кількості завершених завдань (що позначаються літерою «З»). Загалом, випробовувані, які брали участь в дослідженнях Б. В. Зейгарнік, згадували в два рази більше незавершених завдань, ніж завершених.

Проведений аналіз наукової літератури дозволив встановити, що розвиток пам'яті залежить від забезпечення управління цим процесом. Розвиток пам'яті насамперед залежить від зацікавленого включення особистості в продуктивну діяльність, зокрема навчальну, спрямовану на самостійне пізнання світу або досягнення нових результатів діяльності. Що вагоміші мотиви супроводжують діяльність суб'єкта, то успішніші результати запам'ятовування. При цьому запам'ятовування є результативним незалежно від того, чи було поставлено мету запам'ятати.

Науковий керівник: Л.Г. Бойко, ст. викладач.

С. Дуброва

Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ПСИХОЛОГІЧНА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЖІНКИ В КОНЦЕПЦІЇ К. ЮНГА

Тема незалежності жінки – одна з основоположних у сучасному світі. У своїй теорії архетипів колективного несвідомого Карл Густав Юнг каже про інформацію, яка зберігається в деякому просторі нашої психіки і являє собою певні патерни, які відображаються в реальному житті у вигляді певного світосприймання, поведінки і відповідного йому життєвого сценарію. Грецькі богині - це жіночі образи, які живуть в людській уяві вже більше трьох тисячоліть. Вони уособлюють жіночі устремління, в них втілені поведінкові моделі, які історично не дозволялися жінкам. Класифікація цих богинь - богині-дівки, вразливі богині і алхімічна богиня. Для кожної з розглянутих категорій характерно особливе сприйняття сві-

ту, а також бажані ролі і спонукання. В першу з описаних тут груп входять богині-діві: Артеміда - богиня полювання і Місяця, Афіна - богиня мудрості і ремесел, відома як чудовий військовий стратег, та Гестія - богиня домашнього вогнища, символом якої був вогонь, що палав у вогнищах будинків і в храмах. Богині-діві - втілення жіночої незалежності, емоційну прихильність яких не відволікають їх від того, що вони вважають важливим. Вони не страждають від нерозділеного кохання та є виразом потреби жінок в самостійності і зосередженні на значущих для них цілях. Артеміда і Афіна уособлюють цілеспрямованість і логічне мислення, і тому їх архетип орієнтований на досягнення. Гестія - архетип інтроверсії, уваги, спрямованого у внутрішні глибини, в духовний центр жіночої особистості. Ці три архетипи розширюють наші уявлення про такі жіночі якості, як компетентність і самодостатність. Вони притаманні жінкам, які активно прагнуть до власних цілей. Другу групу складають уразливі богині: Гера - богиня шлюбу, дружина Зевса, верховного бога Олімпу, Деметра - богиня родючості та землеробства, Персефона - дочка Деметри. Ці три богині представляють традиційні ролі дружини, матері і дочки. Як архетипи, вони орієнтовані на взаємини, що забезпечують переживання цілісності і благополуччя, інакше кажучи, на значимий зв'язок. Вони висловлюють потреба жінок в міцних зв'язках і прихильності. Ці богині підлаштовуються до інших і тому уразливі: вони страждають, їх гвалтували, викрадали, придушували і принижували боги-чоловіки, вони відчували себе ображеними в своїх почуттях, і кожна з них в кінці кінців долала свої страждання. Афродіта, богиня любові і краси - єдина, хто підпадає під третю категорію - найвродливіша і чарівна алхімічна богиня, втілення еротичного тяжіння, хтивості, сексуальності і прагнення до нового життя. Вона вступає в любовні зв'язки за власним вибором і ніколи не виявляється в ролі жертви, допускає відносини, які так само стосуються і її, і предмет її захоплень. Архетип Афродіти спонукає жінок шукати у взаєминах швидше інтенсивності, ніж сталості, цінувати творчий процес і бути відкритою для змін та оновлення.

Кожна модель, представлена в архетипах, є сценарієм поведінки, а значить і долі. Кожен архетип має свої сильні і слабкі сторони. У кожній жінці, як правило, присутні три-чотири архетипи, які доповнюють один одного. Архетипи проявляють різні свої аспекти в залежності від середовища і людей, які приймають або не приймають жінку як особистість. Навчитися відчувати себе, означає навчитися бути собою, а значить бути щасливою в гармонії з собою, іншими та природою. В процесі життя, жінка стає особистістю, яка приймає рішення, героїнею, яка формує майбутню себе. Вона або розвивається, або деградує завдяки тому, що робить чи не робить, і за допомогою позицій, які займає. Взяти на себе відповідальність здійснення вибору - це вирішальний і не завжди легкий момент. Здатність жінки до незалежного вибору і визначає її як героїню. Отже,

жінкам необхідно ставати героїнями, замість того щоб бути пасивними істотами, жертвами-страдниця, пішаками, що пересуваються іншими людьми або обставинами. Стати героїнею - це можливість для жінок, керувалися зсередини архетипами вразливих богинь. Архетипи існують поза часом, не цікавлячись реаліями життя жінки або її потребами. Коли в жінці прокидаються богині, як героїня, вона повинна сказати у відповідь на їхні вимоги: «так», або «ні», або «не зараз». Якщо вона не наважується зробити свідомий вибір, інстинкт або схема архетипів візьме верх. У міфах і в житті, коли героїня перебуває в скрутному становищі, все, що вона може зробити, - це залишатися собою і не зраджувати своїм принципам і зобов'язанням, поки хто-то или що-то несподівано не прийде їй на допомогу. Залишатися в ситуації, чекаючи, що відповідь прийде, - значить увійти в стан, який Юнг назвав «трансцендентної функцією». При цьому він мав на увазі щось спливаюче з несвідомого, щоб вирішити проблему або вказати шлях героїні, яка потребує допомоги того, що знаходиться поза неї. У кожній жінці живе потенційна героїня. Вона являє незалежну жінку-лідера в історії її життя, в подорож, яке починається з її народження і триває все життя. Незалежно йдучи по своєму неповторному шляху, вона, безсумнівно, буде стикатися зі стражданнями; відчувати самотність, вразливість, нерішучість і зустрічати обмеження. Вона також може відшукати сенс свого життя, розвинути характер, пережити любов і благоговіння і навчитися мудрості. Її незалежність формується її рішеннями завдяки здатності до віри і любові, готовності навчатися на власному досвіді і брати зобов'язання. Жінка, яка прислухається до своїх внутрішніх імпульсів, архетипів, розвивається в цілісну особистість і домагається саме своїх, а не чужих цілей. Якщо при виникненні труднощів вона оцінює, що можна зробити, вирішує, що саме буде робити, і веде себе відповідно до своїх цінностей і почуттів, значить, вона діє як головна героїня свого особистого міфу, що являє її психологічну незалежність.

Науковий керівник: В.О. Бикова, канд. пед. наук, доц.

П. Жолдасбаев

*Каракалпакский государственный университет им. Бердаха,
г. Нукус, Узбекистан*

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННОГО ПОДХОДА

Организация подготовки по физической культуре с использованием инновационных подходов в общеобразовательных учреждениях обеспечивает устойчивое развитие школьников в формировании духовно богатой,

физически здоровой, социально активной личности. Инновации являются существенным элементом развития образования и выражаются в тенденциях накопления и видоизменения разнообразных инициатив и нововведений в образовательном пространстве, которые в совокупности приводят к изменениям в сфере образования с трансформацией его содержания и качества.

Инновационные инициативы возникают в поиске более перспективных форм и средств педагогической деятельности; в апробировании новых методик и приемов обучения. Они закрепляются при обмене и распространении опыта; в социальных движениях педагогов; в становлении групп инициаторов, генерирующих новые социально-педагогические, психологические, проективные и социокультурные идеи как актуальные продуктивные смыслы и ценности.

Настоятельная необходимость инновационных подходов в педагогике вызвана сменой парадигмы общественного развития, переходом к информационному обществу и, как следствие, новыми более высокими требованиями к интеллектуальным параметрам работника.

В современном прочтении инновационные подходы в преподавании - модель образования, ориентированная на максимальное развитие творческих способностей и создание сильной мотивации к саморазвитию индивида на основе добровольно избранной «образовательной траектории» (сферы направления, уровня, последовательности образования, типа и вида учебного заведения) и области профессиональной деятельности. Мы в ходе исследования выделили исходные позиции проектирования модели инновационного учреждения, развитие его от общеобразовательной школы до школы здоровья; определили, что у каждого образовательного учреждения свой индивидуальный путь развития. Инновационные методы обеспечивают не только получение базового образования с развитием индивидуальных способностей каждого учащегося, но и достижение определенного уровня профессиональной подготовки и компетентности выпускников.

Инновационные процессы в методиках преподавания складываются в этапы:

- этап становления, для которого характерны осмысление и переоценка опыта, поиск новых идей, появление и распространение в сообществах (в педагогической, научной, родительской, управленческой среде) нового понимания ценностей образования, создание первоначальных проектов и экспериментальных систем; моделирование;

- этап активного формирования, включающий целенаправленное практическое моделирование действующих образовательных проектов, принятие и поддержку ценностей нового мышления и опыта, распространение новых культурных сред образования, создание новых сообществ ориентированных на совместное развитие образования;

- этап трансформирующий, содержащий нормативное обеспечение инновационных форм деятельности, их широкое распространение и ис-

пользование в том или ином виде (при их естественном «размазывании» и «загрязнении») в образовательных институтах, системные изменения в образовательном пространстве, проявление готовности педагогов и администраторов участвовать в реализации новшеств и, как результат, начало нового цикла осмысления и переоценки возникшего опыта (в том числе и негативного) реализации инноваций.

Инновационные механизмы развития образования включают:

- создание творческой атмосферы в образовательных учреждениях, культивирование интереса в научном и педагогическом сообществе к инициативам и новшествам;
- создание социокультурных и материальных (экономических) условий для принятия и действия разнообразных нововведений;
- инициирование поисковых образовательных систем и механизмов их всесторонней поддержки;
- интеграцию наиболее перспективных нововведений и продуктивных проектов в реально действующие образовательные системы и перевод накопленных инноваций в режим постоянно действующих поисковых и экспериментальных образовательных систем.

Важной составляющей процесса является формирование инновационного потенциала образовательных систем их способность к саморазвитию, разнообразие культурно-образовательных сред и условий для саморазвития личности, разнообразие типов образовательных институций в сообществах, их многообразные и развитые коммуникативные связи.

В парадигме личностно-ориентированной педагогики критерием для определения инновационных характеристик выступают два компонента:

- признание педагогом самоценности собственной личности и творческое понимание самости;
- принятие личности ребенка (подростка) и его интересов, признание их как ценности, ориентация на творческие интересы как основу совместной творческой деятельности.

Г. Зарымбетова

*Нукусский государственный педагогический институт,
Узбекистан*

ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДДЕРЖКИ УЧАЩИХСЯ

Воспитание личности способной осуществлять свое бытие в различных культурных пространствах, то есть интерпретировать и верно понимать факты, представленные посредством той или иной культурной системой мышления, должно быть целью современной педагогики.

Провозглашение и распространение во всем мире новой этики в отношении детей является важнейшей приметой нашего времени. Педагогический компонент социальной защиты детей и молодежи заключается в учете индивидуальных особенностей и в конкретных условиях социального созревания. Это основополагающий принцип современной социально-педагогической парадигмы.

Реализация в науке и практике этого принципа означает, с одной стороны, понимание детства как проблемы неравных возможностей и различных объективных и субъективных потребностей и, с другой стороны, - направленность социальной защиты на выравнивание возможностей для социального старта при переходе из детства и подростковой в молодежную социально-демографическую группу.

Учителям, социальным педагогам и педагогам-психологам, необходимо понять, а поняв, строго выстраивать иерархию потребностей детей в соответствии с биологическими, психологическими и социальными характеристиками детства.

Основная идея – создать в школе модель гуманной по отношению к ученику социально-психологической службы, сформировать и апробировать концепцию развивающего школьного коллектива с позиции социально-педагогической целесообразности и, наконец, придать школе статус открытого по отношению к социуму образовательных учреждений.

Совершенно очевидно, что негативные явления имеют свойство нарастать в арифметической, а в отдельных случаях и в геометрической прогрессии, поэтому справиться с этими явлениями педагогам очень трудно. Родительская общественность и отдельные учащиеся младших и старших классов из числа «помощников социальных педагогов» могут в этом вопросе быть лишь подспорьем, но они никак не могут профессионально решать возникающие социально-педагогические проблемы. Таким образом, на помощь может прийти только специально подготовленный социальный педагог, способный профессионально решать социально-педагогические, юридические и иного плана проблемы.

Образование как целенаправленный процесс воспитания и обучения человека в его собственных интересах, а также в интересах общества и государства требует четких критериев его эффективности и качества. Одним из таких критериев является степень выраженности развивающего компонента в образовании. Отсюда следует, что в системе образования должна присутствовать структура, основной миссией которой является обеспечение развивающего характера образования.

Миссия социально-психологической службы заключается в обеспечении развивающего характера образования, т.е. создании психолого-педагогических условий в образовательном пространстве, обеспечивающих психологическое благополучие участников образовательного процесса, сохранение их психического и психологического здоровья, предполагающего полноценное психическое и личностное развитие на всех возрастных этапах.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НОРМ СПІЛКУВАННЯ ТА СТИЛЮ КЕРІВНИЦТВА МЕНЕДЖЕРІВ- УПРАВЛІНЦІВ

Керівнику будь-якого рівня необхідно завжди пам'ятати про головний ресурс підприємства, найважливіше поняття управлінської діяльності - людські ресурси. Саме, за допомогою спілкування людина може не лише здійснювати комунікацію та передачу інформації, але й проявляти себе як повноцінну особистість. Адже саме через те, як людина говорить, формулює свої думки, в оточуючих складається перше враження про «доповідача» та загальна картина розвитку особистості.

Враховуючи сучасну потребу у ефективному управлінні в різних сферах суспільно-політичному житті в Україні, детальне вивчення питання етичної культури та культури мовлення менеджерів-управлінців має свою актуальність. Крім того, слід зазначити, що важливим є розгляд загальноприйнятих норм сучасного ділового спілкування, що представляє собою невід'ємний компонент професійної діяльності людини.

Індивідуальність особистості у стосунках з іншими людьми визначає її стиль спілкування, під яким прийнято розуміти систему принципів, норм, методів, прийомів взаємодії й поведінки індивіда. Найбільш яскраво стиль спілкування проявляється в діловій та професійній сфері, у відносинах між діловими партнерами або між керівником і підлеглим.

Методологічну та теоретичну основу роботи складають праці вітчизняних дослідників – Л.М. Карамушки, О.В. Курбака, Л.Д. Столяренко, Є.І. Ходарківського. Особливу увагу було присвячено роботам М. Колтунової та В. Черевко, де описані основні вимоги щодо комунікативної компетентності менеджера та етикету ділового спілкування; щодо наведення норм професійної етики та культури мовлення в діловому середовищі – роботи Н.Чередник.

У 73,3% випадків управлінці обирають демократичний стиль керівництва, при цьому обираючи також і демократичний стиль спілкування, що має показники у 80%. Це дає змогу зробити висновок, що менеджер обирає найбільш взаємопов'язані варіанти стосунків в управлінській діяльності, таким чином намагається створити найбільш цілісний образ керівника, що відіграє важливу роль для формування доброзичливої атмосфери в колективі, для спрямування та координації діяльності колективу, менеджер надає та заохочує можливі ініціативи зі сторони підлеглих.

У 20% випадків управлінці обирають авторитарний стиль керівництва, але при цьому авторитарний стиль у спілкування проявляється лише

у 3,3%. Це можливо пояснити тим, що керівник дотримується достатньо жорстких методів управління, яскраво розкриває при цьому свої лідерські якості, прагнення до одноосібної влади, але комунікативний фактор управлінської діяльності та необхідність працювати із людьми потребує від управлінця дотримання доброзичливого та адекватного спілкування із оточуючими. Це й відображається у низьких показниках авторитарно-го стилю спілкування.

Ліберальний стиль керівництва представлений у 16,6 % респондентів, які обирають і ліберальний стиль у спілкуванні лише у 6,6% випадків. Пасивність в управлінні підлеглими, неспроможність чіткого розподілення обов'язків, небажання брати на себе відповідальність в управлінських рішеннях – може бути результатом занадто миролюбного спілкування, недостатньої впевненості у власних силах та можливостях.

Отже, більшість менеджерів-управлінців дотримуються демократичного стилю керівництва, обираючи також і демократичний стиль у спілкування, що може характеризувати керівника як сучасну людину, яка орієнтується на новітні стилі управління, а в умовах кризи керівних кадрів в сучасній Україні, при підготовці майбутніх управлінців було б доцільно використовувати навчальні курси або дисципліни, які б дозволили майбутнім фахівцям ознайомитися з новітніми досягненнями в сфері ділового спілкування, мотиваційного менеджменту та обрати для себе найбільш прийнятний з точки зору їх психологічних особливостей стиль управління.

Науковий керівник: І.В Гаркуша., канд. наук із соц. ком., доц.

В. Зеленська
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

СУБ'ЄКТИ ВПЛИВУ НА ВИБІР ПРОФЕСІЇ ШКОЛЯРА

На сьогодні, унаслідок економічної та політичної ситуації у світі, професійне середовище набуває динамічного та нестабільного характеру. У результаті цього перед школярем, який повинен при виборі професії повинен розраховувати на себе, стоїть завдання чітко визначитись зі своєю майбутньої професією, вміти швидко орієнтуватися у динамічному професійному світі. Таким чином, виникає необхідність глибокого дослідження проблеми професійної орієнтації школяра.

По-перше, необхідно визначити суб'єктів, які впливають на професійний вибір школяра, яких можна розділити на мікросередовище та макросередовище. До мікросередовища відносяться батьки та родичі, друзі,

вчителі та шкільні психологи. В свою чергу макросередовище складається з таких факторів як соціальні, політичні, економічні та технологічні.

Таким чином, батьки грають роль помічника при виборі професії. Вони надають своїй дитині інформацію про вимоги та сутність професій, висловлюючи своє ставлення до неї. Але у будь-якому разі, вони виконують не рішучу роль у виборі професії своєї дитини, адже останній вибір повинен залишатися за самим школярем. Треба зазначити те, що батьки не повинні авторитарно примушувати свою дитину обирати ту чи іншу професію, а тільки давати свої рекомендації.

Що стосується вчителів, то вони упродовж навчання проводять профорієнтаційну роботу. Вони також надають учням інформацію про професії. Визначивши схильності та інтереси учнів, вчителю слід створювати умови за для навчання згідно з професійними інтересами та напрямками. Вчитель має не тільки допомагати учням у ході професійного визначення, але й за мотивувати учнів на серйозне та доросле ставлення до свого професійного майбутнього.

В свою чергу шкільні психологи проводять психологічне дослідження, вивчаючи професійні інтереси та схильності учнів, використовуючи такі методи як анкетування, тестування, приватна бесіда, тощо. Більш того він проводить психологічне консультування, завдяки якому у учнів формується адекватна самооцінка та готовність до вступу до професійного середовища. Основним його завданням є дослідження готовності учнів до професійного самовизначення.

Якщо досліджувати економічні фактори, які впливають на профорієнтацію школярів, то серед них можна виділити такі як ринок праці, становище окремих галузей економіки, макроекономічні показники, тощо. Усі ці фактори впливають на шкільника, надаючи йому інформацію, яка допоможе йому зробити свій професійний вибір.

Соціальна ситуація є співвідношення об'єктивних умов та ступеня зрілості суб'єктивного фактора. Соціальними факторами можуть бути наявність трудових ресурсів, які можна розмежувати поміж різними галузями економіки. Згідно з цим можна зробити висновок про те, що соціальні фактори впливають на професійно орієнтацію школяра.

Якщо розглядати технологічні фактори, то їхня роль в профорієнтації школяра дуже велика. Це зумовлено тим, що з кожним днем з'являється нові технологія, які є умовою за для появи нових спеціальностей. Сутність в тому, що кожна галузь має певну технологічну базу, яка із кожним роком модернізується. Згідно з цим задля школярів визначається можливість більшого вибору професій

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

ВПЛИВ РОЗВАЖАЛЬНИХ ПРОГРАМ НА ЕМОЦІЙНУ СФЕРУ ПІДЛІТКА

Особистість формується великою кількістю елементів соціально-культурного середовища, одним з найбільш впливових з яких це засоби масової інформації. На сучасному етапі розвитку людства, основним різновидом засобів масової інформації є телебачення та інтернет. Підлітки, в свою чергу, менш цікавляться інформаційними програмами та новинами, а надають перевагу розважальним програмам. В наслідок чого, такі програми впливають на розвиток та становлення особистості. Особливий вплив розважальні шоу мають саме на емоційну сферу підлітків. Тема впливу розважальних програм на емоційну сферу є, безумовно, актуальною, так як розвиток емоційної сфери має значний вплив на інтеграцію підлітків у суспільство та подальшу взаємодію з оточуючими. За допомогою засобів масової інформації пропагуються норми і зразки поведінки в суспільстві, затверджується система цінностей. Ці норми та зразки можуть бути не тільки позитивними та продуктивними, тобто такими що матимуть позитивний вплив на психіку підлітка, не рідко такі зразки є деструктивними для підлітка.

Емоції та почуття були об'єктом дослідження психології ще у складі філософії. З часу виокремлення психології в окрему науку обсяг досліджень цієї сфери тільки збільшився. В наслідок чого було створено безліч теорій походження емоції. Нами було запропоновано вважати основним теоріями: тривимірну теорію емоцій Вундта, периферичну теорію Джеймса і Ланге, теорію диференціальних емоцій Ізарда, інформаційну теорію емоцій Симонова, теорію активації емоцій, двоскладову теорію, біологічну теорію, психоаналітичну теорію емоцій, тощо. Доведено, що важливість емоцій та почуттів для людини важко переоцінити, адже вони виконують безліч дуже важливих функцій, таких як: мотиваційна, комунікативна, пізнавальна, сигнальна, прогностична, відображально-оцінювальна, спонукальна, активаційно-енергетична, маніпулятивна, оздоровча функції.

Проаналізувавши інтернет джерела та статті ми дійшли до висновку, що підлітковий вік є дуже суперечливим та складним, але, водночас, одним з найважливіших періодів життя людини. Саме у підлітковий період життя остаточно формується переважна більшість психічних процесів, а особливо емоційна сфера яка у майбутньому сильно впливатиме на соціалізацію індивіда. Теоретично обгрунтовано та експериментально доведено, що емоційна сфера підлітка є дуже нестійкою, він може, за день, бути й у надзвичайно піднесеному настрої і у сумному та меланхолічному. Під-

літки часто схильні до невмотивованої агресії, що не рідко викликає проблеми між підлітком та дорослими що його оточують.

Без сумніву розважальні шоу мають великий вплив на розвиток підлітка. Враховуючи неможливість заборони перегляду таких програм, варто розібратись як максимізувати позитивний вплив та мінімізувати негативний. Для початку, ми визначили, що розважальні програми бувають таких типів: Інтелектуально-розважальні програми, ток-шоу, Інфотейнмент, Реаліті-шоу, програми перевтілення, шоу видовища, талант-шоу, кулінарні та музичні програми, телесеріали, ігрові програми, гумористичні шоу та світські хроніки.

Проведені емпіричні дослідження дали змогу відфільтрувати телебачення як не популярний різновид проведення вільного часу серед підлітків. Окрім нього фільтр не пройшли такі типи розважальних програм як: ток-шоу, музичні шоу, талант шоу, кулінарні шоу. В подальшому наше дослідження було зосереджене на інтернеті та таких його розважальних шоу як: серіали, гумористичні шоу та інтелектуальні шоу.

За допомогою методик «Самооцінка емоційних станів» (за Уесманом-Ріксом) та «Шкала оцінки значущості емоцій» (автор: Додонов) ми мали змогу підтвердити нашу основну гіпотезу та окреслити певну логіку впливу розважальних програм на емоційну сферу підлітків. Велика кількість емоцій від серіалів веде до адаптації цих емоцій, що ускладнює їх прояв у реальному житті. Як наслідок, велика кількість «Нейтральних» емоцій. З негативних впливів можна, також, зазначити значну втому серед підлітків. Однак є й позитивні моменти – популяризація близьких як найважливіших потреб у сучасних серіалах, призвело до переваги саме почуття допомоги та близькості згідно з методикою «шкала оцінки значущості емоцій».

Отже, проведені дослідження дають змогу зрозуміти, що вплив на моральну та соціальну сферу підлітка у розважальних шоу залежить від змістовного навантаження конкретного шоу. Однак втома та адаптація емоційна адаптація проявляється незалежно від якості та ідеології програми.

Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD, канд. наук із соц. ком., доц.

В. Ищенко
Університет імені Альфреда Нобеля, г. Дніпро

СУПРУЖЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ У ЖЕНЩИН С РАЗЛИЧНЫМ ТИПОМ ПЕРЕЖИВАНИЯ БЕРЕМЕННОСТИ

Беременность и ожидание ребенка рассматривается большинством исследователей как нормативный жизненный кризис, переходный этап жизнедеятельности семи. Н. И. Олиферович, Т. А. Зинкевич-Куземкина,

Т.Ф. Велента указывают, что ожидание ребенка переживается многими женщинами как стресс, эмоциональный кризис, поворотный путь жизни или болезнь.

Однако, отношение матери к плоду формируется не только в зависимости от личностных характеристик женщины, но и от значимых для нее межличностных отношений. Поэтому практически важным является изучение значимых сфер отношений, которые могут определять отношение женщины к беременности и плоду в период беременности.

Изучение супружеских отношений на этапе беременности представляется важным, так как именно от благоприятного морально-психологического климата в семье зависит протекание беременности и психологическое состояние матери.

Важнейшими параметрами супружеских отношений являются удовлетворенность браком и особенности межсупружеского общения. При рассмотрении удовлетворенности браком мы придерживались точки зрения В.В.Столина, Т.А. Романовой и Г.П.Бутенко, которые принимают удовлетворенность как некоторую обобщенную эмоцию, генерализованное переживание. Общение между супругами выступает как регулятор супружеских отношений и позволяет говорить об их благополучии.

В данном исследовании делается упор на концепцию И.В.Добрякова о типах отношения женщины к беременности. Данный автор указывает на существование пяти типов отношения женщины к беременности: оптимальный, гипогестогнозический, эйфорический, тревожный и депрессивный. Цель этой работы – изучение особенностей супружеских отношений у женщин с различным типом переживания беременности.

В качестве исследовательского инструментария были использованы следующие методики :

- 1) опросник «Тест отношений беременной» (ТОБ (б));
- 2) опросник удовлетворенности браком (В.В.Столин, Г.П.Бутенко, Т.Л.Романова);
- 3) опросник «Общение в семье» (Ю.А.Алешина, Л.Я.Гозман, Е.М.Дубовская).

В ходе исследования были сформированы две группы женщин : женщины с оптимальным типом отношения к беременности и женщины с тревожным типом отношения к беременности. В результате проведенного исследования были получены значимые различия между данными группами по уровню удовлетворенности браком.

Женщины с оптимальным типом переживания беременности более удовлетворены браком и оценивают свою семью как абсолютно благополучную ($p \leq 0,05$). Таким образом, удовлетворенность браком у женщин с оптимальным типом переживания беременности выше, т.е. они представляют свой брак как более счастливый, супружеские отношения как более гармоничные.

Беременность, желанная для обох супругов, переживается благоприятно, что в дальнейшем способствует формированию гармоничного типа семейного воспитания ребенка и укреплению супружеских отношений. Женщины с тревожным типом переживания беременности оценивают свои супружеские отношения по уровню удовлетворенности скорее как благополучные ($p \leq 0,05$).

Полученные данные позволяют отчетливо описать специфику межсупружеского общения у женщин с различным типом переживания беременности. Значимые различия между группами женщин выявлены по следующим шкалам :

- 1) доверительность общения ($p \leq 0,01$);
- 2) взаимопонимание между супругами ($p \leq 0,01$);
- 3) сходство во взглядах ($p \leq 0,05$).

Таким образом, по результатам проведенного исследования установлено, что женщины с оптимальным типом переживания беременности отмечают, что общение в их семье носит более доверительный характер, чем женщины с тревожным типом. Женщины с оптимальным типом переживания беременности оценивают взаимопонимание в семье на более высоком уровне по сравнению с женщинами с тревожным типом переживания беременности.

Женщины с оптимальным типом переживания беременности считают, что сходство во взглядах с супругом выражено у них в большей степени.

Научный руководитель: Т.В. Ермолаева, ст. преподаватель.

О. Камінська
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

МЕХАНІЗМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ

Кожна особистість в своєму житті регулярно стикається з ситуаціями, які так чи інакше можуть завдати шкоди її психічному здоров'ю та психологічному комфорту. Однак, психіка людини завжди прагне захистити свідомість від подібних загроз, застосовуючи механізми психологічного захисту.

Механізми психологічного захисту – це система механізмів, спрямованих на мінімізацію конфліктних переживань, які можуть бути загрозою для цілісності особистості. Актуальність цієї проблеми полягає в потребі оволодіння механізмами, які можуть бути використані людиною, адже застосування даних засобів найчастіше не призводить до повного благополуччя та рівноваги особистості, так як конфліктна ситуація зникає з поля

свідомості повністю трансформується таким чином, що вирішити її не є можливим. Тобто, особистість втрачає можливість активно впливати на джерело негативних переживань, і, відповідно, проблема стає хронічною. Таким чином, актуальні проблеми вивчення механізмів психологічного захисту – це:

1. Проблема усвідомленості психологічного захисту;
2. Проблема адаптивного потенціалу психологічного захисту.

Поняття, введене З.Фрейдом у 1894 році, привернуло до себе увагу багатьох дослідників, які пішли далі у вивченні даного питання. Зараз не існує єдиного переліку всіх захисних механізмів, відомих науці. Існування деяких старих спростовується, знаходять нові, деякі з яких не знаходять свого підтвердження. Так, наприклад, А.Фрейд виділила в своїй монографії «Психологія Я і захисні механізми» 15 різних механізмів; Ж.Колеман нараховує вже 17; в словнику-довіднику з психіатрії (Американська психіатрична асоціація, 1975 р.) перелічено 23 механізми; словник-довідник психологічного захисту (Вайлент) складається з 18 видів.

На сучасному просторі дослідженням механізмів психологічного захисту займаються такі науковці, як: Л.Вассерман, Р.Грановська, Ю.Захарова та інші. Основний напрямок дослідження полягає у тому, щоб визначити, позитивно чи негативно впливає на особистість застосування різних механізмів, пошук причини їх виникнення в психіці людини, а також віднайти надійну їх класифікацію.

Окрема тема для дискусій у науковому колі – класифікація захисних механізмів свідомості. З безліч опублікованих варіантів так і не було обрано один загальноприйнятний – кожний науковець притримується того, який найбільш підходить, або створює свій власний. Причина такої неоднорідності в уявленнях полягає в тому, що деякі із запропонованих класифікацій виявились недостатньо точними (тобто спрошені важливі аспекти) чи занадто перевантажені зайвою інформацією.

Класифікують механізми за специфічними критеріями, та в цьому питанні також не існує однієї загальноприйнятої думки. Серед них можна виділити такі: блокування/спотворення інформації; природа перешкод, з якими стикається суб'єкт; ступінь активності особистості у формуванні захистів; результат захисту (досягнення нагороди/уникання небезпек) тощо.

Однак найбільш розповсюдженою вважається класифікація, запропонована Ненсі Мак-Вільямс, в якій захисні механізми розподілені на дві категорії по ступені їх «примітивності» і проявленню в процесі онтогенезу. Згідно до даної класифікації, існують первинні (примітивні) і вторинні (вищого порядку) захисти. До первинних авторка віднесла такі механізми: всемогутній контроль, дисоціація, інтроєкція, заперечення, примітивна ізоляція, проєктивна ідентифікація, соматизація, розщеплення Его, проєкція. До вторинних належать такі механізми: анулювання чи відшко-

дування, витіснення, придушення, зміщення, сублімація, сексуалізація, регресія, реверсія, реактивне утворення, раціоналізація, роздрібне мислення, аутоагресія, розрядка, моралізація, компенсація, гіперкомпенсація, інтелектуалізація, ізоляція афекту.

Таким чином, можна зробити висновок, що психологічний захист – це певний процес чи набір процесів, спрямованих на збереження рівноваги всередині особистості та/чи між особистістю та навколишнім середовищем, а також зменшити чи взагалі позбавитися від тривоги під час переживання об'єктивно існуючого чи суб'єктивно пережитого конфлікту за допомогою усунення зі свідомості джерела конфліктних переживань чи трансформації його таким чином, щоб попередити виникнення конфлікту взагалі.

Науковий керівник І.В. Гаркуша, PhD, канд. наук із соц. ком., доц.

Г. Капінус

Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ФЕНОМЕН ЛІДЕРСТВА. РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Лідерство – найважливіший компонент ефективного керівництва, воно зустрічається всюди, де є стійке об'єднання людей. Саме слово «лідер» означає «вождь», «провідний». Не дивлячись на уявну простоту цього поняття, у сучасній науці, лідерство характеризується неоднозначно.

Значимість лідерства для сучасного суспільства дуже важливе, тобто лідерством необхідно керувати (наскільки це можливо), виділяти лідерів, розвивати конструктивних і усувати деструктивних лідерів, з подальшим процесом формування інституту лідерства в суспільстві та мотивацією розвитку лідерських якостей у дітей дошкільного віку.

Відомий американський психолог А. Маслоу розрізняв два типи владних потреб: потреба в силі, досягнення, автономності і свободи та потреба в домінуванні, репутація, престиж, успіх, статус і т. д.

Більшість дослідників дотримуються думки, що основним владним мотивом є прагнення задовольнити одну потребу. Потребу в домінуванні. Д. Берні вважає, що головний елемент політичних амбіцій — потреба в повазі (одночасно, у високій самооцінці та високій оцінці інших). Всі «великі люди» демонстрували наявність цієї потреби. На думку Д. Бернса, прагнення до поваги — це не патологія, а лише підвищена потреба в самоактуалізації. Самоактуалізатори — це і є потенційні лідери.

Енергійність, витривалість, інтелект і здібності, особистість, соціальний інтелект, наполегливість, відповідальність, соціальне оточення (освіченість, мобільність) — це ті особистісні якості, якими володіє або повинен прагнути володіти справжній або майбутній лідер.

Лідерство розглядається не як вроджений талант чи покликання (хоча вплив цих факторів значимий), але як сукупність певних якостей, які відрізняють лідера від не лідера. Лідер не краще за всіх. Просто у нього сильніші лідерські здібності, хоча інші здібності можуть бути слабшими і, звичайно ж, знання. Щоб бути лідером, не обов'язково ним народитися. Лідерству можливо навчитися.

Говорячи про феномен лідерства і про лідерство в цілому, необхідно відзначити, що перш за все ми говоримо про соціальну відповідальність, яку лідер бере на себе, усвідомлює він це чи ні. Він явно впливає на життя багатьох десятків, сотень або навіть тисяч людей тим, що всі вони живуть у створеній ним системі, яка працює і набуває значення тільки завдяки йому. Отже, феномен лідера полягає у визнанні природних якостей людини, його особливостей і відмінностей.

До числа найбільш часто згадуваних особистісних рис відносяться: домінантність, впевненість у собі, емоційна врівноваженість, стресостійкість, креативність, прагнення до досягнення, підприємливість, відповідальність, надійність у виконанні завдання, незалежність, товариськість.

Виділяють три типи лідерів, іноді їх називають ролями – ділове лідерство, емоційне та інформаційне лідерство. Найкращим буде лідер, що поєднує всі три компоненти, але такий універсальний лідер зустрічається рідко. Найчастіше, проте, зустрічається поєднання двох компонентів: емоційного і ділового, інформаційного і ділового.

Найважливішою місією навчально-виховного процесу на сьогоднішній день є не тільки всебічний розвиток особистості, а саме формування особистості з певним набором лідерських якостей. Якщо говорити про психологічний портрет такої особистості, то основними його складовими стануть такі внутрішньо особистісні особливості, як висока адаптивність, мобільність, стабільність і стійкість нервової системи, лабільність, гнучкість у спілкуванні, хороше переключення, комунікабельність та цілеспрямованість. Саме брак вольових якостей стає основною причиною невдач і розчарувань у собі і, як наслідок, формування його неадекватної самооцінки в сторону заниженої.

Період дошкільного віку є дуже відповідальним і важливим у становленні особистості дитини і в цілісному розвитку. У цей період закладаються основні характерні риси особистості дитини, її розумові функції, уміння працювати з інформацією, уміння спілкуватися з однолітками і т. д.

Формування лідерських якостей – це формування активного ставлення до життя, розвиток здатності впливати на людей, перетворюючи їх на односторонніх, спрямовуючи їх зусилля на досягнення загальних соціально значущих цілей. Лідерська позиція характеризується відповідальним ставленням до себе, до інших членів групи, природи, світу; готовністю взяти на себе відповідальність при вирішенні проблемних ситуацій. Тому

формування лідерських якостей – це складний, трудомісткий аспект організації процесу формування лідерських якостей дошкільника, оскільки вимагає реальної консолідації зусиль усіх суб'єктів цього процесу, точного визначення місця і ролі кожного з них в єдиному, цілісному процесі становлення особистості дитини.

Грі належить велика роль у формуванні особистості. У процесі гри активізуються пам'ять, уявлення, розвиваються мислення. Під час гри діти діють відповідно до правил, які обов'язкові для всіх учасників. Правила регулюють поведінку гравців і сприяють виробленню взаємодопомоги, колективізму, чесності, дисциплінованості.

Значення рухливих ігор велике: вони є одночасно і засобом і методом виховання дитини. У процесі рухливих ігор вирішуються виховні, освітні і оздоровчі завдання. Активні рухи, зумовлені змістом гри, викликають у дітей позитивні емоції підсилюють усі фізіологічні процеси. В ігровій діяльності дітей об'єктивно поєднуються два дуже важливих фактори: з одного боку, діти включаються в практичну діяльність, розвиваються фізично, звикають самостійно діяти; з іншого боку - одержують моральне й естетичне задоволення від цієї діяльності, поглиблюють пізнання навколишнього середовища. Все це в кінцевому підсумку сприяє вихованню особистості в цілому. Отже, рухливі ігри - дієвий засіб різнобічного розвитку.

Науковий керівник: Л.Г.Бойко, ст. викладач.

М. Карпова
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

СИНДРОМ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРЯННЯ ТА ОСОБИСТІСНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Синдром емоційного вигорання на сьогоднішній день є дуже актуальною темою досліджень багатьох психологів. Ці дослідження вказують на вплив різних факторів у формуванні емоційного вигорання (СЕВ). Одним із факторів, які сприяють формуванню СЕВ являються особливості професії та умови праці.

Метою дослідження було вивчення розповсюдженості та ступеня важкості СЕВ та визначення взаємозв'язку СЕВ з особистісними особливостями у працівників медичних установ, а також визначення можливих шляхів профілактики синдрому емоційного вигорання. Сучасна психологічна наука розглядає СЕВ як процес поступової втрати емоційної, когнітивної й фізичної енергії, яка виявляється відповідними симптомами виснаження й втоми, а також відчуженням особи й зниженням відчуття за-

доволення від виконання професійних обов'язків. Особливо це стосується спеціальностей, які пов'язані з наданням допомоги іншій людині, яка отримує негативні переживання й опинилась у критичній ситуації.

Визначальними чинниками, що відіграють істотну роль в синдромі емоційного вигорання є особистісний, рольовий і організаційний. З метою виявлення СЕВ досліджували біографію людини, особливості її психічного та фізичного розвитку, умови життя, особливості професійного шляху, інші фактори, що сприяють виникненню цього синдрому.

Існують різні думки щодо впливу особистісних характеристик, але незаперечний той факт, що особистісні якості медичних представників відіграють важливу роль у формуванні й протистоянні синдрому «вигорання». Х.Фрейденбергер характеризує людей з синдромом «вигорання», як співчуваючих, гуманних, м'яких, захопливих, ідеалістів, орієнтованих і одночасно нестійких, інтровертних, одержимих настирливою ідеєю (фанатичних), полум'яних людей. Е.Махер же відносить до цієї категорії людей з низьким рівнем емпатії й схильних до авторитаризму. Таким чином, серед особистісних особливостей, що сприяють формуванню емоційного вигорання автори неодмінно виділяють інтровертивність. В.Бойко й ряд інших вчених вважають екстра – інтроверсію одним з найбільш значущим фактором впливу на динаміку розвитку емоційного вигорання в працівників комунікативних професій. Було виділено три типи медичних працівників, яким грозить СЕВ: педантичний, демонстративний, емотивний.

Причини вигорання медиків існують у соціальній сфері та культурі. Фрагментарність і розшарування суспільства, зниження доступу до громадських та сімейних ресурсів пред'являють все більш високі вимоги до роботи фахівців, диктуючи разом з тим необхідність допомоги і змін. У той же час фахівці охорони здоров'я перебувають під невсипущою громадською увагою. Вони перебувають у скрутному становищі, володіючи все меншою владою, стаючи одночасно все більш підзвітними. Головною причиною синдрому вигорання більшість дослідників даної проблеми вважають психологічну, душевну перевтому. Ризик вигорання підвищується, якщо відсутні інтереси крім роботи, якщо робота є притулком від інших життєвих проблем і професійна діяльність поглинає повністю.

Слід зазначити, що професійне вигорання не тільки погіршує результати роботи, фізичне та емоційне самопочуття людини, воно також часто провокує сімейні конфлікти, порушення взаємин з близькими. Після емоційно насиченого дня, проведеного з пацієнтами, медсестра відчуває потребу піти на деякий час від усіх, і це бажання усамітнення зазвичай реалізується за рахунок сім'ї і друзів. Нерідко після закінчення роботи вона бере робочі проблеми додому, тобто не змінює роль працівника на роль матері, дружини, друга. Крім того, із-за загальної душевної перевтоми від спілкування з пацієнтами, вона вже невзможі вислухати і прийняти ще якісь проблеми своїх близьких, що безумовно, викликає їх не-

розуміння, образу і часто призводить до серйозних конфліктів аж до загрози розпаду сім'ї.

Таким чином, специфіка роботи людей медичної професії відрізняється тим, що існує велика кількість ситуацій з високою емоційною насиченістю та когнітивної складністю міжособистісного спілкування, а це вимагає від фахівця значного особистого внеску у встановлення довірливих відносин і вміння регулювати емоційну напруженість ділового спілкування.

Вирішення питання емоційного вигорання може здійснюватися за допомогою профілактики і корекції даного явища.

Основні рекомендації, дотримання яких може допомогти запобігти СЕВ або знизити ступінь його прояву:

- визначити короткострокові й довгострокові цілі;
- використовувати перерви і відпочивати від професійної діяльності;
- опанувати навички саморегуляції;
- розвиватися професійно і займатися самовдосконаленням;
- не брати участі у конфліктних ситуаціях та уникати непотрібної конкуренції;
- підтримувати належний фізичний стан та не зловживати засобами, що стимулюють або пригнічують діяльність нервової системи;
- культивувати впевненість у власних силах, розуміння і сприйняття себе як особистості.

Науковий керівник: О.А. Дніпрова, канд. мед. наук, доц.

Я. Кесар
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ДИТИНИ-СИРОТИ В ПРИЙОМНІЙ СІМ'Ї

Стабільність держави та її економічний розвиток значною мірою залежить від фізичного та духовного розвитку дитини, ставлення держави до проблем дітей, їх інтересів та потреб.

Фактом є те, що проблема сирітства повною мірою існує в кожній країні і, безумовно, залишається проблемою будь-якого суспільства в цілому. Проте у кожному суспільстві, залежно від економічного становища та політичного устрою, соціально-економічного розвитку, традицій тощо, шляхи її вирішення різні за формою та змістом.

Одне з головних завдань будь-якої держави – це здійснення прав дитини на виховання в сім'ї. Ці права дитини зафіксовані як в міжнародних документах (Конвенція ООН про права дитини, Декларація прав дитини,

Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей та ін.), так і в законодавчих актах кожної держави.

За офіційною статистикою, соціально незахищених дітей в Україні понад 70 тис., за неофіційними даними – вдвічі більше.

Виходом із цієї ситуації можуть стати тільки дитячі будинки сімейного типу та прийомні родини. Основна мета цих закладів – утримання й виховання дітей-сиріт та допомога в їх адаптації до нових умов.

В прийомних родині діти проходять адаптацію до життя в повноцінних сімейних умовах: вони звикають до піклування старших, до відвідування дитсадку, занять у школі та занять в різних гуртках. В них налагоджується сон, вони адекватно спілкуються з однолітками, навіть добре навчаються і розвивають свої таланти. Вони відчувають себе потрібними, бажаними та коханими. Такі діти, можна сказати навчаються заново жити та дивитись на все іншими очима – очима дітей, про яких піклуються.

Соціально-психологічна адаптація для дітей-сиріт виступає як пристосування до нових умов, як задоволеність цими умовами та як функція розвитку своєї особистості.

Таким чином, суспільство має розуміти, що створення оптимальних умов для підтримки дітей-сиріт є одним з найважливіших завдань сьогодення, яке полягає не в ізоляції знедолених дітей від соціуму, а в їх інтеграції в соціумі через пріоритетність саме сімейних форм допомоги дітям-сиротам, які не здатні самі адаптуватися в сучасному суспільстві і тому потребують захисту. Отже виходячи з актуальності проблеми, ми створили наступну гіпотезу – соціально-психологічна адаптація дітей-сиріт в прийомних сім'ях буде здійснюватися більш ефективно, якщо:

- в основі соціально-психологічної адаптації дітей-сиріт в прийомних сім'ях, створені нові та оптимальні умови, прийомними батьками, для нормального існування та розвитку прийомних дітей, як повноцінних особистостей;

- розроблена і реалізована програма, яка спрямована на створення позитивних соціально-психологічних умов адаптації дитини-сироти в прийомній сім'ї.

Отже, прийомна сім'я – це така форма життєвого устрою дитини, яка найбільш наближена до природних умов життя та виховання, в результаті чого забезпечує досить сприятливі умови для його індивідуального розвитку, соціалізації та адаптації.

Результати досліджень підтверджують, що саме ця форма реабілітації, соціалізації та адаптації дітей-сиріт є найпрогресивнішою. Діти отримують необхідний досвід від прийомної сім'ї та батьківську любов. Вони не обтяжені неблагополучною обстановкою в сім'ї, не помічають ворожість оточуючих дорослих, не зростають в страху, не зазнають труднощів в розкритті себе перед іншими.

Проведене нами практичне дослідження підтверджує висунуту гіпотезу про актуальність проблеми соціально-психологічної адаптації дітей-сиріт в прийомних сім'ях. А саме про те, що соціально-психологічна адаптація прийомної дитини до нових умов – це закономірний процес включення дитини і дорослого у новостворену сімейну систему, що виникає на різних етапах розвитку особистості, пошуку шляхів і форм взаємного пристосування та взаємодії. Отже, процес соціально-психологічної адаптації дітей-сиріт в прийомних сім'ях, буде здійснюватися більш ефективно, якщо в основі соціально-психологічної адаптації дітей-сиріт в прийомних сім'ях, створені нові та оптимальні умови, прийомними батьками, для нормального існування та розвитку прийомних дітей як повноцінних особистостей. А також розроблена і реалізована програма спрямована на створення позитивних соціально-психологічних умов адаптації дитини-сироти в прийомній сім'ї.

За останній час динаміка створення прийомних сімей є позитивною. Цей факт дає надію на зведення цього питання нанівець та відтворення розвинутого суспільства у майбутньому.

Науковий керівник: О.А. Днірова, канд. мед. наук, доц.

С. Коваленко
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФАКТОРІВ СУЇЦИДАЛЬНОГО РИЗИКУ І АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ У ПІДЛІТКІВ

«Яке жахливе протиріччя в тому, що дитина, народжена і признана безпосередньо для радісної і невинної насолоди життям, сама накладає на себе руки», - писав понад століття тому німецький психіатр А. Байер. З того часу проблема підліткових суїцидів не втратила своєї актуальності і придбала особливу гостроту у зв'язку з неухильним зростанням смертності підлітків через неприродні причини. Так, за останні 15 років, згідно статистичних даних ВООЗ, кількість суїцидів серед осіб у віці 15-24 років збільшилась в 2 рази і займає 2-3-є місце серед причин смертності в багатьох економічно-розвинених країнах. Необхідно враховувати, що на кожне закінчене самогубство у підлітків припадає до 100-200 суїцидальних спроб (Maris R.W.,2002). За даними Michaux L. та Otto U. лише 5% суїцидів та спроб здійснюються підлітками з діагнозом психоз, в той час як з психопатіями - 20-30%, а все інше - з підлітковими кризами.

Метою роботи є вивчення взаємозв'язку факторів суїцидального ризику з акцентуаціями характеру у підлітків загальноосвітньої школи.

Об'єкт дослідження – феномен суїцидального ризику у підлітково-му віці.

Предмет дослідження - зв'язок акцентуацій характеру з факторами суїцидального ризику.

Дослідження передбачає перевірку наступних положень:

1. Фактори суїцидального ризику мають взаємозв'язок з акцентуаціями характеру. Найвищий рівень суїцидального ризику спостерігається у підлітків з істероїдним та лабільним ядром акцентуацій характеру.

2. В структурі факторів ризику переважають демонстративні, афективні фактори та фактор унікальності.

3. Підлітки жіночої статі мають більш виражені демонстративні, афективні фактори суїцидального ризику та фактор неспроможності, ніж підлітки чоловічої статі.

В ході дослідження були застосовані наступні методики:

1. Опитувальник суїцидального ризику (в модифікації Т. М. Разуваєвої).

2. Патохарактерологічний діагностичний опитувальник для підлітків (ПДО) М. Я. Іванова та О. Є. Лічко.

При обробці даних було використано порівняльний аналіз, непараметричний критерій для двох незалежних змінних вибірок U Манна-Уїтні.

Аналіз результатів діагностики показав, що рівень суїцидального ризику в групі експерименту нижче середнього і дорівнює 36,3%. Цей показник вище у респондентів жіночої статі (40,4%) в порівнянні з респондентами чоловічої статі (32,6%), але ця різниця не є статистично достовірною.

При детальному аналізі виявлено, що 20 підлітків (62,7%) мають низький та нижче середнього рівень суїцидального ризику, в структурі яких 30% підлітків з шизоїдною та шизоїдно-епілептоїдною акцентуаціями характеру, 25% підлітків з лабільною та лабільно-істероїдною акцентуаціями, 25% - з гіпертимною, гіпертимно-істероїдною та гіпертимно-циклоїдною акцентуаціями характеру, 20% - підлітки з епілептоїдною акцентуацією характеру.

Підлітки з середнім суїцидальним ризиком, які віднесені до групи підвищеної уваги, склали 37,5% від загальної кількості. Серед них доцільно виділити дві підгрупи:

1) перша підгрупа (33,3%) із значно вираженим антисуїцидальним фактором, із них 75% підлітків мають в основі свого характеру лабільне ядро в складі змішаного типу акцентуації;

2) друга підгрупа (66,7%) з нульовим та помірно вираженим антисуїцидальним фактором. Із них 62% підлітків мають в основі свого характеру істероїдну акцентуацію в складі змішаного типу, 50% - лабільне ядро, 37,5% - епілептоїдне ядро, 37,5% - шизоїдну, астено-невротичну та нестійку акцентуації характеру.

Фактори суїцидального ризику в групі дослідження розподілилися наступним чином: фактор унікальності -49%, демонстративний фак-

тор – 44%, афективній- 42%, фактор максималізму та часова перспектива – 40%, фактор соціального песимізму – 38%, фактор неспроможності – 16%, зламу культурних бар'єрів – 2,1%. Антисуїцидальний фактор, який знімає глобальний суїцидальний ризик, набрав найбільший відсоток , а саме 59%.

Були виявлені гендерні відмінності: у респондентів жіночої статі показник демонстративності та неспроможності вище , ніж у респондентів чоловічої статі (рівень значущості $p < 0,01$ та $p < 0,05$ відповідно); більш високий показник афективності, соціального песимізму, часової перспективи (різниця статистично не достовірна). У респондентів чоловічої статі показники унікальності , максималізму вище, але також різниця статистично не достовірна.

Таким чином, було доведено, що найвищий рівень суїцидального ризику спостерігається у підлітків з істероїдним та лабільним ядром акцентуацій характеру. В структурі факторів ризику переважають фактори унікальності, демонстративності, ефективності, а також антисуїцидальний фактор. Підлітки жіночої статі мають більш виражені демонстративні, афективні фактори суїцидального ризику та фактор неспроможності, ніж підлітки чоловічої статі.

Дані про взаємозв'язок акцентуацій характеру з факторами суїцидального ризику дають можливість розробити більш адекватну адресну психокорекційну програму з профілактики суїцидальної поведінки у підлітків.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

Р. Коваленко, Ю. Чуприна
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

В умовах соціально-економічних змін, характерних для сучасного суспільства, проблема дослідження синдрому «професійного вигорання», особливо, для соціальних професій, стала досить актуальною. Це пов'язано з тим, що професійна діяльність представників даного типу професій, до якого відносять і працівників правоохоронних органів, характеризується підвищеним емоційним та комунікативним перевантаженням.

Ураховуючи особливі умови діяльності працівників органів внутрішніх справ (часті ситуації із непередбаченим наслідком, спілкування з асоціальними елементами, ризик травмування або поранення, психічні та фізичні перевантаження та ін.), цілком логічно припустити, що у цьому виді

діяльності професійна деформація буде розвиватися особливо інтенсивно та масштабно. Вважається, що професійна деформація – це результат появи та розвитку жорстких професійних стереотипів, перенесення професійної ролі у сферу позаслужбових стосунків або впливу специфіки службової діяльності. Працівники органів внутрішніх справ відносяться до силової системи держави – це люди, які мають у руках зброю, вони в першу чергу повинні відчувати можливість, складність і необхідність припинення порушень закону, при цьому самі вони не мають права переступити за межі дозволеного.

Отже, прояви професійної деформації у правоохоронній системі дуже небезпечні як для суспільства, так і для самої системи і врешті для самого працівника. У зв'язку із вищевикладеним проблема професійної деформації працівників ОВС вельми актуальна, тому з нею пов'язана ефективність додержання законності в суспільстві, а через те й надійність усієї правоохоронної системи в цілому.

Метою нашої роботи стало дослідження впливу професійного вигорання працівників органів внутрішніх справ.

Синдром «емоційного вигорання» деякі автори (С. Махер, К. Кондо) розглядають як різновид стресу, де клієнти соціальних служб виступають в якості стресогенних факторів.

Однак інші дослідники не ототожнюють ефекти вигорання і професійні стреси, розглядаючи «емоційне вигорання» не як різновид стресу, а як результат впливу комплексу стресогенних факторів

Хочеться висвітлити результати досліджень ступеню емоційного вигорання у співробітників ОВС за опитувальником В. В. Бойко та діагностики професійного вигорання К.Маслач, С.Джексон, в адаптації Н.Е.Водопьянної.

Отже, з проведеного дослідження, метою якого ми взяли дослідження та діагностику психічного вигорання, що включає різні підструктури особистості впливає, що до професійного вигорання схильні правоохоронці, у яких стаж роботи складав менше десяти років. Дані свідчать про те, що становлення власного «професійного Я» та усвідомлення себе у професії дуже часто є складним для особистості та емоційно напруженим процесом. Такі високі показники редукції особистих досягнень свідчать про те, що досліджувані схильні негативно оцінювати себе, занижувати власні професійні досягнення та успіхи, схильні до обмеженого кола бачення власних можливостей. При перенавантаженні часто проявляють таку захисну реакцію, як звуження кола власних обов'язків по відношенню до інших.

Таким чином у працівників з досвідом роботи до 5 років простежується схильність до професійного вигорання. Вони повинні це враховувати і працювати над тим, щоб не зменшувати активність та інтерес до планування вільного часу, до хобі; не обмежувати взаємостосунки з іншими, як вдома, так і на роботі; соціальні контакти не обмежувати роботою.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

ІВПЛИВ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ НА ПОВНОЦІННЕ ЖИТТЯ ТА СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ

Проблема інтернет-залежності та впливу її на спілкування та повноцінний розвиток є однією з основних та актуальних проблем сучасного світу. Сьогодні визначається негативна тенденція з появою і розширенням комунікативного простору через комп'ютерну мережу, погіршується відношення дітей до безпосереднього спілкування з друзями, однолітками та у власній родині. Іноді надмірне захоплення Інтернетом дійсно стає причиною серйозних проблем. Нездатність контролювати перебування у віртуальних світах може викликати звільнення з роботи, виключення з вузу чи розлучення, а то й самогубство. Нерідко підлітки тікають у віртуальний світ через непорозуміння з близькими, ігнорування їхніх проблем.

На перший погляд такі діти інтелектуально розвинені і, здавалося б, соціально адаптовані. Але лише у своїй площині. В Інтернеті у дитини свій світ, їй там комфортно: багато друзів у «чатах», немає проблем зі спілкуванням.

Якщо довго сидіти за комп'ютером, втрачається живий контакт з людьми, будь-які відчуття, людина просто заглиблюється у себе. Особливо це стосується дітей, у яких ще не відпрацьовані зв'язки з людьми. Батькам слід контролювати цей процес і не йти на поводу у дітей, адже від цього залежить те, як їхні діти зможуть у подальшому спілкуватися з людьми, взаємодіяти і домовлятися з ними. Рідним треба прагнути розвинути зацікавленість дитини до того чи іншого виду діяльності, щоб не бути для неї нянькою у майбутньому, вчити практичному спілкуванню вже сьогодні. У цій справі багато що залежить й від авторитету батьків, які повинні показувати приклад. І якщо вони кажуть, що можна сидіти за комп'ютером не більше години, то так повинні робити й самі.

Тема дослідження обрана для того, щоб розібратися наскільки інтернет і комп'ютерні ігри перешкоджають здоровому формуванню навичок спілкування та розвитку особистості. Показати наскільки потрібне і корисне безпосереднє спілкування і розповісти про наслідки комп'ютерної залежності. Один з основних факторів, що сприяє зануренню людини у Інтернет це - нестача спілкування в реальному світі: велика частина Інтернет-залежних «сидить» у мережі заради спілкування, оскільки віртуальне спілкування має переваги в порівнянні зі спілкуванням реальним. Можливість піти від реальності охороняє особистість від прямого зіткнення з реальним світом, реальним людським спілкуванням.

Занурення у віртуальне середовище може бути обумовлено внутрішніми психологічними конфліктами, викликаними, наприклад, проблема-

ми в особистому і сімейному житті. Занурюючись у віртуальну реальність, людина як би захищає себе від якихось проблем, тривоги, комплексів. Віртуальний світ може використовуватися як засіб компенсації невдач. Саме віртуальний світ дає ту волю дій, волю вираження думок, почуттів і емоцій, що у реальному житті найчастіше не завжди можливі. Також мережна залежність може бути наслідком психотравмуючої ситуації (втрата близької людини, роботи, родини і т.д.).

Отже, ми бачимо, що Інтернет став доволі привабливим і простим способом відходу від реальності, гарним засобом сховатися від різноманітних проблем для тих, хто страждає від негараздів у сім'ї, на роботі, у спілкуванні з друзями. Психіатри вважають, що це схоже на пристрасть до алкоголю або азартних ігор і призводить не лише до того, що людина відкладає прийняття важливих рішень, але також і до зміни її особистості.

Тому, наше дослідження присвячене проблемі інтернет-залежності та впливу надмірного перебування в Інтернеті на повноцінне життя та спілкування. У ході дослідження використано тест Кімберлі Янга – психіатра та світового експерта у питаннях інтернет-залежності, щоб визначити чи є Інтернет-залежність у школярів та розроблені анкети «Вплив Інтернету на спілкування у сім'ї». У дослідженні взяли участь учні восьмих класів у віці 13-14 років школи № 139 міста Дніпра. За результатами дослідження, ми можемо зробити висновки, що більшість учнів віддають перевагу віртуальному спілкуванню, що перешкоджає реальному та здоровому спілкуванню з друзями та у сім'ї. Майже у всіх опитаних (95%) є вдома комп'ютер. Більше 70% опитаних учнів перевищують норму проведення часу за комп'ютером, що негативно впливає на їх здоров'я, навчання та спілкування в сім'ї та з однолітками.

Наші дослідження тільки підтвердили гіпотезу, що Інтернет має шкідливий вплив на спілкування та повноцінний розвиток, а також те, що діти - це найбільш уразлива категорія користувачів Інтернету.

Батькам слід контролювати процес і не йти на поводу у дітей, адже від цього залежить те, як їхні діти зможуть у подальшому спілкуватися з людьми, взаємодіяти і домовлятися з ними. Рідним треба прагнути розвинути зацікавленість дитини до того чи іншого виду діяльності, щоб не бути для неї нянькою у майбутньому, вчити практичному спілкуванню вже сьогодні. У цій справі багато що залежить й від авторитету батьків, які повинні показувати приклад. І якщо вони кажуть, що можна сидіти за комп'ютером не більше години, то так повинні робити й самі.

Більшість дітей уже не уявляють свого дозвілля без Інтернету, комп'ютерних ігор і чату. Заради життя в мережі, найчастіше, вони з легкістю жертвують уроками в школі й парами в університеті. Інтернет, як павук, затягує підлітка у свою павутину. І як тільки людина починає жити в ілюзорному світі, вона втрачає зв'язок зі світом реальним і попадає в залежність від всесвітньої мережі.

За спостереженнями дослідників, часто таке явище спостерігається у дітей з нестійкою психікою, у тих, хто розгублюється навіть перед незначними проблемами, хто за якимись причинами погано адаптується до життя. І перша ознака такої залежності – коли дитина отримує радість тільки від гри, щиро захоплюється нею, і намагається відгородитися від реальності.

Дитина прямо на очах стає зовсім іншою. Змінюється її ставлення до батьків і до навчання. При цьому вчені так само помітили, що під час віртуального спілкування людина починає розкриватися, розповідати найголовніші речі. Віртуальний простір створює психологічне поле, для якого характерна абсолютна відкритість. І віртуальний простір перетворюється у віртуальне життя. Але воно дуже оманливе, з нього важко повернутися до навчання і роботи. Це призводить до вираженого конфлікту, що спричиняє невротичні порушення.

Часто діти сидять за комп'ютером до пізньої ночі, що призводить до неадекватної емоційної реакції, підвищеної функції кори головного мозку, органів зору й слуху, емоційної сфери, до порушення надходження крові. Потім дитина втрачає сон. Намагається спати при включеному світлі, а якщо не включає, то їй сняться кошмари. І такі психоемоційні моменти поступово накопичуються. До того ж, через те, що людина сидить годинами за комп'ютером, порушуються функції імунної й серцево-судинної систем. Починаються ішемічні розлади, порушення постачання кори головного мозку, зокрема, лобової частини.

Діти, які довго сидять за комп'ютером, не хочуть рухатися. Вони говорять, що в них болять ноги. І це дійсно так. Оскільки сидячий спосіб життя – це невеликі фізичні навантаження, не в повному обсязі працюють судини, порушується функція роботи м'язів. Під час таких ігор підвищується агресивність гравців. Насильство, зображене в комп'ютерних іграх, може бути ще небезпечнішим, ніж телевізійне, оскільки гравець відчуває себе в ролі персонажів, що чинять насильство. Існує ще одна небезпека для здоров'я від того, що діти довго вдивляються у монітор – від цього псується зір. Під час роботи з комп'ютером шкідливими факторами є електромагнітне випромінювання і статична електрика.

Батьки б'ють тривогу тільки тоді, коли ситуація виходить з-під контролю. Коли діти впадають у депресії, у них з'являються невротичні розлади й розлади поведінки, коли дитина стає асоціальною – перестає ходити в школу.

Але всього цього можна уникнути. Вчасно зроблений крок назустріч дитині – це гарний шанс вирішити проблему.

Головне – увійти в простір дитини. І тільки розпочавши розмовляти на її мові, можна перетягнути дитину з віртуального простору в реальний.

Треба заздалегідь планувати прогулянки на свіжому повітрі, причому дізнаватися, коли дитині буде зручніше, частіше намагатися вести з

дитиною відверті розмови, зацікавити дитину спортом, творчістю, разом знайти цікаве хоббі та максимально витягти дитину до реального цікавого світу та повноцінного живого спілкування.

І, нарешті, батьки повинні створювати такі умови, душевний комфорт та здоровий емоційний стан у сім'ї, щоб їхнім дітям не хотілося йти від них в Інтернет. Тільки так дитина зможе відчути себе повноцінною особистістю та жити цікавим яскравим життям!

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

А. Корниенко
Університет імени Альфреда Нобеля, г. Дніпро

К ПОНЯТИЮ КОПИНГ-СТРАТЕГИИ ПОВЕДЕНИЯ

Актуальностью рассматриваемой темы является то, что на протяжении всей жизни практически каждый человек сталкивается с ситуациями, субъективно переживаемыми им как трудные, «нарушающими» привычный ход жизни. Для преодоления каждодневных трудных ситуаций человеку необходимо представление о способах, условиях и возможностях, необходимых для реализации своих усилий, а также умения эти способы применять. Все это происходит в период взросления и накопления определенного жизненного опыта. Изучение стратегий преодоления, которые применяют люди, способов, с помощью которых они пытаются преодолеть негативные последствия кризисных ситуаций, является природной основой для разработки технологий психологической помощи населения.

О важности изучения способов поведения в тяжелых жизненных ситуациях свидетельствуют многочисленные зарубежных и отечественных авторов. Среди них: Анциферова Л.И., Лазарус Р., Нартова-Бочавер С.К., Сирота Н.А., Фолькман С., Ялтонский В.М., Carver С.

Стратегии преодоления кризисных ситуаций впервые рассмотрел А. Маслоу, он же предложил термин, определяющий такие стратегии, – *копинг* (от англ. «cope» – совладать, преодолевать). По определению С.К. Нартова-Бочавер, копинг - это индивидуальный способ взаимодействия с ситуацией в соответствии с ее собственной логикой, значимостью в жизни человека и его психологическими возможностями.

Под «копингом» подразумеваются постоянно изменяющиеся когнитивные, эмоциональные и поведенческие попытки справиться со специфическими внешними и внутренними требованиями, которые оцениваются как напряжение или превышают ресурсы человека.

Существуют различные классификации копинг-стратегий. В некоторых теориях копинг-поведения выделяют следующие базисные стратегии (И.Ф. Сибгатуллина, Л.В. Апакова):

1. Разрешение проблем;
2. Поиск социальной поддержки;
3. Избегание.

А.В. Либин в рамках дифференциальной психологии рассматривает психологические защиты и совладение как два различных стиля реагирования.

Л.И. Анциферова исследует динамику сознания и действия личности в трудных обстоятельствах жизни, которые являются результатом психической переработки индивидом жизненных невзгод с позиций своей, лишь частично осознаваемой «теории» мира.

При всем многообразии классификаций наиболее базовой является теория преодоления Р. Лазаруса, и большинство подходов построено на основании этой теории. Она определяет взаимодействие индивида и стресса и состоит из двух этапов – первичная субъективная и вторичная когнитивная оценка стрессора.

Первый этап – первичная субъективная оценка. Если стрессор, ситуация, событие оцениваются как негативные, то возникает потребность совладать с ними, осуществляемая с помощью:

- а) высвобождения эмоций;
- б) разработки стратегии преодоления;
- в) социальной поддержки.

Второй этап – когнитивная оценка, когда человек оценивает собственные ресурсы, возможности, личностные особенности, сопоставляя их с интенсивностью дестабилизирующего события. Оцениваются такие ресурсы и личностные характеристики, как система убеждений, целеустремленность, эмоциональная стабильность. В результате соотношения первичной и когнитивной оценки появляется оптимальная реакция на стресс и вырабатываются копинг-стратегии.

Итак, копинг-поведение является стратегией действий, которые использует человек для успешной адаптации в ситуациях, которые угрожают ее физическому, личностному и социальному благополучию, охватывая когнитивные, эмоциональные и поведенческие сферы своего функционирования.

Научный руководитель: И.В. Гаркуша, PhD, канд. наук по соц.ком., доц.

Ю. Костенко
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМИН ВИКЛАДАЧІВ І СТУДЕНТІВ

Протягом останніх десятиріч посилюється інтерес психологічної науки й педагогічної практики до проблеми взаємин і спілкування викладачів і студентів. Це пояснюється, з одного боку, особистісною орієнтацією, гуманізацією й демократизацією освіти як одного з пріоритетних на-

прямів її розвитку в сучасних умовах, так і науковим обґрунтуванням місця та ролі взаємин і педагогічного спілкування в цілісному педагогічному процесі як важливого чинника соціалізації й особистісного зростання студента. Заклав наукові підвалини розробки цієї проблеми К.Д.Ушинський, який зазначав, що тільки особистість може діяти на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер. Причини такого морального магнетизму приховані глибоко в природі людини.

Ця проблема традиційно розроблялася вітчизняними психологами та педагогами як на теоретичному, так і на практично-емпіричному рівні. Так, ще на початку 30-х років ХХ століття з'являються теоретичні роботи (Б. Ананьєв, Я. Коломінський, В. М'ясищев, Г. Прозоров, М. Соколов, В. Сухомлинський та ін.), в яких розглядається проблема взаємин викладачів і студентів, міжособистісних взаємин, контактів, які мають низку ознак: довіра, взаєморозуміння, близькість контактуючих сторін, співчуття, співпереживання, співучасть, згода та ін. Взаємини в системі «викладач-студент» розглядаються дослідниками як важлива передумова педагогічного управління навчальним процесом у виші, підвищення його ефективності; засіб активізації пізнавальної діяльності студентів; успішної їх адаптації до навчання у вищому навчальному закладі; складова педагогічної майстерності викладача вишу тощо.

Починаючи з 90-х минулого століття взаємини викладачів і студентів стають самостійним об'єктом і предметом наукового пошуку. Ціла низка досліджень була присвячена впливу взаємин викладача зі студентами на особистісне зростання майбутніх фахівців, розвитку в них професійних якостей і властивостей: діалогічна взаємодія викладача й студента як умова особистісно-професійного зростання майбутнього вчителя і формування в нього стилю педагогічного спілкування (Л. Долинська); психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів (І. Булах); вплив взаємин викладачів і студентів на формування «Я-концепції» майбутнього вчителя в умовах навчання їх у педагогічному училищі (В. Юрченко); емоційність у взаємостосунках викладача вузу з курсантами (В. Росоха), взаємини з викладачами як детермінанта психічного стану та психотравматизації студентів (А. Котенєва) та ін. У дослідженні І. Андрійчук взаємини в системі «викладач-студент» розглядаються як одна з психолого-педагогічних передумов гармонізації «Я-концепції» майбутніх практичних психологів.

Отже, сучасна психологічна наука розглядає взаємини викладачів і студентів як особливий соціально-психологічний феномен і важливу складову цілісного педагогічного процесу підготовки фахівця у вищому навчальному закладі.

Під взаєминами «викладач-студент» ми розуміємо цілеспрямовану взаємодію суб'єктів педагогічного процесу, яка детермінована метою й завданнями спільної навчально-професійної діяльності, визначається як

загальними соціально-психологічними механізмами, так і чітко визначеними соціально-рольовими функціями партнерів і правилами та соціальними нормами вищого навчального закладу.

В умовах навчально-виховного процесу студенти встановлюють різноманітні взаємини, які активізуються в педагогічній системі «викладач-студент», «студент-академічна група», «студент-однокурсник» «студент-батьки» тощо. Вони становлять ієрархію, в якій можна виділити різноманітні групи за ступенем значущості їх в системі цінностей людини. Так, можуть бути виділені стосунки, пов'язані з предметом спілкування (зміст навчально-професійної, трудової діяльності), зі ставленням до інших людей, перш за все до педагога, однокурсників, суспільства, яке представлене в даній ситуації самою соціальною інституцією (вищим навчальним закладом), її нормами й статутними вимогами, нарешті, до самого себе як особистості. Діапазон відношень, на основі сказаного, вельми широкий і різноманітний. Їх можна позначити як предметні (наприклад, ставлення до природничих і гуманітарних наук), організаційно-виконавчі (до нормативних вимог вишу), організаційно-управлінські (підпорядкування й залежності), професійні та ін.

На наш погляд, взаємини викладачів і студентів – це дійсно особливі стосунки педагога зі студентом (взаємини по вертикалі) та стосунки з майбутніми колегами (взаємини по горизонталі).

Недооцінка важливості цього психологічного феномену при організації навчально-виховного процесу у вищій школі негативно позначається на особистісному зростанні та професійному становленні майбутніх фахівців.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

І. Коцар
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ПРОЕКТИВНІ МЕТОДИКИ ЯК ЗАСІБ ПІЗНАННЯ ОСОБИСТОСТІ МЕДИЧНОГО ПРАЦІВНИКА

До особистості медичного працівника суспільство висуває підвищені вимоги. В публікаціях останнього часу активно обговорюються проблеми, пов'язані з великою напругою і виникненням ускладнень в професійній діяльності. «Ніщо не являється для людини таким великим тягарем і таким великим випробуванням, як інша людина». Цю метафору можна покласти в основу дослідження психологічного феномену – синдрому професійного вигорання. На початку 70-х років американський психолог Х. Фрейденберг вперше використав словосполучення «психічне вигорання» в зв'язку з аналізом вимог, висунутих до соціальних профе-

сій. Генезис синдрому носить індивідуальний характер, що визначається відмінностями в емоційно- мотиваційній сфері, а також умовами, в яких протікає професійна діяльність людини. Аналізуючи фази розвитку синдрому, можна побачити певну тенденцію: велика залежність від роботи призводить до повного відчаю і екзистенціальної порожнечі. На першому етапі розвитку синдрому професійна діяльність являється головною цінністю і змістом всього життя людини. У випадку невідповідності між особистим внеском і отриманою або очікуваною винагородою з'являються перші симптоми вигорання. Зміну відношення до професійної діяльності, від позитивної до байдужої і негативної, можна прослідкувати на прикладі «вигорівшого» лікаря, котрий починає сприймати пацієнта виключно як медичний випадок («апендицит»- із третьої палати, «холецистит»- із шостої). Виникають зміни у відношеннях між учасниками цього процесу, котрі подавляють проявлення гуманних форм поведінки між людьми і створюють загрозу для розвитку представника даної професії, як особистості. В даному випадку безумовний інтерес являє собою дослідження конструктивних особливостей, властивостей особистості у представників даної професії. Виходячи з зазначеного метою роботи ми обрали є з'ясування типових особистісних рис, що притаманні медичним працівникам засобами стандартизованих та проєктивних методик. В роботі висувається наступна гіпотеза: для кожного працівника даної сфери характерний деякий стандарт конструктивних якостей особистості, котрий може бути знайдений в результаті групового дослідження.

Теоретико-методологічну основу роботи складають теорії особистості та її структури, особливості професіональних властивостей, притаманних особистості медичного працівника. Теоретичний аналіз дав можливість нам дійти висновку, що феномен особистості в психології є одним із найбільш досліджуваних, але й досі одним із найбільш невідомих. Проблематика особистості є досить складною через те, що на сьогоднішній день немає єдиного погляду як на особистість, так і на її структуру, формування і розвиток. Конкретні уявлення про особистість залежать від методологічного підходу тієї чи іншої наукової школи, від методологічної позиції конкретного дослідника. Проте проблема особистісних якостей є вельми актуальною для психології професійного самовизначення, оскільки дозволяє визначити особистісні ресурси людини, зорієнтувати її в світі професій і допомогти самоактуалізації. Тому дослідження особистісних якостей представників конкретних професій поглиблює психологічне знання в даній галузі.

В процесі роботи над темою і гіпотезою в дослідженні визначені наступні конструктивні особливості особистості у медичних працівників. Спільними для всіх груп медичних працівників є те, що вони високо практичні, володіють конкретними знаннями, добре інформовані. По сукупності емоційно – вольових якостей досліджувані характеризуються висо-

ким рівнем реалізму, їм притаманна точність і відповідальність при виконанні соціальних умов. При цьому має місце велика розсудливість, рівень емпатії низький, низька мотивація. Характерна висока соціальна адаптація (неконфліктність, відкритість), схильність до розсудливості і обережності, песимізм в відношеннях з оточуючими. Самооцінка неадекватна. При цьому у лікарів відмінними особливостями виступають хороший рівень самоконтролю, точність при виконанні соціальних вимог і емоційна зрілість, а також можливість втілювати в життя нові знання і вміння. Медсестри характеризуються високим рівнем консерватизму в мисленні та схильністю до традиційних прийомів і методів виконання своїх обов'язків, має місце висока емоційна втомлюваність. Відрізняє цю групу наявність гнучких установок по відношенню до соціальних норм, деяка безвідповідальність при виконанні своїх обов'язків. В цілому гіпотеза дослідження підтвердилась, виділені найбільш яскраво виражені якості, притаманні особистостям, працюючим в медицині. Закономірно і очевидно, що кожен вид діяльності висуває свої певні вимоги до особистості, здійснює свій вплив на неї. Медики належать до групи людей, що працюють в одній із найромантичніших і, в той же час, найповсякденнішої реальності. За родом своєї діяльності вони поряд з народженням і смертю, з вірою і відчаєм, з людською перемогою і поразкою... Вони включені в постійний і безперервний процес. Процес боротьби. За життя, здоров'я, за здійснення людських мрій. Часом, це радість, щастя, квіти, подяка, а часом, довгі години в операційній з нелюдською напругою, кров, сльози болю і відчаю. А інколи ще й неможливість допомогти. Звісно, в цю професію приходять люди, що є готовими до цих випробувань, що бажають відповідати багатьом специфічним вимогам медичної діяльності і зможуть виконувати свій обов'язок, зробивши його, по власній волі, частиною свого життя.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол. наук, проф.

Р. Кравець
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНИХ КЛАСІВ

Кожен соціальний клас, це свої правила, своя система поведінки, свої норми та поняття, своя свого роду унікальність. Незважаючи на вплив домінуючої культури, кожен із соціальних класів культивує свої цінності, моделі поведінки та ідеали.

В кінці вісімнадцятого століття в селі, а також у деяких міщанських шарах ідеалом жіночої краси вважалася досить повна, ширококоста жінка

з рум'янцем на обличчі, що пашисть здоров'ям, яка в достатній мірі функціонально підходила до сільської роботи і роботі по дому та могла коня на ходу спинити. У той же час ідеалом жіночої краси у знаті була тендітна, витончена жінка, трохи нервова та навіть стервозна, з тонкими пальцями і блідим обличчям (як зараз кажуть – аристократична біліна). Очевидно, що така жінка просто не могла постійно займатися фізичною працею, вона була просто не створена для цього і своєю «знатною» блідістю ніби то підкреслювала свій статус дворянки.

Це тільки один штрих психології, який говорив про величезну соціальну дистанцію між соціальними класами у минулих століттях. Представники цих класів одягалися по-різному, говорили по-різному, або навіть на різних мовах (аристократи вивчали французьку, а нижчі класи не розуміли французьку мову), по-різному будували свій побут. За такими культурними елементами можна було практично безпомилково визначити приналежність людини до певного соціального класу.

У сучасному суспільстві соціальна дистанція між представниками різних соціальних класів скоротилася, але все ж таки вона значно відчувається. В даний час ми спостерігаємо досить значні відмінності в психології - нормах поведінки, ідеях та способі життя у різних класів нашого суспільства. Це знаходить вираження в існуванні специфічних характерних рис. Наприклад, наявність машини певної марки, якість одягу і манера одягатися, певний статус у суспільстві, або на роботі характеризують людину як представника якогось соціального класу.

Незважаючи на те, що існують деякі винятки, звичайна дитина із середнього класу соціалізується абсолютно іншим способом, ніж дитина з нижчого класу. Розглянемо лише один аспект соціалізації - той досвід, який об'єднує амбіції, як відрізняються два соціально - класових світи. Наприклад дитина із середнього класу живе в оточенні освічених, культурних людей, які правильно розмовляють (без застосування нижчих діалектів і нецензурних висловів), насолоджуються «серйозною» (слід зауважити, що у кожній родині під цю категорію може підходити свій музикальний жанр) музикою, читають цікаві книги, їздять в цікаві подорожі і мають досить витончені захоплення. Ця дитина оточений особистостями з певними, досить високими амбіціями, особистостями які працюють не думаючи про заробітну плату, а працюють на результат та на майбутнє, які борються за свій престиж. Його знайомлять з успіхами батьків, бабусь, дідусів, передають йому знання та навички, він багато спілкується з такими людьми, росте з ними та формується як особистість. Це для дитини стає природним, він прагне домогтися подібного становища в світі. Коли така дитина йде в школу, то бачить там вчителів, чия мова, одяг, манери і норми поведінки не завжди відповідають тим, до яких він звик, але вона (дитина) все ж таки буде мати стимул вчитися та рости. Вчителі вважатимуть його тямущим і здібним учнем,

дитина ставитиметься до школи як до цікавого і цілком гідного місця, тому що цій дитині буде з кого брати приклад. Він бачить приклад власних батьків і родичів, які прагнули отримали, та отримали гарну освіту і зробили кар'єру. Таким чином, дитина легко і природно засвоює норми поведінки і ідеї своєї класової субкультури, завдяки своєму оточенню та прикладу інших.

Дитина з нижчого соціального класу зростає в абсолютно іншому культурному середовищі. Його батьки, родичі та знайомі часто вживають міцні вирази, їх мова за формою значною мірою відрізняється від промови представників вищих класів. Як правило, така дитина живе в тісній квартирі, де відбуваються скандали, часто вживаються спиртні напої. В його будинку практично не читають книг, а естетичні норми вкрай примітивні. Дуже часто буває так, що батьки з дитиною не займаються, основні норми поведінки він засвоює на вулиці, спілкуючись з подібними собі. Очевидно, що, навчаючись у школі, дитина з нижчого класу і його вчитель спочатку не можуть знайти спільної мови, так як первинна соціалізація в сім'ї не дає дитині такої можливості. Разом з тим у такої дитини немає визначеності щодо свого майбутнього, він не вихований на прикладах кар'єри своїх близьких і часто не розуміє необхідності добре вчитися. Вчителі починають вважати його нездатним і приділяють менше уваги. У результаті, культурна диференціація між представниками різних соціальних класів, починаючи з дитинства, постійно поглиблюється, зростає соціальна дистанція.

АЛЕ! Не завжди все відбувається так, як я це вказав. Може бути зовсім інша, 3-я схема. Не рідко бувають випадки, коли діти з заможних родин «псуються», а саме через своє оточення. Вони звикають до того що їм усе дозволяють, для деяких відсутнє слово «ні», вони просто не можуть це чути. У таких випадках, вони починають поводитись з іншими людьми дуже нахабно, вони ставлять себе вище за інших, навіть якщо це зовсім не так. Вони не можуть досягти успіху у житті, тому що вони звикли до того що в них все є, їм усе дають, а самі нічому так і не навчилися.

У той час як діти з бідних родин вирішають, що жити так як вони жили, вони більше не хочуть, вони хочуть змін, у них є натхнення, бажання щось змінити у своєму житті та реалізувати себе. Навіть якщо у родині їх вихованням ніхто не займався, вони самі себе виховують, ставлять перед собою цілі та виховують себе.

Може суспільство і ставить рамки між соціальними класами, роблячи дворян вище за міщан, але іноді, цей статус нічого не значить та завдяки своєму стремлінню та зусиллям, люди з нижчого класу, досягають набагато більшого.

Науковий керівник: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

ДІТИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ЯК ЇМ ДОПОМОГТИ НЕ ЗАПЛУТАТИСЯ

Сучасні діти народилися й ростуть в епоху Інтернету. Підліток у соціальній мережі вже нікого не дивує. Тим паче, що нині багато школярів мають вільний доступ до комп'ютера та Інтернету вдома.

У психологів є подвійне ставлення до цього питання. З одного боку, онлайн-спілкування забирає у дітей час на навчання, виконання домашніх завдань, «живе» спілкування з однолітками та рідними, вони розучуються читати книги й писати від руки, у них погіршується зір і постава, виникає ігрова залежність, а з іншого – є й певні позитивні моменти. Наприклад, в Інтернеті дитина може прочитати багато цікавої й корисної інформації, швидко отримати відповідь на свої запитання, краще підготуватися до уроків, побачити світ; діти за допомогою соціальних мереж вчаться спілкуватися, якщо не вміють цього робити в реальному житті: знайомляться і знаходять друзів. Для сором'язливих дітей, інтровертів Інтернет – це можливість легше встановлювати контакти, знаходити однодумців, отримувати підтримку й пораду. Адже людину «по той бік екрану» можна наважитися запитати про таке, про що, дивлячись у вічі, ніколи не запитав. Та й вимоги сучасного суспільства передбачають високу мобільність і швидкість передачу інформації, яку забезпечує Інтернет.

Однак, тут є непомітна межа між «хорошим» і «поганим», яку дитині легко переступити. Нині кожен, хто має доступ до Інтернету, може переглядати будь-які матеріали, зокрема і про насильство, наркотики і порнографію, що можуть підштовхнути молодь до самогубства, вбивства, пограбування тощо. Усе це доступно в Інтернеті без обмежень. Через інтернет-спілкування зловмисники дізнаються у дітей особисту та конфіденційну інформацію, яка може бути використана для шахрайства чи пограбування. Не поодинокі випадки, коли в контакт з учнями вступають люди з психічними порушеннями, котрі намагаються призначити особисту зустріч із метою скоєння сексуального або фізичного насилля.

Тому якщо ми не навчимо дітей безпечної поведінки в Інтернеті, вони можуть постраждати в мережі ще більше, ніж у реальності. Адже більшість дітей, уперше потрапивши в соціальні мережу, легко «додають у друзі» всіх охочих, часто незнайомих людей. А про те, чого від них насправді очікують нові «друзі», діти зазвичай здогадуються.

У школі неконтрольований доступ до Інтернету малоймовірний – діти працюють за комп'ютерами переважно на уроках інформатики чи уроках, пов'язаних із використанням комп'ютерної техніки, виконуючи чіткі завдання вчителя згідно з вимогами програми. Але в програмі кур-

су «Основи інформатики» для сучасних школярів цілком доцільно було б виділити години на ознайомлення учнів із безпечною поведінкою в Інтернеті. Проте основний час перебування дитини в соціальних мережах, як правило, припадає на післяурочні години або вихідні дні. Діти, яким батьки не дозволяють користуватися Інтернетом удома, знаходять його в клубах. Тому питання безпеки дітей в Інтернеті переважно слід приділяти особливу увагу саме батькам, адже тільки вони мають можливість контролювати, чим займається дитина за межами школи.

Безпека дітей в Інтернеті передбачає не лише попередження останніх про можливі наслідки, а й їхній захист. Адже на гачок зловмисників часто потрапляють і дорослі. Тому батьки повинні завжди знати про стан справ дитини, а це можливо лише тоді, коли дитина їм довіряє, - тоді вона розповідає про нові події у своєму житті. Проте в підлітковому віці у дитини можуть з'явитися такі секрети, про які вона батькам не розповість, натомість із «другом» із соціальної мережі поділиться. У цей період батькам слід бути особливо уважними, слідкувати за поведінкою дитини: чи не боїться вона виходити на вулицю, підходити до телефону, вмикати комп'ютер тощо. Якщо дорослі вчасно зауважать такі зміни, то зможуть попередити можливі неприємності.

Щоб Ви змогли контролювати дітей, батьки самі повинні засвоїти правила безпечної поведінки в соціальних мережах. Адже сучасні діти часто компетентніші в цих питаннях, аніж тато чи мама.

Ще до того, як дитині придбають комп'ютер, варто обговорити з нею правила користування ним, можливі загрози і проблеми. Не потрібно погрожувати дитині відключити чи взагалі комп'ютер за недотримання правил, краще сказати їй, що це за дія для її безпеки, адже ви турбуєтеся про неї. Необхідно розповідати дитині про можливу агресію з боку шахраїв, злочинців, про можливі віруси, наявні в мережі. Попереджати, що при реєстрації або спілкуванні з друзями на сайтах не можна вказувати домашню адресу й телефони, номери банківських карток тощо.

Щоб запобігти випадковому відкриттю сайтів із небажаним для дітей вмістом, батькам необхідно встановлювати на комп'ютері спеціальні програми, що відслідковують поведінку дитини в Інтернеті, або контролювати сторінки, на які вона зможе зайти. Слід сподіватися лише на ті програми – головний фільтр усе одно необхідно створити у дитини «в голові» через довірливі бесіди, власний авторитет тощо. Щоб проведений для дитини біля комп'ютера час був корисним, потрібно знайти альтернативну – цікаву для неї сайти, які зможуть замінити Facebookчи Twitter, - таких є досить багато.

Необхідно навчити дитину критично ставитися до будь-якої інформації, отриманої з інтернет-джерел, і перевіряти її достовірність.

Слід мати на увазі, що віртуальність інтернет-простору може створити у дитини почуття безкарності, і тоді вона сама спробує стати агресо-

ром. Якщо раніше діти використовували для своїх пустощів телефон (повідомляти про вибухівку, погрожували тощо – так званий «телефонний тероризм»), то нині таким інструментом може бути Інтернет. Необхідно контролювати «подорожі» дитини в Інтернеті, систематично перевіряючи «Журнал події», як це роблять із шкільними щоденниками, адже правило «довіряй, але перевіряй» у цьому випадку абсолютно доцільне.

Батьки повинні бути для дитини другом і порадиником, мати високий рівень комп'ютерної та Інтернет-обізнаності – лише тоді вони зможуть допомогти дитині безпечно користуватися мережею.

У. Казакбаева, Д. Курбанбаева
Нукусский государственный педагогический институт,
Узбекистан

КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ

В философском понимании термина «качество» мы исходим из определения качества как существенного признака, свойства, отличающее один предмет от другого. С точки зрения производственного подхода, качество – совокупность существенных потребительских свойств продукции или услуги, значимых для потребителя. В метафорическом смысле «продукцией» образовательного учреждения являются выпускники, имеющие образование лучшего или худшего качества, в большей или меньшей степени соответствующее потребностям общества и личности, установленным нормам, требованиям, стандартам. Таким образом, под качеством образования понимается качество образовательного процесса, отражающая степень соответствия образовательных результатов (достижений) обучающихся и условий обеспечения образовательного процесса нормативным требованиям, социальным и личностным ожиданиям и включающая в себя следующие составляющие:

- качества образовательной программы;
- качества организации образовательного процесса (образовательные технологии, формы, методы, приемы обучения, формы организации обучения);
- качества управления образовательными системами и процессами (управленческих технологий в образовании);
- качества потенциала научно-педагогического состава, задействованного в образовательном процессе;
- качества ресурсного обеспечения (материально-технического, учебно-методического обеспечения);
- качества нравственного, духовного, морального воспитания в процессе социализации личности;

- качества медицинского обслуживания, питания, физкультурно-оздоровительной работы;
- качества партнерского взаимодействия с семьей и социумом;
- качества потенциала обучающихся;
- качества знаний.

Управление процессами в образовательном учреждении базируется на объективных законах, практике руководства и требованиях, предъявляемых к конкретной системе образования. Разрабатывая мониторинг качества образования целесообразно использовать как научный потенциал, так практические наработки образовательных учреждений.

В настоящее время в рамках модернизации образования активно продолжается разрабатываться система менеджмента качества образовательных услуг.

Качество образования истолковывает как определенный уровень знаний и умений, умственного, физического и нравственного развития, которого достигли выпускники образовательного учреждения в соответствии с планируемыми целями воспитания и обучения.

Качество образования определяется как социальная категория, определяющая состояние и результативность процесса образования в обществе, его соответствие потребностям и ожиданиям общества (различных социальных групп) в развитии и формировании гражданских, бытовых и профессиональных компетенций личности.

На наш взгляд к данным определениям можно добавить здоровье и бережение детей при прогнозировании результатов педагогического процесса в рамках возрастных и индивидуальных показателей. Для решения и оценки комплекса задач педагогического процесса необходимо найти некоторые подходы к управлению качеством образования.

Менеджмент в образовательном учреждении основывается, по мнению ученых, на следующих принципах: сочетания общественных и государственных начал, единоначалия и коллегиальности, гуманизации управления, научности, объективности и конкретности, оптимальности и эффективности и системности.

Анализ показывает, что в исследовательской деятельности по мониторингу качества образования целесообразно использовать как научный потенциал, так практические наработки образовательных учреждений. Необходимо, однако, учитывать возможности самого образовательного учреждения, его готовность к данной деятельности и профессиональную компетентность кадрового состава. Такой системный подход позволяет профессионально организовать и провести мониторинг качества воспитательно-образовательного процесса, а так же совершенствовать свою квалификацию и педагогическую компетентность.

Мониторинг качества образования представляет собой комплексную систему долгосрочных наблюдений и изучений воспитательно-

образовательного процесса с целью оценки деятельности и прогноза изменений, происходящих в целом в образовательном учреждении, или отдельных его составляющих.

Важным моментом мониторинга качества является и предупреждение возможных критических ситуаций влекущих за собой негативные явления в работе педагогического коллектива, а так же нарушения физического и психического здоровья всех участников вовлеченных в процесс.

В образовательных учреждениях в основном обеспечивают и поддерживают требуемый уровень качества образования, а так же приводят его в соответствие с растущими требованиями внешних заказчиков.

Д. Курбанбаева
Нукусский государственный педагогический институт,
Узбекистан

ПРИМЕНЕНИЕ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК ОДИН ИЗ ПУТЕЙ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА УЧАЩИХСЯ

Английский язык занимает особое место среди школьных дисциплин. Являясь основным интернациональным языком, показывает гуманистическую сущность знаний, подчеркивает их нравственную ценность, формирует творческие способности учащихся, их мировоззрение, т.е. способствует воспитанию высоконравственной личности, что является основной целью обучения и может быть достигнута только при условии, если в процессе обучения сформирован интерес к знаниям, Изучение иностранного языка - процесс многотрудный и длительный. И учитель, и ученик ищут способы эффективного преподавания/изучения достаточно непростого материала, значительная часть которого приходится на механическое запоминание многочисленных слов и грамматических форм. Обращение к игровым методикам часто является важным этапом этого поиска. Многие исследования, посвящённые игре как форме познания мира, доказывают её эффективность и при обучении иностранному языку. Вопреки сложившимся стереотипам, это занятие может быть интеллектуальным и развивающим, при условии грамотного отбора содержания и правильной организации игры.

Среди множества путей формирования у школьников познавательно-го интереса одним из наиболее эффективных является организация игровой деятельности. Структура игры ее смысловое содержание и правила предполагают создание эвристической среды, постоянно стимулирующей познавательную и творческую активность ребенка, которая, как отмечают психологи, может проявляться как эпизодически, ситуативное, так и

постоянно, иметь различную степень выраженности - от самостоятельного выполнения известных правил, переноса известных способов действия в новую ситуацию до выработки нового оригинального решения игровой задачи. Наличие познавательных интересов у школьников способствует росту их активности на уроках, качества знаний, формированию положительных мотивов учения, активной жизненной позиции, что в совокупности и вызывает повышение эффективности процесса обучения.

Познавательным интересом называют избирательную направленность личности, обращенную к области познания, к ее предметной стороне и самому процессу овладения знаниями. Своеобразие познавательного интереса состоит в тенденции человека, им обладающего, углубиться в суть познаваемого. Следовательно, познавательные интересы учащихся к иностранному языку складываются из интереса иноязычного общения в ходе решения поставленной коммуникативной задачи.

Познавательный интерес, на пути своего развития обычно характеризуется познавательной активностью, ценной мотивацией. Нужно строить обучение иностранному языку так, чтобы ученик понимал и принимал цели, поставленные учителем, чтобы он был активным участником реализации этих целей - субъектом деятельности. В этом случае познавательный интерес ученика будет выступать в учебном процессе как цель обучения, как средство в руках учителя и мотив деятельности ученика, как результат обучения. Принцип активности в процессе обучения иностранному языку и др. дисциплин является основным в дидактике. Он предполагает такое качество деятельности, которое характеризуется высоким уровнем мотивации, сознанной потребностью в усвоении знаний и умений, результативностью соответствием социальным нормам.

Особенно важно активность учащихся во время проведение игры. В противном случае учитель не получит желаемого результата. Сама по себе активность возникает редко. Она является следствием целенаправленных управленческих педагогических воздействия, т.е. используемой педагогической технологии. Игровая технология характеризуется тем, что средства, активизирующие деятельность учащихся, составляют главную ее идею и основу эффективности результатов.

По определению, игра - это вид деятельности в условиях ситуаций, направленных на воссоздание и усвоение общественного опыта, в котором складывается и совершенствуется самоуправление сведением.

Педагогическая игра обладает существенным признаком четко поставленной целью обучения и соответствующим ей педагогическим результатом, которые могут быть обоснованы, выделены в явном виде и характеризуются учебно-познавательной направленностью. Применение игровой формы занятий предполагает создание на уроках иностранного языка игровых приемов ситуаций, которые побуждают и стимулируют детей к учебной деятельности. В любой игре заложены одновремен-

но огромные воспитательные и образовательные возможности. Она развивает детскую наблюдательность и способность различать отдельные свойства предметов, выявлять их существенные признаки. Таким образом, игры оказывают большое влияние на умственное развитие детей, совершенствуя их мышление, внимание, творческие способности.

Г. Ланіна
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ

Емоційний інтелект – це здатність людини усвідомлювати, приймати, знати, пояснювати свої емоції, вміння контролювати свою поведінку, а також розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію і бажання інших людей в світі.

Цей термін вперше ввели в своїй статті з такою ж назвою американські вчені Джон Мейер і Пітер Селовеї у 1990 р. Але ідеї про єдність афекту і інтелекту починалися ще раніше і нашими радянськими вченими: Виготським Л.С, Рубінштейном С.Л, Леонтьєвим О.М.

Афект – сильне збудження, хвилювання, характеризується короткочасністю і високою інтенсивністю. Відображає несвідому особисту оцінку поточної ситуації. Супроводжується різкими рухами і змінами в роботі внутрішніх органів.

Емоції (від лат. Приголомшливим, турбують) – психічний процес, який відображає особисте оцінне ставлення людини до існуючих або можливих ситуацій в світі.

Види емоцій: негативні (-); позитивні (+); нейтральні (0); нетрадиційні (рідкісні); статистичні (постійні); динамічні (в русі).

Інтелект – це розумовий початок людини, він визначається наявністю розумової діяльності, здатність вирішувати завдання і адаптуватися в суспільстві.

Множинні дослідження, ще до визначення поняття «емоційний інтелект», доводять, що низький рівень емоційного інтелекту здатний привести до закріплення комплексу якостей, названого алекситимією. Алекситимія – утруднення в усвідомленні та визначенні власних емоцій – підвищує ризик виникнення психосоматичних захворювань у дітей і дорослих.

Таким чином, уміння розбиратися у власних почуттях і управляти ними є особистісним фактором, що зміцнює психологічний і соматичне здоров'я дитини.

У досліджень було встановлено, що близько 80% успіху в соціальній та в особистісній сферах життя визначає саме рівень розвитку емоційного інтелекту. А лише 20% – IQ – коефіцієнт, що вимірює розумові здібнос-

ті людини. Набагато важливіше, щоб дитина опанувала здібностями емоційного інтелекту такими як:

- вміння контролювати свої почуття, так щоб вони не «переливалися через край»;
- вміння свідомо впливати на свої емоції;
- вміння визначати свої почуття і приймати їх такими якими вони є (приймати їх);
- вміння використовувати свої емоції на благо собі і оточуючим;
- вміння ефективно спілкуватися з іншими людьми, знаходити спільні точки дотику;
- вміння розпізнавати і визнавати почуття інших, співчувати.

Але є природно вікові особливості розвитку цієї якості у дітей. І слід враховувати, що рівень емоційного інтелекту у них нижче, ніж у дорослого і формується поступово. Тому навантаження повинна відповідати по психологічному віку і індивідуальними особливостями.

Виміряти емоційний інтелект можна за допомогою 3-х груп методик:

1) методики самозвіту і самооцінки досліджуваних;

3) тести, які випробовуваний заповнює, і 10-15 знайомих йому людей (так званих “оцінювачів”) проставляють бали його емоційного інтелекту.

Як розвивати емоційний інтелект у дітей?

Є два підходи до розвитку емоційного інтелекту: можна працювати з ними напряму (але прямого підходу і програми в даний час в нашій країні немає), або опосередковано, через розвиток пов’язаних з ним якостей, а розвиваючи якості дитини, можна підвищити рівень емоційного інтелекту.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

О. Литвяк

*Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана»,
м. Дніпро*

ДЕЯКІ ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сьогодні освіта є визначальним і формуючим елементом гендерних установок, стереотипів і цінностей сучасного українського суспільства. Відповідно велике значення набуває гендерне виховання молодших школярів. Відсутність або недосконалість використання педагогом психологічних засад гендерного виховання у навчальному процесі виявляється в тому, що він свідомо або ненавмисно репродукує соціальні забобони і здійснює практики гендерної дискримінації, що у свою чергу пору-

шує соціальну взаємодію і перешкоджає всебічній реалізації особистості як учнів, так і самих педагогів. Гендерна компетентність учителя початкових класів повинна сприяти гармонізації соціальної взаємодії та всебічній реалізації особистості молодших школярів, так і самих педагогів.

Розвиток гендерної компетентності педагога передбачає не тільки наявність знань про гендерну проблематику, а й певну єдність навичок, цілеспрямованих дій, формування менталітету, які забезпечують поведінку на базі рівних прав і можливостей для учнів обох статей. Принцип рівноправності в освіті повинен реалізовуватися за допомогою організації навчального процесу таким чином, щоб дозволити учням незалежно від статі усвідомити свої права і мати рівні можливості для їх реалізації.

Сьогодні в Україні значно активізувалися дослідження з теорії та методології гендеру (В. Агеєв – психологічні дослідження соціальних стереотипів, Л. Міщик і Я. Кічук – підготовка вчителів, обізнаних в гендерних науках, М. Скорик – гендер в соціальній структурі, Т. Мельник – гендер як наука та навчальна дисципліна, С. Сидоренко – гендерний підхід в навчанні, С. Харченко – методологічні підходи гендерних досліджень); інтеграції гендерного підходу у вищу професійну та педагогічну освіту (Т. Бучинська – філософія гендерного підходу; гендерної психології та педагогіки; Т. Говорун – статева соціалізація); гендерної соціалізації й гендерного виховання учнівської та студентської молоді (Ю. Бурцева – проблеми гендерного виховання молоді). На новому етапі вчені приступили до більш тонкого освоєння гендерної проблематики і прийшли до висновку, що гендерна рівність – це не тільки рівність статей, а й рівність використання особистісного потенціалу кожної людини незалежно від статі.

Результати здійсненого аналізу сучасних наукових джерел щодо психологічних засад виховання дітей 6–10 років із урахуванням фактору статі дали змогу констатувати, що найбільш розповсюдженим є традиційне статево-рольове виховання на патріархальних засадах, обтяжене гендерними стереотипами.

Молодший шкільний вік (з 6–7 до 9–10 років) визначається важливими зовнішніми обставинами у житті дитини – вступом до школи. Вступивши до школи, дитина автоматично посідає абсолютно нове місце у системі відносин людей: у дитини з'являються постійні обов'язки, пов'язані з навчальною діяльністю. Близькі дорослі, вчитель, навіть сторонні люди спілкуються з дитиною не тільки як з унікальною людиною, але і як з людиною, що взяла на себе зобов'язання вчитися, як всі діти в її віці. Таким чином, у молодшому шкільному віці йде активне становлення особистості, формування знань і умінь у сфері спілкування з протилежною статтю, а також соціально-психологічної ролі майбутніх жінки, чоловіка, дружини, матері, батька.

Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку глибоко дослідила Т. Бендас. Вона встановила, що різницю культур хлопчиків і дівчат можна побачити в тому, як вони переважно проводять вільний час в іграх. Ді-

вчата грають невеликим колом в 2–3 особи, частіше гра проводиться в приміщенні, на невеликому просторі, в спокійному темпі. Дівчата майже не грають наодинці, в їх іграшках переважають ляльки і лялькова одежа. Дівчата в ході гри користуються іграшками обережно і намагаються не нашкодити оточуючим; сміються не настільки часто, як хлопці, не знуцаються зі своїх друзів по грі, уникають зіткнень і поштовхів; набагато менше, ніж хлопці, конфліктують із-за іграшок, рідше від хлопців проявляють агресію; під час гри поведуться тихо і спокійно, відсутня схильність до хуліганства. В іграх дівчат відсутні чіткі межі влади, що викликає часті суперечки, невеликий прояв конкуренції в грі (1%), але спостерігається й низький рівень кооперованості, в іграх переважають побутові або романтичні сценарії. Дівчата доводять своє право на лідерство в іграх, вживаючи, як правило, вербальні методи.

Хлопці грають великим колом учасників, частіше гра проводиться на вулиці, гра потребує багато простору, ігри частіш за все рухливі, лідер обирається не за розум, а за фізичну силу. Хлопчики переміщують іграшки необережно, під час гри часто сміються – навіть над своїми товаришами, які впали, і можуть спеціально впасти, для того, щоб посміятися. Вони під час гри часто фізично контактують та можуть утворити «купу малу». Хлопчики в два рази частіше конфліктують із-за іграшок, ніж дівчата, часто проявляють агресію іноді в жартівливій формі. Під час гри демонструють яскраві емоції, більша частина яких позитивна; є схильність до хуліганства, яка максимально розгортається в 4 роки; у відносинах дотримуються чіткої ієрархії. Майже половина часу всіх ігор витрачається на змагання між окремими учасниками і між командами; в командах спостерігається висока кооперованість. Хлопці віддають перевагу героїчним сценаріям і не люблять сценарії побутові, часто можуть гратися наодинці, в іграшках переважає іграшкова зброя і модельки машин.

Вчителю початкових класів важливо усвідомлювати, що для формування гармонійно розвинутої особистості молодшого школяра в умовах сучасної української школи необхідно використовувати увесь психологічний інструментарій для ефективного гендерного виховання.

Науковий керівник: С.В. Сапожников, д-р пед. наук, проф.

Д. Лозова
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РІВНЯ ЕМПАТІЇ ТА КОНФЛІКТНОСТІ У СТУДЕНТІВ – ПСИХОЛОГІВ

Сучасний світ характеризується високою напруженістю та дуже швидким темпом життя. При цьому, люди більше думають про благополуччя своє та своїх близьких, та віддають менше сил оточуючим. Тому,

при великій кількості проблем, все менше можна сподіватися на підтримку. В психології здатність усвідомлено розуміти внутрішній світ або емоційний стан іншої людини називається емпатією. Саме ця риса в людях значно допомогла б у подоланні особистісних криз. Важливий і той факт, що далеко не всі абітурієнти при виборі подальшої професії віддають собі звіт у важливості даного кроку, і дослідження, метою якого є виявлення наявності і прояви схильності до емпатії, буде важливим показником для можливої переоцінки свого вибору майбутньої професійної діяльності серед студентів. Адже в професійному плані, схильність до емпатії є найважливішою якістю для майбутнього психолога. Це підкресливали видатні зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема, К. Роджерс, Дж. Морено, Ф. Перлз, К. Г. Юнг, А. Менегетті, Л. Петровська, А. Добрович, Ю. Орлова, Т. Яценко.

Також при оцінці професійних навичок студентів-психологів не варто скидати з рахунків і таку якість як конфліктність. Конфліктність – якість особистості, яка провокує конфлікти. Н. І. Леонова розглядає конфлікт як формулу прояву протиріччя, вирішеного в минулому чи неможливого вирішити в сьогоденні, що виникає в ситуації безпосередньої взаємодії суб'єкта і обумовленого протилежно обраним цілям, образами конфліктної ситуації, уявленнями, усвідомлюваними або не усвідомлюваними учасниками ситуації діями, спрямованими на вирішення або зняття даного протиріччя. Також проблемою конфлікту та конфліктності займались А. Я Анцупов, А. І. Шипилов, Ю. А. Зубок, А. Г. Здравомислов, К. Леонгард.

Основними рисами особистості, що впливають на ступінь її конфліктності вважають психофізіологічні характеристики особистості, такі як тип нервової системи, та властивості її характеру, наприклад, акцентуації деяких типів характеру.

Якщо уявити собі максимально негативний образ психолога, то в ньому обов'язково буде агресивна запальна реакція на слова клієнта, позитивна відповідь на конфліктні провокації. У зв'язку з цим актуальним стає вивчення взаємозв'язку рівня емпатії та конфліктності студентів, які отримують професію психолога. З одного боку, вміння співчувати, співпереживати суб'єктам психологічного супроводу і вміння конструктивно вирішувати конфліктні ситуації є необхідними професійно-значущими якостями майбутнього психолога. З іншого боку, високий рівень емпатії і низький рівень конфліктності сприяють створенню психологічної безпеки суб'єкта власної життєдіяльності, що дозволяє людині максимально реалізувати свої життєві стратегії.

Отже, емпатія – розуміння емоційного стану, проникнення-вчуття в переживання іншої людини, конфліктність – інтегральна властивість особистості, що відбиває частоту вступу в міжособистісні конфлікти. При високій конфліктності індивід стає постійним ініціатором напружених від-

носин з оточуючими незалежно від того, чи передували цьому проблемні ситуації. Тобто емпатія та конфліктність особистості, рівень їх розвитку безпосередньо впливають на соціалізацію особистості в суспільстві. При високому рівні конфліктності, протиріччя, що виникають в інтересах і поглядах людей, вирішуються досить гостро і емоційно, що призводить до конфлікту. Здатність обходити конфліктні ситуації, або ж навпаки, вирішувати суперечки за рахунок конфліктів, безумовно, позначається на подальшому професійному становленні майбутніх психологів.

Таким чином, метою нашої роботи обрано дослідження рівня емпатії та рівня конфліктності у студентів-психологів. В якості гіпотези висуното припущення про існування взаємозв'язку між рівнем емпатії та рівнем конфліктності.

У дослідженні приймали участь 28 осіб, серед яких студенти-психологи Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Дослідження проводилось за допомогою методик «Тест емпатійного потенціалу особистості» (І. М. Юсупов), «Методика діагностики рівня емпатичних здібностей» (В. В. Бойко), «Рівень конфліктності особистості» (Н.В.Киршева) та «Особистісна агресивність і конфліктність» (Е. П. Ільїн, П. А. Ковальов).

За результатами методики І. М. Юсупова нами виявлено, що для більшості студентів-психологів (48%) характерний низький рівень емпатії, причому 25% мають дуже низький рівень емпатії. Середній рівень спостерігається у 15% респондентів. Результати методики «Діагностика рівня емпатичних здібностей» (В. В. Бойко) свідчать про те, що більшості студентів (61%) властивий занижений рівень емпатії. Дуже низький рівень прояву даного механізму притаманний 21% піддослідних. Середній рівень емпатії діагностується у 12% студентів, дуже високий рівень - у 6%.

За результатами методики «Рівень конфліктності особистості» досліджуваній феномен у студентів-психологів знаходиться на високому рівні -38%. Дуже високий рівень конфліктності проявляється у 28% респондентів. Конфліктність вище середнього відзначається у 14% студентів-психологів, середня - у 8%, ближче до середнього - у 5%. Рівень конфліктності нижче середнього притаманний 3%, низький рівень - 4% респондентів.

Показник конфліктності за методикою «Особистісна агресивність і конфліктність» (Е. П. Ільїн, П. А. Ковальов) складається з показників за шкалами: «безкомпромісність», «запальність», «образливість», «підозрілість». За результатами проведеної методики для 53% студентів-психологів характерний високий рівень конфліктності. Середній рівень відзначається у 32%, низький рівень - у 15% респондентів. За результатами дослідження в цілому у студентів-психологів виявлено високий рівень конфліктності та низький рівень емпатії.

Отже, нами було проведено емпіричне дослідження з метою встановлення кореляційного зв'язку між показниками емпатії та рівнем конфлік-

тності у студентів-психологів. В цілому за результатами проведених методик у студентів-психологів виявлено високий рівень конфліктності та низький рівень емпатії. Тобто, чим нижче рівень емпатії, тим вище рівень конфліктності. У них переважає егоцентрична спрямованість, труднощі в розумінні свого опонента, невміння визначати ефективні стратегії взаємодії в конфліктній ситуації.

Вірогідно, з кожним наступним курсом різниця даних показників буде зменшуватись в слідстві відсіву студентів, що змінили свій вибір професії, і через постійне навчання емпатії та окремих навичок. В процесі навчання, студенти-психологи проходять безліч тестів, методик, експериментів, які допомагають їм краще зрозуміти себе та виробляють деякі навички.

Перспективи подальшого розвитку цього питання полягають в виявленні факторів, які впливають на розвиток емпатії та зменшенню конфліктності саме у студентів-психологів.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

Я. Ляпіна
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Актуальність проблеми обумовлена тим, що сучасний професіонал в області психології повинен усвідомлювати роль комунікативної компетенції в професійній діяльності як спосіб самореалізації, самовизначення і самоствердження.

Праця фахівця-психолога носить творчий характер, вимагає різнобічних знань, передбачає схильність особистості до аналітичної діяльності та вміння концентруватися в певні моменти на обмеженому колі проблем. Обов'язковою умовою ефективної роботи психолога виступають знання та вміння використовувати сучасні інформаційні технології. На основі аналізу літератури можна виділити три категорії вимог до професійної компетенції психолога:

- знання в області теорії і вміння в сфері практики психологічної діяльності;
- здатність до комунікації і вміння працювати з людьми;
- компетентність у галузі спеціалізації.

Перша категорія вимог передбачає наявність спеціальної підготовки в області теорії психології, знання основ сучасної психологічної практики, загальної теорії прийняття управлінських рішень, вміння застосову-

вати творчі здібності. З огляду на динамічний характер розвитку зовнішнього середовища, важливою умовою ефективної роботи психолога стає схильність до постійного навчання і підвищення професійної кваліфікації.

В основі виконання даних категорій лежить комунікативний процес і ділове спілкування, які і є головними особливостями спілкування. Ця проблема є предметом багатьох наукових досліджень.

Проблема комунікативного процесу знаходиться в центрі уваги самих різних фахівців: філософів (М.С. Каган, І.С. Кон, Б.Д. Паригін); психологів (В.А. Кан-Калик, Я.Л. Коломінський, Х.Й. Лийметс; М. І. Лісіна, В.С. Мухіна) і психотерапевтів (Е. Берн, А. Кемпінські, Б.Д. Карвасарський, Д. Морено, К. Роджерс); соціальних психологів (Г. Андреев, О.О. Бодальов, Ю.М. Ємельянов, Ю.М. Жуков, В.Н. Куліков, Н.Н. Обозов, Л.А. Петровська, В.Н. Панферов, Ю.Л. Ханін), педагогів (Є. Ільїн, А.В. Мудрик, Н.Д. Нікандров) Р. Ніколз, М. Бреклі-Ален, Н. І. Жинкін, І.Т. Стеценко та ін., хоча до цих пір не існує загальноприйнятої концепції визначення комунікативної компетентності.

Одним з головних якостей, яким повинен володіти психолог - це комунікативна компетентність.

Комунікативна компетентність «передбачає ситуативну адаптивність і вільне володіння вербальними і невербальними засобами соціальної поведінки», вміння швидко і адекватно орієнтуватися в численних і різноманітних комунікативних ситуаціях, оволодіння ефективною технікою спілкування.

Комунікативна компетентність передбачає також «усвідомлення: а) власних потреб і ціннісних орієнтацій, техніки особистої роботи; б) своїх перцептивних умінь (стійких упереджень щодо тих чи інших проблем); в) готовності сприймати нове у зовнішньому середовищі; г) своїх можливостей в розумінні норм і цінностей інших соціальних груп і культур; д) своїх почуттів і психологічних станів у зв'язку з впливом факторів зовнішнього середовища і т.д.».

Увага до подолання комунікативних труднощів повинна приділятися в процесі професійної підготовки фахівців-психологів.

Комунікативна компетентність є змістовним компонентом загальної професійної компетентності особистості, змістовно-технологічним елементом системи професійної освіти. Побудова науково обґрунтованої моделі підготовки фахівця-психолога та її оптимальне впровадження в вузі можливо при опорі на адекватну модель компетентного спілкування і знання психологічних основ спілкування і управління.

Стверджується, що з одного боку, комунікативна компетентність проявляється в певних ситуаціях. З іншого боку, комунікативна компетентність пов'язана з особистістю самого психолога і тому має «надситуаційний» характер.

Отже, це протиріччя можна вирішити, якщо розглядати комунікативну компетентність в комплексі: застосування певних здібностей (загальних, що не залежать від ситуацій рис особистості) і реалізацію комунікативної підготовленості (знання, вміння), яка купується (засвоюється) стосовно до конкретних ситуацій.

Науковий керівник І.В. Гаркуша, PhD, канд. наук із соц. ком., доц.

П. Лях

Університет імени Альфреда Нобеля, г. Дніпро

РОЛЬ РОДИТЕЛЕЙ И ПЕДАГОГОВ В РАЗВИТИИ ПАМЯТИ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Родители и учителя играют важную роль в воспитании и развитии ребенка. В начале школьной жизни память является способностью, в значительной степени определяющей успешность обучения, но в дальнейшем ситуация меняется: процесс обучения начинает влиять на то, как, в каком направлении и какими темпами будет развиваться память. Уровень развития памяти является важным звеном в учебной деятельности.

Изучение памяти было одним из первых разделов психологической науки, где был применен экспериментальный метод: были сделаны попытки измерить доступный человеку объем памяти, быстроту, с которой он может запомнить материал, и время, в течение которого он может удерживать этот материал. Немецкий психолог Г. Эббингауз предложил прием изучения «чистой» памяти, позволяющий отделить память от деятельности мышления — это заучивание бессмысленных слогов. Немецкий психиатр Э. Крепелин применил приемы Г. Эббингауза к анализу того, как протекает запоминание у больных с психическими изменениями. Немецкий психолог Г.Э. Мюллер изучал процессы закрепления и воспроизведения следов памяти у человека. Все эти исследования ограничивались изучением наиболее элементарных процессов памяти. Первое систематическое изучение высших форм памяти у детей осуществил в конце 20-х гг. выдающийся психолог Л.С. Выготский. Им показано, что высшие формы памяти являются сложной формой психической деятельности, социальной по своему происхождению. Л.С. Выготский проследил основные этапы развития наиболее сложного опосредованного запоминания. Исследования сложных форм памяти, связанных с процессами мышления, были проведены отечественными исследователями А.А. Смирновым и П.И. Зинченко. Они изучали процессы произвольного запоминания и процессы сознательного, осмысленного заучивания.

Память – это познавательный психический процесс, благодаря которому сведения об окружающем мире и самом себе, полученные человеком в результате ощущений, восприятия, мышления и т.д., не исчезают из его сознания, а закрепляются, сохраняются и могут быть воспроизведены в дальнейшем. Развитие памяти – это повышение качества усвоения информации. Память представляет собой сложный познавательный процесс, состоящий из мнемических процессов. К мнемическим процессам относят: запоминание (непроизвольное и произвольное), сохранение, воспроизведение и забывание. В современной психологии существует несколько различных классификаций видов памяти, основанных на различных критериях.

По содержанию запоминаемой информации различают следующие виды памяти: 1) образная; 2) эмоциональная; 3) двигательная; 4) вербальная. По критерию длительности хранения информации в памяти различают следующие ее виды: 1) кратковременная; 2) долговременная; 3) оперативная память.

В школе ребенок встает перед необходимостью запоминать произвольно. Учебная деятельность неукоснительно требует от ребенка запоминания. Учитель дает ребенку указания, каким образом можно запомнить и воспроизвести то, что следует выучить. Вместе с детьми он обсуждает содержание и объем материала, распределяет его на части (по смыслу, по трудности запоминания и др.), учит контролировать процесс запоминания. Понимание является необходимым условием запоминания – учитель фиксирует внимание ребенка на необходимости понимания, учит ребенка понимать то, что он должен запомнить, задает мотивацию стратегии запоминания: сохранение знаний, навыков не только для решения школьных заданий, но и для всей последующей жизни.

Произвольная память становится функцией, на которую опирается учебная деятельность, и ребенок приходит к пониманию необходимости заставить работать на себя свою память. Именно заучивание и воспроизведение учебного материала позволяет ребенку рефлексировать свои личные психические изменения в результате погружения в учебную деятельность и воочию увидеть, что «учить себя» – значит изменить самого себя в знаниях и в обретении способности к произвольным действиям.

Существует несколько факторов, влияющих на процесс развития памяти у детей младшего школьного возраста. Все они зависят от человека, тренирующего свою память. В случае с детьми, во многом они зависят и от родителей. Прежде всего, это фактор желания, который побуждает узнавать новое. Вторым, не менее важным является фактор осознания. Для того чтобы запомнить тот или иной материал, детям должна быть понятна цель, для чего он это делает. Третьим фактором являются яркие впечатления. Также как и ассоциации, впечатления служат детям школьного возраста для запоминания новых данных. В виду этого, важ-

ной задачей классного руководителя является трансформирование сложной и тяжелой информации в более комфортную для детского восприятия. Четвертый фактор – внимание. Без данного атрибута запоминание превращает в трудный процесс. Важно своевременно начать учить ребенка сосредотачиваться на конкретной задаче.

При освоении нескольких свойств внимания, ребенок младшего школьного возраста получит фундамент для последующего развития памяти. Однако развитие памяти у детей младшего возраста должно происходить систематически. В противном случае, эффекта ждать не приходится.

А. А. Смирнов провел сравнительное исследование памяти у детей младшего и среднего школьного возраста и пришел к следующим выводам:

- с 6 до 14 лет у детей активно развивается механическая память на несвязанные логически единицы информации;
- вопреки распространенному мнению о существовании преимущества запоминания осмысленного материала фактически обнаруживается обратное соотношение: чем старше становится младший школьник, тем меньше у него преимуществ запоминания осмысленного материала над бессмысленным.

Это, по-видимому, связано с тем, что упражняемость памяти под влиянием интенсивного учения, опирающегося на запоминание, ведет к одновременному улучшению всех видов памяти у ребенка, и прежде всего тех, которые относительно просты и **не** связаны со сложной умственной работой.

В целом память детей младшего школьного возраста является достаточно хорошей, и это в первую очередь касается механической памяти, которая за первые три-четыре года учения в школе прогрессирует достаточно быстро. Несколько отстает в своем развитии опосредствованная, логическая память, так как в большинстве случаев ребенок, будучи занят учением, трудом, игрой и общением, вполне обходится механической памятью.

Если детей младшего школьного возраста с первых лет обучения в школе специально учить мнемическим приемам, то это существенно повышает продуктивность их логической памяти. Незнание этих приемов, неумение ими пользоваться на практике является, вероятно, основной причиной слабости произвольной памяти у многих детей данного возраста.

Обучение детей мнемическим действиям должно проходить через два этапа. На первом из них детям необходимо овладеть мыслительными операциями, нужными для запоминания и воспроизведения материала, а на втором — научиться пользоваться ими как средствами запоминания в различных ситуациях. В норме это должно произойти еще в старшем дошкольном возрасте, однако можно начать и в основном завершить этот процесс в младших классах школы.

Активному развитию памяти детей в первые школьные годы способствует решение специальных мнемических задач, которые возникают перед детьми в соответствующих видах деятельности.

Развитие памяти происходит не только на фоне систематических тренировок. Важным аспектом является усвоение методов для запоминания, воспроизведение полученной информации.

Методы осознанного запоминания включают в себя следующее:

- выделяйте главные слова в тексте;
- разбивайте материал по смыслу;
- группируйте текст по смысловому значению и т.п.

Важным моментом является постоянная тренировка на разном материале и объектах. Обусловлено это тем, что методика работы текста с сюжетом и решение математических задач отличаются между собой. Необходимо не только выделить смысловые группы, но и сопоставлять их, а также соподчинять.

Педагогическая задача заключается в развитии техники воспроизведения информации, временное её распределение, самостоятельный контроль ученика.

Кстати, в свое время К.Д. Ушинский заметил, что школьники забывают данные из-за лени. Ведь для воспроизведения материала необходимо прикладывать усилия. Также нужны навыки применения главных слов при изучении материала. Это позволяет развивать умение по составлению плана учеников младшего возраста, выявлять смысл в тексте и, соответственно, усваивать информацию в целом.

Еще одной рекомендацией к учителям и родителям можно отнести систематическую работу. В противном случае, все действия ребенка будут направлены на запоминание материала ради оценки, что приводит к снижению развития личностных навыков. Иными словами, процессом обучения нужно заинтересовать.

Научный руководитель: В.А. Быкова, канд. пед. наук, доц.

Т. Мурейко, Я. Максимова
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ОСОБИСТІТЬ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

В останні роки політика стала сприйматися більш «персоналізовано», через призму особистісних особливостей конкретних політичних діячів. Збільшилося число політиків, які є представленими найрізноманітніших рухів, партій, фракцій. Перед кожною людиною постала проблема необ-

хідності вибору з численного списку кандидатів, тих, що відповідають особистим уявленням про те, яким повинен бути політичний лідер. Відкритим залишається питання: як механізми впливають на формування образу політичного лідера в свідомості мас.

Все частіше ми стикаємося з протиріччям, коли образ політика, який створюється в масовій свідомості засобами масової інформації, зокрема друкованими органами, не збігається з його реальними характеристиками і здатністю ефективно вирішувати поставлені перед політиком завдання. У наявності—явні маніпуляції зі свідомістю мас, зниження порога раціонального осмислення політичних процесів.

Образ політичного лідера, впроваджуваний в масову свідомість, постає як складний соціально-психологічний феномен, в якому відображена сукупність реальних особистісних якостей, сформованих його діяльністю, засобами масової інформації, політичною рекламою на тлі відповідних стереотипів масової свідомості.

У дослідженні взяли участь мешканці м. Дніпро: молодь 20-25 років, та дорослі 40-60 років.

Метою дослідження було визначення особливостей сприйняття образу ідеального політичного лідера у свідомості мас, різного віку, а саме батьків та дітей.

Результати першої групи об'єднала такі моральні якості (29% висловлювань): чесність, діяльність (29%), рішучість (26%), доброзичливість (23%), справедливість (15%), товариський (10%). Тому що, перша група це дорослі люди от 40-60 років. Таким чином можна зробити висновок що, люди цього віку обирають рішучого та діючого лідера, опираючись на минулий досвід.

Другою за кількістю висловлювань виявилася група віком від 20 років: незалежність (28%), справедливість (25%), чесний (20%), діяльний (15%), рішучий (10%). Таким чином, ця категорія людей при виборі лідера опирається на свій емоційний стан.

Всі респонденти водночас вважають що, ідеальний політик в моральному плані повинен бути трохи упертим (5%), хитрим (5%) та наглим (6%).

Результати аналізу підсвідомих уявлень про ідеального політика свідчать про те, що для українців лідер—це, перш за все, людина чесна та рішуча, яка викликає довіру у людей і працює заради інших.

Тому можна сказати, що певну харизму людини, що робить її, лідером насамперед створює саме поєднання таких найважливіших характеристик політика, як уміння викликати довіру, пошану людей, вести за собою маси, захищати народні інтереси й уміння.

Проведене емпіричне дослідження дає підставу зробити такі висновки:

1. Образ ідеального політичного лідера є складним соціально-психологічним феноменом, який складається з раціональних (свідомих) та ірраціональних (підсвідомих) психічних компонентів.

Суто раціональні оцінки того, що подобається або не подобається в тому або іншому політичному діячі, не можуть розглядатись як адекватний інструмент аналізу і прогнозу і повинні бути доповнені дослідженням глибинних шарів сприйняття.

2. До найважливіших якостей ідеального лідера (свідомий рівень) респонденти відносять: відповідальність, енергійність, силу, незалежність, чуйність, доброзичливість, уміння переконувати. Провідну роль в формуванні ідеального образу лідера відіграють морально-етичні характеристики.

3. Результати аналізу підсвідомих уявлень про ідеального політика свідчать, що для українців лідер - це, перш за все, дуже м'яка людина, яка викликає довіру у людей і працює на благо народу і країни.

Найважливіша характеристика ідеального політика - уміння викликати пошану в людей та здатність принести себе в жертву заради суспільних інтересів.

4. Отриманні результати дослідження показують, що якісні та проєктивні методи можуть успішно використовуватися в соціально-психологічних дослідженнях, зокрема для вивчення соціальних уявлень. Їх застосування не є можливістю підійти до вивчення особливостей певної соціальної групи не абстраговано, а в контексті певного соціокультурного устрою; підвищити ступінь надійності дослідження; діагностувати не тільки свідомі, а й підсвідомі утворення в масовій свідомості та прогнозувати динаміку і спрямованість поведінки соціальних груп.

Включення в процес вивчення психологічних феноменів, особливо несвідомих, які не мають на сьогодні строгої системи оцінки й інтерпретації інтуїтивного компонента дає досліднику додатковий потужний ресурс і критерій пізнання. Перспективними напрямками подальших комплексних досліджень, на наш погляд, може бути вивчення, поряд зі свідомими, підсвідомих уявлень про політиків у різних вікових і соціальних групах, а також впливу останніх на політичну поведінку лідера.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

Т. Мамбетмуратова
*Нукусский филиал Ташкентского государственного
аграрного университета,
Узбекистан*

ЯЗЫК КАК СРЕДСТВО ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ

Язык определяется как средство человеческого общения. Это одно из возможных определений языка представляет собой главное, ибо характеризует язык не с точки зрения его организации, структуры и т. д., а с точки зрения того, для чего он предназначен.

Существуют и другие средства общения. Инженер может общаться с коллегой, не зная его родного языка, но они поймут друг друга, если используют чертежи. Чертеж обычно определяется как международный язык техники. Музыкант передает свои чувства с помощью мелодии, и его понимают слушатели. Художник мыслит образами и выражает это с помощью линий и цвета. И все это «языки», так часто и говорят «языком плаката», «языком музыки». Но это уже другое значение слова «язык».

Сегодня ни у кого не вызывает сомнения, что язык - явление социально обусловленное. Развитие лингвистики приобрело необратимый характер, а традиционное языкознание, продолжая существовать, зачастую вытесняется новейшими концепциями, расширяется диапазон исследований в области «язык - общество», требующий новых самостоятельных методик. Язык и общество тесно связаны друг с другом. Как не может быть языка вне общества, так и общество не может существовать без языка. Их влияние друг на друга взаимное.

Язык играет очень существенную роль в общественной жизни, является основой взаимопонимания, социального мира и развития. Он обладает организующей функцией по отношению к обществу.

Наличие языка есть необходимое условие существования общества на всём протяжении истории человечества. Любое социальное явление в своём существовании ограничено в хронологическом отношении: оно не изначально в человеческом обществе и не вечно. Так, не всегда существовала, по мнению большинства специалистов, семья; не всегда была частная собственность, государство, деньги; не изначально также различные формы общественного сознания - наука, право, искусство, мораль, религия. В отличие от незначительных и преходящих явлений общественной жизни, язык изначально, и будет существовать до тех пор, пока существует общество.

Наличие языка есть необходимое условие материального и духовного бытия во всех сферах социального пространства. Любое общественное явление в своём распространении ограничено своим «местом», пространством. Разумеется, в обществе всё взаимосвязано, однако, допустим, наука или производство не включают в себя (в качестве компонента, условия, предпосылки, средства и т.д.) искусство, а искусство не включает в себя науку или производство. Иное дело - язык. Он глобален, вездесущ. Сферы использования языка покрывают всё мыслимое социальное пространство. Будучи важнейшим и основным средством общения, язык неотделим от всех и любых проявлений социального бытия человека.

Для понимания природы человека особенно существенны отличия языка и общения людей от языков и коммуникативной деятельности животных. Основные из этих отличий таковы:

Языковое общение людей биологически незначимо. Характерно, что эволюция не создала специального органа речи и в этой функции

используются органы, первоначальное значение которых было иным. Естественно, речевое общение требует определённого физиологического обеспечения, однако эта материальная сторона процесса общения не является физиологически необходимой, в отличие от многих явлений в коммуникационной деятельности животных. Например, в коммуникации пчелиного роя одним из средств связи, регулирующих поведение пчёл, служит выделение пчелиной маткой особого маточного вещества и распределения его между остальными особями. Будучи коммуникативным (т.е. являясь сообщением), выделение маточного вещества обладает и биологической значимостью, это необходимое звено в биологическом цикле пчелиного роя. Биологическая незначимость звучащей речи позволила людям выработать вторичные средства кодирования языковой информации - такие как письмо, азбука Морзе, морская флажковая азбука, рельефно-точечный алфавит Брайля и т.п., что повышает возможности и надёжность языковой коммуникации.

Языковое общение людей, в отличие от коммуникации животных, тесно связано с познавательными процессами. Отдельный знак-сообщение животного возникает как реакция особи на случившееся событие, уже воспринятое («познанное») органами чувств, и одновременно как стимул к аналогичной реакции других особей (к которым обращено сообщение). В таком сообщении нет информации о том, что вызвало данный сигнал. Следовательно, коммуникативные процессы у животных не участвуют в отражении окружающего и не влияют на верность отражения.

Иная картина наблюдается в познавательной деятельности человека. Уже восприятие, т.е. одна из ступеней чувственного познания, у человека опосредовано языком: «язык является как бы своеобразной призмой, через которую человек «видит» действительность, проецируя на неё при помощи языка опыт общественной практики». Преимущественно на основе языка функционируют память, воображение, внимание. Исключительно велика роль языка в процессах мышления.

Языковое общение людей, в отличие от коммуникативного поведения животных, характеризуется исключительным богатством содержания. В отличие от качественной и количественной неограниченности содержания языкового общения, коммуникации животных доступна только экспрессивная информация (т.е. информация о внутреннем - физическом, физиологическом - состоянии отправителя сообщения) и информация, непосредственно воздействующая на получателя сообщения (призыв, побуждение, угроза и т.д.). В любом случае, это всегда ситуативная информация: то, о чём сообщается, происходит в момент сообщения.

МЕХАНІЗМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ОСОБИСТОСТІ

Щодня особистість опиняється в ситуаціях, в яких її нагальна потреба через певні причини не може бути задоволена. Це викликає почуття невдоволеності або навіть стрес. У таких ситуаціях поведінка регулюється за допомогою психологічних захисних реакцій, що попереджають розлади поведінки особистості.

До проблеми психологічного захисту особистості зверталися такі науковці, як: З. Фрейд, А. Фрейд, К. Холл, Г. Ліндсей та Н. Мак-Вільямс, М. Одінцева.

Аналіз наукової літератури дозволив констатувати, що єдиної загально визнаної класифікації захисних механізмів на сьогодні не існує. Найчастіше механізми психологічного захисту поділяють на дві групи:

- *проективні* (примітивні, незрілі, більш прості); їх мета – не допустити інформацію у свідомість (розщеплення, проекція, заперечення, витіснення, ідеалізація дисоціація, всемогутній контроль, знецінення, ізоляція, ідентифікація з агресором тощо);

- *дефінзивні* – більш зрілі, допускають інформацію до свідомості, але спотворюють її (сублімація, раціоналізація, інтелектуалізація, гумор тощо).

Механізми психологічного захисту – це способи боротьби «ЕГО» проти важких та нестерпних переживань. Усі механізми психологічного захисту змінюють дійсність з метою збереження психічного здоров'я та цілісності особистості.

Механізми психологічного захисту спочатку формуються в міжособистісних відносинах, потім стають внутрішніми характеристиками особистості, тобто у процесі набуття індивідуального досвіду відбувається навчання тим або іншим захисним формам поведінки.

З. Фрейд вважав, що «ЕГО» реагує на прорив імпульсів «ІД» двома шляхами:

- 1) блокування проявів імпульсів в усвідомленій поведінці;
- 2) спотворення їх такою мірою, щоб їх первинна інтенсивність помітно зменшилась.

Усі захисні механізми мають дві загальні характеристики: по перше, вони діють на неусвідомленому рівні, тому є засобами самообману; по-друге, вони спотворюють, заперечують, фальсифікують сприйняття реальності, щоб зробити тривогу менш загрозливою для індивіда. Зазвичай люди рідко використовують один механізм захисту. Для зменшення рівня тривожності особистість використовує різні захисні механізми.

У психоаналізі виділяють три типи тривоги: реалістичний, невротичний і моральний. Перший викликаний реальною загрозою (наприклад зі

сторони ворога або хижої тварини), другий – загрозою того, що «ЕГО» не впорається з імпульсами «ІД» (наприклад, з сексуальними або агресивними бажаннями), третій – загрозою покарання «ЕГО» зі сторони «СУПЕР-ЕГО» (наприклад, коли «ІД» прагне до аморальних дій або виразу аморальних думок). Захисні механізми захищають людину від надмірної тривоги.

Переважання у людини будь-якого захисного механізму може призвести до розвитку низки ознак і акцентуації особистості. З іншого боку, люди з тими чи іншими індивідуально-психологічними властивостями схильні довіряти конкретним захистам. Певний механізм захисту як засіб спотворення реальності може характеризуватися серйозними особистісними порушеннями.

Дослідники Р. Плутчик, Г. Келлерман (1979) пропонують специфічну низку взаємозв'язків між різними рівнями особистості: емоціями, захистом і диспозицією (спадковою схильністю до психічних захворювань). Так, високочитична і підозріла особистість, відчуваючи власну неповноцінність, захищається проекцією. Агресивна особистість, основною емоцією якої є гнів, використовує заміщення і направляє агресію на більш безпечний об'єкт. У особистості, яка легко піддається впливу, та у істеричної особистості переважає заперечення. Пасивний особистісний тип (боязкий, залежний, безініціативний, схильний до уникання проблем і замикання в собі) захищається від страху, використовуючи механізми придушення і витіснення.

Ми розглянули основні механізми психологічного захисту особистості. Не варто забувати, що крім вище зазначених існують і інші механізми захисту, що можуть мати як конструктивний, так і деструктивний характер у процесі становлення і розвитку особистості. Кожна людина, яка може застосовувати дані механізми захисту, має стійку самооцінку і вдосконалюється як особистість. Слід зазначити, що не тільки психологи активно послуговуються цими знаннями. Несвідомо кожна людина застосовує механізми психологічного захисту. Ці знання допоможуть працювати зі своєю підсвідомістю, а також здійснювати контроль дій психологічного захисту щодо себе й інших людей.

Науковий керівник: І.В. Олійник, канд. пед. наук.

І. Миршавка
Криворізький державний педагогічний університет

САМОПРОЕКТУВАННЯ ЯК УМОВА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

На сучасному етапі розвитку системи вищої освіти підготовка майбутнього учителя до професійної самореалізації ґрунтується на методологічному визнанні пріоритетів самоцінності особистості і взаємозалежності процесів саморозвитку особистісних і професійних якостей та про-

ектування системи особистої педагогічної діяльності. Проективна діяльність забезпечує сукупність умов, що детермінують, спрямовують і регулюють процес мотивації професійного самовдосконалення, який, в свою чергу, визначає спрямований розвиток особистості учителя. Коли проектування набуває смислу самопроектування, людина свідомо стає на шлях поступального, системного саморозвитку, самовдосконалення, що є основою підвищення рівня самореалізації у професійній справі (Г. Л. Тульчинський). У зв'язку із зазначеним вище мета даної роботи полягала у дослідженні психологічної сутності самопроектування, його ролі в становленні особистості майбутнього вчителя, і пошуку шляхів дослідження готовності студентів-педагогів до самопроектування.

У сучасній науці можна спостерігати тенденцію гуманізації підходів до проектування, що обумовлено внесенням в його методологію філософської, культурологічної та психологічної складових. З погляду психології проектування – реальне втілення ідеї випереджувального відображення людиною дійсності і покрокового конструювання нового або оновленого об'єкта. Під самопроектуванням розуміють подолання людиною самої себе як фактичної даності, прорив в простір можливого. (В. П. Зінченко, М. К. Мамардашвілі). Самопроектування тісно пов'язане з розвитком особистості, є її необхідною складовою і передбачає самодетермінацію, на противагу зовнішній детермінації, яка забезпечує лише соціальний розвиток індивіда. Готовність до самопроектування свідчить про «готовність слідувати покликом потенційного». Ця готовність визначає форму руху смислової системи особистості, яка може бути названа «завданням на втілення потенційного» (А.С. Сухоруков).

Згідно з концепцією Н. А. Чуєвої, життєве проектування артикулюється як процес формування трьох видів життєвого проекту: подієвого проекту, проекту зміни особистісних характеристик і екзистенціального проекту. Перші два види присутні в життєвих проектах більшості людей. До основних механізмів формування двох перших можна віднести особистісну рефлексію і особистісний досвід. В основі ж екзистенціального проекту лежить екзистенційна рефлексія, що дозволяє людині визначати, вибирати і привласнювати життєві смисли. Серед необхідних чинників його генерування можна виділити життєвий досвід, особистісну зрілість (перш за все, перетворюючу рефлексію і особистісну відповідальність), потребу у смислоутворювальних діях, відкритість смисловим трансформаціям, творчі ресурси та інше. Сформований екзистенціальний життєвий проект починає впливати на раніше утворені проекти, трансформувати, «одохотворяти» їх, стаючи ядром цілісного життєвого проекту особистості.

Враховуючи зазначені вище теоретичні положення, для емпіричного дослідження особливостей самопроектування майбутніх вчителів було використано дві методики: тест смисложиттєві орієнтації (методика

СЖО) Д. О. Леонтьєва, за допомогою якого можна оцінити джерело сенсу життя; і методику І. В. Нікішиної «Здібності педагога до творчого саморозвитку».

В емпіричному дослідженні взяли участь 60 осіб (30 юнаків та 30 дівчат) – студентів Криворізького державного педагогічного університету віком від 18 до 22 років.

Середній арифметичний загальний показник СЖО по групі для дівчат виявився 100 балів, для юнаків 96, що відповідає середнім значенням, які розраховані автором методики. Більш детальний аналіз дозволив констатувати, що в цілому, студенти задоволені прожитим життям. Справжнє життя вони сприймають цікаво і емоційно насичено. Студенти мають певні цілі на майбутнє життя. Однак вони не зовсім впевнені, що здатні контролювати своє життя, вільно приймати рішення і втілювати їх.

Результати, отримані за методикою І. В. Нікішиної дозволили констатувати наступне: більш як 60 % опитуваних набрали від 36 до 54 балів, а отже, це означає, що немає стійкої системи саморозвитку, орієнтація на розвиток значно залежить від умов. Студенти які отримали від 55 до 75 балів, це опитувані з активним розвитком, за підрахунками це близько 35-45 % студентів. І всього близько 5 % набрали від 15 до 35 балів, що означає зупинку розвитку.

Оскільки більшість досліджуваних знаходяться на щаблі значної невизначеності, і їх розвиток, зокрема професійний у великій мірі залежить від умов і ситуації, майбутнім педагогам потрібно значно більше часу приділяти роздумам і плануванню їхньої самореалізації і саморозвитку. Раннє включення студентів – майбутніх учителів в проектну діяльність, створює умови для більш ефективного розвитку професійно-значущих особистісних якостей, формування у них готовності до професійної самореалізації; надасть самостійній професійній діяльності більшої цілеспрямованості і системності, систематичності, врахуванню конкретної ситуації освітнього процесу і реальні можливості майбутнього учителя та його вихованців. З'ясування можливостей створення умов для цілеспрямованого включення в процес самопроекування особистісних і професійних якостей, проектування особистого професійно-діяльнісного поля у нерозривному поєднанні цих процесів, складає перспективу наних подальших наукових пошуків. На наш погляд, з'ясування і створення відповідних умов забезпечить вищий рівень професійної майстерності і якості освітнього процесу вже на початкових етапах діяльності молодих вчителів.

Науковий керівник: О.А. Ткаченко, канд. психол. наук, доц.

САМОВІДНОШЕННЯ ТА СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У КОНФЛІКТНІЙ СИТУАЦІЇ

Жоден із проявів людини як соціального суб'єкта, жоден з його ставлень до оточуючого світу не обходиться без включення у ці процеси її ставлення до самої себе. Саме ставлення до себе впливає на психічне здоров'я, визначає успішність взаємодії з іншими людьми. Е. Фромм пише, що любов до себе виступає основою конструктивних стосунків з оточуючими та виявляється у всіх, хто здатен любити інших. Крім того, без аналізу ставлення до себе та процесу самооцінювання неможливий розвиток особистості.

Самовідношення є активністю особистості, що спрямоване на усвідомлення об'єкта власного «Я» та його прийняття. Воно є діяльністю індивіда у винайденні свого феноменологічного «Я». Це емоційно-ціннісне ставлення до себе, сформоване на підставі результатів самосприймання і самоосмислення. Це самопізнання й самовизнання як особливі процеси людської психіки, що мають пізнавальну, емоційну, волюву форми прояву й формуються на фоні когнітивно регульованого образу «Я», адекватної самооцінки та позитивної Я-концепції.

Самовідношення як один з основних структурних компонентів особистості є важливим регулятором поведінки і діяльності людини. Самовідношення впливає на всі сторони життя: емоційне самопочуття, взаємини з оточуючими, розвиток творчих здібностей, ставлення до успіхів і невдач. Однією з причин наших, так званих, невдач, поганого настрою, конфліктів є нелюбов до себе. Це може виражатися в неприйнятті себе, свого тіла, невдоволення своїм характером, постійне порівняння себе з іншими людьми (хто кращий, успішніший, сильніший тощо).

Різні рівні самоприйняття формують особливості поведінки людини, зокрема, у конфліктній ситуації. Людина з низьким рівнем самоприйняття у конфлікті не схильна до відстоювання своєї позиції і швидше поступиться, невинувато візьме провину на себе, ніж буде відстоювати свої права або ж, навпаки, буде доводити, що вона має рацію, коли насправді це не так. Тільки людина з високим рівнем самоприйняття здатна максимально адекватно і розумно поводити себе в конфліктній ситуації.

Конфлікт – це такі стосунки між суб'єктами соціальної взаємодії, які характеризуються їх протиборством на основі протилежно спрямованих мотивів (потреб, інтересів, цілей, ідеалів, переконань) або думок (поглядів, оцінок). Виникнення конфліктів є об'єктивним і неминучим явищем. Адже життя – це процес виникнення проблем та їх наступного вирішення. Взаємостосунки людей, у яких відсутні конфлікти, поступово згаса-

ють. Конфлікти, в свою чергу, породжують відповідальність і небайдужість, стимулюють оновлення і поліпшення стосунків між людьми. Тому проблема, здебільшого, полягає не в наявності самого факту конфлікту, а в тому, яким він є – деструктивним чи конструктивним, – і яким чином розв'язується. Кожна з основних стратегій поведінки в конфліктній ситуації (відхід від конфлікту, пристосування, компроміс, стиль співробітництва, тактика силового придушення) ефективна лише в певних умовах, і жодна не може бути виділена як найкраща. Найкращий підхід буде визначатись конкретною ситуацією, а також індивідуально-психологічними особливостями конкретного партнера по взаємодії. Людина з високим самоприйняттям вміє ефективно використовувати кожну з п'яти стратегій, свідомо робити той чи інший вибір, враховуючи конкретні обставини, визначати для себе пріоритети, а також можливі альтернативні варіанти. Це дозволяє їй бути більш вільною у виборі при зіткненні з конкретними конфліктними ситуаціями. Але, безсумнівно, найкращий вчитель і порадник у виборі оптимального підходу і його ефективного використання – це життя практика.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

В. Недобор
Університет імени Альфреда Нобеля, г. Дніпро

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ АТАКА И ЗАЩИТА

В наше время люди стараются как можно реже применять физическое насилие, зачастую применяя психологическое, так называемую «Психологическую атаку».

Каждый человек хотя бы раз в жизни чувствовал дискомфорт после общения с кем-либо, когда внезапно испортилось настроение, проявилась неуверенность, страх, раздражение и агрессия. Все эти признаки указывают на воздействие психологической атаки. С ее помощью человек манипулирует своим оппонентом. Он заставляет его нервничать, делать ошибки, испытывать неприятное ощущение в теле.

Психологический агрессор действует как энергетический вампир. Зачастую такими методами пользуются слабо осведомленные и необразованные люди. Вместо конкретных фактов они пытаются надавить на эмоции человека в свою пользу. Их называют «Эмоциональными игроками», так как они умеют искусно манипулировать, играя на эмоциях человека.

Каждый из нас воспринимает психологическую атаку по-своему. Для одних одно негативное высказывание ничего не изменит, но регулярные

нападки могут вывести из строя, для других достаточно одного инцидента, который может стать губительным.

На данный момент выявлено три вида психологической атаки:

1. Логическая атака. Направлена на прекращение работы логической цепочки у атакуемого, в результате чего оппонент не в состоянии адекватно оценивать данную ситуацию.

2. Ценностная атака. Направлена на внушение человеку или группе людей определенной информации.

3. Эмоциональная атака. От данной атаки больше всего страдают люди с меланхолическим темпераментом. Такие атаки могут оставить серьезные последствия.

К счастью люди владеют не только психологической атакой, по большинству из нас владеют и способами психологической защиты. Их можно свести к трем базовым техникам, различая их по типу энергетического расхода:

1. Дистанционирование от агрессора. Метод связан с уходом от атакующего в свои личные дела, ограждая себя энергетическим барьером.

2. Контратака. Представляет собой выброс потока энергии навстречу потоку энергии атакующего.

3. Метод психологической амортизации. Цель этого метода нанести большой энергетический удар в центр, который больше всего ослаблен.

Полагаясь на свой разум, и не проявляя свою эмоциональность, будьте уверены в себе.

Научный руководитель: О.Б. Тарнопольский, д-р пед. наук, проф.

Г. Некрасова
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН І ЗАДОВОЛЕНІСТІ РОБОТОЮ В КОЛЕКТИВІ

У сучасних умовах постійно зростає інтерес до явища соціально-психологічного клімату в колективі. Дана проблема диктується, насамперед, зростанням вимог до рівня психологічної включеності індивіда в його трудову діяльність і ускладненням психічної життєдіяльності людей, постійним зростанням їх особистісних домагань.

Проблеми міжособистісних взаємодій присвятили праці багато дослідників, психологи, які поставили за мету виявити взаємозв'язок між взаємовідносинами в колективі і задоволеністю роботою, серед яких: А.А. Бодалев, І.П. Волков, Е.С. Кузьмін і О.І. Зотова, К.К. Платонов, Б.Д. Паригін, А.В. Петровський, Л. І. Уманський та інші, що підтверджує актуальність даної теми.

Кожен виробничий колектив - це, складний живий соціальний організм, що володіє багатьма, тільки йому притаманними властивостями. Він має свій стиль діяльності, свої традиції, а також свої конвенціональні норми, свою соціально-демографічну, професійно-кваліфікаційну, організаційну і психологічну структури, свій психологічний статус, «характер», потреби, соціально-психологічний клімат і т.п., то тобто все те, що складає його, і тільки його, суспільну психологію.

Поняття «соціально-психологічний клімат», «морально-психологічний клімат», «психологічний клімат», «емоційний клімат», «моральний клімат» і т.п. широко використовуються у вітчизняній науковій літературі. У більшості робіт ці поняття вживаються приблизно в ідентичному сенсі, що, однак, не виключає значної варіативності в конкретних визначеннях.

У психологію поняття «клімат» прийшло з метеорології і географії. Зараз це усталене поняття, яке характеризує невидиму, тонку, делікатну, психологічну сторону взаємин між людьми ..

Психологічний клімат - від грец. *Mima* (*klimatos*) - нахил) - це якісна сторона міжособистісних відносин, що виявляється у вигляді сукупності психологічних умов, що сприяють або перешкоджають продуктивній спільній діяльності і всебічному розвитку особистості в групі. Так само психологічний клімат - це психологічний настрій в колективі, що формується під впливом специфічної для даного колективу сукупності соціально-економічних і психологічних факторів

Вперше термін «психологічний клімат» використав Н.С. Мансуров, який вивчав виробничі колективи, першим з вітчизняних дослідників розробив основні підходи до вивчення морально-психологічного клімату в таких колективах.

Існує три основні підходи до розуміння природи психологічного клімату.

Прихильники першого підходу (Є. Кузьмін, К.К. Платонов) розглядають клімат як суспільно-психологічний феномен, як стан колективної свідомості. Клімат розуміється як відображення в свідомості людей комплексу явищ, пов'язаних з їх взаємовідносинами, умовами праці, методами його стимулювання.

Прихильники другого підходу (А. Лутошкін) підкреслюють, що сутнісною характеристикою психологічного клімату є загальний емоційно-психологічний настрій колективу. Клімат розуміється як настрої групи людей.

Третій підхід, який дозволяє аналізувати психологічний клімат через особливості взаємин людей, що знаходяться в безпосередньому контакті один з одним, оскільки при цьому складається система міжособистісних відносин, що визначають соціальне і психологічне самопочуття кожного члена колективу.

Б.Ф. Ломов включає в поняття психологічний клімат систему міжособистісних відносин, психологічних за своєю природою (симпатія, ан-

типатія, дружба); психологічні механізми взаємодії між людьми (наслідування, співпереживання, сприяння); систему взаємних вимог, загальний настрій, загальний стиль спільної трудової діяльності, інтелектуальне, емоційне і вольове єдність колективу.

В.М. Шепель одним з перших спробував розкрити зміст поняття соціально-психологічний клімат як емоційне забарвлення психологічних зв'язків членів колективу, що виникає на основі їх близькості, симпатії, збіги характерів, інтересів і схильностей.

Р.Х. Шакуров розглядає поняття психологічного клімату з двох його сторін. Перша сторона психологічна, яка розкривається в емоційних, вольових, інтелектуальних станах і властивостях групи, Друга - соціально-психологічна, яка проявляється в інтеграційних особливості психології групи, які є значущими для збереження її цілісності і для її функціонування, як самостійного об'єднання людей.

Аналіз різних точок зору на зміст поняття соціально-психологічного клімату дозволяє зробити висновок, що він є повнофункціональним, соціально-психологічне утворення, яким опосередковується будь-яка діяльність колективу (групи). Сформовані в колективі відносини, виступаючи в якості об'єктивних умов трудового взаємодії і спілкування, вимагає від людини не будь-якого, а цілком певного стилю поведінки.

Науковий керівник: Л.Г. Бойко, ст. викладач.

К. Несмачна
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ШКІЛЬНИЙ БУЛІНГ – ЗАГРОЗА ПОВНОЦІННОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ

Практично в кожній школі є учні, які стають об'єктами глузувань та знущань. Булінг – достатньо нове поняття в нашому житті, але явище, яке воно визначає, на жаль, нам добре і давно відоме.

Булінг (від англ. bully – хуліган, задирака, насильник) – визначається як утиск, дискримінація, цькування. Вчені трактують шкільний булінг як тривалий процес свідомого жорстокого ставлення з боку однієї дитини або групи дітей до іншої або групи інших дітей. Сьогодні булінг перетворився на доволі поширене явище, за яким стоїть ціла низка соціальних, психологічних та педагогічних проблем.

Булінг – це не просто бешкет та пустощі. Це особлива форма взаємовідносин, яка ґрунтується на дискримінації, насильстві та агресії. Там, де учні об'єднані формально (за віковим принципом), там і більш характерне

Шкільний булінг можна розділити на дві основні форми:
1. Фізичний шкільний булінг - умисні поштовхи, уда-

ри, стусани, побої, нанесення інших тілесних ушкоджень та ін;
2. Психологічний шкільний булінг - насильство, пов'язане з дією на психіку, що завдає психологічну травму шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно заподіюється емоційна невпевненість.

До цієї форми можна віднести:

- вербальний булінг, де знаряддям служить голос (образливе ім'я, з яким постійно звертаються до жертви, обзивання, поширення образливих чуток та ін.);
- образливі жести або дії;
- залякування (використання агресивної мови тіла та інтонацій голосу для того, щоб змусити жертву здійснювати або не здійснювати щонебудь);
- ізоляція (жертва навмисне ізолюється, виганяється або ігнорується частиною учнів або всім класом);
- вимагання (грошей, їжі, інших речей, примус що - небудь украсти);
- пошкодження та інші дії з майном (крадіжка, грабїж, ховання особистих речей жертви).

Жертвою булінгу найчастіше стають діти з незвичайною зовнішністю (помітні шрами, косоокість тощо) або ж зовнішністю, не звичною для даної громади (інший колір шкіри, розріз очей тощо); замкнуті і сором'язливі діти, з низькою самооцінкою, проблемні (діти, в яких є проблеми у спілкуванні); діти, у яких немає друзів серед однолітків і вони більш успішні у спілкуванні з дорослими; часто діти зі специфічними інтересами, що призводить до сприйняття їх як «диваків», талановиті та обдаровані); фізично слабші за однолітків хлопчики; у молодших класах – неуспішні у навчанні, неохайно одягнені діти.

У сучасній освітній системі, шкільне насильство досить поширене явище, яке наділяє кожного учня певним соціальним статусом. Помилково думати, що при цьому страждає лише жертва. Булінг має негативний вплив на всіх, хто безпосередньо бере участь у цькуванні. Підлітковий вік, що охоплює період від 12 до 18 років, - це найпрекрасніший, але й найважчий час у житті. У період між дитинством і юністю стрімко формується особистість, вдосконалюється інтелект. Дитяча безпосередність, довірливість, відкритість, ласкавість змінюються категоричністю суджень, нерідко схильністю до усамітнення, скритністю, підвищеною вимогливістю до себе і до оточуючих. Підліток стає більш вразливим, у нього загострюється почуття власної гідності.

Жертви булінгу зазнають чимало страждань. Шкільне цькування спричиняє небезпечні довготермінові психологічні наслідки – низька самооцінка, самотність, відсутність почуття безпеки, депресія і навіть су-

їцидальні настрої. Фізичне насильство найбільш помітне, найскладніше помітити психологічне насильство.

Однією з найгостріших психологічних проблем, є проблема взаємодії дитини з інтернетом, де існує небезпека зіткнення з агресивними нападами, які називають кібер-булінгом. «Кібер-булінг» походить з англійської мови, від двох слів: *кібер* (позначає віртуальне опосередковане комп'ютером середовище) і *булінг* (походить від англ. bull — бик, бугай, а в переносному значенні — дуже велика, сильна чи агресивна персона; і позначає процес лютого, завзятого нападу; близькі за смислом дієслова українською мовою - роз'ятрювати, задирати, прискіпуватися, провокувати, дошкуляти, тероризувати, цькувати та ін.). Кібербулінг — це жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити дитину, в яких використовуються інформаційно-комунікаційні засоби: мобільні телефони, електронна пошта, соціальні мережі тощо. Діти часто не розповідають батькам про такі свої негаразди через страх батьківської заборони використання потрібних їм засобів зв'язку і тому залишаються без необхідної підтримки і допомоги. Особливо небезпечною може стати ситуація, коли дитина потрапляє в ситуацію цькування і в реальному житті, і у віртуальному середовищі. Ще недавно проблема кібер-булінгу стосувалась лише старших дітей, сьогодні вона охоплює і молодші класи, адже підвищилася доступність мобільного телефону для дітей, а педагогічних зусиль, спрямованих на підготовку дитячих колективів до конструктивної взаємодії з віртуальним світом, сьогодні явно бракує.

На кібер-булінг, як нову форму агресивного нападу на дитину, поки що взагалі звертається уваги дуже мало. Задумуючись про безпеку широкої практики взаємодії сучасних дітей (особливо підлітків), визначаючи норми часу її перебування у віртуальному середовищі, враховуючи ризики формування комп'ютерної залежності, про загрози кібербулінгу ми, як правило, не турбуємось, бо мало знаємо про ці феномени. Проте в усьому світі питання кібер-булінгу постає все гостріше, актуальніше з огляду на необхідність інформаційної безпеки дитини. І якщо про наслідки булінгу реального ми все частіше будемо чути із засобів масової комунікації, це поступово приверне увагу до складної проблеми. Це і повідомлення про травми, нанесені однолітками, і про суїцидальні спроби, і про трагічні смерті. На жаль, ці події часто супроводжуються безпорадністю дорослих: «Не уявляю, як це могло трапитись», «Такий гарний був хлопчик», «Це така була гра, перші залицяння» та ін., тому зараз дуже актуальним є питання профілактики та подолання жорстокого поведіння з дітьми, насильства в учнівському середовищі та захисту прав дітей загалом.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ДО ШКОЛИ

Тема психологічної готовності дитини до навчання в школі в наш час дуже актуальна, так як сучасна початкова освіта висуває високі вимоги до дошкільної підготовки дітей. Необхідно, щоб дитина, яка вступає до школи, вже володіла елементарними формами навчальної діяльності, знаннями і вміннями, які раніше були складовою частиною шкільного навчання.

До питання психологічної готовності до шкільного навчання зверталися такі вчені як Л.С. Виготський, Л.І. Божович, Д.Б. Ельконін, Л.А. Венгер, О.Є. Кравцова, Н.Й. Гуткіна, Н.В. Нижегородцева, В.Д. Шадриков та ін.

Психологічну готовність до школи в загальному вигляді можна визначити як комплекс психічних якостей, необхідних дитині для успішного початку навчання в школі.

Під психологічною готовністю до шкільного навчання ми розуміємо необхідний рівень психологічного розвитку дитини для успішного засвоєння шкільної програми при створених умовах навчання. Психологічна готовність дитини до навчання - один із найважливіших результатів психологічного розвитку в період дошкільного дитинства.

Першим компонентом психологічної готовності дитини до школи є – *особистісна готовність*, що полягає у самостійності, здатності до самоорганізації, бажанні освоювати знання, інтересі до навчання.

До складу даного компонента входять:

- соціальна готовність (комунікативні навички дитини): вміння встановлювати ділові відносини з однолітками і дорослими.
- мотиваційна готовність (наявність внутрішньої навчальної мотивації).
- емоційна готовність : позитивне ставлення до себе, інших дітей, педагогів; достатня емоційна зрілість, щоб вміти відчувати настрій іншої людини, вміти співпрацювати.

Другим компонентом є *вольова готовність* до школи, що полягає в здатності дитини сумлінно працювати, виконувати те, що від нього вимагає вчитель, дотримуватися режиму шкільного життя.

Інтелектуальна готовність до школи є третім необхідним компонентом, мова йде про інтелектуальний розвиток дитини, сформованості основних психічних функцій - уваги, пам'яті, мислення.

Підготовка дітей до школи - комплексне завдання, яке охоплює всі сфери життєдіяльності дитини. І тому психологічна готовність до школи - тільки один із аспектів цієї задачі. Але у його структурі виділяють різні підходи:

- 1) дослідження, які повинні бути спрямовані на формування у дітей дошкільного віку певних навичок, необхідних для навчання в школі;
- 2) дослідження змін і новоутворень у психіці дитини.
- 3) дослідження окремих компонентів навчальної діяльності.
- 4) вивчення здатності дитини свідомо підкоряти свої дії заданому при послідовному виконанні словесних вказівок дорослого.

Проблема психологічної готовності до шкільного навчання виникає при проблемі зміни провідних типів діяльності, тобто в момент переходу від сюжетно-рольової гри до навчальної діяльності.

Для діагностики психологічної готовності пропонуємо використувати такі методики: «Виявлення шкільної готовності Керна Йерасека», методика «Графічний диктант» (за Д. Ельконіним), тест «Четвертий зайвий» (за методикою Д. Ельконіна), методика дослідження мотивів навчання М. Гінзбурга, тест “Збереження кількості” (Ж. Піаже).

Отже, психологічна готовність дитини до школи починає формуватися у період з дошкільного і молодшого шкільного віку. Якщо дитина отримала повноцінний розвиток у дошкільний період, то як наслідок, з'являється психологічна готовність до навчання у загальноосвітньому навчальному закладі. Підготовка дитини до школи має бути системною - це комплексна робота щодо соціального, особистісного, творчого і фізичного розвитку маленької дитини. Підготовка до навчання у школі є першим елементом у системі безперервної освіти, який створює основу для подальшого розвитку дитини у навчальному та виховному аспектах.

Науковий керівник: І.В. Олійник, канд. пед. наук.

І. Олійник
*канд. пед. наук, доцент кафедри педагогіки та психології,
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро*

ФЕНОМЕН ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГІВ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Сьогодні, в умовах модернізації економіки і жорсткої конкуренції, зростають психологічні проблеми професійного становлення.

Трансформації, що відбуваються з особистістю у процесі професіоналізації, пов'язані з появою у структурі її діяльності й особистісній сфері конструктивних та деструктивних професійних новоутворень.

Конструктивні новоутворення (професійні знання, уміння, здібності, мотиви діяльності тощо) підвищують професійну ідентичність особистості, ефективність її діяльності й сприяють більш успішному професійному розвитку, а негативні здійснюють протилежний вплив: руйнують профе-

сійну ідентичність, ускладнюють професійний розвиток особистості, знижують ефективність професійної діяльності. Негативні новоутворення незалежно від психологічного змісту та причини походження у психолого-педагогічній літературі розглядаються як професійні деструкції.

Негативний вплив професії на особистість фахівця може проявлятися у вигляді професійних захворювань, професійного стресу, девіантної або адиктивної поведінки, професійної деформації особистості, професійного вигорання.

Феномен професійного вигорання, його причини та наслідки розглядаються як одна із форм професійних деструкцій особистості.

Останнім часом деякі вчені та практики (В. Бойко, Н. Водоп'янова, Е. Грінглас, Л. Китаєв-Смик, К. Маслач, К. Мач, В. Орел, О. Рукавішніков, Н. Самоукіна, Х. Дж. Фрейденбергер, І. Фрідман, В. Шауфелі, Р. Шваб, Л. Юр'єва та інші) акцентують увагу на визначенні стану і особливостей психологічного здоров'я педагогів у аспекті виникнення і розвитку у них синдрому вигорання.

Варто відмітити, що дане явище являє собою несприятливу особистісну реакцію на довготривалий професійний стрес, що призводить до дезадаптованості й здійснює негативний вплив на фізичний та психічний стан фахівців педагогічної сфери.

Даний синдром досліджується з точки зору як потенційно можливого, так і реально існуючого явища, що, найчастіше, розглядається в сукупності трьох компонентів:

– *емоційне виснаження* (виявляється у почутті спустошення та втоми, викликаних педагогічною діяльністю, стані безнадійності та безпомічності, в емоційних стресах, у зниженні емоційно-енергетичного тону і працездатності);

– *деперсоналізація* (характеризується у чітко вираженому почутті цинізму в ставленні до професії і негативними реакціями по відношенню до суб'єктів педагогічної діяльності, свідченням чого може бути байдужість до професійної діяльності, неухважність до потреб та інтересів суб'єктів професійної взаємодії, ігнорування прохань і побажань колег, небажання спілкуватися тощо);

– *редукція професійно-педагогічних досягнень* (проявляється у зниженні прагнення до професійної реалізації та рівня самооцінки, у переважно негативній оцінці особистістю власних професійних компетенцій, переваг і можливостей).

Вивчення явища професійного вигорання у межах означених позицій суттєво поглиблює і розширює уявлення про його психологічний зміст та сприяє створенню ефективних засобів його профілактики та корекції.

Поява симптомів професійного вигорання у фахівців педагогічної сфери може бути пов'язана з сукупністю різних стрес-факторів, що при-

таманні для даного виду діяльності, але, перш за все, з особливостями двох структурних компонентів – педагогічної діяльності та особистості фахівця.

У якості стресогенних чинників, можна визначити деякі особливості педагогічної діяльності:

- специфіка педагогічного спілкування, що полягає у багаточисельних та інтенсивних контактах у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії;

- обмеження професійних очікувань по відношенню до особистісних досягнень студентів;

- необхідність постійного оновлення наукового, методичного та дидактичного змісту подачі навчального матеріалу;

- наявність почуття тривоги за рівень засвоєння і подачі інформації;

- складність та непередбачуваність виникнення педагогічних ситуацій;

- професія педагога є публічною, що вимагає особливих зусиль і викликає емоційне перенавантаження, яке може стати причиною «вигорання»;

- педагогічна діяльність пов'язана зі значним фізичним та емоційним навантаженням, з суперечливими думками та почуттями, що призводить до виснаження емоційних ресурсів та виникнення стресового стану;

- деякі педагоги не отримують задоволення від своєї діяльності, оскільки їм здається, що всі зусилля – марні; наслідком такої оцінки власної ефективності може бути низький рівень соціальної адаптації (підвищена тривожність, невпевненість у собі, емоційна нестійкість, низький рівень самооцінки тощо);

- професія педагога передбачає необхідність у підвищенні кваліфікації та рівня професіоналізму, стажуванні, володінні інноваційними технологіями та методами викладання, веденні науково-дослідної роботи, що, у свою чергу, призводить до інтелектуальних та фізичних перенавантажень.

Професійне вигорання педагога розглядаємо як деструктивні зміни особистості, що виникають, розвиваються та проявляються в процесі її професіоналізації як комплекс негативних симптомів, що мають стадіальний характер і виявляються в емоційному виснаженні, деперсоналізації і редукції професійних досягнень та призводять до зниження ефективності професійної діяльності й порушення суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Важливого значення у даному випадку набуває необхідність акцентувати увагу на тому, що синдром професійного вигорання педагога – не фатальна неминучість і не «вирок». Даний феномен варто розглядати як ризик деформації професійно-педагогічної позиції і діяльності, який не можна передбачити, однак його можна попередити, вчасно виявити та здійснити корекцію, використовуючи психотерапевтичні методики і технології.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ПРАЦЕЮ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Актуальність дослідження визначається якісними перетвореннями системи «людина – професія – суспільство» на етапі глобальних соціально-економічних змін. Складність цієї системи, що розвивається в умовах невизначеності, вимагає від людини самостійної роботи у формуванні себе як професіонала. Центральним завданням сучасного професіонала є вибір таких стратегій саморозвитку в професії, які дозволяють утримувати рівновагу у мінливому світі, додають життю сенс.

Задоволеність працею залежить від ряду чинників, що включають оплату праці, санітарно-гігієнічні умови, престиж професії, стабільність зайнятості і ін. Слід зазначити, що вказані фактори розглянуті в роботах вітчизняних і зарубіжних учених (теоретиків і практиків) у рамках основних теорій мотивації, до яких відносяться теорія двох чинників Ф. Герцберга, теорія людських відносин Е. Мейо і Ротлізбергера, модель мотивації Лоулера-Портера і ін. При цьому деякі дослідники відзначають наявність прямих або непрямих зв'язків задоволеності персоналу з його лояльністю (відданістю) організації, а також із результативністю його праці. Врахування вказаних зв'язків дозволяє виявити оцінку задоволеності працею.

Медпрацівник як суб'єкт праці знаходиться в об'єктивному зв'язку з системою різноманітних відношень. Ці відношення суб'єктивного, об'єктивного, суб'єктивно-об'єктивного і опосередкованого типів. До першого (суб'єктивного) належать відношення професіоналізації медпрацівника і виділення предметів професійної діяльності. До другого (об'єктивного) – відношення, в яких формуючими чинниками виступають специфічні характеристики пацієнтів (вік, стать, нозологічні стани та ін). До третього типу системних відношень професійної медичної діяльності (суб'єктивно-об'єктивні відношення) належать різноманітні детермінаційні зв'язки між предметами медичної праці і суб'єктивними особливостями пацієнта, що виступає в ролі об'єкту професійної взаємодії та впливу. Четвертий тип складають різноманітні відношення, що опосередковують процес взаємодії в діаді «лікар-хворий» та грають значну роль в забезпеченні успішності професійної діяльності медпрацівника. Отже, психологічний аналіз медичної діяльності дозволяє говорити про неї як про систему відношень суб'єктного, об'єктного, суб'єктно-об'єктного і опосередкованого характеру, що забезпечує спрямованість та успішність її функціонування.

Об'єктом нашої роботи є професійна сфера медичних працівників приватної медичної клініки. Було сформовано 2 групи досліджуваних з

медичних працівників приватної клініки, які відрізняються за рівнем задоволеності працею, підібрані методики дослідження якості життя, мотивації праці, емоційного вигорання та емпірично з'ясовано, за якими з названих характеристик є розбіжності у цих груп.

Дослідивши теоретичні аспекти задоволеності працею та психологічних чинників задоволеності працею медичних працівників приватної медичної клініки, ми з'ясували, що винагорода за продуктивність не повинна зводитися лише до грошових виплат, вона має охоплювати всю систему стимулів, включаючи її моральну складову. Стимулювання праці забезпечить високий результат тільки тоді, коли носитиме комплексний характер, а саме матеріальне стимулювання повинно органічно доповнюватись моральним та соціальним.

Емпірично визначено психологічні та соціальні чинники задоволеності працею медичними працівниками приватної клініки та перевірялася концептуальна гіпотеза про те, що задоволеність працею медичних працівників приватної клініки обумовлена такими чинниками як: змістовні мотиви – зовнішні («праця-гроші») та внутрішні («процес-результат»), інтерес до виконуваної роботи, взаємини із співробітниками і керівництвом, рівень домагань в професійній діяльності, умови, організація праці і ін., а також наявністю / відсутністю дезадаптаційних станів, зокрема синдрому «емоційного вигорання».

Результатами проведеного емпіричного дослідження виявлені фактори, які підвищують задоволеність працею медичних працівників приватної клініки – інтерес до роботи, задоволеність взаємовідносинами з колегами, матеріальний достаток, благополуччя в сім'ї, положення в соціумі, рівень духовних потреб, соціальна підтримка, соціально-психологічні мотиваційні установки на працю. Не сприяють задоволеності працею медичних працівників умови праці.

Відповідальність медичних працівників обумовлює високі переживання, тривогу та депресію, а високі професійні домагання та досягнення не сприяють психосоматичним порушенням, деперсоналізації і неадекватним емоційним реакціям.

Д. Перемитець
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ ТА ІНТЕРНЕТ-АКТИВНОСТІ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

В сучасному світі все більше розвиваються цифрові технології, і особливо – Інтернет. Останній використовується для розваг, навчання, роботи, дослідів, взаємодії з державними органами та іншого. Основну частину користувачів Інтернетом становить молодь, яка як впливає на цифровий Інтернет простір, так і отримує зворотній вплив.

Формування цінностей, ідеалів, орієнтирів, психологічних і соціальних особливостей, цілей та особистості в цілому, здійснюється завдяки середовищу та інформації, які оточують людину, а особливо – молоду людину (А.Э. Личко). Інтернет все більше виступає таким оточенням і джерелом інформації. Тобто, впливає на розвиток і становлення молодого покоління.

Зараз, набирає обертів тенденція дистанціювання молоді від активних (неопосередкованих) соціальних відносин зі своїми однолітками. За допомогою розвиненого Інтернету сучасні молоді люди можуть задовольняти свої потреби у спілкуванні, інформації та розвагах за допомогою цифрової мережі. Як наслідок, розвивається своєрідна суспільна інтроверсія (Тамакі Саіто). Однією з причин такої тенденції може вступати розвиток нових і неприйняття старих цінностей у сучасній молоді. Остання, розчарована інститутом сім'ї, політичною ситуацією, та багатьма іншими цінностями і орієнтирами, котрі домінували у минулих поколінь. Як результат, молодь все частіше обирає шлях обмеження реальних соціальних контактів, скептично ставиться до сімейного життя та народження дітей, не намагається будь-якою ціною заробити великі фінансові кошти, та досягнуто того, що прийнято називати соціальним успіхом.

Як було зазначено вище, Інтернет зараз може задовольняти досить велику кількість потреб молоді (що є переважно позитивним явищем), однак, неможливо таким чином задовольнити усі свої потреби. І як результат, через надмірну самоізоляцію, у молоді іноді формуються психологічні розлади, проблеми, та залежність від тих «вузьких» умов в які вони опиняються. Зважаючи на це, доцільно буде виявити деякі розлади які можуть розвинути за таких обставин. А саме: підвищена агресія та тривожність.

Стосовно акцентуації характеру треба зауважити, що в результаті дослідження у респондентів найбільш часто зустрічається інтровертований тип акцентуації. А точніше – в 11 осіб. Що важливо, ця акцентуація зустрічається тільки у тих респондентів, які проводять в Інтернеті середню (3-5) або значну (>5) кількість годин. Тобто:

Інтровертований (шизоїдний) тип – 11 осіб:

>5 годин – 7 осіб (63,64 %);

3-5 години – 4 особи (36,36 %).

Наступний за кількістю повторювань тип, у випадку середньої (3-5) або значної (>5) кількості годин, - Сенситивний – 8 осіб:

>5 годин – 4 особи (50 %);

3-5 години – 4 особи (50 %).

Такі результати можна вважати такими, що підтверджують нашу гіпотезу.

Також, слід відмітити те, що серед 4-х респондентів, які проводять в Інтернеті близько 1-її години, троє (75 %) з них мають Гіпертимну акцентуацію.

Під час дослідження гіпотеза підтвердилася. Підлітки, які значну кількість часу проводять за комп'ютером та/або в мережі Інтернет, мають певні тенденції щодо свого характеру. Як було виявлено в результаті проведення методики, найчастіше зустрічається інтровертований тип акцентуації. Після нього йде – сензитивний. Для людей з такими акцентуаціями характерна деяка пасивність, задумливість, повільність, та ін. Але з іншого боку, такі особи відрізняються поміркованістю, розсудливістю, орієнтацією на власні думки, міркування, відчуття. Також, слід зауважити що в цьому випадку їм, зазвичай, все одно буває складно соціалізуватись (у сенсі реального спілкування, а не через Інтернет), розширяти контакти знайомих, та довіряти людям.

Нажаль, результати дослідження не розкрили причинно-наслідкові зв'язки досліджуваного питання. Тобто, що можна вважати причиною, а що наслідком:

1. В результаті акцентуації підлітки проводять багато часу в Інтернеті?
2. Через значний час, який проводять підлітки в Інтернеті, у них розвивається відповідна акцентуація?
3. Зв'язок є двостороннім. Тобто, акцентуація підштовхує до самоізоляції, а самоізоляція ще більше розвиває акцентуацію.

І хоч третій варіант здається найбільш імовірним, ці питання можуть стати підґрунтям для нових досліджень щодо цієї теми.

Отже, спілкування через Інтернет іноді допомагає соціалізуватись і у випадку реальних контактів з людьми. З іншого боку, можуть бути і випадки коли Інтернет навпаки заважає нормальній діяльності в реальному світі і все більше позбавляє бажання та можливостей вступати в прямі контакти з людьми, вчитися або працювати. Як результат, ці питання теж потребують дослідження та аналізу з боку педагогіки та психології.

Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD, канд. наук із соц. ком., доц.

А. Попкова
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ БАТЬКІВ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З РІЗНИМ РІВНЕМ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Складність проблеми емоційних станів особистості у психологічній науці пов'язана з тим, що їхня багатовимірність поєднується з індивідуальними, різноманітними і такими, що не завжди піддаються рефлексії, проявами. Емоційні стани розглядаються у: теорії диференційних емоцій (емоції не тільки розглядаються як динамічні явища та складові части-

ни цілісної ієрархічної системи, але й мають особливі джерела-активатори); органічний теорії емоцій В. Джемса - М.М. Ланге (кожний емоційний стан є результатом рефлексу, що викликається зовнішнім подразником, об'єднує у один комплекс фізіологічно обумовлені психічні елементи і миттєво усвідомлюються людиною); інформаційній концепції емоцій П.В. Симонова (емоційні стани визначаються якістю, інтенсивністю актуальної потреби індивіда і ймовірністю її задоволення); континуальному підході О.П. Саннікової (в структурі емоційності основними характеристиками виступають якісні стани, оскільки в них відображаються провідні ознаки емоцій - ставлення суб'єкта до відображуваного об'єкта); теорії дисгармонійного розвитку особистості (дисгармонійні емоційні стани здебільшого є негативними та характеризують нормальний розвиток здорової людини і є тимчасовим явищем).

Теоретико-методологічні засади психоемоційної та особистісної сфери батьків, що мають дітей з різним рівнем психосоціального розвитку, складають: основні положення системного та структурно-функціонального підходів; експериментально-генетичний підхід С.Д. Максименка; парадигма індивідуальної соціальної ситуації розвитку.

Емоційні стани - цілісна характеристика психічної діяльності за певний час, що характеризується своєрідністю протікання психічних процесів і залежить від відображення предметів і явищ довкілля та попередніх станів і психічних властивостей особистості. Виділяються наступні емоційні стани, що створюють дисгармонійні фони життєдіяльності батьків дітей з різним рівнем психосоціального розвитку: депресія, невротичність, реактивна та спонтанна агресивність, особистісна тривожність та внутрішній дискомфорт.

Сім'ї, у яких дитина розвивається типово (відповідно до норми), характеризуються: інтенсивною сімейною комунікацією, адекватним рівнем нормативності життя і взаємин, високим рівнем сімейної і психологічної культури. Головним чинником, який характеризує сім'ю, є психологічна атмосфера довіри, взаємної поваги, доброзичливого ставлення один до одного, взаємної прив'язаності, прагнення прийти на допомогу, підтримати один одного. При відсутності серйозних конфліктів між батьками у дитини формуються відповідальність, чуйність, комунікативність, а негативна психологічна атмосфера в сім'ї провокує недостатню потребу у спілкуванні з оточуючими, агресивність, байдужість.

Народження дитини із психофізичними та психосоціальними порушеннями - стрес для всієї сім'ї, оскільки до звичайних змін додається шок від поставленого діагнозу, додаткові турботи по догляду за дитиною, почуття сорому та провини перед суспільством, потреба у додатковому матеріальному забезпеченні тощо. Порушення у руховій, мовній, інтелектуальній сферах життєдіяльності позначаються на адекватності сприйняття дитиною навколишнього світу, навичках спілкування і можуть варіювати від тяжкої інвалідності до елементарних труднощів у навчанні. Три-

валий стрес може призводити до порушення внутрішньосімейних відносин, психічних і психосоматичних розладів членів сім'ї, часткової втрати сім'єю своїх функцій. Психологічні портрети батьків дітей з психосоціальними розладами: авторитарний (імпульсивно-інертний), невротичний (тривожно-сензитивний) та психосоматичний типи.

На даний час в Україні недостатньо сформована система надання допомоги сім'ям, які мають дитину з психофізичними порушеннями. Є єдина структура, окремі підструктури якої впливають одна на одну, тому зміни, що відбуваються з дитиною після психологічної реабілітації призводять до змін у членів родини і навпаки. Розробка основних стратегій, спрямованих на реалізацію допомоги сім'ям даної категорії необхідна для практичного вирішення їх проблем. Однак, ці стратегії не можна визначити, не вивчивши якісні характеристики емоційних станів, що виникають у батьків: основна увага приділяється вивченню емоційних станів батьків дитини із психосоціальними порушеннями як важливого чинника, що впливає на отримання ефективних результатів під час психологічної допомоги дітині з психофізичними порушеннями та її родині.

Порушення окремих аналізаторних систем, інтелектуальної та емоційно-вольової сфер життєдіяльності позначаються на адекватності сприйняття дитиною навколишнього світу і навичках спілкування, і можуть варіювати від важкої інвалідності до елементарних труднощів у навчанні. Особливу групу порушень опорно-рухового апарату, що пов'язані з патологією розвитку або пошкодженням рухових механізмів ЦНС складають діти із дитячим церебральним паралічем, а серед порушень мовлення особливу увагу приділяють його загальному недорозвиненню. Ці нозологічні групи відносяться до дефіцитарного психічного розвитку та пов'язані з первинною недостатністю окремих систем, в першу чергу - опорно-рухової та мовленнєвої.

Батьки дітей з психосоціальними порушеннями більш тривожні, невротичні, депресивні та аутистичні, з внутрішнім дискомфортом, у порівнянні з батьками дітей, розвиток яких відбувається у межах норми.

Науковий керівник: І.В. Олійник, канд. пед. наук, доц.

Т. Потока
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ У ВНЗ

Важливою соціальною потребою є не тільки надання студенту певної кількості професійних знань, вмінь і навичок, а й розвиток його як особистості, його успішної соціалізації в суспільстві та активної адаптації до навчання у вищому навчальному закладі.

Ми розглядаємо адаптацію як процес активного і творчого пристосування індивіда до умов соціального середовища, зокрема до умов навчання і виховання у навчальному закладі. У процесі розвитку особи майбутнього фахівця особливе значення має початковий етап навчання у ВНЗ. Складність його полягає в тому, що в студента відбувається перебудова всієї системи ціннісно-пізнавальних орієнтацій особи, освоюються нові способи пізнавальної діяльності і формуються певні типи та форми між особових зв'язків і відносин. І чим ефективніше адаптуються студенти до вузівського навчання, тим вище буде їхній психологічний комфорт, навчальна мотивація, спрямованість і характер навчальної діяльності на старших курсах.

Проблемою адаптації займалися значна когорта науковців, зокрема: Г.А. Балл, Ф.Б. Березин, Н.П. Войтович, Н.І. Жигайло, Н.О. Кондратова, Т.А. Кухарева, Е.Д. Научитель, Т.І. Резник, І.Н. Сімаєва, А.В. Сіомичев та інші.

Основними мотивами вступу до ВНЗ студентами першого курсу були названі: на першому місці – мріяли навчатися саме тут (55%), на другому місці – свій варіант (направлення з ПТУ тощо) (20%), на третьому – в цей ВНЗ було найлегше поступити (15%) та на четвертому місці – наполягали батьки (15%). На відміну від студентів-першокурсників, лише 25% студентів другого та 35% студентів третього курсів мріяли навчатися саме в цьому навчальному закладі. А цікавим фактом є те, що для 35% студентів другого курсу і 30% студентів третього курсу основним мотивом вступу було те, що в цей ВНЗ було найлегше вступити.

Під час дослідження було виявлено таку закономірність: студентам, які мріяли навчатися саме тут, подобається навчання, вони цілеспрямовані і впевнені в собі.

Незважаючи на той факт, що переважній більшості студентів подобається навчання, на початковому етапі навчання найбільше турбувало навчання: 65% студентів першого курсу, 75% - другого та 60% третього курсів.

Проте студентське життя – це не лише навчання, це спілкування з одногрупниками, громадське життя, проведення вільного часу. Так, на питання «Як Ви оцінюєте свою пристосованість у студентському колективі?» майже однакова кількість студентів дала як позитивну так і негативну відповіді. 50% студентів першокурсників вважають свою пристосованість повною і 50% - частковою. Такий же показник виявився і у студентів третього курсу. Повністю пристосованими вважає себе лише 40% студентів-другокурсників і нажаль 60% з частковою пристосованістю.

На пристосованість до студентського колективу впливають такі чинник як: ставлення групи, наявність друзів, відношення викладачів та інші. Так на запитання «Чи з усіма своїми одногрупниками Ви встигли налагодити товариські стосунки?» 60% студентів першого курсу відповіли

«так», 20% - «ні» та 20% дали відповідь «частково». Студенти другого курсу відповіли так: 50% -«так»; 15% -«ні»; 35% -«частково». Досить цікавими виявилися відповіді студентів третього курсу, лише 25% студентів встигли налагодити товариські відносини з усіма одногрупниками, 60% - частково налагодили відносини і 15% - зовсім не налагодили відносини з одногрупниками. Це свідчить про те, що на третьому курсі студенти вже вирішили з ким їм краще товаришувати і спілкуються лише з певними студентами, що часто призводить до напруженої атмосфери в групі. Отже, в результаті проведеного дослідження було виявлено, що найбільш адаптованими є студенти третього курсу, але саме у їхніх групах спостерігається байдужа

Під час проведення тестування зі студентами також було проведено опитування, з якого ми дізнались, що саме гальмує процес адаптації студентів у ВНЗ. Переважна кількість опитаних жалілась на малу інформованість про навчальний заклад, а також на недостатню кількість інформації про модульно-рейтингову систему та навчальний процес в цілому. Також студенти відмітили те, що їм би хотілось більше спілкуватись з кураторами, вони не бачать підтримки з боку викладачів та хотіли б мати в університеті можливість відвідувати психолога. Також досить актуальним було питання щодо мотивації студентів.

Отже, під час опитування було виявлено, що студентів зовсім не стимулюють для подальшого навчання у ВНЗ та майбутньої професії, а лише руйнують їх мрії та плани на майбутнє. Нажаль все це і спричиняє гальмування процесу адаптації студентів у ВНЗ.

Науковий керівник І.В. Гаркуша, PhD, канд. наук із соц. ком., доц.

М. Приходько
Університет імени Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ СЕМЬИ

Проблемы семьи и внутрисемейных отношений были актуальны всегда. Но, пожалуй, особый интерес к вопросам семейной жизни появился в последние годы в связи с кризисным состоянием современной семьи.

Семья является одним из главных объектов психологической работы. Современная семья переживает сложный этап в эволюции - переход традиционной модели к новой, что повлекло за собой падение рождаемости, рост числа разводов и увеличение числа одиноких людей.

Целью данной работы является изучение семьи как объекта исследования с определением на теоретическом уровне ее основных проблем. Для этого необходимо: рассмотреть основные понятия семьи и изучить особо значимые проблемы современного брака.

Приходится констатировать, что современные установки в обществе, связанные с переходным периодом его развития, отрицательно

сказываются на семье. Острота ситуации настолько очевидна, что есть смысл более подробно рассмотреть такие социальные и психологические проблемы, с которыми уже сейчас сталкивается современная семья.

Также стоит учесть, что эти проблемы могут быть также обусловлены неумением или нежеланием супругов адаптироваться к новым условиям жизни, связанным с общим социальным кризисом. То есть объективные трудности, которые характерны для каждого брака, дополняются специфическими проблемами, преодолеть которые, к сожалению, удастся не каждой семье.

Супружеские пары нередко во многих отношениях гетерогенны: в брак вступают выходцы из разных социальных слоев, люди разных национальностей, разного уровня образования и т. п. Из этого вытекает неизбежность существенных различий супругов по многим установкам, важнейшим с точки зрения семейной жизни. Поэтому одной из проблем брака является неправильный выбор партнера.

Вторая, не менее значимая проблема брака, связана с изменением отношения к супругу. На протяжении многолетнего существования супруги начинают испытывать неудовлетворенность друг другом и своим браком, потому что разочаровываются в своем избраннике. Возникает недовольство, взаимное раздражение, враждебность и даже ненависть. Как следствие – угрюмое молчание, конфликты, нетерпимость друг к другу.

Одной из проблем брака является изменение требований к партнеру после нескольких лет совместной жизни. Проблему противоречивости и изменчивости требований к партнеру успешно удастся разрешить парам, которые четко осознают, что изменения неизбежны, и поэтому изменяться нужно вместе. Пары, которые не могут или не хотят пойти навстречу меняющимся требованиям друг друга, конфликтуют и расходятся.

Довольно значимой психологической проблемой брака являются скрытые сексуальные тенденции. После нескольких лет совместной жизни сексуальная близость не приносит супругам такого удовлетворения, как раньше. В результате каждый из супругов может искать сексуального удовлетворения на стороне.

Некоторые проблемы в браке могут возникнуть из-за особенностей поведения женщины. В частности, в силу специфики развития материнский инстинкт может преобладать над женскими чувствами, поэтому все устремления жены фактически сосредоточены на ребенке. Следовательно, в муже она в первую очередь видит ребенка, а не взрослого мужчину. Как только в семье появляется настоящий ребенок, муж становится уже не нужен и даже досаждают своими требованиями. Таким образом, при определенных психологических условиях ребенок может стать источником отчуждения супругов.

Наряду с объективными проблемами, которые встречаются во многих семьях, существует ряд психологических проблем. Во-первых, это связано с перераспределением семейных ролей. Мужчина претендует на роль лидера в семье, особенно там, где он является основным кормиль-

цем. Но быть семейным лидером он не может, так как у него не было перед глазами отца-хозяина и отца-лидера, ведь в подавляющем большинстве советских семей ведущую роль выполняла женщина, жена, мать.

Острота болезненных переживаний мужчин и женщин, связанная с ломкой семейных традиций усиливается еще и тем, что семейные драмы разыгрываются на фоне общего социального кризиса. В связи с этим типичные кризисные периоды, которые проживает каждая семья, а также присутствующие в каждом браке объективные трудности совместной жизни супругов становятся действительно разрушающими, обрекающими практически каждую третью семью на жизнь в хроническом предразводном состоянии.

Во всех рассмотренных выше случаях современная семья либо хронически «болеет», находясь на грани развода, либо распадается, становясь неполной.

Семья, являясь частью общества, перестает быть психологическим убежищем от общественных катаклизмов, увеличивается число неблагополучных семей.

Кризис современной семьи в некотором плане связан со снижением роли мужчины как стабилизирующего фактора внутри нее. Лидирующее положение продолжает занимать женщина с ее высоким уровнем эмоциональности, который нередко приводит к необдуманному разрыву брачных уз по ее инициативе.

Конечно, рассмотрены не все психологические трудности брака и особенности кризиса современной семьи.

Следует запомнить одну мудрую мысль А. Моруа: «Удачный брак – это строение, которое всегда нужно реконструировать». Счастливая семья – это усилия и еще раз усилия, неустанная работа души и ума, которые необходимо прилагать обоим супругам постоянно, не забывая ни на минуту о том, что вознаграждением за них будут эмоциональное тепло, поддержка, забота и взаимопонимание в семье.

Научный руководитель: В.А. Быкова, канд. пед. наук, доц.

Е. Расулова
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СИЛИ МОТИВАЦІЇ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З РІВНЕМ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ

В сучасному світі багато організацій та підприємств які потребують гарного, якісного та продуктивного результату з праці робітників, а найважливіша умова успіху організації це висока мотивація та бадьорий життєвий настрій персоналу. Сьогодні в Україні відбуваються зміни

в соціально-політичній та в соціально-економічній сферах, а це впливає на психологічний стан працівників. Більшість менеджерів та працівників організацій працюють у доволі неспокійній, емоційно напруженій атмосфері, що вимагає постійної уваги й контролю за діяльністю і взаємодією з людьми. За таких умов стрес спричиняється безліччю стресогенів, які безперервно накопичуються в різних сферах життєдіяльності, а це служить зниженню мотивації до роботи. Саме тому проблеми мотивації професійної діяльності та «емоційного вигорання» працівників постає в наш час.

Термін «емоційне вигорання» з'явився в психології недавно, у 1974 році було введено американським психіатром Х.Дж. Фрейденбергером. Він ввів це поняття для характеристики психічного стану здорових людей, які інтенсивно спілкуються з клієнтами, пацієнтами, постійно перебувають в емоційно навантаженій атмосфері при наданні професійної допомоги. Професор психології Каліфорнійського університету К. Маслач деталізувала це поняття, окресливши його як синдром фізичного та емоційного виснаження, що складається з розвитку негативної самооцінки, негативного ставлення до роботи та втрати розуміння й співчуття щодо клієнтів. Аналіз змісту й окремих проявів синдрому показує, що «емоційне вигорання» має досить складну структуру, тобто багато симптомів, які у кожного менеджера або працівника організації можуть проявлятися по-різному, з урахуванням конкретних обставин його професійної та особистісної життєдіяльності.

Багато психологів вивчають причини, які спонукають людей працювати з повною віддачею сил в інтересах організації. Жодна система управління не буде ефективно функціонувати у разі відсутності ефективної мотиваційної моделі, оскільки саме вона спонукає конкретних працівників й колектив до досягнення особистих і колективних цілей.

Великий внесок у розвиток підходів до вивчення мотивації зробили В. Врум, Ф. Герцберг, В. Зігерт, Л. Ланг, К. Левін, А. Маслоу, Д. МакГрегор, Д. Макклеланд, Портер – Лоулер, Дж. О'Шонесі та ін. Деякі з цих вчених вважають, що потреби відіграють важливу роль, мотивуючи людей до певної поведінки (А.Маслоу). А деякі становлять протиріччя і стверджують, що не тільки наявність у людини потреби визначає мотивацію до досягнення мети, а важливою умовою є очікування людиною того, що обраний ним тип поведінки і дії, що вживаються дійсно приведуть до отримання бажаного (В.Врум).

Метою проведення емпіричного дослідження було встановлення взаємозв'язку між наявним рівнем мотивації працівників та проявом «емоційного вигорання».

У дослідженні взяли участь 25 працівників державної служби центра зайнятості (15 жінок і 10 чоловіків). Досліджувані мають різний досвід роботи і належать до різної вікової категорії. Вік досліджуваних від 23 до 51 року.

В ході дослідження використовувалися: авторський опитувальник мотивації професійної діяльності Т.Н. Францевої у якому виявляється

особисті мотиви стимулюють персонал до праці та опитувальник професійного вигорання (К.Маслач, С.Джексон, Н.Водоп'янова в якому показано на скільки виражено «емоційне виснаження» суб'єкта та присутність професійного вигорання.

З авторського опитувальника про стимул працівника до праці було встановлено, що у 65% працівників переважає мотиви самореалізації та пізнавальні мотиви, а також інформаційна та ціннісна регуляція; у 24% - мотив життєзабезпечення та мотив активності, соціальна регуляція; у 11% - мотив взаємодії та мотив визнання, емоційна та волева регуляція (рис.1). З опитувальника про «емоційне вигорання» було виявлено, що у 75% присутня «редукція особистих досягнень»; у 15% - «емоційне виснаження»; у 10% - «деперсоналізація».

Переважній більшості працівників важлива самореалізація та прагнення до виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей. Під час роботи вони намагаються отримати нову інформацію, нові завдання та можливість підвищити професійну кваліфікацію. Що стосується емоційного клімату, то працівники департаменту цілком задоволені працею в колективі. Відображається незначний відсоток «емоційного виснаження», це може свідчити про те, що людина перевантажена працею та не відчуває достатньої оцінки своєї праці або ж існують проблеми особистого характеру чи домашніх, побутових проблем. Таким чином, ми дійшли висновку про те, що існує зв'язок між силою мотиву до професійної діяльності з рівнем емоційного вигорання працівників.

Науковий керівник: В.О. Бикова, канд. пед. наук, доц.

Н. Резцова
Університет імени Альфреда Нобеля, г. Дніпро

ВЛИЯНИЕ СТИЛЯ РУКОВОДСТВА НА ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ КЛИМАТ В КОЛЛЕКТИВЕ

Для продуктивной работы предприятия в целом, немаловажную, а даже главную роль играет психологический климат в коллективе, который задается самим руководителем и поддерживается его подчинённым (подчиненными). Эффективное управление коллективом предполагает создание здоровой обстановки в коллективе с высокими результатами труда и находится в прямой зависимости от того, какой стиль управления выбран руководителем.

Проблема влияния стиля руководства на межличностные отношения и психологический климат в коллективе актуальна, так как мы сталкиваемся с ней каждый день, выполняя свои трудовые обязанности на рабочем месте.

Под стилем руководства мы понимаем совокупность конкретных способов и методов, с помощью которых происходит взаимодействие руководителей с коллективом.

Под психологическим климатом мы понимаем совокупность социальных и психологических факторов, влияющих на жизнедеятельность коллектива, его продуктивность и характер межличностных связей.

Большое значение стиля руководства определяется тем, что он выполняет одну из главных для руководителя функций – совершенствование и организация эффективности деятельности всего коллектива.

Так же можно наблюдать зависимость благоприятности психологического климата коллектива, как показателя эффективности руководителя, от его моральных качеств и адекватности стиля управления.

Проблемы психологического климата и стилей управления в своих работах рассматривали А.А. Реан, А.А. Бодалев, М.И. Битянова и др.

Как известно К. Левиным были выделены три стиля руководства: демократический, авторитарный, нейтральный (авторитарный, демократический и либеральный).

При авторитарном стиле руководитель решает все вопросы самостоятельно, не считая необходимым учитывать мнение и рекомендации коллектива. Соответственно, психологический климат при таком руководителе будет неблагоприятным, возможно даже будет иметь негативный характер.

Руководитель, выбирающий демократический стиль управления информирует сотрудников о состоянии дел в коллективе. Также ему свойственно адекватно воспринимать критику подчиненных в свой адрес. Такой руководитель не проявляет своего превосходства над подчиненными - он воспринимается сотрудниками не как начальник, а как равноправный член коллектива. Эти качества способствуют поддержанию положительного психологического климата в коллективе.

Либеральный стиль управления характеризуется принятием важных управленческих решений руководителем с ориентированием на цели и интересы отдельных групп коллектива, принятием при этом различных позиций сторон. При этом сам руководитель не имеет сильной воли, цели. Этот стиль руководства достаточно неустойчив.

Смешанный стиль предусматривает сочетание либерального, авторитарного и демократического стилей, которые могут преобладать в той или иной степени у руководителя. Таким образом, руководителю необходимо владение разными стилями, гибкое их использование в зависимости от ситуации, чтобы сформировать свой индивидуальный стиль.

Очевидно, что стиль руководства следует выбирать, исходя из уровня развития коллектива и изначально существующих в нем отношений, традиций, ценностей, норм. Поэтому, можно с полной уверенностью сказать, что не существует «плохих» или «хороших» стилей управления. Конкретная ситуация, вид деятельности, личностные особеннос-

ти подчиненных и другие факторы обуславливают оптимальное соотношение каждого стиля и преобладающий стиль руководства. Однако, наибольший авторитет имеет руководитель, который умеет быть «жестким» в деле, но «мягким» в отношениях с людьми: он требователен и строг со своими подчиненными в рабочих ситуациях, но всегда стремится проявить понимание и заботу о них в личном плане. Именно о таких людях говорят: «Строг, но справедлив».

Таким образом, эффективное руководство заключается в том, что руководитель не должен ограничивать себя жесткими рамками какого-то одного стиля: все стили укладываются в рамки общей теории управления, все они могут быть в той или иной ситуации полезны и даже необходимы, формируя благоприятный психологический климат в организации.

Научный руководитель: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

С. Реута
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВЗАЄМВІДНОСИН МОЛОДИХ СІМЕЙ

Актуальність обраної теми обумовлюється тим, що суспільство культивує потребу людини в сім'ї, виходячи з необхідності впорядкування різноманітної поведінки людей і формування нових поколінь – продовжувачів справи старших. Сім'я для суспільства – це особливий інститут, здатний постійно відтворювати носія соціального життя – людину. Як соціальний інститут сім'я характеризується сукупністю соціальних норм, санкцій, зразків поведінки, що регламентують взаємини між чоловіком і дружиною, батьками, дітьми, та іншими близькими родичами.

Сім'я є складним поняттям, адже поєднує риси соціального інституту й малої соціальної групи. Сім'я – історично конкретна система відносин між чоловіком і дружиною, між батьками та дітьми; мала соціальна група, члени якої пов'язані шлюбними родинними відносинами, спільності побуту і взаємною моральною відповідальністю та соціальною необхідністю, яка обумовлена потребою суспільства у фізичному і духовно-мудрому відтворенні населення

Особлива увага прикута до вивчення молоді сім'ї. Перед молоддю сім'єю стоять особливо гострі проблеми матеріально-економічного та житлово-побутового характеру. Невизначеність майбутнього, незайнятність у сфері суспільного виробництва, нестабільність заробітків, неготовність до сімейного життя та виживання у таких умовах негативно позначаються не лише на демографічній ситуації в Україні, а й на

внутрішніх процесів, характері взаємовідносин членів сім'ї, її стосунків з оточуючим середовищем, вихованні дітей, організації вільного часу. Знервованість, відсутність побутових умов, постійна роздратованість, грубість, сварки, чвари, піклування лише про власний комфорт, відсутність милосердя у членів сім'ї призводять до негативного емоційно-психологічного мікроклімату. Такі життєві умови подружжя, а також дітей зумовлюють депресивні стани, емоційне перенапруження, дефіцит позитивних емоцій, стресові ситуації. До останніх можуть призводити невміння раціонально вирішувати матеріально-економічні та житлово-побутові проблеми, сексуальна дисгармонія, конфліктність, що прогресує на основі алкоголізму, аморальної поведінки, наявності у членів сім'ї таких якостей особистості, як ревності, надмірна образливість, егоїзм, небажання поступатись власними інтересами заради ближнього.

Слід зазначити, що науковці (С. Белатов, Г. Кошонько, М. Пірен, А. Ясенова та ін.) акцентують увагу на вивченні та діагностиці порушень взаємовідносин в молодій сім'ї, які залежать не лише від особистісних характеристик молодого подружжя, але й від їх загальної освіченості з питань подружнього життя; виокремленні джерел напруженості в сімейних стосунках, сімейних конфліктів, психологічних аспектів тих хронічних непорозумінь, сварок, які призводять до дезорганізації сімейного життя і, в кінцевому результаті, до розлучення. Дослідники зазначають, що нездатність подружжя долати кризові ситуації може бути пов'язана з психологічною несумісністю подружжя, неадекватністю вибору шлюбного партнера, нездатністю сім'ї вирішувати проблеми, низьким рівнем соціально-психологічної адаптованості.

Метою нашого дослідження стало вивчення особливостей взаємин в молодій сім'ї. Було висунуто гіпотезу, що детермінантами психологічних розладів у стосунках молодого подружжя є психологічна неготовність до майбутньої взаємодії, невміння конструктивно вирішувати конфліктні ситуації.

У дослідженні брали участь десять подружніх пар, стаж сімейного життя яких становив до п'яти років. Для цього було використано дві методики: «Тест-опитувальник задоволеності шлюбом» (В.В. Столін, Т.Л. Романова, Г.П. Бутенко) та методика діагностики подружніх стосунків. Наведемо результати дослідження.

Аналіз отриманих даних за кожною методикою показав, що в цілому чоловіки задоволені шлюбом. Про це говорять отримані показники: 27% чоловіків віднесли свою сім'ю до категорії благополучних, 43% – до категорії швидше благополучних і всього 30% – до категорії швидше неблагополучних. Така категорія, як неблагополучна сім'я у чоловіків не відзначена.

Відображаючи дані про жінок можна сказати, що в цілому жінки задоволені шлюбом: 14% віднесли свою сім'ю до категорії благополучних, 43% – до категорії швидше благополучних, 33% – до категорії швидше неблагополучних і до категорії неблагополучна сім'я – 10%. Такі кате-

горії як абсолютно неблагополучні, перехідні, абсолютно благополучні у жінок також не виявлено.

Проте, необхідно відзначити, що чоловіки мають середній показник задоволеності шлюбом трохи вищий, ніж жінки, у яких, можливо, більш диференційований підхід до оцінки свого шлюбу. Таким чином, отримані нами дані говорять про те, що чоловіки більш задоволеності шлюбом, ніж жінки.

Рівень спілкування та відвертості в подружній парі, у більшості з досліджуваних, є однаковим – високим. Тому можна стверджувати те, що взаємодія відбувається відверто, на одному рівні, та проблем і спілкування в них не буде (за умови, що рівень буде один і той же). Проте зустрічались такі пари, у яких рівень спілкування та відвертості був різним: у жінки – високий, а у чоловіка – низький. Така ситуація є досить складною, оскільки в уявленні дружини сімейне спілкування є досить відвертим, і не потребує стороннього втручання, а в уявленні чоловіка – невідвертим: оскільки його не розуміють, і він намагається знайти підтримку за межами сімейного кола. Таке подружжя потребує втручання психолога для встановлення нормальної внутрішньої взаємодії та контактування.

Проблема сімейного благополуччя пов'язана, в першу чергу, з тим, наскільки психологічно сумісними виявляються члени сім'ї. Найбільш поширеними факторами, що зумовлюють успіх чи невдачу в шлюбі, є особисті якості подружжя та їх вміння вирішувати різноманітні проблеми, бути в гармонії один з одним. Психологічний клімат в сім'ї є результатом старань подружжя, визначає характер, стійкість сімейних відносин і задоволеність цими відносинами, а це, в свою чергу, впливає на розвиток не тільки дорослих, а й дітей, від яких залежить майбутнє країни і людства.

Найважливішим суспільним завданням сьогодення є зміцнення здорової, високоморальної сім'ї, заснованої на почуттях любові, поваги й дружби всіх її членів. І починати цю роботу треба саме з молодого сім'ї, на яку покладається вирішення демографічної проблеми та поліпшення якості населення загалом. Тому молода сім'я потребує уважного вивчення й глибокого аналізу її проблем.

Научний керівитель: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

І. Романюха
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ У СІМ'Ї

У даний час Україна переживає складні соціально-економічні зміни, які істотно відбиваються на становищі всіх елементів соціальних структур, зокрема сім'ї. Сім'я є найменшим осередком суспільства, що постійно відчуває на собі безпосередньо чи опосередковано ті зміни, які відбу-

ваються у країні та відповідно сама накладає відбиток на розвиток суспільства. Процес формування, становлення та розвитку сучасної української сім'ї проходить у складних і суперечливих умовах, на фоні яких відбувається погіршення фізичного і психічного стану здоров'я людей, зростання міжособистісної ізоляції, агресивності, нездатності розв'язувати проблеми і конфлікти, що виникають на їх життєвому шляху. Сьогодні сім'я стикається з цілою низкою нових проблем, значною мірою втрачає здатність виконувати життєво необхідні функції і стоїть на порозі кризи. З огляду на це, можна говорити, що ситуація з внутрішньосімейними стосунками поступово погіршується внаслідок збільшення протиріч і конфліктів у суспільстві. Ці обставини можуть мати негативні наслідки не лише для сім'ї, але й для країни загалом.

Проблема подружніх конфліктів у молодій сім'ї є на сьогодні дуже актуальною, адже дослідження М.І. Алексєєвої, Т.В. Говорун, С.В. Дворняка, В.І. Зацепіна, Т.С. Кириленко, С.В. Ковальова, О.С. Кочаряна, М.М. Обозова дозволяють стверджувати про наявність кризи, в якій опинилась сьогодні українська сім'я як елемент соціальної системи суспільства. Ознаками такої кризи є: високий рівень незадоволеності подружнім життям, дисфункційний розвиток взаємин у шлюбі, конфліктність, стійка орієнтація подружжя на розлучення та малодітну сім'ю, нездатність досягти злагоди, зростання кількості розлучень тощо. Під цим кутом зору стає зрозумілим, що сім'я, особливо на початковій стадії її розвитку, потребує психологічної підтримки та допомоги.

Проблемою сімейних конфліктів займалися багато як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Однак, попри досить значний обсяг теоретичної та прикладної розробки даної проблеми, вона і досі викликає гострі дискусії. У літературі немає єдиної думки щодо комплексного підходу до діагностики сімейних взаємин, недостатньо розроблені шляхи попередження та подолання протиріч у сім'ї. Значної уваги потребує теоретичне та експериментальне дослідження причин виникнення подружніх конфліктів у молодій сім'ї, яка легко піддається впливу різноманітних зовнішніх і внутрішніх негативних чинників.

Більшість психологів, які досліджують сімейні взаємини, підкреслюють важливість початкового періоду розвитку сім'ї. На цій стадії формується модель майбутніх сімейних стосунків, здійснюється розподіл прав і обов'язків, утворення духовних зв'язків між партнерами. У молодих сім'ях спостерігається підвищена потреба у визнанні, у взаєморозумінні, актуалізуються проблеми психологічної і побутової адаптації. Протягом цього етапу змінюється інтенсивність почуттів партнерів, встановлюється просторова і психологічна дистанція між молодим подружжям та їх генетичними сім'ями. Водночас, дані багатьох досліджень засвідчують, що ефективність психологічної підтримки у молодих сім'ях дуже низька порівняно зі шлюбами більш тривалого терміну існування.

Багатьма вітчизняними психологами зазначається, що початковий період шлюбу характеризується сімейною адаптацією та інтеграцією. За визначенням І.В. Гребеннікова, адаптація – це пристосування партнерів одне до одного і до тих обставин, у яких знаходиться сім'я. Психологічна сутність адаптації полягає у взаємоподібненні партнерів і у взаємному узгодженні думок, почуттів і поведінки. При цьому виділяють такі види адаптації:

1. *Матеріально-побутова адаптація*. Полягає в узгодженні прав і обов'язків партнерів у виконанні сімейних справ і формуванні моделі планування і розподілу сімейного бюджету, який би задовольнив усіх.

2. *Морально-психологічна адаптація*. Базується на поєднанні світоглядів, ідеалів, інтересів, ціннісних орієнтацій, а також особистісних особливостей чоловіка і дружини.

3. *Інтимно-особистісна адаптація*. Полягає у досягненні партнерами сексуальної відповідності.

А. Н. Обозова у своїх роботах говорить про те, що стабільність у шлюбі обумовлюється погодженням інтересів та духовних цінностей партнерів та контрастністю їх особистісних якостей. Стабільності сім'ї сприяє також уміння членів сім'ї вести переговори. Повнота та благополуччя сімейного життя залежить від того, наскільки партнери можуть забезпечити виконання всіх сімейних функцій. Таким чином, однією з головних причин сімейних негараздів може виступати неузгодженість у подружжі сімейних ролей, своїх сімейних обов'язків. Водночас можна стверджувати, що виникнення конфліктів спричиняє комплекс як соціальних, так і психологічних факторів.

Вивчаючи психологічні передумови, які призводять до розвитку конфліктних стосунків у сім'ях, можна зробити висновок, що психологічний фактор є домінуючим, первинним та регламентуючим у характері подружніх взаємин. Результати досліджень свідчать, що перше місце займають психологічні причини, які складають загалом 70%, тоді як соціальний фактор, а саме незадоволеність матеріальним становищем сім'ї, становить 30%.

Науковий керівник: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

Г. Рябік, І. Граненко, П. Рябік
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ОПТИМІЗМ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Під впливом негативних економічних та політичних кризових явищ, які відбуваються в українському суспільстві, потерпає особистісна сфера людини, загострюються суперечності, виникають кризові стани, збільшується песимізм, депресія, навчена безпорадність. Сучасній людині важливо розуміти себе, знати свої можливості і вміти долати з надією та оптимізмом життєві перешкоди.

Оптимізм (від лат. *optimus* - «найкращий») - погляд на життя з позитивної точки зору, впевненість у кращому майбутньому. Оптимізм стверджує, що світ чудовий, з будь-якої ситуації є вихід, все вийде добре, всі люди, загалом, хороші. Дослідження психологічної сутності феномену оптимізму сьогодні є вельми актуальним та необхідним.

Аналіз науково-психологічних першоджерел дозволяє стверджувати, що це явище вивчалось стосовно різних аспектів життя людини: здоров'ю, матеріальному становищу, поведінки індивіда в різних сферах життя в тому числі і в трудовій діяльності і так далі.

У філософії оптимізм асоціюється з Г. Лейбніцем, який вважав, що ми живемо в «кращому з усіх можливих світів». Наукові дослідження доводять, що оптимізм сприяє зміцненню здоров'я, а саме:

- заважає виникненню стану вивченої безпорадності, а, отже, підтримує в постійній готовності імунітет;
- сприяє веденню здорового способу життя та своєчасному зверненню до лікаря;
- оптимістам легше встановлювати і підтримувати дружні стосунки, а наявність соціальної підтримки - одна з умов збереження доброго здоров'я.

М. Селигман визначає оптимізм як стиль мислення, при якому людина невдачі вважає випадковими і непостійними у часі, а хороші події - закономірними і природними. На противагу песимісту, який вважає невдачі справою звичайною, а хороші події - випадковими, ніяк не пов'язаними з його перевагами і заслугами.

Гіпотеза М. Селигмана, суть оптимізму полягає в особливому способі атрибуції - особливому стилі пояснення причин невдач або успіхів. Припущення (гіпотеза) безпорадність є стан, що виникає в ситуації, коли людині здається, що зовнішні події від нього не залежать і він нічого не може зробити, щоб їм запобігти або видозмінити.

Існує безліч думок і поглядів на феномен оптимізму, його вплив на життєдіяльність людини. Розглянемо їх детальніше.

У 18 в. Г. Лейбніц ввів цей термін для позначення певного способу мислення. Вольтер популяризував це поняття у своєму романі «Кандид, або оптимізм», що вийшов у світ в 1759 році. Цікаво, що термін «песимізм» виник сторіччям пізніше, коли він був введений у філософію незалежно один від одного Шопенгауер і Калеріджем.

У їх вихідному значенні терміни «оптимізм» і «песимізм» не були симетричні. Для Г. Лейбніца оптимізм виступав, насамперед, у своєму раціональному змісті, що відбиває переконання в тому, що добро перемагає над злом. Навпаки, песимізм розглядався Шопенгауер в емоційному аспекті: для песиміста страждання, смуток, печаль переважають щастя. Це позначає, що одина і та сама людина може бути одночасно оптимістом (в Лейбніцевському сенсі) і песимістом (у розумінні Шопенгауера).

Хоча термін з'явився порівняно недавно, не дивно, що ще Платон описав різну ступінь сприйнятливості людей до приємних і неприємних вражень, так як ця особливість людини досить істотно визначає поведінку людини.

Питань оптимізму і песимізму стосувалися багато древні мислителі і філософські школи (стоїцизм, епікурейство і т.д.). Вчення стоїків і, зокрема, Сенеки багато хто вважав песимістичними, тому що акцент у ньому робився на самоконтролі і самообмеження. Епікурейство, навпаки, вважалось вченням оптимістів, оскільки його прихильники стверджували, що однією з основних цілей людини є прагнення до отримання максимального задоволення від життя. У сучасній філософії проблематика оптимізму знайшла відображення в роботах філософів - екзистенціалістів, серед яких, насамперед, слід відзначити внесок М. Хайдеггера. У роботі «Буття і час» їм вперше поставлено питання фундаментальної онтології про потенційні можливості людини - про силу ймовірності прожити життя певним чином. Хайдеггер вважав, що особливо на наше буття впливають дві з цих потенційних можливостей:

– очікування, що відбудуться хороші події, трапиться щось хороше (оптимізм);

– очікування, що станеться щось погане (песимізм).

До другої половини двадцятого сторіччя власне психологічних досліджень оптимізму і песимізму практично не було. Винятком є, мабуть, лише видана в кінці дев'ятнадцятого сторіччя монографія англійського психолога Дж. Селлі присвячена дослідженню песимізму, яка, втім, виконана скоріше не у психологічному, а філософському ключі. У вітчизняній психології уваги дослідженню оптимізму і песимізму приділялася ще менше, ніж у зарубіжній. На жаль, в останні роки і десятиліття таке відставання не тільки не скоротилася, а швидше навіть збільшилася внаслідок швидкого прогресу позитивної психології за кордоном.

Оптимізм розглядався в історії науки і філософії в двох аспектах: як прояв (або як частина) людської природи і як індивідуально - психологічна особливість. Цікаво, що, розглядаючи оптимізм в першому аспекті, багато мислителів минулого висловлювали до нього скептичне ставлення (від Софокла до Ніцше і Фрейда), вважаючи, що краще дивитися в обличчя реальності. Довгий час передбачалася, що принаймні в нормі людина досить точно відображає реальне співвідношення позитивного і негативного, добра і зла. Причому, відповідно до традицій стоїцизму підкреслювалася важливість реалістичного ставлення до неминучого зла в людському житті.

Сьогодні у сучасній зарубіжній літературі можна виділити *два основних підходи* до вивчення оптимізму і песимізму: дослідження диспозиційного оптимізму (Ч. Карвер, М. Шейер та ін.) і дослідження оптимізму як атрибутивного стилю (М. Селигман, К. Петерсон та ін.) Ці підходи має досить багато загальних положень, що відображають близькі теоретико - методологічні підстави, і можуть розглядатися в рамках позитивної психології як споріднені і взаємодоповнюючі напрями.

Науковий керівник: С.В. Сапожников, д-р пед. наук, проф.

ДЕЯКІ ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СПРИЙНЯТТЯ ТА ІЛЮЗІЇ

У процесі пізнавальної діяльності людина рідко має справу з окремими властивостями предметів і явищ. Зазвичай предмет виступає в сукупності різних властивостей і частин. Колір, форма, величина, запах, видаються звуки, вага предмета одночасно викликають різні відчуття, що знаходяться в тісному зв'язку один з одним. На основі взаємозв'язку і взаємозалежності різних відчуттів відбувається процес сприйняття. Такі форми відображення, як відчуття і сприйняття, - ланки єдиного процесу чуттєвого пізнання. Але якщо відчуття відображають окремі властивості предметів і явищ навколишньої дійсності, то сприйняття дає їх цілісний образ; на відміну від комплексу відчуттів воно предметно. Сприйняття передбачає наявність різноманітних відчуттів, більше того, воно неможливе без відчуттів, але не може бути зведене до їх суми, оскільки, крім відчуттів, включає минулий досвід людини у вигляді уявлень і знань.

Сприйняття - це цілісне відображення предметів і явищ у сукупності їх властивостей і частин при їх безпосередньому впливі на органи чуття. Сприйняття - більш складний процес, ніж відчуття. Сприйняття - не пасивне копіювання миттєвого впливу, а живий, творчий процес пізнання, складна діяльність, важливою частиною якої є руху. Отже, сприйняття являє собою систему перцептивних дій, оволодіння якими вимагає спеціального навчання і практики.

Гіпотеза Гельмгольца (1863) будь-яку періодичну функцію можна представити у вигляді суми ряду синусоїдальних складових, які мають частоти, кратні основній частоті.

Припущення (гіпотеза) різні люди в процесі зорового сприйняття мають різну здатність помилятися, іноді бачать в предметах те, чого інші не помічають, говорить про суб'єктивність наших зорових відчуттів і про їх відносності.

У житті людини сприйняття має величезне значення - це основа орієнтації в навколишньому світі, в суспільстві, необхідний компонент суспільних відносин, сприйняття людини людиною.

Образи сприйняття відрізняються такими особливостями:

- *об'єктивація*, винесення образу зовні. Сприймаючи небудь предмет (дерево, книгу і т. д.), ми усвідомлюємо його не як наше суб'єктивне психічне переживання, а як об'єктивний, поза нас існуючий предмет;

- *цілісність*. Сприйняття завжди має цілісний характер: в одержуваних у процесі сприйняття конкретних образах предметів зовнішні яви-

ща відображаються в їх цілісності, в органічній сукупності їх властивостей і якостей.

Образ сприйняття не є механічною сумою частин або елементів, з яких складається сприймається предмет, а образ самого об'єкта у всій його цілісності. З самого початку, з першого моменту сприйняття ми маємо справу відразу ж, миттєво з образом цілісної речі, а не створюємо його шляхом підсумовування елементів. Навпаки, розчленування образу на елементи - вторинний процес, що доповнює цілісне сприйняття і йде слідом за ним. Спершу ми бачимо будинок, а потім вже розрізняємо поверхи та інші частини будівлі. Спершу ми чуємо мелодію у всій її цілісності, а потім вже виділяємо складові її акорди і музичні тони.

Цілісний характер сприйняття обумовлений природженою нашому мозку здатністю бачити в сприйманому предметі те, що складає його особливість як цілого предмета, а потім вже виділяти властиві йому елементи. Ця здатність розвинулася ще у тварин в процесі їх пристосування до умов навколишнього середовища, в якій вони стикалися завжди, і насамперед з предметами і явищами в їх цілісності та відокремленості. Ця здатність удосконалилася у людини в процесі праці: щоб трудитися, людині доводилося мати справу з цілісними об'єктами і знаряддями праці; але разом з тим праця змушував людини вбачати в них та окремі їх частини, щоб ефективніше використовувати ці об'єкти і знаряддя у своїй виробничій діяльності; таким чином розвинулася і удосконалилася здатність диференціації окремих частин та елементів цілісної речі.

У багатьох випадках конкретний характер частин та елементів цілісного предмета не має для його сприйняття істотного значення і може бути легко замінений іншими конкретними особливостями без того, щоб була втрачена цілісність сприйняття. Так, ми сприймаємо мелодію як цілісно одну і ту ж, незважаючи на те, що вона зіграна на різних музичних інструментах або в різних регістрах, що, як відомо, повністю змінює конкретний характер складових її елементів. Необхідно лише, щоб при виконанні зберігалось зумовлююче цілісність мелодії певне співвідношення складових її музичних тонів. Будь-яку літеру алфавіту ми завжди дізнаємося як таку, незважаючи на значне розходження в транскрипції. Необхідно лише, щоб при всіх цих розбіжностях зберігалось характеризує цілісність предмета співвідношення частин.

Складний характер сприйняття просторових властивостей і відносин предметів, в якому беруть участь як безпосередні зорові і м'язово-рухові відчуття, так і тимчасові зв'язки між ними, призводить іноді до зорових ілюзій. Зоровими ілюзіями є неправильні або спотворені сприйняття величини, форми і віддаленості предметів. Ілюзії слід відрізнити від галюцинацій. Останні виникають при відсутності будь-яких предметів зовнішньої дійсності, які впливають на органи чуття. Вони мають виключно центральне походження і пов'язані з розладом мозкової діяльності. Ілюзії ж

виникають при безпосередньому сприйнятті дійсно існуючих і впливають на рецептори предметів, просторові властивості яких, однак, неправильно сприймаються. Зорові ілюзії різноманітні за своїм характером і з причин, які лежать в їх основі.

Науковий керівник: С.В. Сапожников, д-р пед. наук, проф.

Т. Сапарбаева
*Науческий государственнй педагогический институт,
Узбекистан*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ БИНАРНЫХ МЕТОДОВ ВОСПИТАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ РАБОТЕ ПЕДАГОГА

По мнению ученых, «воздействие педагога, направленное на воспитание ученика, должно вызывать соответствующее ему действие ученика, направленное на самовоспитание. Отсюда следует, что методы бинарны».

Бинарные методы воспитания предполагают «...выделение пар методов «воспитания - самовоспитания». В этом заключена специфика классификации методов воспитания свободного человека»

Все методы оказывают совокупное воздействие на все сущностные сферы человека. Однако каждый метод воспитания и соответствующий ему метод самовоспитания отличаются друг от друга тем, что на каждую сущностную сферу человека они оказывают доминирующее воздействие.

Методы воздействия на интеллектуальную сферу. Направлены на формирование взглядов, понятий, установок. Это методы убеждения. Убеждению соответствует самоубеждение – метод самовоспитания, который предполагает, что дети осознанно, самостоятельно, в поиске решения какой-либо социальной проблемы формируют у себя комплекс взглядов. В основе этого формирования лежат логические выводы, сделанные самим ребенком.

Методы воздействия на мотивационную сферу, это методы, в основе которых лежит формирование у учащихся осознанных побуждений их жизнедеятельности. Методы стимулирования помогают человеку формировать умение правильно оценить свое поведение, что способствует осознанию им собственных потребностей – пониманию смысла своей жизнедеятельности, выбору соответствующих им целей, т.е. тому, что составляет суть мотивации. Поэтому метод самовоспитания, соответствующий методу стимулирования, может быть определен как метод мотивации.

Методы воздействия на эмоциональную сферу ребенка предполагают формирование необходимых навыков в упражнении своими эмоциями, обучение его управлению конкретными чувствами, понима-

нию своих эмоциональных состояний и причин, их порождающих. Методом, оказывающим влияние на эмоциональную сферу ребенка, является внушение и связанные с ним приемы аттракции. Процесс внушения часто сопровождается процессом самовнушения, когда ребенок пытается сам себе внушать ту или иную эмоциональную оценку своего поведения, как бы задавая себе вопрос: «Что бы мне сказал в этой ситуации учитель или родители?»

Методы воздействия на волевую сферу предполагают развитие у детей инициативы, уверенности в своих силах; развитие настойчивости, умения преодолевать трудности для достижения намеченной цели; формирование умения владеть собой (выдержка, самообладание); совершенствование навыков самостоятельного поведения и т.д. Доминирующее влияние на формирование волевой сферы могут оказывать методы требования и упражнения.

Что бы сформировать устойчивые навыки и привычки, надо начинать упражнения как можно раньше, ибо чем моложе организм, тем быстрее укореняются в нем привычки. Привыкнув, человек умело управляет своими чувствами, тормозит желания, если они мешают выполнять определенные обязанности, контролирует действия, правильных оценивает с позиции других людей. Выдержка, навыки самоконтроля, организованность, дисциплина, культура общения – качества, которые основываются на сформированных воспитанием привычках.

Методы воздействия на сферу саморегуляции направлены на формирование у детей навыков психических и физических саморегуляций, развитие навыков анализа жизненных ситуаций, обучение ребенка навыкам осознания своего поведения и состояния других людей, формирование навыков честного отношения к самому себе и другим людям. К ним можно отнести метод коррекции поведения.

Метод коррекции направлен на то, чтобы создать условия, при которых ребенок внесет изменения в свое поведение, в отношении к людям. Коррекция невозможна без самокоррекции. Опираясь, например, на идеал, на сложившиеся нормы, ребенок часто может сам изменить свое поведение и регулировать поступки, что можно назвать саморегулированием.

Метод воздействия на предметно-практическую сферу направлены на развитие у детей качеств, помогающих человеку реализовать себя и как существо сугубо общественное, и как неповторимую индивидуальность. Методы организации деятельности и поведения воспитанников в специально созданных условиях сокращённо называют методами воспитывающих ситуаций. Воспитывающие ситуации – это те ситуации, в процессе которых ребенок становится перед необходимостью решить какую-либо проблему. Это может быть проблема нравственного выбора способа организации деятельности, социальной роли и др. Воспитатель умышленно создает лишь условия для возникновения ситуации. Когда в

ситуации возникает проблема для ребенка и существуют условия для самостоятельного ее решения, создается возможность социальной пробы (испытания) как метода самовоспитания.

Методы воздействия на экзистенциальную сферу направлены на включение учащихся в систему новых для них отношений. У каждого ребенка должен накапливаться опыт социально полезного поведения, опыт жизни в условиях, формирующих элементы плодотворной ориентации, высоконравственные установки, которые позже не позволяют ему вести себя непорядочно, бесчестно.

Метод дилемм заключается в совместном обсуждении школьниками моральных дилемм. К каждой дилемме разрабатываются вопросы, в соответствии с которыми строится обсуждение. По каждому вопросу дети приводят убедительные доводы «за» и «против». Анализ ответов полезно провести по следующим признакам: выбор, ценность, социальные роли и справедливость. Методу дилемм соответствует метод самовоспитания, которым является рефлексия, означающая процесс размышления индивида о происходящем в его собственном сознании. Рефлексия предполагает не только познание человеком самого себя в определенной ситуации или в определенной ситуации или в определённый период, но и выяснение отношений к себе окружающих, а также выработку представлений об изменениях, которые могут произойти.

Таким образом, мы выделили следующие доминирующие бинарные методы воспитания – самовоспитания: убеждение и самоубеждение (интеллектуальная сфера), стимулирование и мотивация (мотивационная сфера), внушение и самовнушение (эмоциональная сфера), требование и упражнение (волевая сфера), коррекция и самокоррекция (сфера саморегуляции), воспитывающие ситуации и социальные пробы-испытания (предметно-практическая сфера), метод дилемм и рефлексия (экзистенциальная сфера).

А. Сашко

Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОМООЦІНКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Актуальністю проблеми є те, що сучасне суспільство висуває люди-ні високі вимоги. Аби досягти в житті успіху, людині необхідно володіти певними якостями: здатністю долати перешкоди на шляху до мети, наполегливістю, терплячістю, ініціативністю, стресостійкістю, мати добру пристосованість до нових умов і вимог, вимогливістю до себе, а також до інших, надійністю, витривалістю, схильністю вирішувати нетрадицій-

ні задачі оригінальними методами, оптимістичністю, рішучістю, здатністю самостійно і своєчасно приймати рішення, в критичних ситуаціях брати відповідальність на себе тощо. Але найголовніше – це мати достатній рівень самооцінки та вміти налагоджувати стосунки із колективом.

Як відомо, юнацький вік є перехідним етапом від дитинства до дорослості. Саме в цей період відбувається становлення стійкої самосвідомості та стабільного образу «Я».

Відомо, що протягом усього підліткового та юнацького віку поступово формується нова суб'єктивна реальність, яка перетворює уявлення індивіда про самого себе. Саме тут інтенсивно розвиваються самосвідомість і самооцінка, здатність до саморозвитку та самовдосконалення. На основі цих уявлень людина ставиться до себе, будує взаємини з іншими людьми і світом.

У психоаналітичній теорії самооцінка розглядається як становище, що складає у свідомості індивіда уявлення про себе як неповне, спотворене, яке відповідає дійсності. На думку З. Фрейда, самооцінка складається під тиском конфлікту між внутрішніми спонуканнями та зовнішніми заборонами, тому – через такий постійний конфлікт – адекватна самооцінка, за словами З. Фрейда, неможлива.

У роботах неофрейдиста К. Хорні є вказівки двоякого роду, що зачіпають тему самооцінки. По-перше, джерелом важких переживань – тривожності та страхів, – на її переконання, є постійна необхідність порівняння себе з іншими, домагання, з одного боку, і реальні оцінки можливості свого неуспіху і успіху інших – з іншого. По-друге, обговорюється ідеалізована самооцінка як свого роду невротичний конфлікт. Така оцінка себе веде до спотвореного «образу Я», не дає невротика можливості зрозуміти і прийняти себе. Одягаючи свого роду маску, невротик заперечує наявність внутрішніх конфліктів, представляючи себе генієм тощо і зверхньо ставлячись до оточуючих. Причини подібних конфліктів автор бачить у невдалому розвитку взаємин у дитячому віці.

За теорією особистості А. Адлера, людина прагне досконалості, відповідно цілі, які людина ставить собі, є індивідуальними та витікають із самооцінки. Самооцінка особистості формує самосвідомість людини.

Гуманістичний підхід, а відтак А. Маслоу, Р. Мей, Р. Олпорт, розглядають самооцінку з точки зору того, що від природи в кожній людині закладені потенційні можливості для позитивного зростання та вдосконалення.

Американський психолог, продовжувач гуманістичного напрямку в психології, В. Сатир відзначала, що людина, чия самооцінка висока, створює навколо себе атмосферу чесності, відповідальності, співчуття, любові. Така людина відчуває себе важливою і потрібною.

Відомо, що люди з високою самооцінкою теж можуть відчувати себе не на висоті. Однак через це вони не вважають себе безнадійними і не вдають, що нічого такого не відчувають. Вони також не перекладають свої переживання на інших.

Однією з перших робіт, що описують наведені параметри самооцінки, є дослідження Е.А. Серебрякової. Автор не тільки їх вводить, а й будує за цією класифікацією види самооцінки, проте необхідно підкреслити, що технікою діагностики самооцінки тут служило дослідження рівня домагань.

У своїх роботах Л.І. Божович дає феноменологічне пояснення стабільності самооцінки. З її точки зору, характеристика стійкості власної оцінки передбачає рівновіддалених від двох полярних її значень: 1) надгнучкість, лабільності, залежно від ситуації, приватного успіху чи неуспіху, оцінок інших і 2) ригідності, нерухомості, жорсткості.

Л.В. Бороздіна так визначає самооцінку як «критичну позицію індивіда по відношенню до того, чим він володіє, це не констатація наявного потенціалу, а саме його оцінка з точки зору певної системи цінностей, за підсумками проведеної самооцінки формується те чи інше ставлення до себе, позитивне або негативне, з рисами заперечення, неприйняття».

Отже, самооцінка – це оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей і є найважливішим фактором мобілізації людиною своїх сил, реалізації прихованих можливостей та творчого потенціалу.

Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD, канд. наук із соц. ком., доц.

С. Світлічна
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

МУЗИЧНИЙ КОНТЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ПСИХОЛОГІЇ

Сучасне адміністрування та управління будь-якими процесами потребує якісного взаєморозуміння між їх учасниками як ефективної умови функціонування будь-якої системи або процесу. З погляду вірогідного психологічного дисонансу між людьми з різними світоглядами, який може стати перешкодою конструктивних відносин, переговорів, нарад, проектів, вагомий сенс мають інструменти, які впливають на сприятливу атмосферу цих заходів. Значною мірою такі інструменти важливі для проектів, у яких задіяні неоднорідні групи людей, зокрема, різні за національними або релігійними традиціями. Безумовно, обізнаність в багатьох сферах буття різних націй, знання етикету, особливостей національної символіки, є цінним інструментом для модераторів або організаторів різноманітних проектів. Проте, неоднорідність світоглядних принципів, уподобань досить важко перетворити на конструктивний діалог між учасниками.

Загальновідомо, що найбільшою цінністю є людина, її настрій і наміри, а отже, важливими є інструменти, які впливають на людину, налашто-

вують на найкращі наміри волевиявлення. Одним із таких ефективних інструментів, є класична музика.

Під класичною розуміємо музику, що відповідає найвищим художнім вимогам і отримала визнання не лише на батьківщині її творця. Згідно з визначенням С.М. Беляєвої-Екземплярської, рівень підготовки слухача має бути таким, щоб під час сприйняття музичного твору, він був здатний обґрунтовано інтерпретувати музичний зміст. Безумовно, для свідомого сприйняття багатогранної музики бажаною є відповідна музична освіченість. Проте, навіть без достатньої підготовки, аудиторія, яка слухає виконавця музичних творів, навіть несвідомо, отримує натхнення та емоційну насиченість, не аналізуючи, що саме в музиці викликає багату гамму почуттів.

У науковому світі досить багато напрацювань з питань музичної психології. Згідно з висновками німецького науковця XIX ст. Г. Гельмгольца, законність (музичного) твору може бути сприйнята поза нашої свідомості за допомогою споглядання, бо ми відчуваємо ті духовні сили, які працювали у митця і які ми в змозі оцінити і осягнути власним почуттям і смаком перед тим, як ми починаємо аналізувати художній твір. Згідно з цими дослідженнями, в людині, незалежно від її музичної освіченості, рівня свідомості, світоглядних вподобань виникають почуття досконалості як резонанс з усіма відомими якостями музичного твору. С.М. Беляєва-Екземплярська в своїх дослідженнях доходить аналогічного висновку, що музика є засобом особливого психологічного досвіду спільного переживання, внутрішнього єднання в безпосередньому емоційному пориві, пробуджує інтерактивну сферу особистості та виховує такі тонкі почуття як співучасть та співвиконання.

Сучасні наукові відкриття дзеркальних нейронів головного мозку людини підтвердили емпіричні висновки Г. Гельмгольца. І. Бауер стверджує, що дзеркальне відображення і резонанс в психотерапії є важливою базою психотерапевтичних процесів, що без дзеркальних нейронів не було б інтуїції та емпатії. Процес дзеркального відображення протікає синхронно, довільно і без будь-яких міркувань. Створюється внутрішня нейрональна копія сприйманої дії, як ніби спостерігач сам виконує цю дію. Виконання цієї дії в реальності є вільним вибором спостерігача. Проте явища резонансу дзеркальних нейронів, які активізують в його внутрішньому поданні закладені в них програми дії, він не може запобігти. Те, що він спостерігає, програватиметься на його власній нейробіологічній клавіатурі в режимі реального часу. Таким чином, спостереження викликає в людини свого роду внутрішнє моделювання. У випадку з прослуховуванням інструментальної музики відбувається внутрішнє моделювання слухачем власного відтворення музичного твору. Тож, пролонгуємо дію дзеркальних клітин у ситуації, коли в залі проходить зібрання, наприклад, з питань міжетнічної злагоди. Присутні мають різну релігійну належність й самоусвідомлення, є мусульманами, католиками, православними, іудея-

ми. Модератор зібрання намагається його провести з позитивним результатом, щоб існуючі відмінності не були перешкодою в прийнятті кожним учасником різних принципів, закладених в функціонуванні відповідних національних меншин. У цій ситуації виконання, наприклад, на флейті, або на скрипці гармонійної музики, що пройшла випробовування часом, викликає в слухачів модель звучання такого ж самого інструменту, ніби слухачі виконують музичний твір. У всіх присутніх одночасно відбувається моделювання співзвучних дій. Оскільки музичний твір, апріорі, є результатом натхнення, високої творчої концентрації, його багатогранне та гармонійне звучання дзеркально копіює у присутніх натхненність, резонанс з мелодією. Тобто, умовно можна визнати, що в цьому випадку, власне, музичний твір виступає диригентом зібрання, інструментом співнастрою, вводить до резонансу різноманітні світогляди. На думку І. Бауера, 10-12 хвилин виконання класичної музики має передбачуваний ефект співзвучності та співнастрою.

Цей інструмент комунікації в психології є ефективним до застосування в різних сферах життєдіяльності людини.

Науковий керівник: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

О. Сиволап
Криворізький державний педагогічний університет

УСВІДОМЛЕННЯ АРТИСТОМ ПЕРЕДКОНЦЕРТНОГО ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ЯК ПОТЕНЦІЙНА МОЖЛИВІСТЬ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблема психологічної підготовки виконавця до концертного виступу – одна з найважливіших в музично-виконавському мистецтві. Публічний виступ є результатом важкої праці артиста, і водночас, відповідальним актом, що стимулює його подальший творчий розвиток. Часто виконавці ретельно вивчають твір, обмірковують виконавський план, нескінченно репетирують всі фрагменти майбутнього виступу, але, виходячи на сцену дуже хвилюються, втрачають здатність контролювати діяльність, і не можуть успішно реалізувати художні наміри.

У працях видатних музикантів, педагогів, психологів (Л. А. Баренбойма, Д. Д. Благого, А. В. Віцинського, С. І. Савшинського, Г. М. Когана, Г. Г. Нейгауза, К. С. Станіславського, А. Л. Готсдінера та ін.) представлені деякі поради щодо психологічної підготовки виконавця до концертного виступу. Між тим, у науковій літературі недостатньо висвітлені психологічні аспекти емоційного стану артиста та його вплив на виконавську діяльність. Мета нашого дослідження – розгля-

нути особливості усвідомлення та інтерпретації виконавцем власного емоційного стану перед виступом.

Емоційний стан – це переживання людиною свого ставлення до навколишньої дійсності і до самого себе в певний момент часу. Емоційні стани тісно пов'язані з індивідуальною семантичною значимістю інформації що надходить до людини і є як би корекцією, що вноситься людиною у відповідь.

Будь-який вид свідомої людської діяльності, зокрема виконавської, завжди в тій чи іншій мірі пов'язаний з розвитком емоційного стану (Г. С. Костюк, Т. Любарт). Було помічено (С. Восбург, Г. Кауфман, Конопкіним О. А.), що легка ступінь тривожності суб'єкта може визначати досягнення їм високого рівня регуляції за рахунок ретельності, відповідальності і мобілізації всіх своїх можливостей при виконанні діяльності. Вимогливість до себе і прагнення обов'язково досягти високого рівня результатів дозволяє йому, реально досягнувши успіху, компенсувати відсутність апріорної впевненості в удачі і є засобом самоствердження і отримання потрібних для нього позитивних переживань. Посилаючись на данні ряду вчених, П. В. Симонов вважає, що «для кожної діяльності існує певний оптимум емоційного напруження, при якому ця діяльність виконується найбільш ефективно». Тому, можемо сказати, для того щоб успішно виступити на концерті чи екзамені, виконавцю необхідно бути у стані так званої «оптимальної концертної готовності». Коли емоційне збудження музиканта досягає оптимального рівня, створюються можливості для виникнення особливого стану своєрідної напруги і підйому духовних сил, особливого почуття творчого підйому, всього того, що прийнято називати натхненням.

В будь якому разі, щоб успішно впливати на той чи інший емоційний стан, виконавцю необхідно його усвідомити, отже, розпізнати, дати назву, оцінити. Для здійснення цього процесу необхідно задати або актуалізували відповідні інтерпретативні рамки. В якості таких рамок досліджуваним були запропоновані критерії та показники дослідження особливостей психоемоційного стану, передбачені методикою САН. Її автори (В. А. Доскін, Н. А. Лаврентьєва, В. Б. Шарай, М. П. Мірошніков) стверджують, що ці критерії – самопочуття, активність, настрої – в повному обсязі можуть ефективно досліджувати стан кожної особистості. Критерій настрою виступає як фактор валентності, що розрізняє приємні та неприємні емоції, а активність як показник рівня активації, котрий відповідає за продуктивну діяльність та її результативність.

В емпіричному дослідженні приймали участь 36 студентів факультету мистецтв КДПУ. Досліджуваним було запропоновано співвіднести свій стан з певною оцінкою на шкалі за різних умов: у першому досліді безпосередньо перед виступом, у другому, – через певний проміжок часу після виступу, спираючись на спогади про власні переживання до виступу та їх інтерпретацію. Вдалося констатувати, що перед виступом

у оптимальному стані знаходиться лише 25 %, решта – 75 % потерпають від впливу негативного емоційного стану. Негативний стан виявляється в тому що, безпосереднє очікування виконавцем зустрічі з публікою супроводжується неухважністю, швидкою зміною різних за характером переживань, пригніченим або піднесеним настроєм, тривогою, хвилюванням, нав'язливими думками про провал або успіх і іншими проявами, може виникнути надмірне збудження, нетерпляче бажання виступити, або, навпаки, невпевненість в собі. Негативний емоційний стан демобілізує функціональні можливості виконавця, дезорганізує його, з'являється невпевненість в бездоганності вчиненого тексту, в подоланні технічних труднощів, тощо. Результати другого дослідження значно різняться. Більшість випробуваних – 89 %, у своїх спогадах про емоційний стан перед виступом характеризували його як позитивний, решта (11 %) – оцінювали негативно.

Простежується чітка тенденція: перед виступом більшість досліджуваних за всіма критеріям мають низький рівень емоційного стану, вони можуть відчувати нестабільність, напруженість, розгубленість, апатичність, скутість. Через низьку активність (89 %) пропадає координація, виконавець відчуває недомагання і слабкість. Цікавим є те, що у спогадах свого виступу, майже всі виконавці (95 %) оцінили саме цей критерій найбільш позитивно.

Отже, позитивний емоційний досвід, отриманий під час вдалого виступу, може у подальшому інтерпретувати спогади виконавця, і, в даному випадку, дозволяє усвідомлювати особистий досвід емоційних переживань як більш позитивний, позбавлений зайвої напруги. Тому, при розробці шляхів оптимізації емоційного стану виконавця перед виступом, потрібно враховувати необхідність активізації інтерпретованого у період після виступу досвіду переживань.

Науковий керівник: О.А. Ткаченко, канд. психол. наук, доц.

Д. Сотников
Університет імені Альфреда Нобеля, г. Дніпро

ВЛИЯНИЕ РЕЛИГИОЗНОСТИ НА ПОВЕДЕНИЕ

На сегодняшний день было осуществлено несколько попыток доказать существование прямых связей между религией и личностью, ее характеристиками адаптивностью или душевным здоровьем закончились неудачей. Это не удивительно, потому что влияние любой религии в условиях жизни опосредовано многочисленными социальными влияниями.

Влияние религии на людей очень велико, ибо религия даёт удовлетворения психологическим потребностям людей, оказывая психотерапевтическое воздействие. Вся эффективность религиозного управления держится

на вообразяемом контакте со сверхъестественным. В первую очередь, сознанием человека движет осознание того, что произойдет с ним после смерти: попадет ли человек в так называемый «рай» или «ад». Многие люди исходя из избранной ими линии поведения, решают, что нужно делать и что не нужно делать. Таким образом, нужное поведение в религии обозначается как «богоугодное» и «греховное», поэтому, если человек «грешит», он попадает «ад». К выполнению этих самых действий людей побуждают некие «усилители», которыми является религиозная проповедь и т.д.

Также влияние религиозности на поведение рассматривает религиозная психология. К числу основных определяющих компонентов следует отнести религиозные идеи и представления. Все основное сознание верующих включает в себя различные эмпирические знания, которые они получают в ходе их практической деятельности. Кроме того, религиозная психология связана с религиозной идеологией. Эта взаимосвязь находит своё проявление в таком аспекте как изменение условий существования религии в обществе, ведь, если происходят какие-то изменения в существовании, это приводит к изменению социальной психики верующих.

Некоторые американские исследователи, которые занимаются социальной психологией религии, пришли к выводу, что существует связь между религиозностью и политической консервативностью, нетерпимостью и фанатизмом.

Одна из особенностей религии состоит в том, что она представляет определенный пласт культуры, который связан с опытом массового сознания, с нравственным многовековым наследием. Это способ каждодневного поведения, в котором решающая роль принадлежит не доводам разума и логики, а обыденного сознания.

Следовательно, религия на психологическом уровне сводится к определенному функционированию систем, которые не являются религиозными, но направлены на обеспечение психотерапевтического воздействия.

Научный руководитель: О.Б. Тарнопольский, д-р пед. наук, проф.

Д. Стасюк
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

МУЗИЧНА СУБКУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Музика нас всюди оточує і супроводжує протягом усього життя. У ній людина знаходить вираження своїх почуттів і переживань. У музиці особистість намагається висловити своє бачення навколишнього світу, свій настрій і гаму почуттів. Музика, у свою чергу, може чинити на особистість різний емоційний вплив.

Крім того, музика може об'єднувати людей. Це відбувається завдяки численним музичним напрямкам. Однак різні люди слухають і різні музич-

ні напрямки. І тільки в цьому випадку у них можуть виникнути розбіжності між собою. Адже скільки є людей, стільки існує і музичних уподобань і смаків. Одні вважають за краще слухати поп-музику, реп, рок чи шансон, або ще які-небудь музичні напрямки. Інші, навпаки, не переносять сучасні музичні напрямки і люблять слухати тільки класичну музику або народні пісні.

Музичні стилі та напрямки формувалися протягом довгого періоду часу. Тепер їх налічується величезна безліч. Музичні напрямки настільки різноманітні, що іноді складно вказати і точно визначити приналежність композиції до певного стилю.

У наш час музика стає не просто надбання суспільства, а переходить на рівень більшого, вагомого – стає невід'ємною частиною сьогодення. Вона настільки увійшла у наш соціум, що зараз за допомогою неї, здавалося б абсолютно різні люди, можуть знайти спільну мову і створити свої об'єднання, які потім можуть перерости у субкультури з величезними масами послідовників і «фанів» (здебільшого це стосується молоді).

Музика є частиною того навколишнього світу, який для себе обирає людина. В залежності від текстів улюблених пісень, особистість буде свою поведінку та ціннісні пріоритети свого існування. Недарма кажуть: «Музика – то є рух, а рух – життя». Відтак можна констатувати, що вона однозначно впливає на особистість та її життєдіяльність.

Але можна сказати, що особистісні особливості людей, які віддають перевагу різноманітним музичним напрямкам є недостатньо вивченими.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних теорій засвідчує величезне різноманіття поглядів вчених на проблему структури особистості: від практичної відмови розглядати це питання (К. Роджерс, А. Маслоу, у нас — представники теорії діяльності), до дуже ретельних і скрупульозних спроб, які, однак, є вельми довільними, відображаючи логіку авторів, а не логіку об'єкта вивчення (Б. Г. Ананьев, А. К. Ковальов, С. Л. Рубінштейн, З. Фрейд, Р. Кеттелл, Г. Олпорт та ін.).

Виявлено вплив музичних напрямків на особистість та її життєдіяльність. Ми виявили, що диференціація суспільства, соціальна розрізненість в умовах існування людей приводить до виникнення субкультур, що являють собою культурні форми життя окремих прошарків населення, класів, соціальних груп. Зазвичай підґрунтям для формування молодіжної субкультури стає музика. Так, загальновідомі такі субкультури: рейвери, рокери, металісти й хіп-хоп.

У результаті аналізу отримані результати було встановлено, що вплив музики на особистість виявляється різним залежно від типу нервової системи – сильної або слабкої по збудженню, - специфічної при прояві тих чи інших психомоторних якостей залежно від структури музики як носія емоціогенних якостей.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

ПУТИ И СРЕДСТВА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Совершенствование, а тем более реформа всего дела образования и воспитания в связи с изменениями в реальной жизни общества требуют решения многих и многих вопросов.

Несоответствие содержания образования запросам общества находит свое проявление в обострившихся противоречиях между предметной структурой и необходимостью получения интегральных результатов воспитания, создания и развития коллектива учащихся и личности школьника; между возрастающим объемом научной информации в учебных предметах и перегрузкой учащихся, отрицательно сказывающейся на их здоровье в качестве учебно-воспитательного процесса; между технократическими тенденциями в содержании, методах, формах образования, преобладанием информационных, коммуникативных и технико-исполнительных аспектов и возрастанием значимости человеческого фактора, повышением роли гуманитаризации, гуманизации духовного начала и развития творческой инициативы учащихся.

Без преодоления этих противоречий трудно ожидать коренного повышения эффективности обучения и воспитания. Это во-первых. Во-вторых, необходимо, чтобы реформу образования проводили люди, знающие школу, заинтересованные судьбами школы, работающие для школы, а не для себя, для решения своих карьерных притязаний, люди творческие, смелые, образованные.

Темпы, характер, содержание процесса совершенствования образования, повышения его эффективности зависят от выбора путей, форм, методов, средств развития средней и высшей школы, от решения организационных вопросов функционирования системы, в том числе вопросов участия широкой общественности в решении проблем развития школы. Эти условия, в свою очередь, отражаются в уровне знания коренных проблем ее функционирования. Однако пока еще много литературы, посвященной проблемам образования, написано абстрактно, сложно и потому не пользующейся популярностью среди работников просвещения, родителей, широкой общественности. Написание ярких, убедительных работ, построенных на анализе реальных процессов жизни, диалектике развития школы, является одним из важных инструментов привлечения всех слоев нашего общества к активному участию в реформе школы.

В-третьих, для совершенствования функционирования всей системы образования необходимо преодолеть и ошибочные взгляды на пробле-

му задатков, способностей, дарований, возможностей каждого человека к различным сферам деятельности. При анализе этой проблемы следует помнить важнейшее положение о том, что «человек является непосредственно природным существом. В качестве природного существа, притом живого природного существа, он наделен природными силами, являясь деятельным природным существом; эти силы существуют в нем в виде влечения». Эти слова указывают, прежде всего, на то, что в обучении необходимо учитывать природу человека, выявляя его задатки и способности, определяя характер и направленность заложенных в нем жизненных сил, влечений, склонностей, интересов. Именно они предопределяют возможность его успешной деятельности.

Сегодня, в условиях все возрастающего потока информации, в диалектическом разрешении противоречий между процессами дифференциации и интеграции знаний проблема своевременного выявления и учета в образовании задатков, дарований и способностей приобретает особую значимость.

Кроме того, Л.Ф. Спирин обращает особое внимание на необходимость развития ранее отсутствующего качества образования - научного стиля мышления. В нем он выявляет следующие черты, которые должны быть присущи каждому современному школьнику:

- системность мышления - способность охватить явление многоаспектно, выделить комплексы из взаимосвязанных компонентов, получить объемное знание для решения педагогических задач;
- вероятность мышления - способность выявлять и прогнозировать возможные пути учебно-воспитательного процесса, действия личностей, групп, коллективов;
- конкретность мышления - способность переводить общее положение теории на язык конкретных ситуаций; способность оперативно обрабатывать факты;
- прогностичность мышления - способность видеть перспективу событий; способность к антиципации, моделирование «зоны ближайшего развития»;
- экономичность мышления - способность выбирать пути наименьших затрат сил и времени при решении задач;
- рефлексивность мышления - способность оценивать свою деятельность «со стороны», как бы глазами учащихся;
- эвристичность мышления - способность производить творческие процедуры, ставить и проверять гипотезы, фильтровать альтернативы на основе разных критериев.

И. Осмоловская считает, что ключевым моментом в содержании образования является обучение способности решать проблемы, а оно может быть спроектировано посредством:

- учебных заданий, в которых отрабатываются конкретные этапы решения проблем;

- учебных заданий, формирующих способы деятельности;
- учебных ситуаций, действие в которых формирует опыт решения проблемы.

Таким образом, пути и средства совершенствования содержания образования зависят от точки зрения автора, от его восприятия существующего положения в системе образования. Т.е. пути и средства совершенствования логично вытекают из тех проблем, которые автор выделяет как самые актуальные, которые, с его точки зрения, являются наиболее важными для современного образования, которые оказывают максимальное разрушительное воздействие на содержание образования в целом и на формирование личности каждого школьника в отдельности.

О. Ткач

Университет имени Альфреда Нобеля, г. Днепр

ИМПЛИЦИТНЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ СУБЪЕКТОВ КОНФЛИКТА

Представления о стратегиях взаимодействия людей в конфликте уже устоялись в психологии. Однако проблема прогнозирования поведения в конфликте остается актуальной. Мы констатируем тот или иной способ взаимодействия, не имея объяснений, почему в одних случаях человек предпочитает избегать конфликта, в других – приспосабливается, в третьих – соперничает. В связи с этим встает необходимость понимания причин, «отбирающих» стратегию участия в конфликте. Цель работы – изучение зависимости типа взаимодействия партнеров в конфликте от имплицитных представлений, которыми они руководствуются.

Среди факторов, влияющих на выбор способа участия в конфликте, можно выделить образ конфликта (Л.А. Петровская, А.Г. Ковалев), неявные установки, сформированные в детстве, имплицитные теории (Дж. Брунер). Имплицитную теорию, касающуюся восприятия конфликтной ситуации (образа конфликта) участниками взаимодействия, мы будем называть имплицитной теорией межличностного конфликта. В содержание образа конфликта входит: представление о себе, о противнике, о взаимодействии между ними (А.Г. Ковалев). Такие представления подкреплены убеждениями, допущениями относительно способа участия в конфликте, которые складываются еще в детстве.

Использовались модифицированные методы: техника репертуарных решеток, Маст-тест. Для выявления шаблонов поведения в конфликте, а также типичного способа реагирования было привлечено клиническое интервью. Конфликтный стиль исследовался с помощью методики Томаса.

Нами эмпирически были выявлены 4 вида поведения людей в конфликте, в которых легко угадывается теоретически обоснованная типология Ф.Е. Василюка внутреннего и внешнего мира человека.

1. Гуманно-ориентированный. Стремление людей избежать открытого взаимодействия, разобраться в причинах столкновения. Позиция «Я» оценивается как идеальная (такие глаголы, как любить, избегать конфликтов, говорить правду и др.). Это дает возможность вести себя уравновешенно в конфликте, а не бурно и агрессивно реагировать на замечания другого участника взаимодействия. Такая позиция в конфликте соотносится с шаблоном человека, например, отождествление себя в ситуации конфликта со спокойным озером. Среди убеждений прослеживается тенденция понять точку зрения другого участника, например, «если не вникнуть в конфликт (позицию другого), то будет бессмысленная потеря энергии». Внутренний мир человека простой: моральный, гуманный, безмятежный. Внешне легкий есть образец поведения, заданный моралью общества.

2. Спокойное доминирование. Появляется рефлексивная позиция – Коллега. Занятие спокойной позиции («спокойный как удав»). Такая позиция обуславливает противопоставление себя как Начальника, Преуспевающего, Друга, Умного, человеку, которого Жалко. Это дает возможность занять более выгодную позицию – доминирования без атаки. Позиция «Я» оценивается как правильная (дружить, уважать, принимать и др.). Противоположная позиция (Жалко) оценивается как отрицательная. Это позволяет встать «Я» в позицию выше соперника, владеть инициативой в конфликтной ситуации, контролировать ход ее течения и возможные исходы. Внутренний мир усложнился: он одновременно гуманный, есть внутренний наблюдатель, который постоянно следит за соблюдением норм общества, вынуждает искать компромисс. Внешне это легкий (ясный) мир – человек давит (реактивное соперничество).

3. Страдательный тип поведения. Тенденция противопоставлять себя Начальнику, причем «Я» близко по значению к Подчиненному, а Начальник – к Опасному, Отвергающему человеку. Возможно, это является поводом для стремления избежать конфликта, так как противник может таить в себе скрытую угрозу. Среди допущений выделена ориентация на тишину, стремление избежать крика, занять уступчивую позицию. Например, «если не будет тишины и спокойствия, я пропаду». Внутренне сложный мир – страдательность, дефицит ресурсов, отсутствие опоры, нецелостность. Внешне трудный – однозначность и необходимость во времени дают возможность противнику для нападения. Отсюда и стремление избежать открытого конфликта.

4. Компенсаторно-агрессивный. Противопоставление себя как Счастливого, Опасного, Я идеала, Начальника группе людей: Подчиненный, Жалко, Отвергающий. Прослеживается тенденция в утверждениях ориентироваться на выигрыш – «если не буду подавлять, то проиграю». С

другой стороны, у одного и того же человека возникает ряд утверждений типа, «если буду ругаться, осложню себе жизнь». На наш взгляд, совмещение двух противоположных допущений относительно участия в конфликте приводит к внутреннему конфликту. Такой внутренний конфликт (постоянная проблема выбора – включаться в конфликт или нет) в свою очередь приводит к упрощению внутреннего мира человека, что дает возможность повысить субъективную уверенность в своих прогнозах и оценках. Данные типы поведения присущи внутренне простому и внешне трудному миру.

Таким образом, каждый человек выбирает одну стратегию поведения в конфликтной ситуации, которая для него является наиболее комфортной, привычной, выгодной. Можно сказать, что тип взаимодействия партнеров в конфликте взаимосвязан с имплицитными представлениями, которыми они руководствуются.

Научный руководитель: Т.В. Ермолаева, ст. преподаватель.

О. Товстик

Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРСОНІФІКАЦІЇ КОМП'ЮТЕРА РІЗНИМИ ВІКОВИМИ КАТЕГОРІЯМИ КОРИСТУВАЧІВ

Актуальність проблеми обумовлена переходом в інформаційне століття та потребує психологічного осмислення проблеми «людина та комп'ютер», проведення широкого спектру дослідницьких робіт у цій області. Особливості процесів спілкування в умовах використання інформаційних технологій, у тому числі й Інтернет, з одного боку, розглядаються як спілкування між людьми, опосередковане комп'ютером, з іншого боку – як безпосередній «діалог» з комп'ютером у ролі партнера. Причому останній вид спілкування веде до відомих феноменів персоніфікації цього складного технічного засобу.

Феномен персоніфікації, що означає наділення неживих предметів людськими властивостями, має глибокий корінь людської психіки. Можливість вести з комп'ютером діалог, сприйняття машини в ролі партнера, здатного приймати рішення, розуміти й реагувати на дії людини, сприяють прояву персоніфікації. Персоніфікація не є чимось дивним та унікальним, а, навпроти, експлікує одну з фундаментальних особливостей світу.

Дослідження особливостей персоніфікації комп'ютера Гордєєва А.В. проводила за допомогою авторської комп'ютерної методики дослідження уяви комп'ютера (МДУК), що пройшла процедуру стандартизації. Мето-

дика дозволяє одержувати дані про структуру уяви комп'ютера, вираженої в категоріях: «суб'єктність», «об'єктність», «комунікативність», «реципієнтність», «лідер комп'ютер», «лідер людина», «активність комп'ютера», «емоції позитивні», «емоції негативні».

У якості незалежних змінних, що впливають на ступінь персоніфікації комп'ютера, були розглянуті наступні: стать, професія, освіта, вік, досвід роботи з комп'ютером, наявність комп'ютера вдома. Усього в дослідженні взяло участь 569 чоловік.

До професійної приналежності вибірка розділилась на наступні групи: школярі - 41 чол. (7,2%), студенти психологічного факультету - 117 чол. (20,6%), керівники народної освіти - 247 чол. (43,4%), слухачі факультету, що одержують другу вищу освіту психолога, - 131 (23%), інженери-програмісти - 33 чол. (5,8%).

Результати дисперсійного аналізу показали, що професійна приналежність найбільше впливає на варіативність оцінок категорій уявлення, безпосередньо пов'язаних із суб'єктивним сприйняттям комп'ютера. Це такі категорії, як «суб'єктність», «комунікативність», «лідерство» та «активність ПК» ($p \leq 0,01$). Розходження середніх по категоріях «об'єктність» й «емоції позитивні» не досягають рівня значимості, розходження категорії «емоції негативні» значимі ($p \leq 0,05$). Таким чином, підтвердилась значимість розходжень середніх у професійних групах по всіх категоріях структури уяви комп'ютера, крім категорій «об'єктність» й «емоції позитивні». Ступінь персоніфікації залежить від професійної приналежності користувачів ПК. Позитивні емоції є основним і дуже високим рівнем сприйняття для всіх категорій досліджуваних, однак у програмістів цей рівень нижче (але не на статистично значимому рівні).

Для порівняння категорій уяви комп'ютера у вибірках, згрупованих за віком, були виділені п'ять вікових груп: 1-а група - 14-17 років (64 чоловік), 2-а - 18-25 років (108 чоловік), 3-я - 26-40 років (222 чоловік), 4-а - 41-60 років (164 чоловік), 5-а група - більше 60 років (11 чоловік).

Дослідження особливостей персоніфікації у вікових групах і проведений дисперсійний аналіз дозволили зробити наступні висновки:

- для всіх вікових груп у тому або іншому ступені характерна персоніфікація комп'ютера. Отримано значимі розходження в сприйнятті комп'ютера у вікових групах для всіх категорій уяви комп'ютера, крім категорії «позитивні емоції»;

- досліджуванам молодшого й пенсійного віку менш властива персоніфікація ПК, ніж людям основного працездатного віку;

- вище рівень негативних емоцій у діалозі з комп'ютером у людей 26-40-літнього віку;

- 14-17-літні менше всіх сприймають комп'ютер як комунікатор, вони ж більше сприймають його як реципієнта, що може бути обумовлено їхніми віковими особливостями, реалізацією потреби в спілкуванні.

Простежується вікова тенденція зниження реципієнтних якостей комп'ютера й посилення лідерства ПК. Це можна пояснити незадовільним знанням комп'ютерних інформаційних технологій людьми старшого віку. У майбутньому, коли знання й уміння працювати на комп'ютері стануть звичними й необхідними для людей будь-якого покоління, ця тенденція може змінитися.

Припускаючи, що освіта впливає на ступінь персоніфікації комп'ютера, були проведені дослідження оцінки категорій уяви ПК у групах, сформованих згідно освітнього напрямку. Сама значна частина вибірки – це фахівці з вищою освітою – 384 чол. (67%), 89 чол. (16%) з неповною вищою освітою, 43 чол. (8%) – із середнім спеціальним, 12 чол. (2%) – із середнім й 41 чол. (7%) – з неповним середнім (це учні 8-х класів).

Отже, аналіз результатів дослідження показав, що існують розходження в сприйнятті комп'ютера як суб'єкта спілкування в групах досліджуваних з різною освітою. Однак ці розходження не так сильно виражені й значимі, як у випадках, де в якості незалежних змінних виступали професія та вік. Є значимі розходження в категоріях «суб'єктність», «об'єктність», «комунікативність» та «лідер-ПК». Можна припустити, що досить більша група досліджуваних з вищою освітою, складова 67% всієї вибірки, досить неоднорідна у своєму складі. Тут є фахівці з гуманітарною освітою, технічною, є програмісти та ін. Розходження в ступені персоніфікації усередині групи виявилися більш сильними, чим між групами, що показав дисперсійний аналіз. Однак, загальна тенденція високого ступеня персоніфікації для цих досліджуваних не викликає сумніву. Можна припустити, що ступінь персоніфікації обумовлена ще й тим, що в складі досліджуваних з вищою освітою більша частина має дуже незначний досвід роботи з комп'ютером.

Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD, канд. наук із соц. ком., доц.

Ю. Третяк, К. Стряпан
Університет імени Альфреда Нобеля, г. Дніпро

ВЗАИМОСВЯЗЬ САМООЦЕНКИ И УСПЕВАЕМОСТИ У СТУДЕНТОВ

Период обучения в университете и то, как обучающийся справляется с проблемами, возникающими в этом процессе, очень важны для протекания его дальнейшей жизни. А. Маслоу рассматривает обучение как процесс, продолжающийся всю жизнь и не ограниченный стенами учебного класса.

Самооценка, т.е. оценка личностью самой себя, своих возможностей, качеств и места среди других людей, являясь регулятором поведения человека, влияет на эффективность его деятельности. Потенциальную само-

оценку часто называют уровнем притязаний. Уровень притязаний формируется под влиянием субъективных переживаний успеха или неуспеха в деятельности.

Основное содержание ранее проводившихся исследований охватывало вопросы жизненных планов студентов, их представлений о ценности образования, оценки качества образовательного процесса, его обеспеченности и т.д. Анализ материалов предыдущих исследований показал, что в главных чертах замысел исследования может быть реализован в мониторинговом режиме. Обращение исследователей, проводивших данное исследование на предыдущих этапах, к вопросам условий обучения в вузе, образовательных траекторий (связь ступеней образования в том числе), мнения студентов о престижности вуза, его соответствии ожиданиям студента, как и обширный ряд вопросов относительно ценностных ориентаций студентов, отражает как общий интерес современной социологии к субъективной составляющей человеческой деятельности, так и конкретные интересы вузов к самооценке своей работы в свете мнений, высказываемых студентами.

Цель: на основе анализа основных позиций в сфере изучения проблемы взаимосвязи самооценки и успеваемости у студентов, обратить внимание на необходимость выявления проблемных зон в оценках студентами условий получения высшего образования и своих послевузовских перспектив вузов, и сформулировать рекомендации, направленные на преодоление возникших проблем.

Проблема оценивания и оценки в разных своих аспектах получила отражение в трудах отечественных и зарубежных психологов, педагогов и методистов (Б.Г. Ананьев, Ю.К. Бабанский, П.П. Блонский, Дж. Брунер, Л.И. Божович, Л.С. Выгодский, Э.А. Голубева, А.Н. Леонтьев, И.Я. Лернер, А.Р. Лурия, М.Н. Скаткин, Д.Б. Эльконин, А.И. Липкина). Согласно теории учебной деятельности, оценочная деятельность порождает потребность ученика или учителя получить информацию о том, соответствует или нет качество знаний и умений учащихся по предмету требованиям программы. Целью оценочной деятельности является, таким образом, контроль успеваемости учащихся и формирования у них адекватной самооценки. Как отмечает А.И. Липкина у обучающегося в учебно-воспитательном процессе формируется установка на оценку своих возможностей – одного из основных компонентов самооценки.

Предметом оценочной деятельности, совпадающим с предметом учебно-познавательной деятельности, является система знаний и умений учащегося.

Итогом акта оценивания студентом результатов учебной деятельности является оценка, которая в зависимости от уровня и способа отражений отношений может выражаться знаком и интенсивностью эмоционального переживания, его версией, оценочным суждением, отметкой.

Самооценка должна как можно в большей степени соответствовать уровню достижений студента, т.е. быть адекватной. Адекватная самооценка непосредственно влияет на результаты обучения, а также способствует становлению студента как активного субъекта обучения, определяет уровень его притязаний, мотивации, помогает ему адаптироваться к требованиям социальной среды, ставить цели и задачи, способствующие наиболее полному самовыражению личности, раскрытию и развитию ее способностей.

Различные аспекты формирования самооценки рассматривались Ш.А. Амонашвили, Б.Г. Ананьевым, А.В. Захаровой, И.Л. Лернером, А.И. Липкиной, В.В. Рыловой, М.Н. Скаткиным, Д.Б. Элькониним и др. В работах указанных авторов установлено, что условием становления адекватной самооценки служит направленность обучения на формирование всех компонентов учебной деятельности.

В исследованиях Л.И. Божович, Е.И. Савонько, А.Е. Соловьева самооценка рассматривается как один из компонентов целостной структуры личности, как характеристика личности. Исследователи подчеркивают, что, с одной стороны, развитие самооценки осуществляется в процессе формирования личности, а с другой – уровень развития самооценки является одним из показателей ее сформированности.

Согласно деятельностному подходу, самооценка представляется необходимым условием саморегуляции личности, интегрирующим как представление уже достигнутого, так и «проект будущего, как компонент учебной деятельности» (Я. Бедер, М.Г. Казакина, З.В. Кузьмина, В.П. Левкович, А.И. Липкина, Л.И. Рувинский, Л.К. Ткаченко, Д.Б. Эльконин).

Вместе с тем нельзя не отметить не разработанность концептуальных положений, определяющих сущность педагогической оценки, структуру и механизмы оценочных актов. Так, в разнообразных определениях оценивание выступает и как процесс, и как действие, и как деятельность, и как совокупность социальных умений, и как функция.

Ученые, которые в разное время исследовали проблему взаимосвязи самооценки с успеваемостью студентов, пришли к следующему выводу. Обращение исследователей, проводивших данное исследование на предыдущих этапах, к вопросам условий обучения в вузе, образовательных траекторий (связь ступеней образования в том числе), мнения студентов о престижности вуза, его соответствии ожиданиям студента, как и обширный ряд вопросов относительно ценностных ориентаций студентов, отражает как общий интерес современной социологии к субъективной составляющей человеческой деятельности, так и конкретные интересы вузов к самооценке своей работы в свете мнений, высказываемых студентами.

Проблема взаимосвязи самооценки с успеваемостью студентов является сравнительно новой в психологии, поэтому можно предложить ряд идей, которые помогут скорректировать процесс.

- необхідно визначити сутність професійної самодостаточності студентів;
- розробити модель управління розвитком професійної самодостаточності студентів в умовах освітнього закладу;
- сформулювати організаційно-педагогічні умови управління розвитком професійної самодостаточності студентів. А саме, оволодіння і застосування керівниками і управлінськими командами шкіл інноваційних форм і методів управління навчанням колективу, створення мотиваційного середовища, застосування сучасних способів стимулювання, засвоєння методів самопізнання і самоактуалізації.

Науковий керівник: Т.В.Ермолаєва, ст. викладачка.

О. Трефілова
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ДІАГНОСТИКА АГРЕСІЇ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ТА СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність дослідження агресії у дітей середнього дошкільного та старшого шкільного віку обумовлюється тим, що в дошкільних освітніх закладах і психологічних службах слабо розроблені науково обґрунтовані і систематизовані методи вивчення та корекції дитячої агресії, виявлення високих вимог до дітей, впливу суспільства на поведінку дітей. Вплив соціального середовища на агресивну поведінку дітей на прикладі дітей середнього і старшого дошкільного віку, як формується особистостей, є одним з важливих і значимих аспектів цього завдання.

Проблема дитячої агресивності розглядалася багатьма зарубіжними і російськими вченими (З. Фрейд, А. Фромм, М.Д. Лісіна, В. С. Мухіна, Л.Д. Кошелева, Б. Спок, Е. Гаспарова, Д. Доллард, Р. Сіре, Х. Левін, Л.С.Виготський). В останні роки науковий інтерес до проблеми дитячої агресивності зріс. У зарубіжній літературі тема агресії і агресивності обговорюється дуже широко. Створена велика кількість теоретичних концепцій, проводяться численні експериментальні дослідження (як це показали, наприклад, Р. Беррон і Д. Річардсон, 1997). Все різноманіття західних концепцій можна умовно розділити на дві групи. Перша включає теорії, в яких агресивність трактується як вроджена, інстинктивна властивість індивіда (З. Фрейд, К. Лоренц, М. Дауголл і ін). Другу складають концепції, що розглядають агресивність як придбану характеристику поведінки (Шоллард, Б. Берковіч та ін).

Однак вітчизняні дослідження в цій області, незважаючи на її високу наукову і практичну значущість, нечисленні і становлять в основно-

му огляд зарубіжних досліджень (С. Еніколопов, Н.Д. Левітів, Л.М. Семєнюк, І.А. Фурманов, Т.В. Г. Румянцева та ін).

Відомо, що у важкій ситуації людина діє типовим для неї способом, який закладається в дитинстві (Данилова Е.Е.М., 1987). Виникнення конфліктних ситуацій в процесі спілкування дітей один з одним часто призводить до того, що дитина, неадекватно реагує в такій ситуації, часто виявляється в ізоляції від колективу, що перешкоджає повноцінному розвитку її особистості. Неконтрольована поведінка в більш ранньому дитячому віці може перерости в поведінку з асоціальними тенденціями в підлітковому віці. Своєчасне виявлення дітей, що виявляють ознаки агресивності в поведінці, необхідно з метою попередження несприятливого варіанта розвитку і для організації необхідної психологічної допомоги.

Мета дослідження: виявити фактори, які впливають на агресивність в поведінці дітей середнього дошкільного та молодшого шкільного віку, і як вони впливають на зміну соціальної позиції.

Об'єкт дослідження: діагностика агресії у дітей.

Предмет дослідження: діагностика агресії у дітей середнього дошкільного та молодшого шкільного віку.

В якості робочої гіпотези було висунуто припущення про те, що у дітей при переході із середньої групи дошкільного навчального закладу в старшу групу дошкільного навчального закладу змінюється рівень агресії.

Існують фактори, які впливають на становлення агресивної поведінки дітей-дошкільнят. М. Раттер розглядає дитячу агресивність і пов'язує її походження з такими факторами: важка обстановка в сім'ї, багатодітність, стиль виховання і т.д.

А. К. Осницький пов'язує прояв агресії у дітей в першу чергу з умовами виховання та умовами соціалізації.

На думку А. С. Завражана, агресивна поведінка дитини дошкільного віку структурується навколо двох сфер гри як інструментально-діяльного початку і взаємин у сім'ї як емоційно - оцінного.

Сім'я може одночасно демонструвати агресивну поведінку та забезпечувати її підкріплення; агресивності діти навчаються також при спілкуванні з однолітками; ставши жертвами насильства; на символічних прикладах, одержуваних зі ЗМІ.

Стиль сімейного виховання, реакція батьків на неправильну поведінку дитини, характер відносин між батьками і дітьми, рівень сімейної гармонії або дисгармонії - це ті чинники, які можуть зумовити агресивну поведінку в сім'ї та поза нею.

У виникненні агресивних проявів у дітей дошкільного віку задіяно багато факторів як біологічного так і соціального походження. Їх взаємодія один з одним визначає рівень та інтенсивність агресивних проявів у поведінці дитини.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що важливими факторами виникнення агресії у дітей є: міжособистісні конфлікти в сім'ї; невіра батьків у можливості та сили дитини; неадекватні до віку або суперечливі між собою вимоги з боку батьків; відсутність інформації про те, коли і чому батьки задоволені чи незадоволені поведінкою дитини. Особливе значення для виникнення агресії у дитини має не стільки реальна сімейна ситуація, скільки суб'єктивне сприйняття та переживання дитиною того, що відбувається в сім'ї.

Вивчення впливу моделей поведінки на агресивність дитини показує, що приклади дорослих, справляють на неї сильний, тривалий і глибокий вплив. Примітно, що діти, які виявляють у дошкільному віці риси найбільшої просоціальності (допомагають, співчують, схильні до допомоги й щедрості) виявляються одними з найагресивніших у класі.

Крім батьків і їхньої «роботи» над агресією своїх дітей, прикладом негативної поведінки можуть служити брати й сестри. Орієнтуючись на їхній приклад, спілкуючись і граючи з ними, діти можуть копіювати або засвоювати агресивні способи поведінки. Діти налаштовані більш агресивно проти єдиного брата або сестри, ніж проти всіх інших дітей, з якими вони спілкуються.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, ст. викладач.

А. Турдымуратова, З. Наймова
Нукусский государственный педагогический институт,
Узбекистан

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ

«В начале XXI века наше общество подверглось сильным изменениям. Это и ускоренный темп жизни, и недостаток нравственно-этических начал в отношениях взрослых, и низкая социально-психологическая культура общения. Наблюдается разрушение сложившихся нравственно-этических норм и традиций семейного уклада».

В связи с этим возникает множество актуальных проблем воспитания детей, являющихся сферой деятельности педагогики и психологии. Посредством общей плодотворной деятельности учёных было преодолено множество укоренившихся стереотипов и заблуждений касательно вопросов воспитания, однако универсального средства, способствующего гармоническому и правильному формированию личности ребёнка, так и не было найдено.

Как отмечает Новикова Л.И., «повседневное бытие, несмотря на свою естественность, и, казалось бы, элементарность, с трудом поддаётся педагогической рефлексии. В немалой степени причина этого кроется в

пренебрежительном отношении классической рациональной науки к повседневности, которая воспринимается учёными как производное от общественного бытия. Этой позиции в известной степени придерживается и педагогика, опирающаяся на директивы, назидательные поучения и обращающаяся к микрокосму ребёнка лишь в экстремальных случаях. И только в последнее время так называемая постклассическая наука приступила к исследованию феномена повседневности, или жизненного мира человека. Предпринимаются попытки раскрыть сложный механизм взаимодействия эго с рациональной средой общественных отношений».

Рассматривая данную проблему с педагогической и психологической точек зрения, мы попытались, в свою очередь, выделить наиболее существенные проблемы, характерные для современного этапа воспитания. Хотелось бы подчеркнуть, что данная проблема рассматривалась нами с точки зрения родительского авторитета в семье, играющего первостепенную роль в вопросе становления будущего поколения.

В связи с этим мы выделили наиболее общие и распространённые модели воспитания детей в семье, основывающиеся на ложных предпосылках. Перечислим эти модели: диктат, педантизм, морализм, либерализм, сентименталистская модель, гиперопека, невмешательство.

А теперь более подробно рассмотрим каждую из них.

Диктат - одна из наиболее разрушительных и ущербных моделей воспитания, зачастую также подкрепляющаяся не столько психологическим насилием над личностью ребёнка, сколько физическим. Данная модель наиболее характерна для отца, хотя в современном обществе может реализовываться и со стороны матери, а также с обеих сторон, хотя последний вариант наиболее редок, поскольку требует согласованной деятельности обоих родителей, находящихся на равных правах по отношению друг к другу, что в условиях данной модели практически невозможно.

Педантизм - стиль воспитания, при котором родители достаточное количество времени уделяют своему ребёнку, стремятся воспитать его правильно, но делают это как бюрократы, соблюдая лишь внешнюю форму, в ущерб существу дела.

Морализм - модель воспитания, очень близкая по своей сути к педантизму, но отличающаяся рядом характерных признаков.

Родители, придерживающиеся морализма в воспитании, также стремятся выглядеть в глазах своих детей «непогрешимыми праведниками», но для достижения данной цели используют в своей воспитательной деятельности не бесконечную систему запретов и распоряжений, а воздействуют на сознание ребёнка не менее утомительными поучениями и назидательными беседами.

Либерализм - модель воспитания, противоположная диктату, но не менее разрушительная с точки зрения формирования личности. Характеризуется чрезмерной уступчивостью, мягкостью и попустительством ро-

дителей. Данная модель наиболее типична для матери, хотя распространена и среди отцов-одиночек.

Сентименталистская модель - не менее растлевающая детскую душу, ложная модель воспитания, нежели либерализм, хотя основывается она на более изощренных и хитроумных методах воздействия на ребёнка.

Гиперопека - модель воспитания, характеризующаяся тем, что родители умышленно ограждают своего ребёнка от окружающего мира, оправдывая это своей заботой о нём и любовью, при этом обеспечивая своего ребёнка всем необходимым.

Невмешательство - это такая модель воспитания, когда ребёнок фактически предоставлен сам себе. Родители, в данном случае, серьёзно убеждены, что для развития в ребёнке самостоятельности, ответственности и накопления опыта вовсе не обязательно их активное участие. Ребёнок должен сам совершать свои ошибки и сам же их исправлять.

Зачастую данный стиль воспитания практикуют работающие родители или родители-одиночки, у которых не хватает времени на воспитание ребёнка.

Отрицательная сторона данного воспитания проявляется в отчуждённости ребёнка от родителей, замкнутости в себе, подозрительности. Недополучивший свою долю родительской любви и ласки, такой ребёнок вырастает недоверчивым, чёрствым и равнодушным к чужим проблемам и горестям.

Главной проблемой современного воспитания детей в семье является выбор заведомо ошибочной модели семейной организации, среди которых наиболее распространёнными являются следующие: диктат, педантизм, морализм, либерализм, сентименталистская модель, гиперопека, невмешательство.

С помощью проведённого нами тестирования удалось установить, что на современном этапе большинство семей действительно используют в своей воспитательной деятельности те или иные элементы представленных нами моделей. В отдельных семьях проявляется даже сочетание нескольких типов подобной семейной организации, что представляется нам серьёзной проблемой современного общества и свидетельствует о его недостаточной подготовленности и организации в сфере воспитания подрастающего поколения.

Ш. Утениязова

*Нукусский государственный педагогический институт,
Узбекистан*

АДАПТАЦИЯ ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА К УСЛОВИЯМ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ

С поступлением ребенка трех-четырёх летнего возраста в дошкольное учреждение в его жизни происходит множество изменений: строгий режим дня, отсутствие родителей в течение девяти и более часов, новые

требования к поведению, постоянный контакт со сверстниками, новое помещение, таящее в себе много неизвестного, а значит, и опасного, другой стиль общения. Все эти изменения обрушиваются на ребенка одновременно, создавая для него стрессовую ситуацию, которая без специальной организации может привести к невротическим реакциям, таким, как капризы, страхи, отказ от еды, частые болезни и т.д. Эти трудности возникают в связи с тем, что малыш переходит из знакомой и обычной для него семейной среды в среду дошкольного учреждения.

Ребенок должен приспособиться к новым условиям, т.е. адаптироваться. Термин «адаптация» означает приспособление. Сложность приспособления организма к новым условиям и новой деятельности и высокая цена, которую платит организм ребенка за достигнутые успехи, определяют необходимость учета всех факторов, способствующих адаптации ребенка к дошкольному учреждению или, наоборот, замедляющих ее, мешающих адекватно приспособиться.

Адаптация неизбежна в тех ситуациях, когда возникает противоречие между нашими возможностями и требованиями среды.

Существует три стиля, с помощью которых человек может адаптироваться к среде:

а) творческий стиль, когда человек старается активно изменять условия среды, приспособляя ее к себе, и таким образом приспособливается сам;

б) конформный стиль, когда человек просто привыкает, пассивно принимая все требования и обстоятельства среды;

в) избегающий стиль, когда человек пытается игнорировать требования среды, не хочет или не может приспособливаться к ним.

Наиболее оптимальным является творческий стиль, наименее оптимальным – избегающий.

Как же формируются у ребенка способности к адаптации? Само рождение ребенка – яркое проявление биологической адаптации. Переход из условий внутриутробному ко внеутробному существованию требует коренной перестройки в деятельности всех основных систем организма – кровообращения, дыхания, пищеварения. Эти системы должны к моменту рождения иметь возможность осуществить функциональную перестройку, т.е. должен быть соответствующий врожденный уровень готовности этих адаптационных механизмов. Здоровый новорожденный имеет такой уровень готовности и достаточно быстро приспособливается к существованию во внешних условиях.

Возрастные особенности, возможности детей, показатели, определяющие, необходимо знать. Но следует учитывать и индивидуальные особенности ребенка.

Часто причиной неуравновешенного поведения детей бывает неправильная организация деятельности ребенка: когда не удовлетворяется его

двигательная активность, ребенок не получает достаточно впечатлений, испытывает дефицит в общении со взрослыми. Срывы в поведении детей могут произойти и в результате того, что не удовлетворены своевременно его органические потребности – неудобство в одежде, ребенок не своевременно накормлен, не выспался. Поэтому режим дня, тщательный гигиенический уход, методически правильное проведение всех режимных процессов – сна, кормления, туалета, своевременная организация самостоятельной деятельности детей, занятий, осуществления правильных воспитательных подходов к ним является залогом формирования правильного поведения ребенка, создания у него уравновешенного настроения.

Как правило, ослабленные дети труднее адаптируются к новым условиям. Они чаще болевают, труднее переживают разлуку с близкими. Случается, что ребенок не плачет, не выражает внешне негативных проявлений, но теряет в весе, не играет, подавлен. Его состояние должно беспокоить воспитателей не меньше, чем тех детей, которые плачут, зовут родителей.

В домашних условиях ребенок привыкает к характеру применяемых педагогических воздействий, выраженных не только спокойным ровным тоном, но и в тоне строгой требовательности. Тем не менее, строгий тон воспитателя или няни может вызвать испуг. И наоборот, ребенок, привыкший к громким раздраженным указаниям, не всегда выполнит тихие спокойные указания воспитателя.

Как уже говорилось, особое значение в период адаптации имеют индивидуальные особенности детей в сфере общения. Есть дети, которые уверенно и с достоинством вступают в новое для них окружение детского сада: они обращаются к воспитателю, к помощнику воспитателя, чтобы узнать о чем-нибудь. Другие сторонятся чужих взрослых, стесняются, опускают глаза. А есть и такие дети, которых общение с воспитателем пугает. Такой ребенок старается уединиться, отворачивается лицом к стене, чтобы только не видеть незнакомых людей, с которыми он не умеет вступить в контакт.

Опыт общения ребенка с окружающими, полученный им до прихода в детский сад, определяет характер его адаптации к условиям детского сада. Поэтому именно знание содержания потребностей ребенка в общении является тем ключиком, с помощью которого можно определить характер педагогических воздействий на него в адаптационный период.

Непосредственно-эмоциональный контакт между ребенком и взрослым устанавливается, начиная с конца первого – начала второго месяца жизни.

Правильно поступают те родители, которые уже на первом году жизни ребенка не ограничивают его общение в узком кругу семьи.

Соблюдая необходимые гигиенические требования, целесообразно уже в этом возрасте расширять круг общения ребенка. Например, можно

на некоторое время разрешить новому для него человеку подержать его на руках или даже оставить их одних.

Воспитатель должен установить контакт с ребенком в первый же день. Но если у ребенка не сформирован опыт общения с незнакомыми людьми, на все действия воспитателя он реагирует негативно: плачет, вырывается из рук, стремится отдалиться, а не приблизиться к воспитателю. Ему нужно более длительное время, чтобы привыкнуть, перестать испытывать страх перед воспитателем. Нервозность, слезы мешают ему правильно и быстро воспринять заинтересованное, доброе отношение воспитателя.

В таком случае целесообразно разрешить маме побыть в группе. В ее присутствии ребенок успокаивается, страх перед незнакомым взрослым исчезает, ребенок начинает проявлять интерес к игрушкам. Мать должна побуждать его обратиться к воспитателю, попросить игрушку, сказать, какая тетя хорошая, добрая, как она любит детей, играет с ними, кормит. Воспитатель подтверждает это своими действиями: ласково обращается к малышу, дает игрушку, хвалит его костюм, показывает что-то интересное в группе и т.п.

Следовательно, на характер привыкания ребенка к условиям дошкольного учреждения влияет ряд факторов: возраст ребенка, состояние здоровья, сформированность опыта общения, а также степень родительской опеки.

З. Утешева

*Каракалпакский государственный университет имени Бердаха,
г. Нукус, Узбекистан*

СПЕЦИФИКА ПОСЛОВИЦ В СВЕТЕ НЕКОТОРЫХ БАЗОВЫХ ПОНЯТИЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ

Лингвокультурология, как молодая научная дисциплина, открывает широкие перспективы исследования базовых понятий культуры – концептов, изучение которых позволяет проникнуть в основы мировидения отдельно взятого нации-народа, выявить его духовные ценности и национальную самобытность.

Лингвокультурология изучает разноаспектные проблемы, связанные с пониманием этноязыковой картины мира, образа мира, языкового сознания, особенностей культурно-познавательного пространства языка. Лингвокультурология – научная дисциплина, предметом изучения которой является репрезентация в языке фактов культуры, своеобразным продуктом которой является лингвокультура. По мнению Н.Ф. Алефиренко, лингвокультура – неотъемлемая часть любой этнокультуры, представляющая со-

бой слияние, сплав, совокупность взаимосвязанных явлений культуры и языка, зафиксированную и освоенную определенным этноязыковым сознанием.

По мнению Н.И. Толстого, истоки лингвокультурологии следует искать еще в начале 19 века. Эта тема успешно разрабатывалась братьями Гримм, создателями всемирно известной мифологической школы, нашедшей свое продолжение в России в 60-70-х годах 19 века в трудах Ф.И. Буслаева, А.Н. Афанасьева и отчасти А.А. Потебни. В 20 веке австрийская школа, известная под названием «Wörter und Sachen», сориентировала исследователей проблемы «Язык и культура» по пути конкретного изучения составных элементов – «атомов» лингвокультуры, продемонстрировав важность культурологического подхода во многих областях языкознания, прежде всего, в лексикологии и этимологии.

Фразеологизмы, как неотъемлемая часть лексикологии, несомненно, могут выступать носителями лингвокультурологической информации. Культурная информация хранится во внутренней форме фразеологической единицы, которая, являясь образным представлением о мире, придает фразеологизму культурно-национальный колорит. Культурно-национальный колорит содержится также во многих пословицах как фразеологических единицах.

Лингвисты по-разному определяют отнесенность к фразеологии различных групп словосочетаний и степень устойчивости словосочетаний. Так, например, А.В. Кунин относит пословицы к коммуникативным фразеологизмам, рассматривая их как «афористически сжатые изречения с назидательным смыслом в ритмически организованной форме». Г.Л. Пермяков в состав фразеологизмов включает пословицы и поговорки, присловья, крылатые слова, афоризмы .

В контексте пословица может выступать в качестве самостоятельно го предложения или части сложного предложения. Так употребляется, например, пословица

The proof of the pudding is in the eating

В пословичном изречении почти всегда имеется налицо дидактическая направленность, поэтому они часто имеют форму повелительных предложений:

Make hay while the sun shines

В некоторых пословицах поучительность заостряется до сатиры или сарказма:

Great thieves hang little ones

Fool's haste is no speed

Немало фразеологизмов в английском языке возникло на базе пословиц. Обычно фразеологизм становится частью пословицы, употребляемой самостоятельно в речи, без знания такой пословицы фразеологизм непонятен. Пословицы не только дают базу для образования фразеологиз-

мов, но и характеризуются теми, же лексико-семантическими особенностями в отношении образности, ритма, рифмы, аллитерации и т.д. Сравните,

Strike the iron while it's hot – пословица

To strike the iron while it's hot – фразеологическое единство

Do not look a gift horse into the mouth – пословица

To look a gift horse into the mouth – фразеологическое единство.

В ряде английских пословиц культурный колорит проявляется в стереотипных представлениях. Это могут быть, например, негативные стереотипы о богатстве и богатых людях:

A thief passes for a gentleman when stealing has made him rich

Money often unmakes the men who make it

Muck and money go together

One law for the rich, and another for the poor

Такие качества как глупость, скупость, лень высмеиваются в пословицах, показывающих отрицательные качества человека:

A fool's bolt is soon shot

Fools rush in where angels fear to tread

He who is born a fool is never cured

Idleness is the root of all evil

The devil finds work for idle hands to do

Greedy folk have long arms

Flattery will get you nowhere

Lightly come, lightly go

Easy come, easy go

Muck and money go together

Честность, доброта, трудолюбие, напротив, характеризуются положительно:

Honesty is the best policy

If a thing is worth doing it is worth doing well

Never do things by halves

The early bird catches the worm

В пословицах отмечены и истоки человеческого трудолюбия:

Necessity is the mother of invention

Пословицы учат бережливости, трудолюбию:

A penny saved is a penny gained

Take care of the pence, and the pounds will take care of themselves

He that will eat the kernel must crack the nut

He who would eat the nut must first crack the shell

He that would eat the fruit must climb the tree

Уверенность в защищенности своего дома и ревностное отношение англичан к своему жилищу находит отражение в следующих пословицах:

Let the world wag and take mine ease in mine inn

Love your neighbour, yet pull not down your

A constant guest is never welcome

Do not wear out your welcome

В пословице

There is no place like home

передана огромная любовь к родному дому, присущая этому народу.

То же можно сказать и про пословицу

East or West, home is best

Такие ценные качества, как аккуратность, своевременность, неторопливость и осторожность нашли отражение в пословицах:

Everything is good in its season

First creep, then go

A place for everything, and everything in its place

Look before you leap

Многие пословицы содержат положительную оценку:

A great ship asks deep waters

Brevity is the soul of wit

Good health is above wealth

Little strokes fell great oaks

В современном английском языке имеется значительное число пословиц с компаративным значением:

Blood is thicker than water

A miss is as good as a mile

Words cut more than swords

Words hurt more than swords

Как мы видим, рассмотренные английские и каракалпакские пословицы очень разнообразны по своему содержанию и охватывают все стороны жизни этих народов. В каждой пословице или поговорке заключены интереснейшие культурологические сведения, на протяжении веков передающиеся из уст в уста, от поколения в поколение. Никакие другие языковые средства не могут сравниться с пословицами и поговорками по объему информации об обычаях, традициях и быте народов, да и каждого народа, в отдельности. Пословицы и поговорки – ценнейшая сокровищница духовной культуры народа, в них заключено его остроумие и творческая сила. Изучение пословиц дает возможность узнать народ с другой стороны, нежели представленной в широко распространенных стереотипах и суждениях об этой нации. Пословицы, являясь неотъемлемым атрибутом народного фольклора, и в свою очередь, атрибутом культуры данного народа, несут в себе отражение жизни той нации, к которой они принадлежат – это образ мыслей и характер народа. Правильное и уместное использование пословиц придает речи неповторимое своеобразие и особую выразительность. А использование пословиц в речи на иностранном языке, подчеркивает, насколько глубоко индивид владеет речью собеседника, вызывая к себе уважение и почитание.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

Дошкільний вік в психології вимагає до себе особливої уваги, а вік, коли дитина вже збирається в школу – ще більшої уваги. У цьому віці дитина має масу змін, не тільки зовнішнього плану, але насамперед внутрішнього, які дають зрозуміти як батькам, так і психологу свою винятковість. Також це період переходу від одного ступеня розвитку до іншого.

Підготовка дітей до школи є однією з проблем, інтерес до яких з боку дослідників різних країн не вичерпується. Постійне вдосконалення системи шкільної освіти, нові дані про потенційні можливості розвитку дитини в дошкільні роки, поглиблення розуміння самоцінності дошкільного дитинства, його значення для всього подальшого розвитку особистості, соціально-культурні процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, – все це робить саме безпосередній вплив на усвідомлення сутності феномена «готовність до школи» та підходи до його подальшого вивчення.

На сьогоднішній день практично загальновизнано, що готовність до шкільного навчання – багатокомпонентне утворення, яке потребує комплексних психологічних досліджень. У структурі психологічної готовності прийнято виділяти наступні компоненти (за даними Л. А. Венгер, А.Л. Венгер, В.В. Холмівської та ін.):

1. Особистісну готовність;
2. Інтелектуальну готовність;
3. Соціально-психологічну готовність.

Ступінь готовності до шкільного навчання – це в значній мірі питання соціальної зрілості дитини (Д. Б. Ельконін), яка проявляється в прагненні зайняти нове місце в суспільстві, виконувати суспільно значиму і суспільно оцінювану діяльність.

Пристаючи до шкільного навчання, дитина повинна бути готова не тільки до засвоєння знань, а й до кардинальної перебудови всього способу життя.

Як уже зазначалося, традиційно виділяється три аспекти шкільної зрілості: інтелектуальний, емоційний і соціальний. На підставі виділених параметрів створюються тести визначення шкільної зрілості.

Незважаючи на різноманіття існуючих методів визначення готовності дітей до шкільного навчання, психологи продовжують пошуки більш досконалих діагностичних програм, що відповідають наступним вимогам: 1) обстеження не повинно бути занадто тривалим, так як воно має вписуватися в тимчасові рамки запису дітей в школу (квітень-травень); 2)

методики повинні давати відомості про мотиваційну готовність дітей до школи; 3) програма обстеження повинна містити необхідні і достатні компоненти для висновку про готовність дитини до школи.

Розуміючи психологічну готовність дитини до школи як багатокомпонентну освіту, що складається з певного рівня розвитку розумової діяльності, пізнавальних інтересів, готовності до довільної регуляції своєї пізнавальної діяльності і до соціальної позиції школяра, необхідно погодитися з тим, що немає і не може бути єдиного тесту, що вимірює готовність дитини до школи, необхідно за основу брати комплекс методик.

Для виконання подібних завдань дитина повинна не тільки розуміти вимоги, але і поставитися до завдання як до інструкції в подальшій діяльності.

Таким чином, до моменту надходження в школу відбуваються суттєві зміни у вольовій сфері: дитина спроможна прийняти рішення, намітити план дії, проявити певне зусилля при подоланні перешкод, оцінити результати своєї дії. Значно зростає довільність рухів, яка проявляється в навмисному виконання завдання, й у здатності подолати безпосереднє бажання, відмовитися від улюбленого заняття заради виконання необхідного доручення.

У дитини 6-7 років значно зростає прагнення до подолання труднощів, бажання не пасувати перед ними, а вирішувати їх, не відмовлятися від наміченої мети. Уміння управляти своєю поведінкою багато в чому визначається розвитком дисциплінованості, організованості і інших вольових якостей, які до моменту надходження в школу досягнуть досить високого рівня розвитку. Сприйняття вольових якостей сприяє твердо встановлений режим дня, дотримання якого формує відчуття часу.

Особливостями розумового розвитку дітей є їх здатність до більш ґлибленого аналізу і синтезу: вміння виділяти як загальні, так і індивідуальні ознаки предметів і явищ, порівнювати їх за різними ознаками, робити узагальнення, висловлювати судження, висновки. Шестирічні діти виявляють великий інтерес до навчання, виявляють бажання навчатися в школі.

Дидактичні ігри — один із засобів виховання і навчання дітей дошкільного віку.

У грі дитина розвивається фізично, привчається долати труднощі. У неї виховується кмітливість, винахідливість, ініціативність. Дидактична гра виступає і як засіб всебічного виховання особистості дитини.

У дитини-дошкільника гра – провідна діяльність. Тому в навчанні використовуються дидактичні ігрові ситуації і прийоми. За допомогою розважальних моментів можна підтримати стійкий інтерес до занять, бажання дізнатися про нове і засвоювати знання і вміння.

Як результат освоєння дошкільної освітньої програми якості дитини, що виникають до кінця дошкільного віку, діагностуються перед тим, як

дитина йде з дитячого садка до школи. Але протягом усього дошкільного віку проводиться моніторинг розвитку дитини, яке в підсумку повинно привести до появи «внутрішньої позиції школяра» та сформованої мотиваційної готовності до навчання.

Науковий керівник: В.О. Бикова, канд. пед. наук, доц.

З. Худайбергенова
Нукусский государственный педагогический институт,
Узбекистан

СУЩНОСТЬ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ ОБРАЗОВАНИЯ

Вопросы качества образования на любом его уровне всегда были и остаются в центре внимания научных исследований и практики управления образованием.

Образование как система – это множество образовательных заведений, отличающихся самыми различными характеристиками, прежде всего, по уровню и профессиональному направлению. Но, это не просто совокупность образовательных объектов, компонентов, явлений, процессов, а взаимосвязь и взаимодействие, при которых система образования приобретает новые качества: гибкость, динамичность, вариативность, стабильность, прогностичность, преемственность, демократичность.

Для реализации системы управления качеством образования в муниципалитете определены несколько блоков приоритетов, а именно дошкольное и начальное образование, обеспечение обязательного основного общего образования, обеспечение сохранения здоровья детей, научно-методическое обеспечение оценки качества образования, информационно аналитическая деятельность, наличие необходимой нормативной базы функционирования учреждений.

Качество определяется действием многих случайных, местных и субъективных факторов. Для предупреждения влияния этих факторов на уровень качества необходима система управления качеством. При этом нужны не отдельные разрозненные и эпизодические усилия, а совокупность мер постоянного воздействия на процесс создания продукта с целью поддержания соответствующего уровня качества.

Эффективное управление в каждой системе начинается с компетентности высшего звена. Именно руководство высшего звена обязано исходить из стратегии, что вуз способен на большее, по сравнению с прошлым. В организационной структуре вуза могут быть предусмотрены специальные подразделения, занимающиеся координацией работ по управлению качеством.

Система качества образования в вузе должна гарантировать обеспечение требований к выпускникам вуза в соответствии с государственными образовательными стандартами за счет создания необходимых условий. Обеспечение и управление качеством подготовки студентов следует построить так, чтобы отклонения от требований предупреждались заранее, а не исправлялись после того, как были обнаружены. На рынке образовательных услуг должна быть закреплена репутация вуза как надежного поставщика высококачественных специалистов с минимальным риском для тех предприятий, которые можно считать заказчиками.

Цель вуза при создании системы качества в соответствии с требованиями международных стандартов – обеспечить выполнение следующих аспектов качества:

- качество, обусловленное определением спроса на продукцию;
- качество, обусловленное проектированием продукции;
- качество, обусловленное соответствием продукции проекту;
- качество, обусловленное кадровым обеспечением;
- качество, обусловленное материально-техническим обеспечением;
- качество, обусловленное финансовым обеспечением.

Ключевыми целями вуза в области качества являются следующие:

- достичь, поддерживать и стремиться к постоянному улучшению качества своей работы по всем направлениям деятельности с целью удовлетворения всех установленных и ожидаемых требований потребителей и других заинтересованных лиц;
  - обеспечивать уверенность ректорату и всем сотрудникам в том, что требования к качеству выполняются и поддерживаются и что качество постоянно улучшается;
  - гарантировать потребителям и другим заинтересованным лицам, что требования к качеству всех работ достигаются или будут достигнуты в поставляемой продукции и предоставляемых услугах.

Управление качеством базируется на документации, в которой описываются (документируются) все процессы (процедуры), а также действия участников процессов для достижения требуемого уровня качества.

По современной версии стандарта система качества трактуется как система менеджмента качества, которая состоит из трех подсистем: система управления качеством, система обеспечения качеством и система подтверждения качества.

Начинать необходимо с обеспечения качества подготовки специалистов. Документация для управления обеспечением качества имеется в каждом вузе, так как это, прежде всего, технологическая документация (образовательные программы), регламентирующая положения о структурных подразделениях и положения осуществления различных функций, а также планы и программы качества, планы внутренних проверок, планы работы и т.д.

К документации системы управления качеством относятся: политика руководства в области качества, руководства по качеству по направлениям деятельности, стандарты вуза, методические инструкции по направлениям деятельности и ряд других.

К системе подтверждения качества необходимо отнести: регулярные самооценки по определенным критериям; опросы сотрудников, студентов выпускников, потребителей; определение уровня освоения студентами учебных дисциплин; государственная аттестация выпускников.

И конечно, система управления качеством будет эффективной, если все участники образовательного процесса будут объединены единой целью по достижению высокого уровня подготовки специалистов.

Л. Цветкова
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ДІТЕЙ ДО ШКОЛИ ЗА ДОПОМОГОЮ ТРЕНІНГУ

Психологічна готовність до школи є однією з найважливіших сходинок у підготовці дитини до школи, без якої не буде гармонійного розвитку. Останнім часом не рідко можна почути висловлювання про готовність чи не готовність дитини до школи. Деякі батьки вважають, що якщо дитина вже вмє рахувати, писати, то цього достатньо, але це зовсім не так.

Питанням підготовки дитини до школи займалось багато науковців, серед яких: О.В. Запорожець, Д.Б. Єльконін, Л.С. Виготский. У сучасній літературі є чимало робіт присвячених проблемі підготовки дитини до школи: В.В. Давидов, Р.Я. Гузман, В.В. Рубцов, тощо.

Розпочати дослідження щодо підготовки дітей до школи неможливо без аналізу робіт доктора педагогічних наук, психолога-академіка О.В. Запорожця. В своїх роботах він став учнем і послідовником саме Л.С. Виготського. Стрижнем його інтересів була не діяльність, а дія в багатьох своїх іпостасях: сенсорних, орієнтовних, перцептивних, розумових, емоційних, естетичних, ігрових, навчальних, нарешті, дія у власному розумінні слова, тобто рух і довільна дія. Вона включала в себе розуміння дитиною змісту навчальних задач, усвідомлення варіантів виконання різних дій, навичок самоконтролю та самооцінки, розвитку вольових якостей, вміння спостерігати, слухати, запам'ятовувати. О.В. Запорожець проводив дослідження, присвячені формуванню естетичного сприйняття дошкільнят, виділив стадію естетичного сприйняття, що передає співпереживання, яке він назвав стадією «сприяння».

На сучасному етапі розвитку існує багато способів підготувати дитину до школи, але чи є ці способи дійсно працюючими? В нашій роботі нам довелося зіткнутися з різними методами підготовки дитини до школи, тому ми вважаємо, що тренінг це один з найкращих способів. Усі теоретичні за-

сади можливо включити в програму підготовки дитини використовуючи гру, через яку вони більш ефективно будуть засвоювати матеріал.

Тренінг включає в себе комплексну психологічну підготовку дитини до школи та розвиток тих функцій, без яких навчання ускладнене, а іноді неможливе: організація уваги та діяльності, моторики, особистісний розвиток дитини та її самосвідомості, самооцінки, мотивації. Також тренінг дозволяє більш швидко здійснити процес соціалізації та адаптації дитини в нових умовах навчання та життєдіяльності. Для досягнення поставленої мети необхідно створити умови, які дозволяють сформувати в майбутнього школяра необхідні і доступні їм на даному етапі навички самоаналізу і саморефлексії, допомагати дитині сформувати необхідну позитивну мотивацію та пізнати свої сильні та слабкі сторони, та навчитися опиратися на них в процесі навчання. Такі умови створюються за рахунок довготривалої, цілеспрямованої роботи у формі уроків психології або тренінгу.

Отже, проблеми навчання в школі пов'язані не тільки з проблемою освіти, а й з формуванням особистості дитини у виховному процесі.

Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD, канд. наук із соц. ком., доц.

А. Чумак
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ФАХІВЦІВ-МЕДИКІВ

Актуальність вивчення «емоційного вигорання» медичних працівників як багатокomпонентного синдрому, що проявляється станом психофізичного виснаження, деперсоналізацією і редукцією професійних досягнень, викликаний інтенсивною міжособистісною взаємодією при роботі з людьми, яка супроводжується емоційною насиченістю та когнітивною складністю, важко переоцінити. Прийнято вважати, що емоційне вигорання найбільш характерно для представників професій, які змушені постійно спілкуватися з людьми, насамперед медичної допомоги, (професії типу «людина-людина»).

Професійна діяльність фахівців медиків пов'язана з щоденним інтенсивним спілкуванням і контактами з хворими людьми. При цьому успішність професійної діяльності багато в чому визначається особистісними характеристиками фахівця, рівнем його адаптивності, ставленням до своєї роботи. Важливим засобом формування професійної компетентності фахівця – медика є ступінь володіння ним психологічними знаннями, вміння використовувати їх в міжособистісному спілкуванні з хворими, колегами та керівництвом, а також для успішного вирішення власних внутрішньоособистісних проблем. В іншому випадку тривалий вплив професійних і особистісних стрес-факторів призводить до виникнення у фахівців синдрому емоційного вигорання.

Синдром емоційного вигорання (СЕВ) був вперше описаний в 1974 році американським психологом Фрейденбергером для опису деморалізації, розчарування і крайньої втоми, які він спостерігав у працівників психіатричних установ. Розроблена ним модель виявилася зручною для оцінки цього стану у медичних працівників – професії з найбільшою схильністю до «вигорання». Адже їх робочий день – це постійне найтісніше спілкування з людьми, до того ж хворими, які вимагають всеоб'ємлючої турботи і уваги, стриманості.

Зв'язок між рольовою конфліктністю, рольовою невизначеністю і емоційним вигоранням, фактори емоційного стресу, пов'язані з трудовим навантаженням, психосоматичні симптоми емоційного вигорання. Багато дослідників відзначають зв'язок синдрому емоційного вигорання з віком фахівця. Так як вік пов'язаний з досвідом роботи, то ризик вигорання проявляється більше на початку кар'єри. Причини такого феномена до кінця не вивчені і, на думку С.Джексона, К.Маслач дані твердження повинні прийматися з обережністю, так як ті, хто вигорає на початку своєї кар'єри, більше схильні покинути роботу. О.С. Яркіна пов'язує феномен вираженого емоційного вигорання у фахівців медиків на початку кар'єри з напругою емоційної сфери в період адаптації до професійної діяльності, а не з проявом синдрому емоційного вигорання. І.А. Бердяєва, Л.Н. Войт, досліджуючи синдром емоційного вигорання у фахівців різних спеціальностей, доходять висновку, що в більшій мірі схильні до синдрому емоційного вигорання молоді фахівці, які при зіткненні з дійсністю частіше відчують емоційний шок. Саме тому виявлення синдрому емоційного вигорання у фахівців актуально, так як вигорання негативно позначається не тільки на психічному і фізичному здоров'ї фахівців, а й на їх ефективності у професійній діяльності.

На початку кар'єри медичних працівників часто спостерігається почуття некомпетентності у професійній сфері, і, після 5 років роботи при придбанні певних професійних навичок рівень задоволеності своїми професійними досягненнями зростає. Надалі, коли стаж сягає понад 10 років, в багатьох піддослідних виникає потреба в отриманні нових знань і професійних навичок у зв'язку з наростаючим рівнем незадоволеності своєю роботою.

Ризик розвитку СЕВ може підвищуватися зі збільшенням інтенсивності міжособистісних контактів з пацієнтами та співробітниками, конфліктними взаєминами, дестабілізує обстановку в колективі, недотриманням деонтологічних норм, а також у зв'язку з порушенням режиму роботи і відпочинку схильність до фізичної втоми. Найбільший рівень схильності до емоційної та фізичної втоми виявлено в групах зі стажем до 5 років роботи (5714%) і зі стажем понад 10 років (40%). Співробітники, що мають стаж роботи від 5 до 10 років (666%) найбільш задоволені своєю роботою в порівнянні з іншими групами співробітників.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Современного ученика чрезвычайно трудно мотивировать к познавательной деятельности, к поиску пути к цели в поле информации и коммуникации. Происходит это потому, что дети часто испытывают серьёзные затруднения в восприятии учебного материала по всем школьным предметам. Причина этого – недостаточно высокий уровень развития мышления и, прежде всего, критического.

Критическое мышление – это умение человека объективно оценивать свои и чужие мысли, тщательно и всесторонне проверять все выдвигаемые положения и выводы. Оно помогает человеку определить собственные приоритеты в личной и профессиональной жизни, предполагает принятие индивидуальной ответственности за сделанный выбор, повышает уровень индивидуальной культуры работы с информацией, формирует умение анализировать и делать самостоятельные выводы, прогнозировать последствия своих решений и отвечать за них, позволяет развивать культуру диалога в совместной деятельности.

Анализ исследований показал, что приоритет в первоначальной разработке проблемы критического мышления принадлежит зарубежным психологам (Д. Дьюи, Р. Пол, Д. Халперн и др.).

Многие исследователи придерживаются мнения, что в младшем школьном возрасте дети располагают значительными неиспользованными резервами развития. Ученые считают, что уровень развития детей находится в непосредственной связи с применяемыми методами обучения и воспитания.

По мнению М.В. Кларина критическое мышление представляет собой рациональное, рефлексивное мышление, которое направлено на решение того, чему следует верить или какие действия следует предпринять. Возникшая в русле школы Выготского в конце 50-х гг., система Эльконина – Давыдова, одна из самых влиятельных образовательных систем, убедительно доказывает, что у большинства младших школьников можно сформировать способность к рефлексии, которая при спонтанном развитии считается уделом избранных.

Критическое мышление, по мнению И. В. Муштавинской, В. Оконя, начинает формироваться в дошкольном возрасте, но познавательные процессы в это время еще недостаточно сформированы и условий для развития критического мышления не достаточно. Однако к младшему школьному возрасту все познавательные процессы находятся на должном уровне.

В своих исследованиях А.В. Брушлинский доказал, что в младшем школьном возрасте дети способны выполнять сложные мыслительные

процессы, соответствующие уровню их развития. Он считает, что критичность мышления является условием успешного обучения младшего школьника. Отсутствие критичности мышления, в свою очередь, превращает ученика в исполнителя «чужой воли», ученик становится полностью зависимым от внешних обстоятельств, нуждается в руководстве, контроле, оценке.

Таким образом, младший школьный возраст является благоприятным для того, чтобы развивать критическое мышление ребенка.

В конце XX века в США была разработана технология развития критического мышления (Ч. Темпл, Д. Стил, К. Мередит). В ней синтезированы идеи и методы технологий коллективных и групповых способов обучения, а также сотрудничества, развивающего обучения.

Несмотря на то, что некоторые современные ученые (Л.В. Занков, А.В. Запорожец, З.И. Калмыкова, Г.А. Цукерман и др.) считают, что младший школьный возраст является наиболее благоприятным для развития критического мышления, эта технология практически не применяется в учебном процессе начальной школы.

Базовая модель технологии, состоит из трех этапов (стадий): стадии вызова, смысловой стадии и стадии рефлексии. Она применяется на протяжении урока при изучении того или иного учебного материала. Такая структура урока, по мнению психологов, соответствует этапам человеческого восприятия.

Каждая стадия имеет свои цели и задачи, а также набор характерных приемов, направленных сначала на активизацию исследовательской, творческой деятельности, а потом на осмысление и обобщение приобретенных знаний.

Первая стадия – «вызова», во время которой у учащихся активизируются имевшиеся ранее знания, пробуждается интерес к теме, определяются цели изучения предстоящего учебного материала.

Вторая стадия – «осмысление» – содержательная, в ходе которой и происходит непосредственная работа ученика с учебным материалом, причём работа направленная, осмысленная. Процесс изучения всегда сопровождается действиями ученика (маркировка, составление таблиц, ведение дневника), которые позволяют отслеживать собственное понимание.

Третья стадия – стадия «рефлексии» – размышления. На этом этапе ученик формирует личностное отношение к изучаемому материалу и фиксирует его либо с помощью собственного текста, либо своей позиции в дискуссии. Именно здесь происходит активное переосмысление собственных представлений с учётом вновь приобретённых знаний.

Технология развития критического мышления позволяет педагогу, используя универсальную модель обучения и систему эффективных методик, развивать личность каждого ребенка, формировать способность мыслить критически, ответственно и творчески.

Научный руководитель: М.В. Сурякова, канд. психол. наук, доц.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Актуальність цього питання полягає в тому, що важливою іпостассю прикладної психології стає освіта, розробка навчальних посібників і курсів. Ні терапія, ні навчання не зможуть ефективно розвиватись власними силами, як що не будуть спиратися на фундаментальну науку.

На сучасному етапі розвитку психології, використовуються, продовжують досліджуватись та розвиватись ті ідеї та шляхи, які закладено в історії розвитку цієї науки – це підходи до формування психології, як філософської і природної науки.

Сьогодні сучасна психологія пропонує такі паралелі, які здатні допомогти в адекватному аналізі сформованої методологічної ситуації, дозволяє побачити, що за сучасними проблемами психології ховається не методологічна криза, а криза зростання, яка сприяє подальшому плідному розвитку науки, вміє витягти потрібні уроки із досягнень, і помилок минулого.

Дуже багато дослідників привертали свою увагу до методологічних проблем сучасної психології: К.О. Абульханова-Славська, О.Г. Асмолов, Дж. Гласс, Р. Готтсданкер, К.М. Гуревич, С.Д. Максименко, І.П. Маноха, В.В. Рибалка, С.Л. Рубінштейн, Дж. Стенлі, А.В. Юревич.

С.Л. Рубінштейн вважав, що для послідовної й плідної реалізації методології суттєво, щоб вона була усвідомлена. А будучи усвідомленою, не перетворилася у форму, яка механічно накладається на конкретний зміст науки, щоб вона розкривалась в глибині змісту науки в закономірностях його власного розвитку.

Галузь методологічних проблем розташовується від методичного арсеналу конкретних наукових досліджень до філософського осмислення як самих методів, так і знань, що отримуються за їх допомогою. Звідси виникає необхідність відокремлення й розрізнення рівнів методології, що мають свою специфіку. Виділяються три таких рівня:

1. *Категоріальний рівень*. Його методологічна функція полягає в дослідженні загальних принципів пізнання, найбільш загальних форм й законів руху мислення на шляху до об'єктивної істини.

2. На другому рівні виявляється *система методологічних понять*, яка відбиває конкретну практику наукових досліджень, відображену в призмі діалектичного методу.

3. Третій рівень складають *теорії методів конкретних наук*. Методи цього рівня розробляються в окремих, спеціальних науках.

І.П. Маноха зауважує, що методологією психологічного дослідження виступають: феноменологія існування людини або онтологічно орієнтована

на філософія людини або діалектика людського життя. Суттєвим моментом є вибір дослідником методів теоретичного дослідження, який забезпечує повний цикл пізнавальних теоретичних «маніпуляцій» із змістом предмета.

Отже, підсумовуючи вищенаведене, слід підкреслити, що сьогодні методологія є, з одного боку, більш філософською, що стосується вибору концептуальних основ дослідження, з другого - вона є вкрай вимогливою щодо коректності реалізації зробленого вибору. А це накладає певну вимогу на здатність дослідника до методологічної рефлексії, критичного неперервного усвідомлення як підстав свого вибору, так і процесуальних аспектів його реалізації. Узгодження об'єктивних вимог методології з суб'єктивною складовою наукової діяльності є надійним гарантом справжньої ефективності наукових досліджень.

Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD, канд. наук із соц. ком., доц.

В. Шналь
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ЕКСПЕРИМЕНТУ В ПСИХОЛОГІЇ

У наш час стрімко повертається практика планувати та проводити експерименти. Знання є наукове тоді, коли його можна підтвердити в емпіричному дослідженні, результати виявляються багатоваріантними щодо простору, часу, особистісних характеристик дослідника.

Актуальність цієї проблеми полягає у тому, що на відміну від інших методів, експеримент, дає можливість встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Результати таких досліджень дозволяють формулювати висновки про те, які саме механізми лежать в основі психологічних феноменів, спричиняють їх виникнення та впливають на розвиток.

Предметне коло експериментальної психології постійно знаходиться у розвитку та уточненні. Спочатку до нього належали: психодіагностичні розробки та інтроспективні методи (метод експериментальної інтроспекції за В. Вундтом); психоаналітичні асоціативні методи (метод вільних асоціацій за З. Фрейдом, асоціативний експеримент за К. Юнгом); біхевіористичний експеримент (поведінковий експеримент за Дж. Уотсоном).

Психологічний експеримент стали відрізняти від спостереження, тестування, кореляційного дослідження, біографічного та інших методів за такими критеріями: наявність цілеспрямованого експериментального впливу, контроль впливу та реєстрація його результатів.

Специфіка методу та особливості побудови експериментального дослідження призвели до формулювання цілої низки методологічних принципів, основними з яких є:

Принцип наукової парадигми (поняття було введено Т. Куном) полягає в тому, що при розробці та плануванні психологічних експериментів,

дослідник, в першу чергу, має орієнтуватися на ті форми та способи організації наукового знання, які є провідними на сьогодні, враховуючи при цьому їх адекватність досліджуваному явищу.

Принцип індуктивно-дедуктивного мислення. Як правило, на основі інформації, отриманої в наслідок спостереження або іншим шляхом, дослідник формулює індуктивний висновок (теоретичну гіпотезу), який містить більше інформації, ніж вихідні положення, на яких він базується. Висновок, отриманий індуктивним шляхом, може бути як підтверджено, так і спростовано.

Принцип гіпотетичного мислення. Це базовий принцип експериментальної психології. В гіпотезі сконцентровані відповіді на два найважливіших дослідницьких питання: «що досліджувати?» і «як досліджувати?».

Принцип валідності наукового висновку, який забезпечується його адекватним плануванням та інтерпретацією результатів. Д. Кемпбелл виділяє чотири основні ознаки валідного експерименту:

1. Чітка часова послідовність між впливом та наслідком.
2. Достатня чутливість і дієвість для того, щоб показати, що можлива причина і ефект взаємопов'язані.
3. Виключає можливість впливу третіх змінних, якими можна було б пояснити зв'язок між причиною і ефектом.
4. Виключає альтернативні гіпотези про конструкти задіяні у цьому зв'язку.

Методологічною основою будь-якого дослідження – є *принцип об'єктивності*, однак у дослідженні експериментальному він набуває більшої ваги. Об'єктивність полягає у тому, що ми маємо орієнтуватися на визначені наукової норми, не економити зусиль на виборі експериментальних планів та використовувати суворі методи експериментального контролю.

Принцип інструментальної адекватності. Експеримент сам по собі – є втручанням у реальність. Саме тому метод дослідження психічної реальності має бути чітко вивіреном, деонтологічно відповідним та таким, що відповідає потребам дослідження, не спотворює об'єкт дослідження та не впливає на результати дослідження. Про це пишуть провідні дослідники, у числі яких В.Ф. Венда, Ю.М. Забродін та Б.Ф. Ломов, пишуть про те, що, формою її управління.

Всі ці принципи тісно пов'язані між собою і коректніше їх розглядати у комплексі.

Проблема методологічних засад експериментальних психологічних досліджень значно актуалізувалася у зв'язку з розширенням практики експерименту. Звичайно ці принципи потребують уваги, подальшого розвитку та вивчення.

Сьогодні експериментальна психологія входить до переліку дисциплін, передбачених державними вимогами до стандартів освіти в Україні.

Отже, можна зробити висновок, що володіння експериментальним методом свідчить про фаховий рівень психолога, ставить його на щабель вище за тих колег, чий інструментарій обмежується психодіагностикою.

Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD, канд. наук із соц. ком., доц.

СХИЛЬНІСТЬ ДО ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ

Гендерні відносини складають один з найважливіших аспектів соціального і культурного життя суспільства, а також є важливим показником його цивілізованості. Пронизуючи усі сфери суспільних відносин, гендерні стереотипи та гендерна нерівність сприймаються як природні, освячені традиціями. Визначаючи норми поведінки статі і сприйняття соціальних суб'єктів, гендерні стереотипи не тільки продукують гендерну нерівність, а й підтримують її, виправдовують і закріплюють.

У повсякденному житті ми постійно стикаємося з відмінностями між статями, які представлені стереотипами мужності і жіночності.

Відомо, що гендерна нерівність виражається, окрім іншого, у поділі професій на «жіночі» і «чоловічі», причому професії, пов'язані з більш високим соціальним статусом і більш високими доходами, як правило, «закріплені» за чоловіками.

Стереотип перебільшує гендерні відмінності, які насправді не є стійкою характеристикою окремих особистостей. У сучасному суспільстві існує безліч жінок, які успішно займаються бізнесом і чоловіків, які знаходять себе у творчості і традиційно чисто жіночих заняттях.

Студентська молодь як об'єкт дослідження має специфічні соціально-психологічні особливості, суб'єктні якості, особливі ролі і функції в розвитку сучасного суспільства. Суб'єктні властивості сучасного студентства дозволяють трансформувати не тільки сформовані громадські структури відповідно до сьогоднішніх реалій, а й видозмінити характер суспільних відносин, в тому числі і гендерних, створити якісно нові, егалітарний моделі поведінки і відносин, які сприятимуть поліпшенню гендерного клімату в суспільстві і забезпечують його внутрішню стійкість і цілісність.

Як зазначає Г. Крайг, студентська молодь, будучи найбільш сприймаючою до тих змін, що відбуваються, до нових ідей і цінностей являє собою рушійну силу соціокультурних змін. Тому динаміка в гендерному порядку суспільства, трансформація гендерних стандартів і стереотипів найвиразніше повинні відбиватися у свідомості студентської молоді. Результати досліджень гендерних стереотипів студентської молоді свідчать про суперечливість, дифузії в формуванні гендерної ідентичності молоді. І дівчата, і хлопці виявляють низьку прихильність до традиційних гендерним стереотипам - простежується поступова трансформація останніх в напрямку «згладжування» їх колишньої полярності, іншими словами все більш популярним стає андрогинний тип особистості.

Гендерні стереотипи сучасної студентської молоді зазнали суттєвих, але нерівномірних трансформацій (в порівнянні з традиційними стерео-

типами): більшою мірою, змінилися уявлення студентів про поділ праці між статями, про образи маскулінності-фемінності, в меншій мірі – їх уявлення про сімейні ролі статей, чоловіки здебільшого вважають себе зобов'язаними утримувати сім'ю і бути опорою для жінки.

Серед опитуваних студентів чоловіків і жінок більш схильними до стереотипів виявились чоловіки, але їх стереотипи були спрямовані до їхніх статевих груп. Тобто, чоловіки вважають що жінки можуть бути як кар'єристками, так і спрямованими на сім'ю, але майже кожен чоловік стверджував що він повинен забезпечувати сім'ю і вміти «забити цвях».

Отже, через те, що студентська молодь є найбільш досвідченою серед молоді, і більш прогресивною ніж старші люди, їй найменш властиві гендерні стереотипи.

Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD, канд. наук із соц. ком., доц.

О. Шульга
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ “ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ” ОСОБИСТОСТІ В ЗАРУБІЖНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Проблематика стійкості людини до стресів в різних професіях з давніх часів приваблювала психологів різних напрямків. У класичних дослідженнях Сельє, а пізніше – Лозаруса, Розенмана, Фрідмана був виявлений той факт, що тривалий вплив стресу спричиняє такі наслідки, як зниження загальної психічної стійкості організму, поява відчуття незадоволення результатами своєї діяльності, тенденція до відмови від виконання завдань у ситуаціях підвищених вимог, невдач та поразок. Аналіз факторів, які викликають подібні симптоми в різних видах діяльності, виявив, що існує ряд професій, в яких людина починає відчувати емоційне спустошення внаслідок необхідності в постійних контактах з іншими людьми.

Синдром вигорання як наслідок стресів на роботі вже понад 30 років вивчається в зарубіжній психології та визначається терміном “burnout” (англ.). Уперше цей синдром було описано Х. Фреденбергером у 1974 році. Такий синдром він визначив як “поразка, виснаження, знесилля, яке відбувається в людини внаслідок підвищених вимог до власних сил та ресурсів” (“staff burn – out syndrome”).

Дослідження синдрому “професійного вигорання” розпочалося зі співробітників медичних установ та різних громадських організацій. Ф. Сторлі – професор Школи догляду при Університетах штату Невада – проводила дослідження цього феномену на медсестрах, які працюють у кардіології. Вона зробила висновок, що цей синдром є результатом конфронтації з реальністю, коли людський дух виснажується в боротьбі з обставинами, які важко змінити. Як

наслідок розвивається професійний аутизм. Необхідна робота виконується, але емоційний внесок, який перетворює завдання на творчу форму, відсутній.

Одночасно із цими спостереженнями соціальний психолог К. Маслач, у процесі вивчення когнітивних стратегій людини, які використовуються для боротьби з емоційною збудженістю, зрозуміла, що феномени, які вивчаються, впливають на професійну ідентифікацію та поведінку працівників. У результаті розробки К. Маслач був створений інструмент виміру феномену вигорання – тестова методика Maslach Burnout Inventory (MBI). Саме шкала вимірів даної тестової методики стала найпопулярнішим інструментом вимірювання вигорання в емпіричних дослідженнях наступних десятиріч.

У результаті проведеного контент-аналізу описаних у літературі симптомів вигорання пізніше Б. Перлман і Є. Хартман запропонували таке визначення вигорання: “вигорання – це відповідь на хронічний емоційний стрес, який складається з трьох компонентів: емоційне та / або фізичне виснаження, зниження робочої продуктивності, деперсоналізація / або дегуманізація міжособистісних відносин”.

Таким чином, до 1984 року синдром вигорання визначали як порушення в емоційному стані професіоналів, що працюють в умовах тісної та інтенсивної взаємодії з іншими людьми в емоційно напруженій атмосфері.

Людина внаслідок вигорання звинувачує себе, в неї знижується як професійна, так і особистісна самооцінка, з’являється відчуття власної неспроможності, байдужість до роботи. У зв’язку з цим синдром вигорання розглядається багатьма авторами (А. Видай, В. Шауфелі, К. Маслач) як “професійне вигорання”, що дозволяє вивчати даний феномен у аспекті професійної діяльності.

Вважається, що такий феномен є найбільш характерним для представників соціальних або комунікативних професій – системи “людина – людина” (медичні працівники, вчителі, педагоги, психотерапевти, психіатри, представники різноманітних сервісних професій).

Науковці виокремлюють різні підходи для опису цього феномену, які об’єднуються в три категорії залежно від джерела його виникнення.

Так, представники інтерперсональних підходів вбачають традиційну причину вигорання в асиметрії відносин між спеціалістами, що підкреслює важливість міжособистісних відносин у виникненні вигорання (К. Маслач, С. Дженсон). Серед індивідуальних підходів найбільш відомим є екзистенціальний підхід, основним представником якого є А. Пайнс. На її думку, вигорання з найбільшою ймовірністю виникає в працівників соціальної сфери з високим рівнем домагань.

На відміну від попередніх підходів, організаційний підхід фокусує свою увагу на факторах робочого середовища як головних джерел вигорання. До таких факторів відноситься великий обсяг праці та перш за все рутинного компоненту, відсутність самостійності тощо.

Отже, проблема професійного вигорання посіла вагоме місце в дослідженнях зарубіжних психологів.

Науковий керівник: Н.П. Волкова, д-р пед. наук, проф.

ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНІСТЬ ТА ІГРОМАНІЯ У ПІДЛІТКІВ

Аналіз історико-психологічної літератури та сучасної соціально-педагогічної практики дає змогу констатувати, що проблема виникнення поведінки, Інтернет-залежності та ігроманії, сьогодні виявилася навряд чи не найбільш актуальною та важко вирішуваною зі всіх, які поставали перед людством труднощів. Комп'ютер став важливим та невід'ємним атрибутом повсякденного сучасного життя. У процесі взаємодії підлітка та комп'ютера виникає безліч проблем, найактуальнішою з яких є проблема змін у психіці та особистісній сфері підлітка. Слід зазначити, що залежність від комп'ютера у підлітків на першому місці з чітко окресленою тенденцією до стрімкого зростання.

На актуальність проблеми вказують численні теоретичні дослідження, зокрема праці Т. Веретенка, В. Гончарука, О. Лаврухіної, А. Церковного та багатьох інших дослідників. На наше глибоке переконання, проблема Інтернет-залежності та ігроманії, хоч і представлена вагомим науковим доробком, проте багато аспектів даної проблеми залишаються нез'ясованими.

Мета – аналіз основних наукових підходів до визначення ключових понять проблеми, особливостей та причин виникнення і поширення Інтернет-залежності та ігроманії у підлітків.

Комп'ютерну залежність диференціюють на два види: Інтернет-залежність та ігрову залежність. З'ясовано, що у цих двох видах є як спільні, так і відмінні риси. Спільним є характерний відхід від реальності, що відбувається у вигляді своєрідної "втечі", коли замість гармонійної взаємодії з усіма аспектами дійсності спостерігається активізація діяльності в якому-небудь одному напрямку.

Межа між такими реальностями розмита завдяки діям, спрямованим на комп'ютер та навколишні об'єкти, окрім того робота за комп'ютером пов'язана з додатковою емоційною напругою.

Сам термін «інтернет-залежність» вперше був запропонований американським лікарем Голдбергом, кілька років тому. Під цим поняттям він розумів непереборний потяг до Інтернету, що характеризується «згубною дією на побутову, навчальну, соціальну, робочу, сімейну, фінансову сфери діяльності».

Механізм формування ігрової залежності ґрунтується на частково неусвідомлюваних прагненнях, потребах: відхід від реальності і прийняття ролі. Ці механізми працюють незалежно від свідомості підлітка й характеру мотивації ігрової діяльності, включаючись відразу після знайомства підлітка з рольовими комп'ютерними іграми та початок більш-менш регулярної гри в них. Тобто незалежно від того, чим керується людина і

що нею рухає, коли вона перший час починає грати в комп'ютерні ігри, включаються механізми формування залежності, і надалі та потреба, на якій ґрунтується превалюючий механізм, набуває першочергового значення в мотивації ігрової діяльності.

Здобуті нами дані свідчать, що «...на психолого-педагогічному рівні розуміння проблеми Інтернет-залежності та ігроманії є своєрідним проявом внутрішнього стану особистості, що детермінується комплексом умов та чинників.

Сучасний стан науки дозволяє говорити про низку умов і чинників виникнення різного роду залежностей. Вони традиційно поділяються на:

– психологічні чинники: тип акцентуації характеру, привабливість відчуттів і переживань, які виникають, вироблення гедоністичних установок, страх завдати собі реальної шкоди, відсутність соціальних інтересів, прагнення до самоствердження;

– біологічні чинники: ступінь початкової толерантності, обтяжена спадковість, органічні ураження мозку, хронічні хвороби, природа речовини, що вживається;

– соціальні чинники: доступність, мода, ступінь можливої відповідальності, вплив групи підлітків.

Отже, аналіз підходів до вивчення Інтернет-залежності та ігроманії у підлітків дозволяє констатувати, що одним із основних механізмів залежності є перенесення емоційного ставлення з живого об'єкта на неживий, або навпаки – ставлення до живого як до неживого. Ризик формування Інтернет-залежності та ігрової залежності виникає саме у підлітковому віці, для якого властиві відповідні підліткові реакції. Даний вид залежності формується у підлітків в результаті взаємодії багатьох чинників, що в цілому складають цілий комплекс несприятливих факторів, а мотиви, поступово закріплюються і стають чинниками поведінки, пов'язаної з комп'ютерною залежністю. Перспективи подальших досліджень в означеному напрямі ми вбачаємо у подальшому вивченні чинників формування залежності, оскільки вони можуть бути не лише факторами залучення, а й факторами захисту від ризику виникнення комп'ютерної залежності.

Науковий керівник: І.Г. Батраченко, д-р психол. наук проф.

А. Ястремська
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Актуальністю проблеми є те, що Україна стоїть на початковому етапі розвитку інклюзивної освіти. Проте, в освітніх стосунках простежуються тенденції, які носять гуманістичний характер. Саме тому зараз доцільно починати роботу з підготовки «включаючого» соціуму. Сім'ї, в яких наро-

дилися і виховуються діти з особливими освітніми потребами, не пасивні учасники реалізації інклюзивних процесів, а головні суб'єкти.

Дослідженню проблем сім'ї, міжособистісних стосунків в сім'ї, що виховує дитину з особливими освітніми потребами, присвячені роботи таких авторів: Т.Г. Богданової, С.Д. Забрамної, А.І. Захарова, О.Г. Комарової, І.Ю. Левченко, Н.В. Мазурової, Е.М. Мастюкової, Г.А. Мішиної, М.М. Семаго, А.С. Співаковської, В.В. Ткачової, В.В. Юртайкіна та ін.

Народження дитини з відхиленнями в розвитку є для батьків психотравмуючим чинником відношення батьків до цього факту і трансформується через часові проміжки. А. Торнбал виділяє наступні періоди, пов'язані зі стресом, життя сім'ї, що має дитину з обмеженими можливостями здоров'я:

- народження дитини: отримання точного діагнозу, емоційне звикання, інформування інших членів сім'ї;

- шкільний вік: становлення особової точки зору на форму навчання дитини (інклюзивне або спеціалізоване навчання), вирішення питань пов'язаних зі вступом дитини до школи, позашкільною діяльністю дитини, переживання реакцій однолітків;

- підлітковий вік: звикання до хронічної природи захворювання дитини, виникнення проблем, пов'язаних з сексуальністю, ізоляцією від однолітків, плануванням загальної зайнятості;

- період «випуску»: визнання і звикання до тривалої сімейної відповідальності, ухвалення рішення про відповідне місце проживання дитини, яка стала дорослою, переживання дефіциту можливостей для соціалізації сім'ї;

- постбатьківський період: перебудова взаємовідносин між подружжям (якщо дитина почала самостійне життя) і взаємодія з фахівцями з місця проживання дитини.

У кожному з цих періодів можна виділити проблеми самої дитини-інваліда і проблеми батьків, пов'язані безпосередньо з ним. Особливості дитячо-батьківських стосунків позначаються на всіх етапах соціалізації дитини, що повинне враховуватися при визначенні шляхів допомоги сім'ї. Болотова Н.П., Горячева Т.Г., Солнцева І.А. говорять, що сім'я є для дитини першим соціальним інститутом, в якому вона засвоює культурні цінності, приймає зразки поведінки. Але часто батьківська поведінка є не позитивним, а негативним чинником розвитку аномальної дитини. Тому і з'явилася ідея про рівності впливів як батьків на дитину, так і дитини на батьків. Це явище детально описується в теорії сімейних систем Мюррея Боена, в якій він представляв сім'ю як систему, де всі компоненти між собою взаємозв'язані і зміна одного з них впливає на інших. Слід зазначити, що дитина з обмеженими можливостями, може внести негативні зміни в сімейний мікроклімат, і привести до розпаду подружніх стосунків, викликати фрустрацію від нереалізованих професійних амбіцій. Проте, і розвиток індивідуальності дитини з обмеженими можливостями детерміновано стилем сімейного виховання. Таким сім'ям характерний стиль сімейного вихо-

вання – гіперопіка. Це пов'язано з проявом надмірної турботи про хвору дитину відданості їй, усе життя сім'ї підпорядковане інтересам дитини. У неї не сформована автономність, ініціативність, самостійність. Дитині властиві егоцентричні установки, безвідповідальність. Членам сім'ї властива закритість і концентрованість на дефекті. Емоційне відкидання дитини також може виступати як один із стилів сімейної взаємодії. Батьки не розуміють свого негативного відношення до дитини, і не усвідомлено компенсують своє відношення подарунками, підвищеною турботою про його здоров'я. У сім'ї відсутній тісний емоційний контакт, довіра. Оптимальною і успішною є позиція сім'ї – прийняття і турбота. Батьки розуміють цінність і унікальність своєї дитини, бачать його потенціал. Вони в процесі взаємодії з нею: заохочують, допомагають розвивають самостійність, карають. На сучасному етапі в наукових працях Захарова А.І., Ткачової В.В., Устинової Є.В. представлені детальні результати вивчення психологічних особливостей батьків дітей з відхиленнями в розвитку визначені стратегічні напрями реабілітаційної допомоги таким сім'ям. Проте проблеми в сім'ях з дитиною-інвалідом складні і варіативні, тому залишається необхідність їх подальшого додаткового вивчення. Залежно від позиції батьків, стадії прийняття дитини, стилю сімейного виховання можна виділити два види відношення дитини до свого дефекту: вона підпорядковує своє життя дефекту або досягає можливості здолати його. Однією з умов подолання і компенсації дефекту може виступати інклюзивна освіта. На відміну від оточення, інклюзивні установи дозволяють дитині з особливими освітніми потребами активно включатися у взаємодію і спілкування з соціумом.

Отже, виховання дитини з обмеженими можливостями здоров'я ускладнює функціонування сім'ї і ставить її членів перед необхідністю протистояти несприятливим змінам. Окрім того, що батьки такої дитини зазнають труднощі, характерні для усіх категорій сімей, їм також властиві свої специфічні проблеми, які викликають ланцюгову реакцію несприятливих змін в сім'ї, що зачіпають усі основні сфери сімейної життя. Завдяки ефективному соціальному партнерству батьки можуть сприяти як соціальній адаптації своєї дитини, так і гуманізації суспільства формуючи у здорових його членів толерантне відношення до людей з обмеженими фізичними і інтелектуальними можливостями, співчуття і бажання допомогти.

Науковий керівник: І.В. Гаркуша, PhD, канд. наук із соц. ком., доц.

Наукове видання
VIII Міжнародна науково-практична конференція
молодих учених та студентів

ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ У СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

Тези доповідей
30 березня 2017 р.
(англійською, українською, російською та польською мовами)
Комп'ютерна верстка *А.Ю. Такій*

Підписано до друку 21.03.2017. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 13,25. Тираж 110 пр. Зам. № .

ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля».
49000, м. Дніпро, вул. Січеславська Набережна, 18.
Тел. (056) 778-58-66, e-mail: rio@duan.edu.ua
Свідоцтво ДК № 5309 від 20.03.2017 р.

Віддруковано у ТОВ «Роял Принт».
49052, м. Дніпро, вул. В. Ларіонова, 145.
Тел. (056) 794-61-05, 04
Свідоцтво ДК № 4765 від 04.09.2014 р.